

RASHI'S COMMENTARY ON THE BOOK OF SAMUEL:

CRITICAL EDITION AND SUPERCOMMENTARY

BY:

Bryna Jocheved Levy

Submitted in partial fulfillment of the requirements
for the degree of Doctor of Philosophy

Yeshiva University

May 1987

פירוש רש"י לספר שמואל:
מהדורה בקורתית וסופר-קומנטר

נערך על ידי

ברינה יוכבד לוי

© Copyright 1986

B y

Bryna Jocheved Levy

The Committee For This Doctoral
Dissertation Consisted Of:

Dr. Yeshayahu Maori
Dr. Sid Z. Leiman
Dr. Ayala Levy-Feldblum

נר לנשמת אבי, מורי ורבי
הרב אהרון זב זיידמן זצ"ל
כ"ה כסלו תשמ"א

"היה קשה לפני הקב"ה מיתתו של אהרן כשבירת הלוחות"

(ויקר"ר כ, יב)

The sudden death of my father זצ"ל prevented my being able to share this project with him. It was only after his death that I began my work and yet there is no one person more responsible for this project than my father. His ceaseless dedication as a father, teacher and Jew left an indelible impression upon his children. His wisdom, patience and love of learning serve as an everlasting example to me and an infinite source of inspiration.

"כיצד, היה אדם גדול ועשיר בתורה למד תלמידים הרבה ורבו תורה ברבים ושבע מן התורה אף על פי שהוא מת אין התלמידים שהעמיד מניחין לו לישון אלא יושבין ועוסקין תלמידיו בתורה ובתלמוד ובהלכה ואגדות ואומרים תלמידיו הלכות ושמועות משמו ומזכירין שמו בכל שעה ואין מניחין אותו לישון בקבר"

(תנח' תשא ג)

Acknowledgements

It is difficult to know where to begin to express my gratitude to my advisor Prof. Yeshayahu Maori. During our eight year association Prof. Maori has guided me through my academic peregrinations. Both inside the classroom and out, in America as well as in Israel, Dr. Maori provided the moral support and encouragement necessary to carry out this project. It was Dr. Maori's fascination with Rashi and his love of the Book of Samuel which led me to chose the topic of this dissertation. Throughout, he unstintingly shared of his knowledge and time with unparalleled graciousness. His intellectual integrity coupled with his love of learning make him a superior scholar. His kindness, generosity, patience and selflessness make it a great privilege to have worked closely with him.

I would like to thank my teachers at the Bernard Revel Graduate School who helped prepare me for this task. I would like to make special mention of Dr. Leo Landman who helped me overcome all technical and administrative difficulties.

Special thanks need be extended to Prof. Jenny Horowitz, Chairwoman of the Department of Foreign Languages at Haifa University, who gave so generously of her time and knowledge to evaluate the medieval French terminology employed in the Rashi manuscripts. Her assessment was critical both in my selection of manuscripts and in my understanding of Rashi's French.

My thanks to Prof. Nehama Leibowitz, Prof. Uriel Simon, Prof. Menachem Cohen and Rabbi Yehuda Copperman for allowing me to consult with them on matters pertaining to the project.

The following libraries were kind enough to allow me to make use of the manuscripts necessary for this project: the Bodleian Library, Österreichische Nationalbibliothek, Bibliothèque Nationale (Paris), the Staatsbibliothek zu München, and the British Library. I owe a special debt of gratitude to the staff of the Institute of Microfilmed Hebrew Manuscripts for the service which they provided me. Without their assistance this work wouk not have been possible. In particular, I am most grateful to the director of the Institute, Benjamin Richler -- both a gentleman and a scholar.

I am grateful to the National Foundation for Jewish Culture, the Memorial Foundation for Jewish Culture, Yeshiva University and the Jerusalem College for Women whose generous financial support enabled me to pursue my studies and complete my research.

To my colleagues at Touro College and the Jerusalem College for Women for offering continued support and encouragement, I am sincerely grateful.

Credit for the technical preparation of the dissertation goes to Ms. Nira Raveh and Ms. Zahava Limoi whose speed, efficiency, and professional standards made the task as painless as possible. Their good nature and finesse made it a pleasure to work with them. Additional mention need be made of the devoted efforts of Sara Almakes and Alyza Azulai who enabled me to find time for this project.

Finally, I'd like to thank dear friends and family who stood by me in the best of times and the worst. To Shira and Josh Daniel whose loyalty and friendship was unwavering. To my mother, Shyrle Seidman Weiss and my in-laws, Helen and Jack Levy whose belief in me and respect for the project demonstrated itself in their limitless kindness to their children and grandchildren, To my husband - "את שאהבה נפשי" (שהש"ר ג, ג) who gave ceaselessly of his time, knowledge, love and goodness to allow me to dedicate myself to this project. His devotion as a husband and father, his confidence in me and his belief in the pursuit of truth, knowledge and spiritual attainment gave me the momentum needed to complete the task.

ואחרונים ואחרונים חביבים to Shira Leah, Aharon Dov Mordechai, and Naftali Zvi who bring joy and perspective to us on a daily basis, who make the ridiculous sublime, and who serve as our source of inspiration in life.

To He who has given us life, sustained us and brought us to this day: "למנצח מזמור לדוד שיר: לך דומיה תהלה אלהים בציון ולך ישלם נדר" (תה' סח, א-ב)

לך דומיה תהלה. השתיקה תהלה לך לפי שאין קץ לשבחך והמרבה לשבחך אינו אלא כגורע: אלהים בציון. אלהים השוכן בציון:

Bryna Jocheved Levy

Jerusalem 5746

ABSTRACT

Rashi's commentaries on the Prophets and Writings have not received the same scholarly attention as his Pentateuchal commentary. Numerous supercommentaries have been written on the latter while only a handful have been written on the former. While a truly critical edition of Rashi's Pentateuchal commentary is still lacking, the edition of Berliner, based on the examination of over one hundred manuscripts, provides a good foundation for serious study. Of the balance of the biblical books only Isaiah, Twelve Prophets, Psalms, Ezekiel 40-48, and the Song of Songs have merited editions on the basis of even a few manuscripts. To date no work has been done on the former prophets.

I, therefore, prepared a critical text based on a representative sampling of all manuscripts available and a verse by verse annotated commentary of Rashi's commentary on the Book of Samuel.

Manuscripts

Twenty-three complete Mss. of Rashi's commentary on the Book of Samuel, written before 1500, were available to me. In order to determine the relative quality of these Mss. I examined sections containing Rashi's commentary on I Samuel chpt.1 and II Samuel chpt. 22 in all of them. I Samuel chpt.1 is replete with classic phenomena characteristic of Rashi's exegesis. II Samuel chpt.22, which is poetic, serves as a Haftarah, and finds its parallel in Psalms 18, served as an important testing ground for the Mss. The analysis designed to determine authenticity, readability and accuracy, allowed me to narrow down my choice of Mss. to thirteen. The following criteria enabled me to choose seven of the thirteen for the preparation of the text: date, origin, La'azim, statistical analysis, and scribal errors. Review of I Samuel chpts. 2-6, with particular attention to the number of scribal errors lead me to choose the following Mss for

the preparation of the text:

Vienna 24

Oxford Bodleian 2440

London 189.2

Munich 5/1

Oxford Bodleian 297

London 187

Paris 154

Of these Mss. Vienna 24, which I chose as my primary text, consistently exhibited the smallest number of scribal errors.

Perusal of the entire commentary of Rashi on Samuel disclosed the existence of additions in some Mss. Whereas some of these additions drew upon rabbinic sources others did not. Those unidentified sources appear to conform to standard Rashiesque exegesis. These additions may represent comments added by Rashi's students in the early stages of the commentary's evolution. These additions and other Mss. similarities did not enable me to isolate Mss. families.

Insight into the development of Rashi's commentary on Samuel was gleaned from a study of two substantive exegetical comments in I Samuel chpt. 1. An in depth study of Mikraot Gedolot and Munich 5/1 yielded additional conclusions of importance. I chose to include Mikraot Gedolot in my critical apparatus as a point of comparison for the reader. The excessive amount of additions in Mikraot Gedolot were analyzed one by one. Also included in the apparatus was Munich 5/1, the earliest dated Rashi Mss.-1233. Munich 5/1 abounds in additions and is unique in many respects.

Sources

As in his other biblical commentaries, Rashi drew upon a wide range of sources in writing this work. His exegetical techniques in Samuel are not unlike those employed elsewhere. In Samuel he relies very heavily upon Targum Jonathan. The sparseness of his Samuel commentary relative to his Pentateuchal commentary, for example, may be due to the relatively small amount of midrashic and rabbinic literature on Samuel in contrast to the Pentateuch.

Rashi's three major sources in his Samuel commentary are: Talmud and Midrash, Targum Jonathan, and Menahem ibn Saruk and Dunash ibn Labrat. Rashi also makes mention of Rabbuenu Yitzhak HaLevi, Menahem bar Helbo and R. Kalonymous.

In addition to these sources a comparison of Rashi's commentary with the commentaries of R. Yosef Kara, R. Dovid Kimhi, the commentary ascribed to R. Yosef Kara, and R. Yeshaya D'Trani proved helpful in understanding various comments and Rashi's general exegetical approach.

Method

Rashi's exegesis in the Book of Samuel includes forays into the fields of grammar and syntax, philology and linguistics. Here, too, Rashi's methods conform to those found in his other biblical commentaries.

Old French served Rashi as an important exegetical tool and yet a lack of understanding has led to neglect of this dimension of Rashi's exegesis. I have provided the reader, wherever possible, with the medieval French term, the modern French equivalent and the Hebrew definition of the medieval French used by Rashi, for this edition.

Conclusion

The preparation of this edition revealed the full extent of Rashi's reliance on his rabbinic and medieval sources. The text presented here is an attempt to recover Rashi's original commentary as it stood before the accretions of later hands. I hope that the work presented here will be of use to scholars and students of Rashi and his writings.

תוכן העניינים

עמוד

1	מהזרות פירוש רש"י לספר שמואל - הקזמה כללית	. I
3	בוזיות כתבי היד של פירוש רש"י לספר שמואל למהזרה זו	. II
3	א. מצב כתבי היד	
7	ב. נתוח כתבי היד לאור בדיקת פרקים א וכב.	
12	טבלת כתבי היד	
16	ג. תאור כתבי היד	
21	. III הוספות	
35	א. אופי ההוספות	
35	1. הוספות השואבות ממקורות מורשיים וחרגומיים	
39	2. הוספות פושניות שלא מצאתי להן מקור	
42	3. ארבע הוספות המיוחסות בכת"י לר' יוסף קרא	
43	ב. תפוצת ההוספות בכת"י	
44	. IV דמיות ושוני בין כוה"י	
47	. V הערות על תולדות פירוש רש"י לספר שמואל	
47	א. נסיון להערכת כוה"י לאור נתוח תוכני של שני קטעים	
56	ב. מקראות גדולות	
56	1. אופי ההוספות	
57	2. דברי רש"י ממקומות אחרים	
57	3. הוספות השואבות ממקורות אחרים	
61	4. הוספות שלא מצאתי להן מקור	
62	ג. ששון 344	
62	ד. הוספות במינכו 5/1	
63	1. הוספות השואבות ממקורות אחרים	
68	2. מודעות למקורות	
69	3. הוספות שלא מצאתי להן מקור	
72	4. טבלת ההוספות במינכו 5/1	
83	. V מקורות פירוש רש"י לספר שמואל	
83	א. תלמוד ומדרש	
88	ב. חרגום יונתן	
89	ג. מנחם ודונש	
90	ד. חכמים אחרים	

עמוד

91	VII. השוואת פירושי רש"י לפי שנים אחדות
92	VIII. זוכו הפושט של רש"י
92	א. עניני רש"י
95	ב. יעושים
97	טבילת יעושים
105	IX. זון עבדתי
109	V. לוח הסימנים בשנינו"י נוטאות
110	גוף הטבטט - פירוש רש"י לספר שמואל
321	קצורים
323	מקורות וביבליוגרפיה
	נספח א - פסוקי שמואל המצוטטים או מבוארים במקום אחר בפירוש רש"י
333	יתנ"ד
340	נספח ב - מקורות המצוטטים או מבוארים בפירוש רש"י לשמואל
351	נספח ג - השוואת שמ"ב כב לתה"י

I. מהדורת פירוש רש"י לספר שמואל - הקדמה כללית

פירושי רש"י לנביאים וכתובים לא נהנו מאוּחה מידה של תשומת לב פרשנית ומחקרית לה זכה פירושו לתורה.

קרוב למאתיים סופר-קומנטריס"י מוקדשים בעיקרם לפירושו לתורה² בשעה שרק בוזדים נכתבו לפירושו לנ"ן י"י. כך הדבר גם בתחום הטכסטואלי. בתורה זכינו למהדורת א. ברלינר³. על אף שזו איננה מהדורה בקורתית במלוא מובן המילה, היא בכל זאת מאפשרת לימוד על בסיס טכסטואלי פחות או יותר מוסמך י"י.

---

(1) לזה כמובן יש להוסיף חיבורים למאות הדנים, אגב הילוכם, בקטעים שונים מפירושו לתורה.

(2) עד היום לא נכתבה רשימה שלמה של פירושים על פירוש רש"י על התורה. אהרן פריימן ברשימתו הבלתי גמורה, "Mss Supercommentaries on Rashi's Commentary on the Pentateuch", Rashi Anniversary Volume, American Academy of Jewish Research, New York 1941, pp. 73-109.

מקטלג 134 פירושים על פירוש רש"י בכתבי יד בשעה שבמכון לתצלומי כתבי יד בספריה הלאומית מקוטלגים 175 פירושים כאלה. ישראל שפירא במאמרו "פרשני רש"י על התורה". בצרון כרך II, מס' 10 ת"ש, עמ' 426-437, רושם 143 פירושים מודפסים. ויעקב משה טלדנו מונה 195 פירושים בדפוס ובכתבי יד: באפריון, ירושלים, תרס"ה.

(3) במכון לתצלומי כתבי יד בספריה הלאומית מקוטלגים 9 פירושים על פירוש רש"י לנביאים. עליהם יש להוסיף ארבעת הפירושים הנדפסים שבהם השתמשתי: יעקב שור, מקור חכמה, בתוך ספר רש"י, ערך י.ל. מימון, י-ס, תשט"ז, עמ' שצ"ד-תע"ז.

אברהם לוריא, נסיונות אברהם, וילנא, תקפ"א.
יעקב מירר, עטרת צבי, וילנה-הורודנא, תקצ"ד.
אפרים זלמן מרגוליות, שם אפרים, מונקטש, תרע"ג.

(4) רש"י על התורה, מהד' אברהם ברלינר, מהדורא תנינא, פראנקפורט א.מ. תרס"ה.

(5) מהדורת חיים דוב שוועל, פירושי רש"י על התורה, י-ס, תשמ"ב, ודאי לא התכוונה להיות מהדורה בקורתית והיא למעשה מבוססת על הטכסט של ברלינר.

לעומת זאת, מבין פירושי לנביאים וכתובים זכו רק תרי עשרי"י ישעיהו י"י, תהילים י"י, יחזקאל מ-מח"י ושיר השירים י"י למהדורות בקורתיות על פירוש רש"י לנביאים ראשונים לא נעשתה עד היום עבודה טכסטואלית כנ שהיא, לכן החלטתי להכין מהדורה בקורתית של פירוש רש"י לספר שמואל ולצרן לזה דיון פרשני מלא.

ספר שמואל מציע לפרשן אפשרויות להתייחס לבעיות לשוניות, ספרותיות, הסטוריות וחאולוגיות גם יחד. ולפיכך יש בו כדי להעמידנו על שיטתו הפרשנית של רש"י.

הטכסט של פירוש רש"י לספר שמואל ברוב מהדורותיו המודפסות, נובע מדפוס ראשון - דפוס בומברג רפ"ד-רפ"ו י"י. כמובן, הטכסט הזה איננו משקף בדייקנות את הנשמר בכחבי היד (עיין להלן). לא די שנוסח זה שונה בהרבה ממה שקדם לו, אלא שנשמשו בו ידיים רבות גם לאורך מכן י"י.

---

(1) יצחק מאהרשען, פרשן-זמא והוא פירוש רש"י על נב, כרך א, י-ם תר"צ.

(2) כנ"ל כרך ב, י-ם תרצ"ג.

(3) כנ"ל כרך ג, י-ם תרצ"ו.

(4) A.J. Levy, Rashi's Commentary on Ezekiel 40-48, Philadelphia 1931.

(5) יהודה רוזנטל, "פירוש רש"י על שיר השירים" בתוך

Samuel K. Mirsky Jubilee Volume, New York 1958, pp. 130-188.

(6) זו היא כידוע מהדורת "המקראות הגדולות" שהדיר יעקב בן חיים בארבעה כרכים בונציה רפ"ד-רפ"ו. בכרך השני, המכיל נביאים ראשונים, נדפס פירוש רש"י לספרים אלו לראשונה.

(7) בעבודה זו אין כוונתי לדון בשינויים שחלו בנוסח פירוש רש"י לאחר הדפסתו במק"ג רפ"ד-רפ"ו מפני שאין בזה כדי לתרום לשחזור הנוסח המדויק של פירוש רש"י. לרוב העתיקו מרפ"ד-רפ"ו בלי שום מקורות חדשים של כתבי יד. עיין להלן עמ' 50.

II. בחירת כתבי היד של פירוש רש"י לספר שמואל למהדורה זו

א. מצב כתבי היד

- בכרטסת כתבי היד במכון לתצלומי כתבי יד בספריה הלאומית רשומים 19 כתבי יד שלמים לפירוש רש"י לכל התנ"ך שתאריכם לפני 1500 י"י. מעיוני בהם התברר ששבעה מחוכם אינם כוללים פירוש רש"י:
1. א.ב. 2242/1. —
  2. ניו יורק בהמ"ל L804 | מיוחסים בטעות לרש"י
  3. ניו יורק בהמ"ל L702 |
  4. א.ב. 825/2. —
  5. פרנצה-לורנציאנה 8, III - בשמואל לא רש"י.
  6. בודפשט-קויפמן 32 - בנביאים רק ביאור על דברי רש"י.
  7. קמבריג' טרננטי קולג' 94 - באור על רש"י לתנ"ך.

- בשנים מכתבי היד, שבהם אמנם פירוש רש"י לתנ"ך, חסר ספר שמואל:
1. שביליה קולומביה.
  2. ברלין טיבינגן 7.

- נותרים אפוא 10 כתבי יד שבהם יש רש"י על כל התנ"ך כולל שמואל:
1. וינה 24	6. וטיקן 94
2. וינה 23	7. ברלין 140
3. א.ב. 2440	8. פריס 154
4. א.ב. 186	9. מילנו אמברוסיאנוס 22
5. מינכן 5/1	10. לייזן 1

מבין כת"י אלו, מאהרשען השתמש בא.ב. 186 ובלייזן 1 בכל ג' המהדורות שלו ובמינכן 5/1 במהדורת תרי עשר. לוי השתמש בא.ב. 186 ובלייזן 1 במהדורת יחזקאל. ורוזנטל השתמש בלייזן 1 במהדורת שיר השירים.

---

(1) בחרתי בתאריך זה מתוך הנחה שכתבי היד מן המאה ה-16 ואילך תרומם לחקר הנוסח המקורי של רש"י היא מזערית. על שני יוצאים מן הכלל עיין לקמן עמ' 44-50.

בכרטיסת כתבי היד במכון ושומים 31 כתבי יד של פירוש רש"י לנביאים. 4 מהם אינם רש"י:

1. בהמ"ל L777 - ר' יוסף קרא
2. לונדון 10042/2 - רד"ק לישעיהו וירמיהו
3. א.ב. 792/2 - ספר מרפא לשון
4. פריס 163 - לא רש"י על שמואל (אולי ר"י קרא)

אחד מהם איננו במכון: לנינגרד-פירבוביץ II. 8-ב או שאין רש"י לספר שמואל או שיש רק חלק מפירושו של שמואל:

1. מוזאון בודפשט 31666 (מל"א כ': ל"ג-מל"ב ד:א)
2. פרייבורג 29/1 (רק שמ"ב כג:ב-טז)
3. קמבריג' 1733 (שמואל ב')
4. וינר ריינר H 122/2 ("מחר חדש")
5. א.ב. 82 (אין שמואל)
6. א.ב. 84 (אין שמואל)
7. א.ב. 299 (רש"י על ישעיהו וירמיהו)
8. א.ב. 308 (נביאים אחרונים)

2 מהם לא קריאים:

1. וטיקן 23/2
2. פרמא 663.

2 מהם הם כתבי יד של רש"י על הפטרות:

1. וטיקן 249/8
2. ניו יורק L266

4-1 מאוחרים מ-1500:

1. מילנו אמברוזיאנה 9 - מאה ט"ז
2. ניו יורק 231 - מאה י"ז
3. ירושלים היכל שלמה 1769-4042
4. ששון 344 - 1654

נוחרים אפוא 14 כתבי יד של פירוש רש"י לנביאים שכוללים רש"י על כל ספר שמואל ואשר זמנם קודם 1500.

11. לונדון 187	6. פרמא 76/1	1. לונדון 189.2
12. קזנטנזה 51	7. א.ב. 2329	2. א.ב. 74
13. רוסטוק 32	8. סינסנטי 653/1	3. א.ב. 296
14. קמבריג' A3	9. פולדה 3.1	4. א.ב. 297
St. Johns	10. פרנצה-לורציאנה III	5. פרמא 387

גם מבין כתבי יד אלו היו כמה שכבר השתמשו בהם מהדירי רש"י לנ"ך. מאהרשעו השתמש בפרמא 76/1 במהדורת תרי עשר, ובסינסנטי 653/1 במהדורת ישעיהו. לוי השתמש בא.ב. 74 במהדורתו ליחזקאל. ורוזנטל השתמש בסנסנטי 653/1 בשיר השירים.

יוצא אפוא שיש בידינו 24 כתבי יד של פירוש רש"י לכל ספר שמואל מלפני 1500; 10 מהם כוללים את פירושו לכל התנ"ך ו-14 הכוללים לפחות רש"י לשמואל. לשם השוואה השארתי כתב יד אחד עם תאריך מאוחר 1654-- ששון 344 י"ג.

וכך הגעתי לסך הכל של 24 כתבי יד לצורך המדגם הראשוני. כדי לבחון את כחה"י בחרתי שני פרקי דוגמה: שמואל א פרק א, ושמואל ב פרק כב. בחרתי בשמ"א פרק א משום שהוא מלא וגדוש בתופעות פרשניות קלסיות המאפיינות את פרשנותו של רש"י. ובשמ"ב פרק כב בחרתי מן הטעמים הבאים: זהו פרק שירה; הוא משמש הפטרה לשביעי של פסח, ויש לו פרק מקביל - תהילים פרק יח (סבורה הייתי שהשוואה בין פירושו לשני הפרקים המקבילים יש בה כדי ללמד). אני מבקשת לציין שבאשר לנוסח פירוש רש"י לתהילים פרק יח, הסתפקתי במהדורת מאהרשעו.

כידוע, יש בין כחה"י של פירוש רש"י לתורה כתבי יד רבים שמביאים גם פירוש רש"י על הפטרות. כדי לבחון את ערכם של כתבי יד אלה, עברתי (לצורך המדגם) על רש"י לשמ"ב כב עפ"י כתבי היד של רש"י הכוללים הפטרות. בכרסת המכון לתצלומי כתבי יד רשומים 70 כתבי יד כאלה אבל לאחר בדיקה התברר כי רק 24 מכילים רש"י על שמואל ב פרק כב:

13. קמבריג' 1733	1. אופטולה 0 Heb.1
14. וינה 20.9	2. ברלין 14
15. בודפשט מוזאון 204	3. ברלין 141
16. וינה 19.4	4. לונדון 177
17. פרמא 562	5. פרנצה לורציאנה III 3
18. פריס 161	6. פרמא 266
19. פריס 550	7. פריס 37/4
20. לונדון 172	8. המבורג לוי 19.2
21. מילנו אמברזיאנה 8.3	9. לונדון 176
22. פרמא 390	10. א.ב. 193
23. פרמא 391	11. וטיקן אוט 1.2
24. פרמא 722.2	12. פרנצה-לורציאנה 121
- (1) לתוצאות הבדיקה עיין להלן עמ' 50.

ביתר כתבי היד הייתה אחת מהחופעות הנאות: (1) לא היה פירוש רש"י לאותה הפטרה (2) לא הופיעה אותה הפטרה בכלל (3) כהה"י לא היה קריא (4) הפירוש לא היה של רש"י (5) כהה"י היה מאוחר מ-1500 (6) כהה"י לא נמצא במכון:

1. שטוגארט ספרייה לאומית 1.3	24. ניו יורק בהמ"ל 202-3
2. ששון (1106) 1026	25. וטיקן 18/1
3. פריס 27/2	26. לייפציג אוניברסיטה 1
4. א.ב. 295	27. פריס 73
5. לונדון 169	28. פראג-ספרייה לאומית XVIII F6
6. מדריד ספרייה הלאומית 5464.2	(לא נמצא)
7. פרמא 476	29. פריס 48-9/1
8. א.ב. 20	30. פרמא 543
9. א.ב. 21	31. פרמא 2
10. וימר ספריית טורנינג 0651-2/1	32. שטרסבורג 3941
11. לייפציג האוניברסיטה 3 (BH 4)	33. א.ב. 26
12. פרמא 656	34. פרמא 11
13. פרמא 893.2	35. סנסנטי 9
14. פרמא 948 (3080)	36. וטיקן 23/2 (לא קריא)
15. שטוטגרט 201	37. פרמא 663 (לא קריא)
16. א.ב. 61	38. א.ב. 300
17. ברלין 35	39. פרייבורג 29/1
18. סנסנטי 7	40. וטיקן 249/8 - זהות בלתי ידועה
19. פריס 161	41. וטיקן 303.26 - זהות בלתי ידועה
20. פרמא 6	42. ששון 1215.2
21. פרנצה-לורציאנה 10, III	43. י-ם קאפח 80
(לא נמצא)	44. מילנו אמברוזיאנה 9
22. פריס 50	45. ניו יורק 266 (חימן 1697)
23. פריס 55	

בדיקת כהה"י של ההפטרות לא העלתה ממצאים שיצדיקו המשך בדיקת כהה"י האלו לגבי הפטרות נוספות. אמנם היו שינויים, תוספות, וטעויות שגרתיות בכהה"י האלו, אבל לא מצאתי דברים הראויים לציון, שלא מצאתי כדוגמתם בין כ"ד כתבי היד השלמים.

ב. נתוח כתבי היד לאור בדיקת פרקים א וכב

לאור נתוח החומר (עיין להלן) בפרקים א וכב בחרתי בשלב ראשון ב-13 מתוך 24 כתבי היד.

1. וינה 24	8. בודלי 2329
2. א.ב. 2440	9. מונטפיורי 32.1
3. לונדון 189.2 (1257) י"י	10. א.ב. 186
4. מינכן 5/1 (1233)	11. פרמא 387
5. א.ב. 297	12. וטיקן 94
6. לונדון 187	13. א.ב. 74
7. פריס 154 (1298)	

בחירתי היתה מבוססת על הקריטריונים הבאים י"ז:

תאריך

יש נטייה מובנת לבחור בכתבי היד הקדומים. בדרך כלל התאריך המדויק לא מסומן בכתב יד (עיין טבלה להלן). מבין אותם כתבי יד שתאריכם יזע הקדום ביותר הוא מינכן 5/1 שזמנו 1233. כזכור, בדקתי רק כ"י אחד שזמנו לאחר 1500, והוא כת"י ששון 344 שזמנו 1654 י"ג.

(1) במקום שתאריך כתה"י ידוע רשמתי; עיין פירוט להלן.

(2) בטבלה המצורפת מצויה סקירה כללית על 24 כתבי היד של פירוש רש"י לשמואל וכן כתבי היד של פירוש רש"י להפטרות. כאמור, הנתונים על 24 כתה"י מבוססים על נתוח פרקים א וכב ואילו של ההפטרות - על פרק כב בלבד ולכן הבדיקה של כ"ב פחות מפורטת (קבוצת 13 כתה"י שמוינו מתוך 24 מתוארת בפרוטרוט להלן).

(3) עיין להלן עמ' 50.

במקום שלא היה תאריך הסתמכותי על הקטלוגים של הספריות השונות¹, על כרססת המכון לתצלומי כתבי יד, או על הערות בע"פ של עובדי המכון.

מוצא

הרוב המכריע של כתבי היד שמוצאם ידוע - אשכנזיים. בתוך 13 כה"י כרלתי כתב יד איטלקי אחד (מונטפיורי 32.1)² וכתב יד אחד ממוצא ספרדי (בודלי 2339)³. בכל 24 כתבי היד היה כתב יד מזרחי אחד -- פירנצה לורציאנה III, 11. אולם, על אף רצוני לבחור גם אותו (כדי שיהיה ייצוג גם לענף המזרחי), הדבר נבצר ממני, מפני שחלק גדול מהטכסט היה מחוק. היה לי ענין בייצוג של כתבי יד ממוצאים שונים, כדי לבדוק באיזו מידה ניתן לאפיין את נוסח דברי רש"י על פי מוצא כתב היד. אגב הדברים ביקשתי לבחון גם באיזו מידה צדק זונה⁴, שבקש (ע"פ בדיקת הדפוסים) להבחין בהבדל מהותי בין מסורת פירושי רש"י בארצות שונות (אשכנז לעומת ספרד). על כל פנים, חומר כתבי היד שעמד לרשותי אין בו כדי לאשש את הנחותי. ההבחנות בין כתבי היד בהתאם למוצאם באוח לידי ביטוי למעשה רק בעניין הלעזים (עיין להלן עמ' 19-20).

(1) ל-13 כה"י הנ"ל השתמשתי בקטלוגים הבאים:

- Vienna 24 -- Schwartz, A.Z., Hebraische Handschriften der Nationalbibliothek in Wien, Leipzig 1925, p. 29.
Paris 154 -- Zotenberg, H., Catalogue des Manuscrits Hebreux et samaritans de la bibliotheque Imperiale, Paris 1886, p. 16.
Oxford Bodleian 74; 297; 2440; 2339 -- Neubauer, A., Catalogue of the Hebrew Mss. in the Bodleian Library, Oxford 1886, pp. 811; 60; 862-863; 13.
London 187; 189.2 -- Margoloth, G., Catalog of Hebrew and Samaritan Mss. in the British Museum, London 1935, pp. 140-141; 142-143.
Munich 5/1 -- Steinschneider, M., Die hebr. Hss. der K. Hof.-v. Staatsbibliothek zu Munchen, Munich 1895, p. 2.
Montefiore 32.1 -- Hirshfeld, H., Catalogue of Hebrew Mss. of the Montefiore Library and the Hebrew Mss. in the Jews College, London 1886, p. 7.
Parma 387 -- De Rossi, I.B., Mss. Codices Hebraici Bibliothecae, Parmae 1803, p. 16.
Vatican 94 -- Cassuto, H., Codices Vaticani Hebraici, Vatican 1956, pp. 136-137.

(2) מבין ה-24 היו עוד שלושה כתבי יד המזוהים כאטלקיים: א.ב. 296 (איט-ביז), פרמא 76/1 (שמאד דומה למונטפיורי 32.1 עיין להלן), וסינסטי 653/1.

(3) מהעיר שקביא.

(4) ישעיה זונה, במאמרו "לתולדות הטכסט של פירוש רש"י על התורה", HUCA 15, 1980, עמ' לז-נו.

לעזים

הנחתי, שההקפדה על רישום של צורה צרפתית נכונה הוא קריטריון אחד המצביע על איכות כתב היד יי. בשני פרקי הדוגמא הופיעו 4² לעזים: שמ"א, כח ד"ה הוא שאול, "אינפרוטיץ"י³; שמ"ב כב, ב ד"ה סלעי ומצודית, "פלישדיץ"; שמ"ב כב, ג ד"ה צורי, "אבריאמנט"; שמ"ב כב, מו ד"ה בני נכר יבולו, "פלשטרא". הלעזים של 24 כחה"י נבדקו על ידי פרופ' ג'ני הורוויץ, ראש המחלקה לשפות זרות באוניברסיטה חיפה. היא סימנה את הלעזים שנרשמו בכתבי היד לפי שלש קטגוריות: נכון, לא נכון, אפשרי, כפי שהדבר מסומן בטבלת הלעזים המצורפת. במקום שסופר כתב היד רשם לעז בלתי נכון, רשמתי אותו.

בדיקה סטטיסטית

פרופ' מנחם כהן מאוניברסיטת בר אילן הציע לי לערוך בדיקה סטטיסטית המודדת את מספר הסטיות מנוסח הרוב בכל כת"י. התרגיל משווה את כתב היד בינם לבין עצמם, מוצא את נוסחת הרוב ורושם לכל כת"י מספר הסטיות מהרוב. העקרון הוא שככל שיש יותר סטיות מנוסח הרוב הדבר מצביע על כתב יד פחות מדויק. בטבלה רשומות התוצאות של הבדיקות לפרק א ופרק כב לכל 24 כתבי היד.

טעויות סופר

רשמתי מספר טעויות סופר לכל 24 כתבי היד לפרקים א וכב ביחד. גם המספר הזה מובא בטבלה. ברשימות טעויות הסופר י⁴ נמנו רק דוגמאות שלגביהן לא היה לי כל ספק שמדובר בטעות ברורה י⁵. במקום שהכרעה לא היתה ברורה לא רשמתי.

---

(1) עיין להלן עמ' 83.

(2) בכל ספר שמואל היו 55 לעזים (עיין טבלת הלעזים). בשלב השני של מיון כתבי היד (לאחר שנבחרו 13 מתוך 24 כתבי היד) נבדקו הלעזים הנמצאים בשמ"א פרקים ב-ו על פי 13 כתבי יד, וכל יתר הלעזים על פי 7 כתבי היד של האפרט. תוצאות הבדיקה נלקחו בחשבון בהמשך הסינון של כחה"י (עיין פרוט להלן).

(3) כמובן היו וריאציות רבות בין כת"י לכת"י. הלעזים כאן רשומים לפי הופעתם ב-Arsene Darmesteter, Les Gloses Francaises De Raschi Dans La Bible, Paris 1909.

(4) מן הראוי לציין, כאמור להלן (ראה עמ' 10-11), נערכו גם לאחר מכן בדיקות לפרקים נוספים בהיקף מצומצם יותר של כתבי יד. תוצאות בדיקות אלה, בדרך כלל, מאוששות את התוצאות שנתקבלו בכל הקשור לטעויות סופר.

(5) כגון: שבושי אותיות (פסים במקום פסחים; לתוכה במקום לסוכה; תמיד במקום תמים, וכיוצא בהם), אי התאמה במין או מספר, מלים חסרות, הפוך סדר (הגורם לאי-הבנה), כפילות וכדומה. כלומר, מדובר בשיבושים שיש בהם כדי ללמד על טיב מלאכתם של הסופרים מעתיקי כתבי היד.

לאור הקריטריונים הנ"ל: תאריך, מוצא, מצב הלעזים, נוסח הרוב, וטעויות סופר (ועליהן יש להוסיף את המצב הטכני של כהה"י -- אם הוא קריא ושלם) צמצמתי, כאמור לעיל, מ-24 כתבי יד ל-13. כדי לאפשר לי לצמצם את ה-13 הרחבתי את מערך הבדיקה לגבי טעויות סופר ב-13 כתבי יד אלו על שמ"א גם לפרקים ב-1. להלן טבלת טעויות הסופר שמ"א ב-1:

טעויות סופר	פרק א	פרק ב	פרק ג	פרק ד	פרק ה	פרק ו	סך הכל
פריס 154	2	12	2	6	2	6	28
וינה 24	3	9	2	1	1	1	17
א.ב. 2440	3	15	5	4	1	17	32
לונדון 189.2	8	8	4	1	0	6	27
מינכן 5/1	15	8	4	1	1	4	33
א.ב. 297	10	9	7	8	1	1	36
לונדון 187	6	19	5	0	0	4	34
מונטפיורי 32.1	10	13	1	7	1	2	34
בודלי 2329	26	26	8	6	2	4	72
א.ב. 186	9	15	3	4	3	5	39
מרמא 387	7	6	3	0	1	1	18
וטיקן 94	13	6	1	5	1	4	30
א.ב. 74	5	20	6	2	0	2	35

חשוב להעיר, כי בנוסף לטעויות סופר נבדק גם מצב הלעזים בב-1 ע"פ 13 כהה"י. נסכם אפוא: אחרי מיון ראשון של 24 כהה"י על סמך פרקים א וכב, מיון שני של כהה"י עם פרוש רש"י להפטרות, מיון שלישי של טעויות סופר ולעזים ב-13 כתבי יד על סמך פרקים ב-1, בחרתי 7 כהה"י להכנת האפרט.

להלן רשימת כחבי היז ובצידם סימולים באפרט:

1. וינה 24 - א
2. א.ב. 2440 - ב
3. לונדון 189.2 - ג
4. מינכן 5/1 - ד
5. א.ב. 297 - ה
6. לונדון 187 - ו
7. פריס 154 - ז

כדי להחליט על נוסח הפנים בקשתי שוב להרחיב את מערך הבדיקה של טעויות סופר ל-7 כחה"י עפ"י פרקים ז-יג (עיין לקמן). בחרתי בוינה 24 כנוסח "הפנים", כי הוא כתב יד טוב, שעמד בכל הקריטריונים הנ"ל. עיון בטבלאות טעויות סופר מראה, שבו הכמות הקטנה ביותר של טעויות סופר. וכן הוא המצב לאורך כל ספר שמואלי"י.

טעויות סופר	פרק ז	פרק ח	פרק ט	פרק י	פרק יא	פרק יב	פרק יג	סך הכל
וינה 24	1	0	3	3	3	2	4	13
א.ב. 2440	1	2	3	2	1	6	7	22
לונדון 189.2	2	1	4	4	2	5	10	28
מינכן 5/1	3	1	3	2	1	5	6	21
א.ב. 297	4	1	8	2	1	8	6	27
לונדון 187	3	3	9	6	0	6	4	31
פריס 154	3	2	7	1	1	5	9	28

לסכום תאור שלבי הבחירה הרי להלן טבלת כחה"י:

(1) גם מצב הלעזים המפורט בטבלה השפיע על החלטתי, וכן, במידה רבה, מצב ההוספות; ראה להלן.

כתבי יד	תאריך	מוצא	איכות כתבי היד	איכות הכתב	היקף	מי האתחש בו	קרנה ל	תרגיל סטטיסטי / סטיות מן הרוב פרק א	תרגיל סטטיסטי / סטיות מן הרוב פרק ב	סעויו סופר (איכב)
אוק-בז 296	מאה יג	איס' (ביז')	ברוך כלל מזויק	לסירוגין עמוז אחז ברור עמוד שני מזוק	נביאים	לוי	פרמא 390 וינה 19.4	14	28	14
פרמא 387	מאה יג	אשכ'	הרבה מדברי רש"י בשוליים ובין השי"ן	ברור	נביאים			10	19	13
פרמא 76/1	מאה יג-יד	איס'	כמה סעויות והוספות	ברור	נביאים	מאורשען חרי עשר	מונספיורי 32.1	29	30	37
ששון 344	1654	חימן	הרבה סעויות כמק"ג	לא כל כך יפה	נביאים		העתיק ממק"ג	34	17	46
אוק-בז 74	מאה יד-טו	אשכ'	חיסורים והוספות מרובים	כתב מאד ברור	נביאים	לוי		14	23	10
בזלי 2329	מאה יד	שקביא	הרבה סעויות וחיסורים	ברור	נביאים		סנסנסי 653	38	26	44
סנסנסי 653/1	1271	ל"א איס'	חיסורים והוספות מרובים	ברור	נביאים	רוזנסל מאורשען ישעיהו	בזלי 2329	29	27	60
לונדון 187	מאה יג	אשכ'	אין הרבה סעויות	רש"י, ח"י סנסס יפה	נביאים			17	34	14
פולדה 3.1	מאה יד		כמה סעויות ניכרות	יפה	נביאים			38	34	34
פרנצה III, 11	מאה יד-טו	מזר'	כתב קטן מאד אבל ברור	תנ"ך + הפטרות				49	45	56
מק"ג	רפ"ד-רפ"ו	ונציה	הרבה סעויות	ברור (דפוס)	תנ"ך		ששון 344	13	28	39

טבלה כתבי היד : כתבי יד עם פירוש רש"י להפטרות

קרינה ל-	ה ק י פ	איכות הכתב	איכות כתבי היד	מוצא	תאריך	כתבי יד
	חורה מגילות הפטרות	ברור וקל לקריאה	יחסיח מזויק	אשכ'ז	מאה יד	נודפסט 204
פרמא 390 ו.א.ב. 296	חורה מגילות הפטרות	כתב מאוד קטן קשה לקרוא	חיסורים וסעויות		מאה יד	וינה 19.4
פרמא 76/1	חומש הפטרות	כתב גדול אבל לא ברור	חיסורים ושינויים קלים		מאה יד	לונדון 172
	חומש ה' מגילות איוב הפטרות	קשה לקרוא	חיסורים קלים		מאה יד	מלנו 83
פרמא 76/1	חומש ה' מגילות הפטרות	כתב יפה מאוד אבל קלף כהה	ברור כלל מזויק			פריס 37/4
פרנצה 121 וינה 19.4 א.ב. 296	חומש מגילות הפטרות	נהדר	סעות אחת או שתיים		מאה יג	פרמא 390
	חומש מגילות הפטרות		סעות אחת או שתיים		מאה יד	פרמא 391
	מגילות הפטרות	ברור שחור על גבי לבן	כמעט ואין סעויות		מאה יד	פרמא 722.2
פרנצה 121	חומש עם הפטרות	ברור	חיסורים ושינויים קלים		מאה יד-סו	לונדון 177
פריס 161	חומש עם הפטרות	נהדר	חיסורים רבים		מאה יד-סו	פרמא 562
פרמא 562	נביאים ראשונים רק רש"י	קלף כהה	חיסורים רבים	אשכ'ז	מאה יד-סו	פריס 161
	חומש עם הפטרות	ברור	חיסורים וסעויות קלים	אשכ'ז	מאה סו-סז	פריס 55
	רק רש"י על שמואל ב	יחסיח ברור	כמעט ואין סעויות			קזנסנזה 51
ליידן 1 פרנצה 121	חומש עם הפטרות	קל לקרוא	כמה פראפרוזות	אשכ'ז	מאה יד	אופסולה Offeb1
	חומש עם הפטרות	יפה מאוד	כמעט ואין סעויות			ברלין 14
	חומש עם הפטרות	כתב קטן וכהה	כמעט ואין סעויות			ברלין 141

כתבי יד	תאריך	מוצא	איכות הכתב	איכות כתבי היד	ה ק י ף	קרבה ל-
פרנצה 3, III		אשכ'י	חארים דברי רש"י משמ"ב כב:לו עד הסוף	ברור	חומש עם הפסרות	
פרמא 266	מאה יג	אשכ'י	חיסורים קלים	ברור	חומש עם הפסרות	
המבורג 19.2			חיסורים רבים	גדול וברור	חומש עם הפסרות	
לונדון 176	1341	אשכ'י	רש"י גר' יוסף קרא ד"א	קל לקריאה	חומש עם הפסרות	
א.ב. 193	מאה יד	אשכ'י	סעויות שסוחיות	גדול וברור	חומש עם הפסרות	
וסיקן אוס 1.2			כמעט ואין סעויות	קריא	חומש עם הפסרות	
פרנצה 121	מאה סו	אשכ'י	חיסורים וסעויות קלים	ברור	הפסרות עם רש"י	ליידן 1 אופסלה 0 Heb.1
קמברידג' 1733		ביו'	כמעט ואין סעויות	מחיל בשמ"ב פרק ס	שמאל ב רק רש"י	
וינה 20.9	מאה יד-סו		חיסורים רבים	מאד קשה לקריאה	חומש עם הפסרות	

ג. תאור כתבי היד

13 כחה"י מתוארים כאן על סמך המסקנות שהוסקו משני פרקי הדוגמא ופרקים ב-ו (עיין לעיל).

1. וינה 24

וינה 24 הוא כת"י אשכנזי מהמאה יד-ט"ו י"י. איכות הכתב בכת"י וינה היא נהדרת. בכתה"י יש מעט מאוד טעויות סופר. בפרקים א וכב היו בו רק 8 טעויות ובפרקים ב-ו (עיין טבלה) היו רק 17 - המספר הקטן ביותר. גם בתרגיל הסטטיסטי קבל ציון של 9 בפרק א ו-17 בפרק כב, ולכן בחרתי בו כנוסח "הפניס". כחה"י מקיף את כל התנ"ך. מצב הלעזים בו: 5 נכון, 3 לא נכון ו-1 אפשרי.

2. א.ב. 2440

כת"י א.ב. 2440 כולל פרוש רש"י לכל התנ"ך חוץ מדברי הימים. מוצאו אשכנזי וחאריכו מאה י"ג-י"ד י"י. הכתב הוא לא "יפה" ולא ישר, אבל מאד ברור לקריאה י"י. היו בו רק 10 טעויות סופר בשני פרקי הדוגמא, ו-32 בב-ו. בבדיקה הסטטיסטית קיבל ציון של 8 בפרק א ו-21 בפרק כב. מצב הלעזים בו: 5 נכון 2 לא נכון, 1 אפשרי ו-1 לא קריא.

3. לונדון 189.2

כתב יד זה הוא כת"י של פירוש רש"י לנביאים. מוצאו אשכנזי. סומו עליו תאריך 1257 י"א. הכתב ברור יחסית. יש בו 15 טעויות סופר בשני פרקי הדוגמא. הטעויות אינן גסות ובב-ו 27. בפרק א קבל ציון של 13 ובכב ציון של 19. מצב הלעזים י"י בו: 5 נכון, 2 לא נכון, 2 אפשרי.

-
- (1) אין לנו תאריך מדויק, עיין A.Z. Schwartz, Hebraische Handschriften Nationalbibliothek in Wein, p. 29.
  - (2) לפי נויבווער ב-Catalog of Hebrew and Samaritan MSS in the Bodleian Library, pp. 862-863. אבל לדעתו של בנימין ריצ'לר, סגן מנהל המכון לתצלומי כתבי יד בספריה הלאומית, לפי הכתב אפשר לראות עליו שהוא יותר קדום מזה.
  - (3) חיים דוב שעוועל השתמש בו להכנת ספרו, פירושי רש"י על התורה. י-ם 1982. אולם רשם מתוכו ח"נ רק באופן סלקטיבי.
  - (4) מרגוליות מצטט את הקולופון ב-Catalog of Heb. MSS. of the British Museum: 142-3 "אני יוסף הסופר בר' נתן סיימתי פירוש זה של נביאים לר' שמעון בן הנדיב ר' יהודה ביום שלשה עשר לחדש אדר שנת שבע עשרה לאלף ששי..."
  - (5) כת"י זה הוא אות f בדרמשטטר.

4. מינכּוּ 5/1

כתב יד מינכּוּ הוא כת"י אשכנזי. הסופר כתבו בכתב יפה ומסודר. מצד תוכנו הוא כתב יד מענין מאוד. הסופר היה יודע ספר והוסיף הרבה מעבר לפירוש רש"י. היו בו 24 טעויות סופר בא ובכב, ובב-ו היו 33. בפרק א קיבל ציון של 7 ובכב ציון של 32. על כתב יד זה נדבר להלן בפרק "הערות על תולדות פירוש רש"י לספר שמואל". מצב הלעזים: 4 נכוּן, 3 אפשרי, 2 חסר.

5. א.ב. 297

כת"י א.ב. 297 הוא כת"י של רש"י על נביאים המתחיל ביהושע פרק ב. זהו כת"י אשכנזי מהמאה ה-13¹. הכתב גדול וברור. לוי השתמש בו ביחזקאל ואומר שיש בו הרבה טעויות². בפרקים א וכב היו בו 16 טעויות ובב-ו 36. בבדיקה הסטטיסטית קבל ציון של 23 בפרק א ו-33 בפרק כב. אחת הסבות שבחרתי בו היא שלא היו בו הרבה הוספות³. מצב הלעזים בו: 6 נכוּן, 2 אפשרי ו-1 לא נכוּן.

6. לונדון 187

כת"י לונדון 187 הוא כת"י של פרש"י לנביאים. הוא כולל טקסט רש"י ותרגום. תאריכו מאה י"ג ומוצאו מאשכנזי⁴. הכתב של פירוש רש"י הוא קטן אבל ברור. היו בו 14 ט"ס בא וכב ובב-1 24. בפרק א קבל ציון של 17 וב-כב 34. כתה"י מראה קרבה למק"ג י"ב וראיתי לנכוּן לכלול אותו לשם השוואה. מצב הלעזים בו: 4 נכוּן, 3 לא נכוּן, 2 אפשרי.

---

(1) נויבוּער, עמ' 60.

(2) לוי, , op. cit. עמ' 55-57.

(3) היו גם כמה דוגמאות של תוכן שהצביעו על מה שהיה נראה לי כנוסחה קדומה וטובה. (עיינן להלן בפרק "הערות על תולדות פרש"י לספר שמואל").

(4) מרגוליות op. cit. עמ' 140-141.

(5) ליתר פירוט עיינן להלן בפרק "לתולדות פרש"י לספר שמואל".

7. פריס 154

פריס 154 הוא כת"י אשכנזי שעליו סומן התאריך 1298 י"י. כתה"י מקיף כל התנ"ך החל מויקרא פרק טו. אכות הכתב יחסית ברורה. כתה"י ממעט בטעויות סופר. בפרקים א' ושמ"ב כב היו בו רק 5 טעויות סופר, ובב-ו 28. בבדיקה הסטטיסטית קבל את הציון הטוב ביותר: 4 בפרק א ו-20 בפרק כב - מבין חמשת הציונים הטובים ביותר. מצב הלעזים בו י"י: 5 נכון, 1 לא נכון, 3 אפשרי. יש בו שתי הוספות מענינות: האחת בשמ"א א, טז, הערה מפי קולונימוס איש רומי ["העקק רשע בגמטמפי דקולונימוס איש רומי"], ובשמ"ב כב, מב ["עושים לקבלתי ואינו מועיל"] (ההוספה האחרונה איננה מובנת והיא מופיעה גם במילנו 22).

אלו שבעת כתה"י שנבחרו להכנת האפרט. באשר לששת האחרים שלא כללתי, המצב היה כך:

1. מונטיפיורי 32.1

מונטיפיורי 32.1 הוא כת"י איטלקי מהמאה י"ד-ט"ו י"ג. כת"י של רש"י לנביאים. הכתב אמנם קטן אבל קל לקריאה. הוא ופרמא 76/1 מאותה משפחה (עיין לקמן). בפרקי הדוגמא היו בו 19 ט"ס ובב-1 34. קבל ציון של 11 בפרק א ו-25 בפרק כב. הסיבה העיקרית, שבגללה לא בחרתי בו לשמש כאחד מעדי הנוסח, הוא מצב הלעזים שלו: 4 לא נכון, 3 נכון, 2 חסר.

(1) בקטלוג של זוטנברג (עיין לעיל עמ' 8) p. 16: "Le ms. a été exécuté en 508 (1298JC) par David fils de Gerson pour son frère Levi fils de Gerson" קשה להאמין שכת"י אשכנזי הנכתב (בשנת 1288) בשביל לוי בן גרשון (רלב"ג), שנולד בשנת 1288.

(2) בדרמסטרט הוא אות M.

(3) עיין: G. Margoliotz, Catalogue of Hebrew MSS of the Montefiore Library and the Hebrew MSS in the Jews College, p.7.

2. בודלי 2329

כת"י בודלי 2329 הוא מהעיר שקבא"י. הוא כתה"י הספרדי היחיד מלפני 1500². הרשום בכרטסת. הקלף שלו כהה וכתבו קטן ולא ברור. יש בו מקרא, חרגום, רש"י ורלב"ג על נביאים. הלעזים חסרים. יש בו הרבה טעויות. 44 בפרקים לדוגמא, ו-72 מפרקים ב-ו. הוא משמיט הרבה, ולכן לא בחרתי בו י"י. גם מצב הלעזים בו לא טוב: 4 חסר, 3 נכון, 1 לא נכון, 1 אפשרי.

3. א.ב. 186

א.ב. 186 הוא כת"י אשכנזי מהמאה הי"ג הוא כולל פרש"י לכל התנ"ך י"י. הכתב הוא מאד ברור. יש בו 25 טעויות סופר בפרקי הדוגמא ובפרקים ב-ו 39. לאמיתו של דבר, אין הרבה הבדל בינו לבין כתבי יד אשכנזיים אחרים שבחרתי. מצב הלעזים בו: 1 חסר, 4 נכון, 3 אפשרי, 1 לא קריא.

4. פרמא 387

פרמא 387 כת"י של פרוש רש"י לנביאים מאה י"ג, אשכנזי⁵. היו בו 13 ט"ס בפרקי הדוגמא. ובב-ו 18. קבל ציון של 10 בפרק א ו-19 בפרק כבי"י. מצב הלעזים בו לא היה טוב: 2 אפשרי, 2 חסר, 3 לא נכון, 2 נכון.

-
- (1) עיין נויבוער עמ' 811.
  - (2) התאריך המדויק מסופק.
  - (3) למרות הנטיה לבחור בייצוג ספרדי.
  - (4) נויבוער עמ' 31.
  - (5) השתמשו בו לוי ליחזקאל (עמ' 61-64) ומאהרשען לתהילים ולישעיה (עיין הקדמתו שם עמ' XIV).
  - (6) De Rossi, Vol. II, p. 16.
  - (7) פרופ' מנחם כהן מצא קרבה בינו לבין וינה 24 בישעיהו. קרבה כזו לא מצאתי בשמואל.

5. וטיקן 94

וטיקן 94 הוא כת"י אשכנזי מהמאה הי"ג¹. הכתב הוא נהדר. הוא כולל את כל התנ"ך. יש בו 18 טעויות סופר בשני פרקי הדוגמא, ובב-ו 30. בפרק א קבל ציון של 12, ובכב 22. גם הוא מתאים לקבוצת כתה"י האשכנזיים של המאה הי"ג, ולא מצאתי בו תכונות מיוחדות כדי להעדיפו. מצב הלעזים בו: 3 נכון, 4 לא נכון, 2 אפשרי.

6. א.ב. 74

א.ב. 74 הוא כת"י אשכנזי ממאה י"ד-ט"ו². הוא מקיף פירוש רש"י לנביאים וכתבו ברור. יש בו 10 טעויות סופר בא וכב, ובב-ו 35. בפרק א קבל ציון של 14 ובכב 23. אמנם הוא חסר בהרבה מקומות³. לוי השתמש בו ביחזקאל⁴. א.ב. 74 מראה קרבה ללונדון 187⁵ ולליידן 1⁶. מצב הלעזים בו: 7 נכון, 1 לא נכון, 1 אפשרי. לא בחרתי בו בגלל הקטעים הרבים החסרים בו.

---

(1) עיין: H. Cassuto, Codices Vaticani Hebraici, pp. 136-137.

(2) נויבוער עמ' 13.

(3) עיין למשל שמ"א א, א, שמ"א א, יא, שמ"א א, כב, שמ"ב כב, טז, שמ"ב כב, טז וכיו"ב גם בפרקים ב-ו.

(4) לוי שם. עמ' 45-46.

(5) בשמ"א א, א עמ' 5 יש אותה הוספה מדרשית ["תחו אסף באת בש] שמקורה פס"ר פמ"ג קפא ע"ב.

(6) בשמ"א א, יז עמ' 43 אותה הוספה ["... לד' מה שאת מוציאה מפיד"].

ט ב ל ת ה ו ס פ ו ת

(טבלה זו מתייחסת לפרק III, עיין להלן עמ' 23 ואילך).
 כל ההוספות המובאות בטבלה זו מועתקות ממק"ג ונציה רפ"ד-רפ"ו (זולת #29, #41). את הוריאציות בין הטקסט במק"ג לבין כתבי יד אחרים הבאתי באפרט ח"נ במקומן. התפוצה הבלתי עקבית של ההוספות בכתבי היד לא איפשרה לי להסתמך על כת"י מסויים בנושא זה. במקום שמופיע כוכבית עיין בסוף הטבלה.

מק"ג	פריס	וינה	א.ב.	לונדון	מינכן	א.ב.	לונדון	בודלי	מונסי'	א.ב.	ברלין	וינה	מננו	ליידן	א.ב.	פרסא	סנסני	פולדה	פרנצה	קונסוה	רוסוק	מקור	תפוצה				
154	24	2440	189.2	5/1	29.7	187	2329	32.1	186	387	94	74	140	23	22	1	29%	76/1	653/1	3.1	III.11	51	23	עיין רד"ק מ והפיוח לקרוא	+	1. שמ"א א, כ ד"ה שמואל "על שם אל ועל שם המעשה נקרא כי ממנו שאלתיו."	
																								ס	2. שמ"א ב, יג ד"ה ומשפט הבהנים "הם קבעו להם חוק זה ולהם לא היה לנחל כי אם חזה ושוק של שלמים."	+	
																								1+5+0	3. שמ"א ג, כא ד"ה כי נגלה ד' אל שמואל "רפי שאמר למעלה ודבר ד' היה יקר בימים ההם אמר כאן כי מעתה בשביל שמואל נגלה ושנה והרגיל להגלות."	+	מסור-יים

* תפוצה: מ = מק"ג + מספר ההוספות + הוספות בשוליים

מ	מס'יקו	פרטא	מ.ב.	מונסי'	בוודלי	לונדון	מ.ב.	מינכן	לונדון	מ.ב.	וינה	פריס	מק"ג	
74	94	387	186	32.1	2329	187	29.7	5/1	189.2	2440	24	154		
													+	<p>4. שמ"א ז, ב ד"ה וינהו</p> <p>-----</p> <p>"ומנחם תברו וינהו לשון יללה כמו נהי נהיה וכן ולא נה בהם ופי' וינהו אחרי ד' שהתאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחרי ד'. ל"א וינהו כמו ויתאספו ונקוו אליה כי הגוים מתרג' ויתהוון למפלח בה כל עממיו ויהיה מזה העניין גם כן ולא נה בהם העניין שאמר לא מהם ולא מהמונס ולא מנה שבהם כלומ' ולא מקבוץ שלהם".</p>
							+						+	<p>5. שמ"א ט, כד ד"ה שים לפניך לאכול</p> <p>-----</p> <p>"בפרק אחרון דזבחים קיימא לן חזה ושוק בבמה הגדולה ואין חזה ושוק בבמה קטנה לפיכך הותר לאכול לשאול".</p>

מק"ג	פריס	וינה	א.ב.	לונדון	א.ב.	מינכן	א.ב.	בודלי	מונטי'	א.ב.	פרמא	וסיקן	א.ב.	ברלין	וינה	מלנו	ליידן	א.ב.	פרמא	סנסנטי	פולדה	פרנצה	קונסוה	רוסטוק	מקור	מדינה	
	154	24	2440	189.2	5/1	29.7	187	2329	32.1	186	387	94	74	140	23	22	1	296	76/1	653/1	3.1	111.11	51	23			
+		+					+				+														ע"י מדרש סוואל יד (ו) עמ' כה וקצח (סינה)	מ.א.10	
+																										רדיק או עדון ערך בזק עמ' לד	ס

6. ש"א י, ב ד"ה עם
קבורת רחל

"צלצח צל לצח של
הב"ה שהוא צח
ואדום זהיא
ירושלם".

7. ש"א יא, ח ד"ה
בבזק לשון אחר

"בבזק באבנים שנשל
מכל אחד אבן ומנאם
כמו ויפקדם בשלאי'
שנשל מכל אחד סלה
ומנאום בהם כמו
שהיו מונים אותם
בחצאי שקלים ותרשו
כצדור אבן במרגמה
היה בזקא דכיפא
בקלעא ובילמדנו
ויספרם בשלאים כד
אינון מסכינין
באילין בלקיאיא כד
אינון עחירי'
באילין אימריא
לשון אחר בבזק שם
מקום הנזכר בספר
שופט' וימצאו את
אדוניי בזק בבזק".

מק"ג	פריס	וינה	.A.B.	לונדון	.A.B.	מינכן	.A.B.	נודלי	מונסי	.A.B.	פרמא	וסיקן	.A.B.	ברלין	וינה	מלנו	ליידן	.A.B.	פרמא	סנסנסי	פולדה	פרנצה	קונסוזה	רוסוק	מקור	סה"כ
	154	24	2440	189.2	29.7	5/1	187	2329	32.1	186	387	94	74	140	23	22	1	296	76/1	653/1	3.1	III.11	51	23		
8. שמ"א יב, ב ד"ה ואני זקנתי ושכתי	+	+				+					בשולים	+		+		+	+							+	תענית ה ע"ב	2+11
"אמרו רבוחינו זקנה קפצה עליו כדאיחא במס' תענית".																										
9. שמ"א יד, א ד"ה מעבר הזו	+	*				+						*		*		בשולים									בקצה הגבעה	1+8
"גיא שני הררים"																										
10. שמ"א יד, ב ד"ה בקצה הגבעה	+	+				+						*		*		בשולים									בקצה הגבעה	1+6
"בסוף הגבעה"																										
11. שמ"א יד, ג ד"ה נושא אפודי	+	+				+						*		*		בשולים										1+9
"אורים וחומים"																										
12. שמ"א יד, יז ד"ה פקדו	+	+				+						*		*		בשולים										1+9
"לשון פקידה כמו וחקדנו לבקרים"																										
13. שמ"א יד, כד ד"ה אשר יאכל לחם	+	+				+						*		*		בשולים									עין רש"י	1+10
"כל מאכל במשמע כמו נשחיתה עץ בלחמו"																									נר' לאנוז ויה ויקרא לאתיו ונו'	

סה"כ	מקור	רוסטוק 23	קונסטה 51	פרנצה III.11	פולדה 3.1	סנסטי 653/1	פרמא 76/1	.א.ב. 296	ליידן 1	מלנו 22	וינה 23	ברלין 140	.א.ב. 74	וטיקו 94	פרמא 387	.א.ב. 186	מנסי' 32.1	ברדלי 2329	לונדון 187	.א.ב. 29.7	מינכן 5/1	לונדון 189.2	.א.ב. 2440	וינה 24	פריס 154	סק'ג	
+0 2+11	ובחים קכ ע"א	+			+		+			+	+	+		+	בשולים	+	+		+		+				+	+	14. שמ"א יד, לג ד"ה היום
										בשולים																	<p>"מבעוד יום ולמטה נאמר ויגישו איש שורו בידו הלילה רבותינו נחלקו בדבר בסוף מסכת ובחים יש מהן פירשו כאן בחולין כאן בקדשים ויש מהן פירשו כאן בקדשים שהקדשו ליקרב בבגת נוב גדולה כאן בקדשים שהקדשו ליקרב בבגת קטנה לימד על עולת יחיד שכשירה לישא בליכה"</p>
17+0	ובחים קכ ע"א	+		+	+		+	+	+	+	+	+		+	+	+	+		+	כאן בדק להם את הסכין	+	ושחטתם בזה ואכלתם בזה	+		+	+	<p>15. שמ"א יד, לג ד"ה אבן גדולה</p> <p>"עשהו במה לזרוק עליה דם והקטף הלבים ושחטתם בזה כאן במקום שחיסה ד"א סכין בדק להם"</p>
+0 1+8	ובחים קכ ע"א				+		+			+	+			+	+	+									+	+	16. שמ"א יד, לג ד"ה הלילה
										בשולים	+				+	+			+							+	<p>"ברמות של חולין נשחטו בכלילה כן מפורש בובחים"</p>

מק"ג	פריס	וינה	א.ב.	לונדון	מינכן	א.ב.	ברדלי	מונטסי'	א.ב.	פרמא	וסיקן	א.ב.	ברלין	וינה	מלנו	ליידן	א.ב.	פרמא	סנסנסי	פולדה	פרנצה	קונסוה	רוסטוק	מקור	סה"כ	
	154	24	2440	189.2	5/1	29.7	2329	32.1	186	387	94	74	140	23	22	1	296	76/1	653/1	3.1	III, 11	51	23			
17	+							+																מ"א	14	
<p>17. שט"א טו, לג ד"ה וישטף</p> <hr/> <p>"וחזכו לארבעה ואין לתיבה זו דמין ותרגום ישטף ופסח ובחלמוד שלנו יש היה מפסח ויהיב לו אלותא כלומר בוקע"</p>																										
18	+																								מ	0
<p>18. שט"א יד, יב ד"ה ולו שמונה בנים</p> <hr/> <p>"ומה שכתוב בדברי הימים אוצם השטי דוד השביעי ולא כתב יותר יש לומר שחזרו מת בלא בנים ולפיכך לא כתבו שט"</p>																										
19	+																								מ	0
<p>19. שט"א יד, לט ד"ה כי לא נסיתי</p> <hr/> <p>"לשון אחר ויזאל רצה ללכת ולנסות וכאשר ראה שהיו כבדים עליו הטידם"</p>																										
20	+																								מ"א	11
<p>20. שט"א יז, מ ד"ה חלוקי אבנים</p> <hr/> <p>"אבנים דקות וחלקות"</p>																										

מק"ג	פריס	וינה	.א.ב.	לונדון	מילנך	.א.ב.	לונדון	בודלי	מונסי	.א.ב.	פרמא	וטיקן	.א.ב.	ברלין	וינה	מלנז	ליידן	.א.ב.	פרמא	סנסנסי	פולדה	פרנצה	קונסטה	רוסטוק	מקור	סה"כ	
	154	24	2440	189.2	5/1	29.7	187	2329	32.1	186	387	94	74	140	23	22	1	296	76/1	653/1	3.1	III, 11	51	23			
+			+				+					+			+		+							+		ם 1+7	
															בשול- ים כתב אחד												
+			+				+					+			בשול- ים		+							+		ם 3+8	
+			+				+				בשוליים	+			בשול- ים והדבר אשר דברתי											ם 4+7	

24. שמי"א כ, כא ד"ה והנה אשלח וגו'

"ודרך המבקש חץ הירוי הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוי'ן יפה פעמים שהוא מתפשט והחץ להלן ממנו ופעמים שהוא הולך להלן מן החץ ומתפשט והנחש הזה יהיה לך"

25. שמי"א כ, כא ד"ה ואם אמר אומר לנער וגו' קחנו ובואה

"צא אתה בעצמת ממקום מתבואך לקחנו ובוא אלי כי אין לך לידא כי שלום לך הקב"ה חפץ שתהא כאן לא תירא ואפי' שמעתי מאבא דאח"

26. שמי"א כ, כב ד"ה ואם כה אומר וגו' לך כי שלחך

"הקב"ה לבירוח ולהלם"

סה"כ	מקור	רוטטוק 23	קזנטוה 51	פרנצה III, 11	פולדה 3.1	סנסטי 653/1	פרימ 76/1	א.ב. 296	ליידן 1	מלנו 22	וינה 23	ברלין 140	א.ב. 74	וסיקן 94	פרימ 387	א.ב. 186	מונסי' 32.1	בודלי 2329	לונדון 187	א.ב. 29.7	מינכן 5/1	לונדון 189.2	א.ב. 2440	וינה 24	פריס 154	מק"ג		
1+0	רד"ק																									+	<p>30. שם"א כה, ס ד"ה וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינחמו</p> <p>-----</p> <p>"יגיעים היו מסורח הדרך ונודדו למצות דוד ולא נחו על שדברו אליו ואחד כך וינחמו וי"ת ופסקו כלומר פסקו מלדב עוד עד שישמעו תשובתו"</p>	
0																											+	<p>31. שם"א כח, סז ד"ה ערך</p> <p>-----</p> <p>"לשון שונא וכמה יש במקרא"</p>
4+0	ת"י													+													+	<p>32. שם"ב ג, ח ד"ה הראש כלב אנכי אשר ליהודה</p> <p>-----</p> <p>"...אך לפי הנקוד שהטעם תחת הראש וכלב אנכי מוקף במקף כך פירושו הראש וכי אחפוץ להיות ראש בביתך טוב לי להיות כלב והדיוט בבית דוד וכן תרגם יונתן"</p>

מק"ג	פריס	וינה	א.ב.	לונדון	א.ב.	מינכן	א.ב.	לונדון	נודלי	מונסי'	א.ב.	פרמא	וסיקו	א.ב.	ברלין	וינה	מלנו	ליידן	א.ב.	פרמא	טנסטסי	פולדה	פרנצה	קונסוה	רוסטוק	מקור	סה"כ		
	154	24	2440	189.2	29.7	5/1	29.7	187	2329	32.1	186	387	94	74	140	23	22	1	29%	76/1	653/1	3.1	III.11	51	23				
27	27																								רמזי הפסדות סדר חודש 100 עמ' 2			מק"ג 27	
<p>שמ"א כ, ל ד"ה המדדות</p> <p>-----</p> <p>"...ד"א כשחטפו בני בנימין מבנות יבש גלעד שיצאו לחול בכרמים היה שאול ביישן ולא רצה לחשוף עד שבאתה היא עצמה והעיוה פניה ורדפה אתיו"</p>																													
28	28																									רש"י ע"ז עד ע"א ד"ה ארתחו ות"א נר' סס. יב			מק"ג 28
<p>שמ"א כ, ל ד"ה נעות</p> <p>-----</p> <p>"על שם הכרמים והוא גת כמו נעוה ארתחו יטופון נעוה בחמר ולא מן השם"</p>																													
29	29																									חצר נמצא בדפוס			מק"ג 29
<p>שמ"א כד, יב ד"ה ואבי ראה</p> <p>-----</p> <p>"כלומר תן לבך על הדבר וגם ראה את העדות אשר כנף מעילך בידי והייתי יכול להרגך"</p>																													

מק"ג	פריס	וינה	א.ב.	לונדון	מינכן	א.ב.	לונדון	בודלי	מונסי'	א.ב.	פרמא	וסיקן
	154	24	2440	189.2	5/1	29.7	187	2329	32.1	186	387	94
+			+									
<p>30. שם"א כה, ט ד"ה וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינחו</p> <p>-----</p> <p>"יגיעים היו מסורח הדרך ונודדו למצות דוד ולא נחו עד שדברו אליו ואחר כך וינחו וי"ח ופסקו כלומר פסקו מדבר עוד עד שישמעו תשובתו"</p>												
+												
<p>31. שם"א כח, טו ד"ה ערך</p> <p>-----</p> <p>"לשון שונא וכמה יש במקרא"</p>												
+			+				+					
<p>32. שם"ב ג, ח ד"ה הראש כלב אנכי אשר ליהודה</p> <p>-----</p> <p>"... אך לפי הנקוד שהטעם תחת הראש וכלב אנכי מוקף במקף כך פירושו הראש וכי אחפוץ להיות ראש בביתך טוב לי להיות כלב והדיוט בבית דוד וכן תרגם יונתן"</p>												

מק"ג	פריס	וינה	א.ב.	לונדון	מינכו	א.ב.	לונדון	בודלי	מונסיי	א.ב.	פרמא	ומיקן	א
	154	24	2440	189.2	5/1	29.7	187	2329	32.1	186	387	94	4
33. שמ"ב ג. כס ד"ה יחולו													
+ "דמי אבנר על מקרא שלפניו הוא מוסב שאמר נקי אני וממלכתי מדמי אבנר יחולו דמיו על ראש יואב דמו הנזכרים במקרא שלפניו"			+							+		* חסר "הנוכ-רים במקרא שלפני-יו"	
34. שמ"ב ו. ב. ד"ה אשר נקרא שם שם													
+ "אשר נקרא לו לארון שם ומהו השם שהיה שם ד' צבאות עליו [ובא להשמיעו שאע"פ שגלה הארון בשדה פלשתיים ומאו עמד לו בגלותו עשרים שנה בקרית יערים לא ירד מקדושתו ולא היה להם להרכיבו בעגלה כי שם ד' צבאות שהיה עליו מקדם עד שלא גלה עדיין אותו השם עליו עתה כבראשונה וזה עיקר חיבור המילה]"							(+)						

מק"ג	פריס	וינה	א.ב.	לונדון	מינכן	א.ב.	לונדון	בודלי	מונטי'	א.ב.	פרמא	וסיקן	א.ב.	ברלין	וינה	מלנו	ליידן	א.ב.	פרמא	סנסנטי	פולדה	פלנצה	קונסוזה	רוססוק	מקור	סה"כ
	154	24	2440	189.2	5/1	29.7	187	2329	32.1	186	387	94	74	140	23	22	1	296	76/1	653/1	3.1	111.11	51	23		
1+0			*																							
4+0			*									*				*			*							
4+0			*									*							*							
1+4			*									*		+					*							
	31	11	4	14	3	2+12	4	1+18	4	10	10	6+5	1+20	5+2	10	5+6	7+13	12	16	10	1+2	12	5	-	13	

תוספות לטבלה:

וינה 23: 23 - וזה סימן יהיה לך לנחש אם (בשוליים אם צריך אתה לברוח) אמר אומר לנער וגוי' הדבר אשר דיברנו וגו' .
 ברלין 140: 23 - וזה סימן ניתן לך אם אמר אומר לנער וגומר והדבר אשר דיברנו וכו' .
 סנסנטי 653/1: 23 - וזה סימן יהיה לך אמור אומר לנער והדבר אשר דיברנו
 וינה 23: 27 - (בשוליים) בן נעויות המרדות שהוא סר ונע ומורד על מצות אביו ולא חירף האם ר' יוסף
 וינה 23: 28 - (בשוליים) אין אחרת זולת כזה וכבידה היא יותר מראוי אין מו? ה אפ' יש אחרת חפץ אני כזאת ר' יוסף
 א.ב 296: 38 - וכן כתוב בתרגום ירושלמי וית חמשת בני מרב דרביאית מיכל בת שאול .

III. הוספות

לאחר הסקירה הראשונית לבחירת 7 כתי"י, שמתוארת לעיל, בעברי על פירוש רש"י לספר שמואל כולו נחבררה תופעה מעניינת. בנוסף לחומר המשותף לכל כתיבי היד השלמים מצאתי בכל אחד מכתבי היד באורים נוספים החסרים בכתבי יד אחרים י"י. השאלה המתבקשת היא: האם דברים אלו היו במהדורה המקורית של הפירוש ונפלו במרוצת הזמן מחלק מכתבי היד? או האם אלו הוספות שנתוספו במשך הזמן?

כפי שאראה להלן השקול ההגיוני הוא לטובת הטענה שאלו הן הוספות. מסקנה זו סבירה לפי מספר ההוספות, ותפוצתן (ראה להלן) ולפי שקשה לקבל שקטעים שלמים נפלו מהטקסט של רש"י. בנוסף לכך שני מקרים (להלן) מזכירים במפורש שמותיהם של ר' יוסף קרא ור' שמעיה ולכן מצביעים בעליל על הוספות של תלמידי רש"י.

תחילה סבורה הייתי כי באמצעות ההוספות אצליח לבודד משפחות או להשתמש בהוספות אלו כדי לשנות את בחירת כתי"י, אך לא היה בממצא זה כדי לעשות כן. עם זאת, היה בהן כדי ללמד על תולדות פירוש רש"י לספר שמואל, להצביע על שקולים פנימיים של כל כתי"י וכתי"י ולהכריע בבחירת "הפנים". מדובר 41 הוספות, רובן נמצאות בשליש עד חצי כתיבי הידי"י. חשוב לציין שפעמיים מצאתי שמות תלמידי רש"י בהוספות: את הוספות 22-25 (שמ"א פרק כ) מצאתי בשמות בשוליים של כתי"י וינה 23 בשם ר' יוסף י"י. את הוספה 38 מצאתי "בפנים" בכתי"י א.ב. 2440 "ואני שמעיה י"י" מצאתי כן בתלמוד ירושלמי (צ"ל בחרגום ירושלמי) "י"י". אותה הוספה מופיעה בלי שם בכתי"י א.ב. 296.

(1) בכל מקום שנתקלתי בהוספה חזרתי ועברתי על כל 24 כתי"י. יכול בהחלט להיות שב-17 כתי"י שלא עברתי עליהם לכל ספר שמואל יש הוספות נוספות שאין להן מקבילות ב-7 כתי"י שנבחרו וממילא לא הגעתי אליהן.

(2) 13 הוספות מופיעות רק במק"ג או במק"ג פלוס כתב יד אחד ועליהן נדבר להלן בפרק "הערות" על תולדות פרוש רש"י לספר שמואל". כל היתר, כאמור, נמצאות בשליש עד חצי מכתבי היד, להוציא מספר 38, המופיעה רק בשני כתי"י, אבל בגלל חשיבותה כללתי אותה כאן.

(3) ההוספה לא מופיעה בפרוש ר' יוסף קרא שלפנינו ולא במיוחס לקרא המודפס במק"ג.

(4) על השתתפות ר' שמעיה בחבור פרוש רש"י, עיין אברהם ברלינר, "לתולדות פירוש רש"י", בתוך: ספר רש"י, י-ם תש"א, עמ' 141-148; 157-162, וכן ש. פאזנאנסקי, פירוש על יחזקאל ותרי אשר לר' אליעזר מבלגנצי, וורשא חרעג, הקדמה XXII-XXIII. וכן: אברהם אפשטיין "רבי שמעיה תלמידו ומזכירו של רש"י, מתורגם ע"י יצחק ורפל בתוך: ספר רש"י, י-ם תש"א, עמ' 6 הערות 12-14. Kimhi on Hosea, N.Y. 1929, pg. XXXVI n.1.

(5) מענין, שבכתי"י ברלין 122 למל"ב כז, יז כתוב: "ויונתן תרגם בחטי ריחוש ולא שמעתי מה פרש שמעתי מה פרש שמעיה כמו שמצינו בתרגום ירושלמי וקילויה ופי' חושלא שעורים קלופים, מניח כמו בחטימנית ופנג דחושלא המלך ואע"פ שנקוד דגש יונתן אינו חושש בכך אוכל מזומן כמו וימן להם פעמים מהפך התיבה למשמעה פעמים אמר הדרשה וגם תרגם וכו'".

אך יש קבוצה גדולה של הוספות שעל פי אופים וסגנונם יכולים בהחלט להיות דברי רש"י בעצמו. ברצוני להוכיח דבר זה על ידי נתוח מפורט של הוספות אלו:

א. אופי ההוספות

באשר לאופי ההוספות, הן מתחלקות לשתי קבוצות. הקבוצה הראשונה היא של הוספות השואבות ממקורות מדרשיים ותרגומיים, שתוכנם מתאים לרש"י, כגון: תלמוד בבלי, מדרש שמואל, מדרש תהילים, ותרגום יונתן. ברור שאת הדברים הללו היה רש"י יכול לשלב לחוך פירושו, כפי שעשה עם חומר אחר הנלקח מאותם המקורות. תוכן ההוספות האלו הולם את פרשנותו של רש"י, אבל היה מקום לבדוק כל מקרה לגופו בהקשרו בשמואל, ולנסות להבחין אם הדברים מקוריים ברש"י או שהם הוספות מאוחרות. הקבוצה השנייה היא של באורים, בעיקרם פרשניים, שלא מצאתים במקורות קדומים. מכיון שהערות אלו חסרות מקור, היתה סיבה לנתח ולבדוק אם הן נשמעות כדברי רש"י או שהן זרות לדרכו הפרשנית. במקום שיכלנו להעריך את טיב ההוספה עשינו כן יי'. הבאתי את מספר כתי"י שבהם ההוספה מופיעה (בפנים ובשוליים), והערתי על ההוספה רק לעיתים רחוקות, והרי הדברים י²:

1. הוספות השואבות ממקורות מדרשיים ותרגומיים

8 - שמ"א יב, ב: "ואני זקנתי ושבתי. אמרו רבותינו זקנה קצפה עליו כדאיתא במסכת תענית".

הוספה זו המופיעה ב-11 כת"י ובשניים בשוליים נלקחה מתענית ה ע"ב: "ויהיה כאשר זקן שמואל ומי סיב שמואל כולי האי והא בר נ"ב הוה דאמר מר מת בנ"ב שנה זהו מיתתו של שמואל הרמתי א"ל הכי א"ר יוחנן זקנה קצפה עליו דכתיב נחמתי כי המלכתי את שאול וגו'".

גמרא זו מנסה לסביר איך שמואל קורא לעצמו זקן, שהרי היה בן נ"ב שנה, ואולי גם למה כתוב "זקנתי ושבתי". סביר להניח שרש"י יביא דברי הגמרא כאן.

---

(1) במק"ג ובמינכן 5/1 היו הוספות עם אופי אחר. הן תידונה בנפרד בפרק "הערות על תולדות פרוש רש"י לספר שמואל".

(2) המספרים הסידוריים ליד כל קטע בהמשך שמתייחסים להופעת הקטעים בטבלת ההוספות לעיל.

14 - שמ"א יד, לג

15 - שמ"א יד, לג

16 - שמ"א יד, לג

14 - "היום. מבעוד יום ולמטה נאמר ויגישו איש שורו בידו בלילה. רבותינו נחלקו בדבר בסוף מסכת זבחים יש מהן פירשו כאן בחולין כאן בקדשים ויש מהן פירשו כאן בקדשים שהוקדשו ליקרב בבמת נוב גדולה כאן בקדשים שהוקדשו ליקרב בבמה קטנה לימד על עולת יחיד שכשירה לישחט בלילה".

דברים אלו נמצאים ב-11 כתבי יד בפנים ובשניים בשוליים, וקרובים הם לדברי רש"י זבחים כא ע"א ד"ה ה"ג עולת במת יחיד (הכולל גירסא שונה בגמ' מהנדפס): "ה"ג איתמר עולת במת יחיד ששחטה בלילה רב אמר כשר ושמואל אמר פסול וקמיפלגי בהא דרבי אלעזר רמי כתיב גולו אלי היום אבן גדולה בעוד שהוא יום אלמא זלילה פסולה בבמה קטנה והתם במה קטנה הואי שהרי במלחמה היו רודפים אחרי פלישתים וכתיב סיפא דקרא ויגישו כל העם איש שורו בידו הלילה: רב משני כאן בקדשי במה גדולה. שהוקדשו ליקרב בבמה גדולה ואע"ג דאקרבינהו בבמה קטנה בעינן יום: כאן בקדשי במה קטנה. קרבו בלילה: ושמואל משני הא דכתיב יום אקדשים קאי ואפילו בקדשי במה קטנה בעינן יום הא דכתיב לילה בחולין:".

ההוספה שלנו דומה לדברי רש"י שם בכך, ששניהם כוללים נקודת הסבר (שרב מדבר על קדשים שהוקדשו ליקרב בבמה גדולה ולמעשה נזבחו בבמה קטנה) שאינה מופיעה בגמרא בגירסת הדפוס (ממנה משתמע שרב מדבר על קדשי במה גדולה שנזבחו באיזשהיא במה גדולה, דבר שקשה להבין במסגרת הסיפור על שאול).

אמנם יש סתירה בין הדברים הללו בכלל לבין האמור במס' 16.

15 - "אבן גדולה. עשאה במה לזרוק עליה דם והקטר חלבים ושחטם בזה כאן במקום שחיטה ד"א סבין בדק להם". לחלק הראשון לא מצאתי מקור. הד"א מופיע גם בדברי רש"י חולין יז ע"ב: "ושחטתם בזה. בשאול כתיב ומדקאמר בזה ש"מ סבין בדק להם". ההוספה הזאת מופיעה ב-17 כת"י בפנים.

16 - "הלילה. בהמות של חולין נשחטו בלילה כך מפורש בזבחים". ההוספה הזאת מופיעה ב-8 כתבי יד בפנים ובאחר בשוליים. דברים אלו סותרים את דברי #14, ולכן יש מקום לחשוש שאין כאן דברים מקוריים של רש"י; ועיין דברי הגמרא זבחים קכ ע"א לפי גירסת רש"י שם.

20 - שמ"א יז, מ: "חלוקי אבנים אבנים דקות וחלקות" ההוספה מופיעה ב-11 כתבי יד בפנים, ודומני שהיא לקוחה מדברי התרגום "שעיע אבניא". ודומה לו רד"ק על אתר: "חמשת חלוקי אבנים. אבנים חלוקים ר"ל ראוים לקלע וכן ת"י שעיעי אבניא וגו'". והשווה ר' ישעיה דטראני על אתר: "חמשה חלוקי אבנים מן הנחל אבנים שהחליקו אות' המי' שיהו נוחין לקלעם בקלע ותרגומו שעיעי אבניא". הפירוש הוא על פי התרגום ואופיני לרשי.

21 - שמ"א יז, מט: "ויפל על פניו. לא היה לו לפול אלא לאחוריו שהרי על מצחו הוכה אלא כדי שלא יצטער דוד לילך ולחתוך את ראשו שנשתכר דוד עכשיו שנים עשרה אמות וזרחים שקומתו שש אמות וזרת נשתכר מלא קומה לאחוריו ומלא קומה לפניו במדרש תלים."

ההוספה הזאת מופיעה ב-16 כתבי יד בפנים ובכולם בשם מדרש תלים. מקורו מדרש תהילים י"ח [ל"ב] עמ' 160: "דבר אחר למה על פניו, כדי שלא יצטער דוד אלא ילך ויחתוך את ראשו מיד נשתכר שנים עשר אמות וזרחים מן הצד מלא קומתו לפניו ומלא קומתו מלאחוריו שש אמות וזרת, לכך נפל על פניו בין רגליו של דוד וגו'".

דברים אלה יתכן והם של רש"י, היודע ומצטט מדרש תהילים. זה שרש"י מזכיר מקורו אינו חריג במיוחד. י"י

36 - שמ"ב טו, ז: "וחמישים איש וגו'". כולם נטולי טחול וזקוקי כפות רגלים" (בחלק מכחה"י: חקוקי כפות רגלים).

הוספה זו מופיעה ב-12 כתבי יד בפנים ובאחד בשוליים. אבל בכל כתבי היד חוץ מא.ב. 296 ובדפוס הקטע נכנס במקום הלא נכון, שכן הוא שייך לפסוק א ולא אחרי פסוק ד.

מקור הדברים הוא סנ' כא ע"ב, ע"ז מד ע"א: "ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו (מל"א א, ה) מאי רבותא אמר ר' יהודה אמר רב כולן נטולי טחול וחקוקי כפות רגליים היו". דברי רש"י אלו מופיעים במקום הנכון במל"א א, ה: "וחמשים איש. נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים". הפסוק במלכים (והמדרש) מתייחסים לאדוניה בן חגית ולא לאבשלום. אולי הדברים הובאו כאן בגלל המלים "ויעש לו", והמלים "וחמשים איש", נרשמו בשולי הגליון ונכנסו במרוצת הזמן למקום הלא נכון.

---

(1) עיין רש"י שמ"א ב, ל: "זו ראיתי במדרש שמואל". רש"י שמ"א כב, ד: "כדאיתא במדרש רבי תנחומא", שמ"ב כ, כא: "כך נדרש במדרש קוהלת".

41 - שמ"ב כב, מב: "ישעו ואין מושיע וגו'. י"י [הרי זה מקרא מסורס ישעו אל ד' ולא ענם ואין מושיע כמו ישעה האדם אל עושהו כמו יפנה ומנחם חברו עם וישע ד' אל הבל ופטר בו לשון עתירה ונופל הלשון על המעתיר ועל הנעתר כמו ויעתר יצחק לד' ויעתר לו ד' אף כאן ישעו ואין מושיע נופל על המתפלל וישע ד' נופל על הלשון על מי שמתפלל לפניו]. ומדרש אגדה ישעו לע"ז שלהם ואין בה יכולת ליהושיע ואחר כך אל ד' ולא ענם. ההוספה מופיעה ב-4 כתבי יד בפנים ובאחד בשוליים. מקור הדברים במדרש תהילים לא, [ה] עמ' 239: "ר' שמואל בר נחמני אמר למה נאמר שתי פעמים יבושו אלא לעתיד לבא כל אומה קוראה לאלהיה יש קורא לחמה ויש ללבנה ואין עונה אותן לפי שאין בהם ממש ומתביישין שלא ענו אותם שנא' יבושו כל עובדי פסל וכת' וחפרה הלבנה ובושה החמה ואחר כך באין אצל הקב"ה ואמר להם עשיתן אותן עיקר ולי טפל אף אני אעשה את ישראל עיקר ואתכם טפל ואיני עונה לכם למה שלא באתם אלי תחלה שאילו באתם אלי תחלה הייתי עונה אתכם והן מתביישין שנא' ישועו ואין מושיע אלו פסיליהם אלו (אל) [על] ד' ולא ענם זה הקב"ה שאינו עונה אותם לכך שנאמר שני פעמים ויבושו". ודומה לו מדרש תהילים יח, לג עמ' 161. והשווה רש"י תה' יח, מב: "ישועו. לע"ז שלהם. ואין מושיע. שאין בה היכולת וחוזרים וקוראים אל ד' ולא ענם." והשווה גם רש"י תה' ו, יא ד"ה יבושו ויבהלו וכו'. אם כן, מדרש זה היה ידוע לרש"י שהרי הוא מצטט אותו בתה' ו, יא ד"ה יבושו ויבהלו וכו', ובקצור בתה' יח, מב ד"ה ישועו. אולם מכיון שאין שום ראיה שהקטע אצלנו הוא מקורי ברש"י, אפשר שיד מאוחרת שאבה מדבריו בפירושו לתהילים והכניסה אותם לכאן.

---

(1) הקטע המוסגר, וכן גם הקטעים המוסגרים בהמשך פרק זה, אינם חלק מההוספה.

5 - שמ"א, ט, כד: "שים לפניך אכל. בפרק אחרון דזבחים קימא לן חזה ושוק בבמה הגדולה ואין חזה ושוק בבמה קטנה לפיכך הותר לאכול לשאול".
הוספה זו מופיעה במק"ג ובלונדון 187, ומקורה בזבחים קיט ע"ב: "חזה ושוק (תרומת לחמי חודה נוהגין בקדשי במה קטנה) נוהגין בבמה גדולה ואין נוהגין בבמה קטנה וגו'." שזו דעת רש"י ידוע לנו מדבריו בע"ז כה ע"א: "דמחית. מניח חזה על השוק גבי חזה ושוק של שלמים בשעת תנופה וההיא סעודתא אע"פ דזבח הוא דכתיב (שמ"א ט, כד) כי הוא יברך (את) הזבח לא הוה חזה ושוק דידהו לכהן דבמה קטנה הוא וקיימא לן בפרק בתרא דזבחים (דף קיט) חזה ושוק בבמה גדולה ואין חזה ושוק בבמה קטנה".
ומכיוון שהדברים אצלנו מופיעים רק ב-מ ו-ו יתכן שזוהי הוספה השואבת מדבריו שם, העונה על בעיה הלכתית חמורה העולה מהפסוקים.

2. הוספות פרשניות שלא מצאתי להן מקור

9 - שמ"א יד, א

10 - שמ"א - יד, ב

11 - שמ"א יד, ג

9 - מעבר הלז. גיא שני ההרים.

הוספה זו מופיעה ב-8 כת"י בפנים ובאחד בשוליים.

10 - בקצה הגבעה. בסוף הגבעה.

הוספה זו מופיעה ב-6 כת"י ובשוליים באחד. בג' כתבי יד המילים "בקצה הגבעה" קשורות לרש"י הקודם "גי שני ההרים בקצה הגבעה". דברי רש"י אלו מבוססים על דברי התרגום כאן: "בסיפי גבעתא".

11 - נשא אפוד. אורים ותומים.

הוספה זאת ב-9 כ"י בפנים ובאחד בשוליים נשמעת אופיינית לרש"י; השווה למשל דבריו בהושע ג, ד: "ואין אפוד. של אורים ותומים המגיד להם נעלמות".

3 - שמ"א ג, כא: "כי נגלה ד' אל שמואל. לפי שנאמר למעלה ודבר ד' היה יקר בימים ההם (שמ"א, ג, א) אמר כאן כי מעתה בשביל שמואל נגלה ושנה והרגיל להגלות". הוספה זו מופיעה ב-5 כת"י ובמק"ג ונראית לי אוטנטית.

6 - שמ"א י, ב" "עם קבורת רחל. [בגבול בנימין והלא קבורת רחל בגבול יהודה בבית לחם אלא עכשיו הם בקבורת רחל וכשתפגע בהם תמצאם בגבול בנימין בצלצע כך שנויה בתוספתא דסוטה] צלצח צל לצח של הב"ה שהוא צח ואדום והיא ירושלים". הוספה זו מופיעה ב-6 כת"י בפנים ובאחד בשוליים. לא מצאתי לה מקור.

12 - שמ"א יד, יז: "פקדו. לשון פקידה כמו ותפקדנו לבקרים (איוב ז, יח)". ההוספה מופיעה ב-9 כת"י בפנים ובאחד בשוליים. אלו דברי רש"י, שבאו להבחין בין פקידה = השגחה לפקידה = ספירה.

13 - שמ"א יד, כד: "אשר יאכל לחם. כל מאכל במשמע כמו נשחיתה עץ בלחמו (יר' יא, יט)".

הוספה זו מופיעה ב-10 כתבי יד בפנים ובאחד בשוליים. דברי רש"י אלו נראים לי אוטנטיים. רש"י מנסה להשוות לחם לכל מאכל כדי להסביר שנזהרו העם גם באכילת דבש. גם עיון במקבילות נותן תמיכה לאוטנטיות הפסקה. השווה רש"י ברי' לא, נד: "ויקרא לאחיו לאכול לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה, א) נשחיתה עץ בלחמו (יר' יא, יט)"; ויקרא כא, יז: "לחם אליו. כל מאכל קרוי לחם"; וכן קהלת י, יט: "לשחוק עושים לחם... וסתם סעודה גדולה קרויה לחם כמו דאת אמר בלשאר מלכא עבד לחם רב (דניאל שם)". י"ג י"ג

22 - שמ"א יט, יג: "וחקח מיכל. כדי שלא יבינו שברח וירדפו אחריו". הוספה זו מופיעה ב-4 כת"י בפנים ובאחד בשוליים. אין ביכולתי להוכיח אם אלו הם דברי רש"י או לא. אין ספק שדברים אלו תואמים את ההמשך, אולם הם נראים פשוטים מדי.

-
- (1) לדיון רחב בנושא זה עיין: יואל פלורסהיים רש"י למקרא בפירושו לתלמוד, כרך ב' - נביאים, י-ם תשמ"ה, י-ם תשמ"ה, עמ' 56-58.
- (2) כדאי לציין שהבטוי "במשמע" לא אופיני לרש"י.

33 - שמ"ב ג, כט: "יחולו. [ינוחו] יחולו דמי אבנר על מקרא שלפניו הוא מוסב שאמר נקי אני וממלכתי מדמי אבנר יחולו דמיו על ראש יואב דמו הנזכרים במקרא שלפניו".

הוספה זו מופיעה ב-5 כתבי יד בפנים, והסגנון אינו מאפין את רש"י.
32 - שמ"ב ג, ח: "הואש כלב אנכי אשר ליהודה [כלום אני חשוב אפילו כראש שומר הכלבים אשר לדוד] אך לפי הנקוד שהטעם תחת הראש וכלב אנכי מוקף במקף כך פירושו הראש וכי אחפוץ להיות ראש בביתך טוב לי להיות כלב והדיוט בבית דוד וכן תרגם יונתן".
הוספה זו מופיעה ב-4 כת"י.

35 - שמ"ב ט, יא: "כן יעשה עבדך ומפיבושת אוכל על שולחני. ציבא אמר כן יעשה עבדך ודוד השיב ומפיבושת אוכל על שולחני".
הוספה זו מופיעה ב-11 כת"י בפנים ובאחד בשוליים. ההוספה מסבירה למה כתוב "אוכל על שולחני". דברים אלו יכולים להיות פרשנות טהורה של רש"י. כדאי לציין שרד"ק מביא את הדעה הזאת בשם י"מ: "ומפיבושת אוכל על שולחני - דברי דוד, כי אחר שאמר לו ציבא כן יעשה עבדך להכין הכל למיכא בן מפיבושת אמר דוד ומפיבושת יהיה אוכל על שולחני כאחד מבני המלך". ועיין דברי רמב"ן, בר' כד, לב: "ויבא האיש הביתה... וכן ויאמר ציבא אל המלך ככל אשר יצוה אדוני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבושת אוכל על שולחני כאחד מבני המלך והם דברי דוד ורבים כו".

37 - שמ"ב כ, ח: "והוא יצא. כנגד עמשא".
הוספה זו מופיעה ב-9 כתבי יד אבל לא בדפוס. הוספה זו מסבירה ש"הוא יצא" מכוון אל יואב.

40 - שמ"ב כב, ד: "מהולל אקרא ד". [כתרגומו בקראי לו אהודנו לפי כי מאויבי אני בטוח שאוושע] ויתכן לפתור אקר' ואושע לשון הוו".
הוספה זו מופיעה ב-4 כת"י בפנים. אינני רואה הבדל גדול בין ההוספה לפרוש הראשון.

29 - שמ"א כד, יב: ראבי ראה. כלומר תן לבך על הדבר וגם ראה העדות אשר כנף מעילך בידי והייתי יכול להרגך.
הוספה זו מופיעה ב-6 כתבי יד בפנים, והיא מסבירה למה כתוב "ראה גם ראה", ונשמעת אופינית לרש"י, הרגיל לפרש "ראה" במובן 'תן לבך'. עיין למשל דבריו בשמ' לג, יב, ד"ה ראה אתה אמר אלי.

3. ארבע הוספות מיוחסיות בכ"י לר' יוסף קרא

לארבע ההוספות הבאות יש כמה צדדי דמיון:

23 - שמ"א כ, כ

24 - שמ"א כ, כא

25 - שמ"א כ, כא

26 שמ"א כ, כב

23 - "צדה אורה. [לא מפיק ה"א ופתרון צדה כמו לצד כל חיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטל לה ה"א בסופה בצד אותה אבן אורה חצים למטרה כדי שלא יבין הנער וזה סימן יהיה לך] לנחש אם אתה צריך לברוח".
הוספה זו מופיעה ב-7 כת"י בפנים וב-2 בשוליים.

24 - "והנה אשלח וגו'. ודרך המבקש חץ הירוי הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוין יפה פעמים שהוא מחפשו והחץ להלן ממנו ופעמים שהוא הולך להלן מן החץ ומחפשו והניחוש הוא יהיה לך".
הוספה זו מופיעה ב-7 כת"י בפנים וב-1 בשוליים.

25 "אם אמור אומר לנער וגו' קחנה ובואה. צא אתה בעצמך ממקום מחבואך וקחנו ובוא אלי כי אין לך לירא כי שלום לך הקב"ה חפץ שתא כאן ולא תירא ואפי' שמעתי מאבא רעה".
הוספה זו מופיעה ב-8 כת"י בפנים וב-3 בשוליים.

26 "ואם כה אומר וגו' לך כי שלחך. הקב"ה אומר לך לברוח ולהמלט".
הוספה זו מופיעה ב-7 כת"י בפנים וב-4 בשוליים.

כל ארבע ההוספות הופיעו בכת"י וינה 23 בשוליים בשם ר' יוסף, וברור איפוא שאין מקורן ברש"י.
היוצא מזה: למרות שלא יכולנו לזהות את מקורן של כל ההוספות הללו, כמה מהן מתאימות לשיטתו הפרשנית של רש"י.

ב. תפוצת ההוספות בכתה"י

מה אפשר לומר על אותן הוספות אשר הראינו כי באופיו ובסגנונו יכולות להיות דברי רש"י, אך נעדרות משליש כתה"י לפחות? אם אלו דברי רש"י, איך נפלו מאחוז כה גבוה של כתה"י? ואם אינם דברי רש"י, איך השתלשלו למספר כה רב של כתה"י, אם בפנים אם בשוליים? יי"

על סמך הוספות אלו לא הצלחתי לבודד משפחות. העדות המובאת בטבלה מראה, שעל אף שיש כת"י שמרביון להביא הוספות ויש שממעטים בכך, אין קו עקבי ושיטתי לאורך כל הדרך. פירוש הדבר, אין מדובר כאן בשתי רצנזיות של פירוש רש"י שניתן היה, אולי, לראות בכל אחת רצנזיה מקורית בפני עצמה -- רצנזיה מלאה, ורצנזיה חסרה. העובדה שכתבי יד כה רבים משמיטים את ההוספות האלו מטה את הכף להניח שלפנינו הוספות ממש.

עובדת מעורבותם של תלמידי רש"י בעיבוד פירושו יש בה כדי להסביר את קרבת רוב ההוספות לשיטת רש"י, ובו זמנית העדרותם מהרבה כתבי היד. אפשר לומר שהוספות אלו הן דברי התלמידים שנכנסו במועד מוקדם יחסית לתוך כמה כת"י של פירוש רש"י, ולכן הועתקו יחד אתו במרוצת הזמן. מאידך, היו כת"י שכללו פחות הוספות כאלו והם שימשו מקור לקבוצת כת"י דלת הוספות.

תופעה זו הביאה אותי לבחור כנוסח ה"פנים" את כתב יד וינה 24, שהיו בו הכי מעט הוספות. כדאי להוסיף כי העובדה שכת"י מרבה בהוספות אין בה כשלעצמה כדי לגרוע מאיכותו הכללית, המבוססת על הקריטריונים המובאים בטבלת כתה"י. לפיכך אין זה מפלא, אם בין עדי הנוסח שבחרנו מצויים כת"י שיש בהם מספר ניכר של הוספות.

---

(1) איך נבין הוספה המופיעה בשוליים? אפשרות אחת היא שהסופר, לאחר העתיקו את כל נוסח הפירוש, השווה את עבודתו עם מקור אחר והוסיף בשוליים פירושים שלא היו במקורו הראשון. דבר זה ניתן לומר במיוחד כשההוספות בשוליים כתובות ביד אחרת (למשל 22-25 בכת"י פרמא 387), ז.א. שהן נוספות על ידי סופר מאוחר. יכול גם להיות שהסופר רשם בשוליים פירושים שסבר שאינם דברי רש"י עצמו, למשל דברים שהיו מיוחסים במקורו הוא (ב"פנים") לחכם אחר. לפי ההסבר הראשון, שנראה לי סביר יותר, ההוספה בשוליים מצביעה על שתי מסורות שונות: "עם" ומסורת "בלי" - המיוצגות שתיהן בכ"י אחד שלפנינו.

IV. זמיות ושוני בין כתה"י

בנוסף לתופעת ההוספות נסיחתי לעקוב אחרי קוי אופי דומים בין כתבי יד. על סמך זה קיויתי לבודד משפחות, אולם גם כאן לא מצאתי עקביות. כאמור, עברתי על 13 כתה"י בפרקים א-ז ושמ"ב פרק כב. ועל כל שמואל עם 7 כתה"י י"י. חיפשתי דברים חסרים, שינוי סדר בזברי רש"י וכיו"ב. (עיין טבלה מצורפת.)

---

(1) בסקירה הראשונית על פרקים א וכב מצאתי קרבה משפחתית בין 24 כתה"י (בינם לבין עצמם) וכן מצאתי קרבה משפחתית בינם ובין כתה"י של הפטרות בסקירה על פרק כב. והנה הממצאים:

פרמא 76/1 למונטפיורי 32.1 עיין שמ"א א, יא וכן שמ"א ב, כב.
פרנצה לורציאנה III, 11 / סינסנטי 653/1 עיין שמ"א א, יא ושמ"ב כב, ט.
ליידן 1 / פרנצה 121 - עיין שמ"ב כב, כא שמ"ב כב, כז.
ליידן 1 / אופסולה 0.Heb.1 - עיין שמ"ב כב, כא; ושמ"ב כב, כז.
פרמא 390 / אחב. 296 / וינה 19.4 - עיין שמ"ב כב, ט.
פריס 154 / מלנו 22 - עיין שמ"ב כב, מב.
א.ב. 74 / ליידן 1 - עיין שמ"א א, יז.

טבלת דמיון כתבי יד
 קוי אופי הדומים בין כתבי היד
 במיוחד קטעים חסרים ושינויי סדר בדברי רש"י

ב.א. 74	וסיקן 94	פרא 387	.א.ב. 186	מונסיפירי 32.1	בוללי 2329	לונדון 187	.א.ב. 297	סינכ 5/1	לונדון 189.2	.א.ב. 2440	וינה 24	פריס 154	
						+							ש"א א:א ד"ה אפתי. וחו אסף ב"ח בש: פס"ר פס"ג קפא ע"ב
		+	+		+		+						ש"א ב:ב ד"ה חסידי, "וכן יחו סיניו מינו בין יחד בין רביס: חסד
	+	+	+	+			+		+	+		+	ש"א ב:יא ד"ה דוד נקלח בפרור: סור דברי רש"י לפני פסוק יא
	+			+			+			+		+	ש"ב ב:יא ד"ה דוד, נקלח בפרור: גם מופיע בפסוק יד
										+			ש"א ב:לב ד"ה ולא יהיה זקן: סדר דברי רש"י שונה
	+			+	+		+	+				+	ש"א ב:לב ד"ה ולא יהיה זקן אד"י ד"ה יסוח אנשים
			+					+					ש"א ד:כא ד"ה אל ולקח: חסדים
					+		+						ש"א יד:יג ד"ה על ידי ועל רגליו: חסד
									+	+			ש"א כ:ז ד"ה ואם וד"ה יורה: חסד
							+	+					ש"א כו:ז ד"ה כלה ודעה מעמו: חסד
							+	+					ש"א כח:ד"ה ועשית חסד: חסד

א.ח. 74	מס'קן 94	פרמא 387	א.ב. 186	מונטיפיורי 32.1	בדולי 2329	לונדון 187	א.ב. 297	מינכו 5/1	לונדון 189.2	א.ב. 2440	וינה 24	פריס 154	
							+	+					סמ"א כ:ט ד"ה ואילה לך: חסר
									+	+			סמ"א כב:יג ד"ה ד' אלקי ישראל והאק והפסדון של רש"י חסר
							+		+	+			סמ"א כא:ג ד"ה וידעתי חסר
								+				+	סמ"א כו:ו ד"ה מעוכה חסר
								+	+	+			סמ"א כח:י ד"ה או יומו יבוא חסר
								+	+	+	+		סמ"א כח:טו ד"ה ואקרה לך חסר
								+		+			סמ"ב ו:ב ד"ה מבעלי יהודה חסר והקטע מזה"י
									+			+	סמ"ב ח:ב ד"ה וימדו שני חבלים להמית חסר
								+				+	סמ"ב יג:לב ד"ה על פי אבשלום היתה שומה חסר
							+	+	+			+	סמ"ב טו:כ ד"ה חסר ואנח חסרות המילים אני ... ואנח
								בשולים	+	+			סמ"ב יז:כו ד"ה ושובי בן נחש חסר
						בשולים	+				+		סמ"ב כג:ב ד"ה זכר בו חסר חלק השני
							+	בשולים					סמ"ב כג:כ ד"ה את שני אראלי מואב חסר חלק השני

v. הערות על תולדות פירוש רש"י לספר שמואל

היו כמה וכמה תופעות בעלות חשיבות לגבי תולדות פירוש רש"י לספר שמואל שעליהן מצאתי לנכון לדון בפרק הבא, ואלו הן:
א. נסיון להערכת כחה"י לאור נתוח תוכני של שני קטעים
ב. הטכסט של מק"ג
ג. כתב יד מינכן 5/1

א. נסיון להערכת כחה"י לאור נתוח תוכני של שני קטעים

(כת"י וינה 24) שמואל א א,יא: "זרע אנשים. צדיקים כמה דאת אמר 'בשני אנשים צדיקים' (מל"א ב,לב) אנשים חשובים כמ' דא' אמ' 'זקן בא באנשים' (שמ"א יז,יב) אנשים חכמים כמה דא' אמ' 'אנשים חכמים וידועים' (דב' א,יג)."

מקורו של רש"י הוא מדרש שמואל ב [ז] עמ' 49:
"ד"א ונתח לאמתך זרע אנשים נבונים [היך מה דאת אמר הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים (דב' א:יג) אנשים נביאים] היך מה דאת אמר וישארו שני אנשים במחנה (במדבר יא:כו) אנשים גדולים, היך מה דאת אמר והאיש [בימי] שאול זקן בא באנשים (שמ"א יז:יב) אנשים צדיקים היך מה דאת אמר ועמך כלם צדיקים (ישע' ס:כא)".

דברי רש"י שונים קצת ממקורו (עיין הדיון להלן) אך ברור שהמבנה המקשרת בין שמות תואר לפסוקים נלקחה מהמדרש. סקירה מקיפה של כ"ג כתבי היד של רש"י לשמואל מעידה על השתלשלות מעניינת של דברי רש"י אלו. כתבי היד מתחלקים לכמה קבוצות:

1. במק"ג, מונטיפיורי 32.1, פרמא 76/1, ששון 344, פולדה 3.1, מינכן 5/1:
"זרע אנשים צדיקי" כמה דאת אמר אנשים חכמים וידועים (דב' א,יג). פסוק זה מדב' א:יג (שם: חכמים ונבונים וידועים) מובא במד"ש שם לגבי אנשים נבונים, ועל צדיקים מובא הפסוק משע' ס:כא "ועמך כולם צדיקים".

2. בווינה 24, א.ב. 186, וטיקו 94, וינה 23, א.ב. 297, פרמא 387, בודלי 2329, לונדון 187, "זרע אנשים צדיקי" כד"א בשני אנשים צדיקים (מל"א ב:לב) חשובים כד"א זקן בא באנשים (שמ"א יז:יב) חכמים כד"א אנשי חכמים וידועים (דב' א:יג)."

(1) בכ"י א.ב. 296: "זרע אנשים צדיקי" כד"א בשני אנשים צדיקים (מל"א ב:לב) אנשים חכמים וידועים (דב' א:יג) חשובים כד"א בא באנשים (שמ"א יז:יב). נפלה המילה חכמים וקרה שנוי בדר; צדיקים, חכמים, כאן כנראה נפלה המילה חכמים וקרה שנוי בדר; צדיקים, חכמים, חשובים.

בכ"י א.ב. 74: "זרע אנשים צדיקי" בשני אנשים צדיקי (מל"א ב:לב) חשובים כדאת' זקן בא באנשים (שמ"א יז:יב) חכמים וידועים (דב' א:יג). כאן כנראה גם נפלה המילה חכמים אבל הסדר נשמר.

בכ"י פרנצה III, 11 "זרע אנשים צדיקי" כד"א בשני אנשים צדיקים (מל"א ב:לב) זקן בא באנשים (שמ"א יז:יב) חכמים כמו שא' אנשים חכמים ונבונים וידועים (דב' א:יג).
כאן נכראה נפלה המילה חשובים, אבל הסדר נשמר. במקורו של רש"י (מדרש שמואל שם), הוא נבונים, נביאים, חשובים וצדיקים. אבל שם על נבונים מובא דב' א:יג, על גדולים חשובים מובא שמ"א יז:יב על צדיקים מובא ישע' ס:כא, הפסוק ממלכים לא מופיע.

3. בקבוצה הזאת כל כחבי יד הוא וריאציה בפני עצמו:
פריס 154: "זרע אנשים צדיקים כדאמר בשני אנשים (מל"א ב:לב) חשובים,
צדיקי' כדתמ' אנשים חכמים וידועים (דב' א:יג)"
כאן יש רק קורלציה אחת נכונה, והיא: צדיקים עם הפסוק ממלכים. אבל
הפסוק לחכמים מובא על חשובים צדיקים, ולא נזכרת המילה "חכמים".
סינסנטי 653/1: "זרע אנשים צדיקים כמה דאתמר בשני אנשים צדיקים (מל"א
ב:לב) אנשים חשובים כמה דאתמר אנשים חכמי' וידועים (דב' א:יג)".
כאן יש קורלציה בין צדיקים והפסוק ממלכים ובין חשובים והפסוק בדברים.
לונדון 189.2: "זרע אנשים צדיקים אנשים חשובים כד"א אנשים חכמים
וידועים (דב' א:יג)".
כאן אין פסוק לצדיקים, ולחשובים מובא הפסוק מדברים.
ליידן 1: "זרע אנשים צדיקין כמן דהוא אמ' בשני אנשים צדיקים (במל"א
ב:לב) חשובים בא באנשים (שמ"א יז:יב) אנשים חכמים וידועים (דב'
א:יג)". כאן לכאורה נפלה המילה חכמים.
מילנו 22: "זרע אנשים צדיקים, אנשים חשובים כד"א זקן בא באנשים (שמ"א
יז:יב) חכמי' כד"א אנשים חכמים וידועים (דב' א:יג)".
כאן אין פסוק לצדיקים.
היוצא מכל זאת הוא, שדברי רש"י המובאים בקבוצה 2. הם לכאורה הקרובים
ביותר למקור במדרש שמואל, ובמשך הזמן נפלו אלמנטים (מילים כמו חכמים
וחשובים) וגם פסוקים כמו בקבוצה 3. עד שנארנו עם קבוצה 1.
כמדומני, שהסיבה שברש"י לפנינו הפסוק על צדיקים הוא ממלכים ולא מישעיה
כמו המקור (מדרש שמואל), היא שחסרה המלה "אנשים" בפסוק מישעיהו. מענין
שביל"ש כרך ב' רמז ע"ח 714 כתוב: "ד"א אנשים חכמים ד"א אנשים חכמים
ונבונים, אנשים נביאים, וישארו שני אנשים במחנה. אנשים גדולים והאיש בימי
שאול זקן בא באנשים". חסרה המילה צדיקים לגמרי. ואולי זה מכיון שבפסוק
בישעיה, המובא במדרש שמואל, חסרה המילה אנשים".
נוסיף שיש שני מקורות חשובים הגורמים לנו להטיל ספק בשחזור דברי
רש"י כאן. רש"י בדב' א:יג: "אנשים. וכי תעלה על דעתך נשים מת"ל אנשים
צדיקים כסופים", ומדרש תנחומא שלח [ד] סז ע"א: "וכל מקום שנאמר בו אנשים
בני אדם צדיקים הם מנין שכן הוא אומר ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים
וכן הוא אומר (שמ"א יז:יב) והאיש בימי שאול זקן בא באנשים וכן הוא אומר
(שמ"א א:יא) ונתת לאמתך זרע אנשים". בשני המקורות הללו יש קשר בין צדיקים
לאנשים ויש לשאול, האם רש"י שלנו כאן הסתמך על המקורות הללו. לדעתי עדות
כתבי היד בעלת משקל יותר כבד; אבל צ"ע.
(1) כדאי לציין שאצלנו אין כת"י המשמיט את המילה "צדיקים".

(כת"י וינה 24) שמואל א א:יא: י"י

11. ד' צבאות. למה נתייחד שם זה כאן עד חנה לא היה אדם שקראו להק' צבאות אלא כך אמרה לפניו רבונו של עולם שני צבאות בראתה בעולמך העליונים לא פרים ורבים לא מתים התחתונים פרים ורבים ומתים אם מן התחתונים אני אהא פרה ורבה ומתה ואם מן העליונים אני לא אמות זה מצאתי באגדת ר' אליעז' בנו של ר' יוסי הגלילי [1]

ורבותי דרשו בו במסכ' ברכות מה שדרשו [2]
עד חנה לא היה אדם שקראו צבאות אלא כך אמרה לפניו רבונו של עולם מכל צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד [3].

11. ד' צבאות. עד חנה לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות למה נתייחד שם זה כאן אמרה לפניו רבונו של עולם שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ורבים ולא מתים התחתונים פרים ורבים ומתים אם מן התחתונים אני אהא פרה ורבה ומתה אם מן העליונים לא אמות זו מצאתי באגד' ד' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. ורבותי דרשו בו במסכ' ברכות מכל צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד. אם ראה תראה בעני אמתך רבותי דרשו בו במסכ' ברכות מה שדרשו ב.

ד' צבאות. עד הנה לא היה אדם שקראו להק' צבאות אלא כך אמרה רבונו של עולם מכל צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד ד"א למה נתייחד שם זה כאן אמרה רבונו של עולם שני צבאות בראת בעולמך העליונים פרים ורבים ולא מתים תחתוני פרים ורבים ומתים אני אהיה פרה ורבה ומתה ואם מן העליונים לא אמות זו מצאתי באגד' ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ורבותי דרשו בו בברכות מה שדרשו ג.

ד' צבאות. עד הנה לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות עד שבאתה חנה אלא כך אמרה לפניו רבונו של עולם מכל צבאות שבראת בעולמך לא עשית אותי כאחת מהם שתי צבאות בראת בעולמך עליונים ותחתונים העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים התחתונים פרים ורבים ומתים אף אני אם מן התחתונים אני אהא פרה ורבה ומתה ואם מן העליונים אני לא אמות זו מצאתי באגדת ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ורבותי דרשו במסכת ברכות מה שדרשו ואם ראה תראה אמרה רבונו של עולם אם ראה מוטב ואם לאו תראה על כרחך אלך ואסתתר

(1) שנויי הנוסחאות כאן לפי השיטה בה השתמשתי בהכנת הפארט: הפנים: וינה 24 והאפרט: ח"נ משה כתה"י. לסימולי כתה"י עיין בסוף ההקדמה עמ' 90. את האפרט הבאתי כאן, ולא במקומו, בגלל גודלו.

עם איש אחד בפני אלקנה בעלי ואליכיני לפני הכהן ויעשו לי דיני סוטה ואין אתה עושה תורתך פלסתר ממה שכתוב בה ואם לא נטמאת האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע וכו' הכל כמו שפרשו רבותינו במסכת ברכות ד.
ד' צבאות עד הנה לא היה אדם שקראו להק' צבאות אלא כך אמרה לפניו רבונו של עולם מכל צבאות שבראת קשה בעיניך ליתן לי בן אחד ד"א ד' צבאות למה נתייחד שם זה כאן אמ' לפני רבונו של עולם שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים התחתונים פרים ומתים אם מן התחתונים אנכי אהא פרה ורבה ומתה ואם מן העליונים אני לא אמות זו מצאתי באגדת ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ורבו' דרשו בו במסכ' ברכות אם ראה תראה ה.

ד' צבאות. עד אותו היום לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות אלא כך אמרה לפניו רבונו של עולם מכל צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן ד"א ד' צבאות למה נתייחד שם זה כאן אמרה לפניו רבונו של עולם שני צבאות בראת בעולמך בתחתונים ובעליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים התחתונים פרים ורבים מתים אם מן התחתונים אני אהא פרה ורבה ומתה ואם מן העליונים אני לא אמות זו מצאתי באגדת ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. אם ראה תראה רבותי דרשו בו במסכת ברכות מה שדרשו ו.

ד' צבאות. עד חנה לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות אלא כך אמרה לפניו ר'בונו של עולם מכל צבאות שבראת עולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד ד' צבאות למה נתייחד שם זה כאן אמרה לפניו רבונו של עולם שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים התחתונים פרים ומתים אף אני אם מן התחתונים אני אהא פרה ורבה ומתה ואם מן העליונים אני לא אמות זו מצאתי באגדת ר' אליעזר של ר' יוסי הגלילי ורבותי במסכת ברכות דרשו מה שדרשו ז.

ד' צבאות. למה נתייחד שם זה כאן אמרה לפניו רבונו של עולם שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים והתחתונים פרים ורבים ומתים אם אני מן התחתונים אהא פרה ורבה ומתה ואם אני מן העליונים אני לא אמות זו מצאתי באגדה של רבי יוסי הגלילי, ורבותינו דרשו במסכת ברכות מה שדרשו עד הנה לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות אלא כך אמרה לפניו רבונו של עולם מכל צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד. אם ראה תראה. רבותינו דרשו בו במס' ברכות מה שדרשו מ.

דברי רש"י כאן בנויים מ-3 אלמנטים ואלו הם:

1. ל"ב מזות מידה טז עמ' 29.
2. ורבותינו זרשו במטכת ברכות מה שדרשו.
3. ברכות לא ע"ב.

1. ל"ב מזות מידה טז: "מדבר שהוא מיוחד במקומו כיצד? ותדר נדר ותאמר ד' צבאות אם ראה תראה (שמ"א א:יא) למה נתיחד כאן השם הזה? אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים התחתונים פרים ורבים ומתים. אם מן התחתונים אני אהא פרה ורבה ומחה ואם איני פרה ורבה אהא מן העליונים ולא אמות".

והשווה מז"ש ב [ו] עמ' 48: "ותדור נדר. רב אמר אמרה אם מהעליונים אני לא אמות. ואם מן התחתונים אני אפרה וארבה. כתחתונים". והשווה פס"ר עמ' קעט: פרק מג: "ותדור נדר ותאמר ד' צבאות מהו ד' צבאות אמר רבי יהודה ברי סימן אמרה חנה לפני הקב"ה רבוננו של עולם יש צבא למעלה יש צבא למטה הצבא שלמטה אוכלים ושותים ופרים ורבים ומתים. ואיני יודעת מאיזו צבא אני אם משל מעלה או משל מטה אם מצבא של מעלה אני לא אהיה לא אוכלת ולא שותית [ולא] מולידה ולא מתה אלא חיה לעולם כשם שהם חיים לעולם. ואם מצבא של מטה אני אהא אוכלת ושותית ומולידה ומתה כשם שהם אוכלים ושותים ופרים ורבים זהו ד' צבאות".

זו מצאתי באגדת ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. ברב כתבי היד כתוב ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, ובמספר כתבי יד נפלו המלים ר' אליעזר בנו של ר' אלעזר (משנת ר' אליעזר) (כלדעיל) י"ג.

2. ורבותינו זרשו במטכת ברכות מה שדרשו. בדרך כלל מלים אלו כשרש"י אינו בוחר לצטט מקור. הוא מסתפק בניסוח כזה להפנות את תשומת לב הקורא למקור י"ג. כאן מצטט רש"י את המקור - הגמרא בברכות. סביר להניח, שהמילים "מה שדרשו" הן טעות סופר י"ג.

- ע"ן למשל דבריו:
- (1) מדרש זה כידוע, שימש לרש"י כמקור גם במקומות אחרים, ע"ן למשל דבריו: מל"ב ג:א, בר' ב, ח, שמ' יד, כד.
  - (2) ע"ן מאמרה של נחמה ליבוביץ: "דרכו של רש"י בהבאת מדרשים בפירושו לתורה", בתוך: עיונים בספר שמות, עמ' 504-508, לדוגמאות נוספות.
  - (3) ע"ן להלן "שנויי נוסחאות" להסבר המורחב. כך סבורים גם מקור חכמה ושם אפרים על אתר. הסבר זה עדיף על האלטרנטיבה, כי הגמרא בברכות מופיעה בכל כתי"י.

3. ברכות לא ע"ב: "ותדר נדר ותאמר ד' צבאות אמר רבי אלעזר מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שקראו צבאות אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד..."
- יש עוד שני אלמנטים המופיעים בין כתבי היד שעליהם חייבים להצביע.
4. ב-7 כתבי יד ובמ דברי רש"י מסיימים כך: "אם ראה תראה. רבותינו דרשו במסכת ברכות מה שדרשו". הכוונה לברכות לא ע"ב: "אם ראה תראה א"ר אלעזר אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע אם ראה מוטב ואם לא תראה אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי וכיון דמסתתרנא משקו לי מי סוטה ואי אתה עושה תורתך פלסתר".
5. ב-4 כתבי יד דברי רש"י מתחילים עם פראפרזה של הגמרא בברכות: "ד' צבאות. עד חנה לא היה אדם שקרא להקב"ה צבאות אלא כך אמרה", וממשיכים עם הטקסט של ל"ב מדות.

כתבי היד

לנוחות הדיון הובא לעיל הטקסט עם חה"נ שלו, כצורתו הסופית במהדורה. להלן נדון בהשתלשלות הנוסח של דברי רש"י, כפי שנוסח זה בא לידי בטוי בכל 23 כה"י. 23 כה"י מתחלקים לשתי קבוצות ראשיות: אלו שמקדימים את דברי הגמרא בברכות לדברי ל"ב מדות, ואלו שמקדימים את דברי ל"ב מדות לדברי הגמרא בברכות.

דוגמה של כ"י שמקדים דברי הגמרא לל"ב מדות היא א.ב. 297: "ד' צבאות. עד חנה לא היה אדם שקראו להק' צבאות אלא כך אמרה לפניו רבוננו של עולם מכל צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד ד"א ד' צבאות ולמה נתיחד שם זה כאן אמרה לפניו רבוננו של עולם שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים והתחתונים פרים ורבים ומתים אם מן התחתונים אנכי אהה פרה ורבה ומתה ואם מן העליונים אני לא אמות זו מצאתי באגדת ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. ורבותינו דרשו בו במסכ' ברכות אם ראה תראה".

בכל אחת מהקבוצות יש התפצלות אקסטנסיבית שעליה נדבר. סביר להניח שכ"י שמקדימים את דברי הגמרא לל"ב מדות הם יותר קדומים

בגלל סבות אלו:

1. בכתי"א.ב. 297, לונדון 189.2, ולונדון 187 כתוב ד"א בין דברי הגמרא בברכות לדברי ל"ב מדות, כלומר, לפי כתבי יד אילו, ברור שהגמרא קדמה לל"ב מדות. מבין כה"י המקדימים את ל"ב מדות לגמרא בברכות אין בהם אחד שכתוב בו ד"א בין שני המקורות.
2. בכתי"י וינה 23, סינסנטי 653/1, ופרנצה III, 11 לא מופיעים דברי ל"ב מדות בכלל. הסכימה הקיימת בכתי"י אלו היא: "ד' צבאות עד חנה..."

- צבאות (5) ברכות (3) / אם ראה תראה רבותינו דרשו... מה שדרשו (4) / אין כתי"י שבו הושמטו דברי הגמרא בברכות.
3. בכתי"י מילנו 22, המקדים דברי ל"ב מדות לדברי הגמרא בברכות בא סופר ובשוליים הכניס דברי הגמרא בברכות לפני ל"ב מדות. פרוש הדבר שלפחות הכיר את הקבוצה השנייה.
4. האלמנט החמישי, שהוא פראפרזה של התחלת הגמרא בברכות, מקדים דברי ל"ב מדות בכתי"י א.ב. 2440, וטיקו 94, מונטיפיורי 32.1, ומילנו 22, ואולי נשאר כשריד מהגירסא שהקדימה ברכות לל"ב מדות.

ההתפתחות של חלופי הנוסחאות

סביר להניח שנקודת המוצא היתה הגירסא של א.ב. 297 שהבאנו לעיל:

- ד' צבאות-ברכות (3) / ד"א ל"ב מדות (1) / רבותינו דרשו אם ראה תראה (4) וכעבור זמן נפלו המלים "אם ראה תראה" ונוצר מצב כזה:
- ד' צבאות-ברכות (3) / ד"א ל"ב מדות (1) / רבותינו דרשו... מה שדרשו (2).
- מהשלב הזה קל להבין איך הגענו לגירסת לונדון 189.2.
- ד' צבאות-ברכות (3) / ד"א ל"ב מדות (1) / רבותינו דרשו בו במסכת ברכות מה שדרשו (2).

ולגירסת פריס 154:

- ד' צבאות-ברכות (3) / ל"ב מדות (1) / רבותינו דרשו... מה שדרשו (2).

ולגירסת פרמא 76/1:

- ד' צבאות ברכות (3) / ל"ב מדות (1)

[פרמא 76/1 הוא כתי"י היחיד שלא אומר "זו מצאתי באגדת ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי"]

בא סופר, ראה את המילים "רבותינו דרשו... מה שדרשו", והעביר את הגמרא למקום הזה. (זה מסביר את הופעת אלמנט (2) במקום הלא מתאים. ואולי גם הופעת אלמנט (5) השריד מהגמרא שקודמת לדברי ל"ב מדות).

מכאן לקבוצה השנייה המקדימה ל"ב מדות לגמרא בברכות.

אם הגמרא הועברה למקום השני אז דברי רש"י נראו כך:

ל"ב מדות (1) / רבותינו דרשו... מה שדרשו (2) / ברכות (3).

וכן הוא הגירסא אצלנו, בוינה 24, ופולדה 3.1 וליידן 1 אולי השלב הבא היה כגירסת פרמא 387 (המביא "אם ראה תראה רבותינו... מה שדרשו" בשוליים):

דברי השוליים שוב הוכנסו לפני כח"י א.ב. 2440, ווטיקן 94:
"ד' צבאות עד חנה (5) / ל"ב מדות (1) / רבותינו דרשו בו במסכת ברכות (3) /
אם ראה תראה... מה שדרשו (4).

ובמילנו 22, ומונטפיורי 32.1, וכן במק"ג וששון 344:
"ד' צבאות עד חנה (5) / ל"ב מדות (1) / רבותינו דרשו... מה שדרשו (2) /
ברכות (3) / אם ראה ראה... מה שדרשו (4).

לאחר מכן באו סופרים וראו "אם ראה תראה רבותינו דרשו במס' ברכות מה
שדרשו" והוסיפו את דברי הגמרא בברכות בחלקם או כולם.
כן למשל א.ב. 186:

"ד' צבאות ל"ב מדות (1) / רבותינו דרשו... מה שדרשו (2) / ברכות (3) / אם
ראה תראה [רבותינו פירשו במס' ברכות מה שדרשו (מחוק)] ובשוליים: "אם ראה
ואם לאו בעל כורחך נדרש במס' ברכות בפרק עומדיו (מילה מחוקה)"; או בא.ב.
296:

ד' צבאות ל"ב מדות (1) / ורבותינו דרשו בו במס' ברכות ברכות (3) / אם ראה
מוטב ואם לאו תראה מכל מקום.

וכן במינכו 5/1 המשלב בין כמה וכמה מהתופעות:
"עד חנה לא היה אדם שקראה לק' צבאות עד שבאתה חנה אך כך אמרה לפניו רבונו
של עולם מכל צבאות שבראת בעולמך לא עשית אותי כאחת מהם שתי צבאות בראת
בעולמך... הגלילי (1) (פס"ר) / ורבותינו דרשו במס' ברכות מה שדרשו (2) / אם
ראה תראה (4) אמרה רבונו של עולם אם ראה מוטב ואם לאו תראה על כרחך אלך
ואסתתר עם איש אחד בפני אלקנה בעלי ואליכיני לפני הכהן ויעשו לי דיני
סוטה ואין אתה עושה תורתך פלסתר ממה שכתוב בה ואם לא נטמאת האשה וטהורה
היא ונקתה ונזרעה זרע וכו' / כמו שפרשו רבותינו במסכת ברכות עד חנה ברכות
(3).

ובודלי 2329, סינסנטי 653/1, ופרנצה III, 11 כל דברי הגמרא "אם ראה מוטב
וכו" הוכנסו (אולם מהשוליים) להתחלת דברי רש"י.
בודלי 2329:

ד' צבאות אם ראה תראה (4) אחד"ל מה שדרשו במס' ברכות אמרה חנה לפני הקב"ה
אם ראה מוטב ואם לאו תראה שאלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי ויקנא בי וישקני
מי? ולא תשא פנים לתורה? את? ונקתה נפראעה זרע??? תלד. / ד' צבאות ל"ב
מדות (1) / ורז"ל דרשו ברכות (3) (?=תיבה מחוקה).

לסכום נראה לי שהטקסט המקורי של רש"י הקדים את הגמרא בברכות לל"ב מדות, מחמת הסבות שדנו בהן לעיל. אעפ"כ השארנו את הפנים כמות שהוא, אף שאין הוא הולס את מסקנותינו ביחס להשתלשלות נוסח דברי רש"י לפסוק זה, והבאנו את חה"נ.

בתחילת עבודתי קיוויתי שהמסקנות שאגיע אליהן משתי דוגמאות הנ"ל ביחס להשתלשלות נוסחת רש"י יהיה בהן כדי להועיל בבחירת כתבי היד. אמנם בגלל הסבות הבאות לא היה הדבר כן: (א) ממצא זה נתון לפירושים אחרים ובמידה רבה טובייקטיבי. (ב) המסקנות בדוגמא הראשונה לא השתלבו עם המסקנות כדוגמא השניה. (ג) לא מצאתי דוגמאות נוספות בהמשך עבודתי. אעפ"כ הבאתי את שתי הדוגמאות הנ"ל בגלל חשיבותן הרבה ביחס להשתלשלות נוסח פירוש רש"י.

ב. מקראות גדולות

מקראות גדולות רפ"ד-רפ"ו הוא הדפוס הראשון של פירוש רש"י לספר שמואל שממנו משתלשל הנוסח המקובל. הבאתי אותו בחלופי הנוסחאות למרות שיש בו בעיות רבות, כי הוא הטכסט המצוי ביד כל קורא. במשך השנים שחלפו מכתובת כתבי היד שהשתמשתי בהם עד הדפסת מק"ג חלו הרבה טעויות, הוספות, השמטות ושינוי סדר בטכסט של רש"י, ומוצאים בו טעויות גסות יי' יותר מאשר בכל כת"י אחר. חסרות מליים יי', אבל יותר מכל דבר אחר אין כתב יד (מחוץ ממינכן 5/1) שמתקרב למספר ההוספות הנמצאות במק"ג. מבין 41 ההוספות 12 הן רק במק"ג יי', ורק 4 מתוך כל ה-41 אינן במק"ג יי'.

1. אופי ההוספות במק"ג

הוספות רבות לא מצאתי להן מקור. מבין ההוספות שהצלחתי למצוא את מקורן אפשר לראות שנכנסו למק"ג מקורות אחרים, כגון: דברי רש"י במקומות אחרים בתנ"ך יי' ובתלמוד יי', דברי גמרא יי' או מדרש ממקום אחר יי'.

-
- (1) כגון אלעזר במקום לעיר שמ"א ב, ל ד"ה אמור אמרתי; מגחלת במקום מגזרת שמ"ב כב, ט ד"ה ואש מפיו תאכל; שן אחד במקום שם האחד שמ"א יד, ד ד"ה שן הסלע, וכיוצא בהם.
  - (2) שמ"ב כב, מד ד"ה מריבי עמי, שמ"א ח, ג ד"ה ויט, שמ"א ט, ט ד"ה לפנים בישרי, שמ"א ב, כד ד"ה אשר אנכי שומע מעבירים עם ד' (חסר הלעז).
  - (3) 1, 2, 4, 7, 17, 18, 19, 27, 28, 30, 31, 39.
  - (4) 28, 33, 37, 40.
  - (5) כגון 4.
  - (6) כגון 17, 27.
  - (7) 14-16, 35.
  - (8) 26.

2. דברי רש"י ממקומות אחרים

28 - שמ"א כ, ל: "נעות. על שם הכרמים והיא גת כמו נעוה ארחתי יטופן נעוהי בחמר ולא מן השם".

הוספה זו מחולקת לשלושה אלימנטים:

א. והיא גת כמו נעוה אחרתו. אלו דברי רש"י בע"ז עד ע"ב: "נעוה ארחתו. הגת הרתיחו ברותחין יטופן נעוהי בחמר" ועיין רמזי הפטרות, הפטרת מחר

חדש עמ' 2: "ד"א נעות גת שדורכין בה ענבים בלשון ארמי ובתרגום ב. יטופן נעוהי. אלו גם דברי רש"י בע"ז עד ע"ב אבל מקורו הוא תרגום אונקלוס בר' מט. יב: "חכלילי עיניים מין. סמקון טורוהי בכרמוהי יטופן נעוהי בחמר".

ג. ולא מן השם. מילים אלו אינן מובנות, ועיין שם אפרים עמ' ט ע"ב - י ע"א המפרש, שנעוה אינו שם הכרם רק הגת, או שלא מן השם כונתו לא מן ד' היתה האשה הזאת. ועיין מכות ד ע"ב י"ב, רש"י שם: "לא מן השם הוא זה. אין טעם זה עיקר...". ואפשר "לא מן השם" כוונתו שנעוה זה לא שם אשתו של שאול.

3. הוספות השואבות ממקורות אחרים

17 - שמ"א טו, לג: "וישסף. חתכו לד' ואין לתיבה זו דמין. ותרגום ישסף ופשח ובגמ' שלנו יש הוה מפשח ויהיב לו אלותא כלומר בוקע". מקור ההוספה ביצה לג ע"ב: "... כי הוינו בי רב יהודה הוה מפשח ויהיב לן אלותא אלותא".

27 - שמ"א כ, ל: "המרדות. [שהיא ראויה לרדות ולייסר]. דבר אחר כשחטפו בני בנימין מבנות שילה שיצאו לחול בכרמים היה שאול בישן ולא רצה לחטוף עד שבאתה היא עצמה והעיזה פניה ורדפי אחריו".

הוספה זו מופיעה בשנוי קל בכתב יד מינכו 5/1: "ויש פותרים בן נעות המרדות אשתו של שאול שהיתה מן אותם שלקחתום בני בנימין במחול וכיון שראתה לשאול שהיו פניו כפני אריה ויפה תואר ויפה מראה תפשה בו ואמרה לו בשבועה איני מניחך עד שתקדשיני להיות לך לאשה אמ' לה הנח לי איני כונסך שאת שחורה הרבתה עליו בדברים עד שלקחה וזהו שאמ' שאול ליהונתן בן נעות המרדות בן אותה שהיתה נעה במרדות עד שלקחתיה אף אתה מורד כנגדי".

---

(1) עיין עמ' 47 לדוגמא של דברי רש"י ממקום אחר בתנ"ך שנכנסו כאן.
(2) תודתי לפרופ' דור הלבני שהפנה אותי למקור זה.

ועיין ברמזי הפטרות הפטרת מחר חדש עמ' 211: "...ובגמרא נאמר מן הנשים שחטפו בין הגתות והכרמים בפלגש בגבעה מבניהן אתה". ולא מצאתי מקור יותר קרוב.

31 - שמ"א כח, טז: "עוד. לשון שונא וכמה יש במקראי".
הוספה זו לא מצאתי לא במנחם ולא בדברי רש"י במקום אחר.
בנוסף למקורות אלו יש לשער שנכנסו למק"ג גם דברי רד"ק. לפעמים דברי רד"ק ודברי ההוספה דומים במידה מסוימת, אבל אין להוכיח בודאות שרד"ק הוא מקור ההוספה, כגון:

30 - שמ"א כה, ט: "וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו. יגעים היו מטורח הדרך ונזדרזו למצות דוד ולא נחו עד שדברו אליו ואחר כך וינוחו וי"ת ופסקו כלומר פסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובתו".
ועיין רד"ק על אתר: "וינוחו. ת"י ופסקו מלדבר עוד עד ששמעו תשובת נבל ויתכו לפרשו וינוחו מיגיעתם מן הדרך וספר זה בעבור זריזותם כי לא נחו עד שדברו לו הדברים בשם דוד".

---

(1) ועיין גינזבורג כרך VI, עמ' 232, הערה 55 שאומר בטעות שמדרש זה מופיע ברמזי הפטרות ראש השנה 1.
(2) בדפוס נוסף "ומלאו פני חבל ערים (ישע' יד, כא) השמדתי עריך (מיכה ה, יג) חלמא לשנאך ופשרה וערך (דניאל ד, טז)".

ההוספה הבאה נמצאת בכתב יד אחד בשם רד"ק, למרות שאיננה שאובה ישירות מדבריו:

4 - שמ"א ז, ב: **וינהו**. [לשון המשכה הוא תתנהון לפולחני וכן לא נה במ. אין בהם תועלת למושכם אל הטוב.] ומנחם חברו וינהו לשון יללה כמו נהי נהיה וכן לא נה בה (יחז' ז.א) ופי' וינהו אחרי ד' שהתאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחרי ד' ל"א וינהו כמו ויתאספו ונקוו אליה כל הגוים (ירמ' ג, יז) מתרגמי' ויתנהון למפלח בה כל עממי' ויהיה מזה העניין גם כן ולא נה בהם (יחז' ז, יא) העניין שאמר לא מהם ולא מהמונם ולא מנה בהם כלומר ולא מקבוץ שלהם".

הוספה זו לא מופיעה בכל כת"י אחר, ומובאת רק בכתב יד סינסנטי 653/1 בשוליים כך: "וינהו לשון קינה (?) נהה נהי נהיה וכן (?) בניהם קינה (?) וינהו כל בית ישראל אחר ד' (?) שהתאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחרי ד' וכן ולא נה בהם כלי לא שאר מי שיבכה ויקונו עליהם או יהיה וינהו כמו ויתאספו מתרגום ונקוו אליה כלי' ויתנהו למפלח בה כל עממיא ויהיה מזה העניין גם כן ולא נה בהם כעניין שאמר לא מהם ולא מהמנם קבוצה ולא מנה שבהם כלומ' לא מקבוץ שלכם רד"ק ע"ה".

ועיין רד"ק על אחר: "וינהו". י"מ לשון נהו כלומר בכו וחזרו בתשובה שלימה כי ראו דבר הארון וקדושתו והיה להם לאות גדול כי ד' הוא האלהים ונתחרטו על אלהי הנכר שהיו עובדים וי"מ מתרגום ונקוו אליה ויתנהון וכן ת"י וינהו ואיתנהיאו כלומר כלם נאספו אחריה ועבדוהו לבדו עמו שאמר ויעבדו את ד' לבדו אחר שהסירו הבעלים והעשתרות ובערו כל זכר ע"א".

ועיין עוד רש"י יחז' ז, יא: "ולא נה בהם". אין בהם נוהה אחרי מתגעגע ונותן לב אלי כמו וינהו כל בית ישראל אחרי ד' (שמ"א ז, ב) ולשון ארמי הוא ואיתנהיאו לפולחני לשון תאוה וגיעגועין ומנחם חברו לשון יללה וכן וינהו כל בית ישראל פי לי יללה ואין בתיבה רק ה"א יסוד". דברים אלו די דומים להוספה שלפנינו.

ועיין ערוב ערך נהי עמ' 317 ועיין עוד ספר השורשים לר' יונה אבן ג'אנח שורש נהה עמ' 289. שהרי פרוש "יללה" הוא כדברי מנחם ואפשר להבין איך הוספה זו חדרה לרש"י, שכל הפסוקים שהוא מצטט. ואשר לפירוש צד 69 ערך ה, שרש"י הולך בעקבותיו בכל הפסוקים שהוא מצטט. ואשר לפירוש "קבוץ" אולי הוא נובע בפסוק ה' בפרקנו: "ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל".

יש לציין עוד הוספה המיוחסת לרד"ק¹
 # 7 - שמ"א יא, ח: "ויפקדם בבזק. [רבותינו אמרו בשברי חרסים.] לשון אחר
 בבזק באבנים שנטל מכל אחד אבן ומנאם כמו ויפקדם בטלאים שנטל מכל אחד טלה
 ומנאם בהם כמו שהיו מונים אותם בחצאי שקלים ותרגו' כצרוור אבן במרגמה היך
 בזקא דכיפא בקלעא בילמדנו ויספרם בטלאים כד אינון עתירי' באילין אימריא
 לשון אחר בבזק שם מקום הנזכר בספר שופט' וימצאו את אדוני בזק בבזק".
 הוספה זו לא נמצאת בשום כתב יד אחר. רק בא.ב. 296 כתוב "בזק שם מקום".
 מיכאל וילנסקי במאמרו "הערות לפירוש רש"י" בתוך מחקרים בלשון ובספרות י-ם
 תשל"ח עמ' 44-45, טוען שהוספה זו נלקחה מרד"ק²: "בבזק. שם מקום כבר
 פירשנו בו פירוש אחר בספר מכלל³ שהוא כמו באבנים כלומר שלקח אבן מכל
 אחד ואז ידע בזה מספרם ותרגום כצרוור אבן במרגמה היך בזקא דכיפא בקלעא.
 ובמדרש ויפקדם בבזק ויספרם בטלאים כד אינון מסכנין באילין בזקי' כד אינון
 עתירין באילון אמריא".

כדאי לציין שדברי רד"ק בספר השורשים⁴ עוד יותר קרובים להוספה שלנו:
 "ויפקדם בבזק שם מקום הנזכר בספר שופטים (שופ' א, ה) וימצאו את אדוני בזק
 בבזק ובהגדה (תנחומא פרשת כי תשא דף קל) מהו ויפקדם בבזק שמנאם באבנים
 שנטל אבן מכל אחד מהם ומנאם. ותרגום כצרוור אבן במרגמה (משלי כו, ח) היך
 בזקא דכיפא בקלעא ומה נכון זה הפירוש. ובא כענין ויפקדם בטלאים (שמ"א
 טו, ד) כלומר שלקח טלה מכל אחד מהם ומנאם בהם כמו שהיו מונים אותם במחצית
 השקל. ובילמדנו (פרשת כי תשא לט ע"א) ויפקדם בבזק ויפקדם בטלאים כד אינון
 מסכנין באילין בזקיא כד אינון עתירין באילין אמריא".

ועוד חשוב להעיר שאותם האלמנטים המופיעים ברד"ק⁵ מופיעים גם בערוך השלם
 בזק לד ע"ב: "...ויפקדם בבזק (שמ"א יא, ח) ביומא בכ"ג דבראשונה (יומא כב)
 מא' משמע דבא בזק לישנא דמבזק הוא ודילמא שמא דמתא והא כיון שנתמנה אדם
 פרנס על הציבור מיד מתעשר דמעיקרא כתוב (שמואל שם) בבזק ולבסוף [כתיב
 ויפקדם] בטלאים (שם טו:ד) פ"י לישנא דמבזר כלומר אבנים שמשליך אדם,
 ובפסיקתא דכי תשא (צד יח. ובמ"ר פ"ב) ובילמדנו בפ' כי תשא (תנחומא צד
 קנ"ד) ויפקדם בבזק כד אינון מסכנין באילין [כ"ה נכון ברפ"ר ובפסיק'
 ותנח' ולא כדפ"ע כאילין] בזקיא כד אינון עתירין [ובתנחו' עוד מילת זכירין,
 וקודם אי' מסכנין מעובדיהו] באילין אמריא ומפורש בהגדה (שם) מהו בזק אבן
 נטל מכל אחד ואחד מהו ובאבנים מנאן שמנה האבנים. כצרוור אבן במרגמה (משלי
 כ"ו:ח) תרג' הך ביזקא דכיפא בקילעא".

- (1) עיין להלן.
- (2) אמנם הוא לא מציין איפה ברד"ק ולכאורה הוא מתכוון לספר השורשים (עיין להלן). הוא גם מדגיש שהוספה זו איננה נמצאת בסינסנטי 653/1, (וכוונתו שיש בזה ללמד על טיבו של כ"י סינסנטי 653/1). בעוד שלאמתו של דבר ההוספה חסרה בכל כ"ד כתבי היד.
- (3) ולא מצאתי הערה כזאת במכלול.
- (4) רד"ק ספר השורשים, מה' י. ביזנטל ופ. לברכט, ברלין 1847, ערך בזק עמ' עה.
- (5) חוץ מהפירוש "שם מקום" הנמצא בת"י ומובן מהגמרא.

4. הוספות שלא מצאתי להן מקור

ארבע הוספות לא מצאתי מקורן:

2 - שמ"א ב, יג: "ומשפט הכוונים. [הם קבעו להם חוק זה] ולהם לא היה לנחל כי אם חזה ושוק של שלמים".

3 19 - שמ"א יז, לט: "כי לא נסיתי. [ארי לית בהון ניסא אין שבחו של נס בכך.] לשון אחר ויואל ליכת רצה ללכת" ולנסות וכאשר ראה שהיו כבדים עליו הסירם".

39 - שמ"ב כב, ג: "אחסה. לשון כיסוי שהייתי מתכסה לעזרה".

18 - שמ"א יז, יב: "ולו שמנה בניים. ומה שכתוב בדברי הימים (דה"א ב, טו) אוצם הששי ודוד השביעי ולא כתב יותר יש לומר שהאחד מת בלא בניים ולפיכך לא כתבו שם".

להוספה זו לא מצאתי מקור. ועיין רד"ק דה"א שם: "ודויד השביעי. כתב רבי יונה כי הוא כמו השמיני שהרי שבעה בניים היו לו מלבד דוד כמ"ש בספר שמואל ויעבר ישי שבעת בניו לפני שמואל. ואחרי כן אמר לו התמו הנערים ואמר עוד שאר הקטן. ועוד כתיב ולו שמנה בניים הנה כי שמנה בניים היו לו ודוד היה השמיני אם כן דוד השביעי ר"ל השמיני. ולא יתכן זה ההפך אבל הנכון שהיה לישי בן מאשה אחרת ובספר שמואל מנה אותם כולם בכלל שאמר שבעת בניו ואמר עוד שאר הקטון. ובכאן זכר השבעה שהיו מאם אחד עם דוד וכן פירש אותו החכם ר' אברהם בן עזרא. וי"א מת בן האחד. ובמדרש כי הבין השמיני היה שמו אליהו והוא הנזכר בנגידים שהקים דוד ליהודה אליהו מאחי דוד והוא היה קטן מדוד ומה שאמר ודוד הוא הקטן על שהיה מקטין עצמו קראו קטן".

וחלק מדברי רד"ק נמצאים גם בספר השורשים שורש שבע 366-367:

...וכן דוד השביעי (דב"א ב, טו) אינו כמו השמיני כאשר כתוב בספר שמואל אומר ויעבר ישי שבעת בניו (שמ"א טו, י) כי ידמה ששבעה בניים היו לו מלבד דוד, אפשר שהיה לו בן מאשה אחרת אבל אחי דוד מאמו היו שבעה עמו".

ולא מצאתי מקור לאמור "מת בלא בניים". והשווה פירוש על דברי הימים המיוחס לאחד מתלמידי סעדיה הגאון, מהדורת רפאל קירכהיים, פראנקפורט דמיין, חרלד, דה"א פרק ב' פסוק טו עמ' 10.

---

(1) פירוש כזה מצוי אצל רש"י, עיין למשל בר' יח, לא ד"ה הנה נא הואלתי לדבר.

ג. ששון 344

לשם השוואה בחרתי לכלול כתב יד אחד מאוחר ממק"ג ולהשוות אותו בשני פרקי הדוגמא. אותו כתב יד תאריכו הוא 1654 ומוצאו מתימן. מצאתי שששון 344 העתיק מילה במילה ממק"ג כולל השגיאות שלו. יש זברים הנמצאים בו ובמק"ג ולא בכל כתב יד אחר יי.

ד. הוספות במינכן 5/1

מבין כתבי היד, האחד שעליו מסומן התאריך הקדום ביותר הוא כתב יד מינכן: 5/1 - 1233. נ.נ. אפשטיין במאמרו "מחבר הפירוש לדברי הימים" מציע, שהמחבר של כתב יד מינכן 5/1 גם חיבר את הפירוש המיוחס לרש"י לדברי הימים. לדעתו המחבר שמואל החסיד בן קולונימוס יי. משפיר. אפשטיין ממשיך ואומר שהמעתיק של כתב יד מינכן היה תלמידי של המחבר (שמואל החסיד) - שלמה בן שמואל מוירצבורג יי.

-
- (1) לא ערכתי סקירה מקיפה של דפוסים ראשונים אבל בפרק א' עיינתי בדפוס ונציה ש"ז, ונציה שע"ז אזיליאה שע"ח-ע"ט, ובכולם הטכסט היה שווה לחלוטין לרפ"ד.
  - (2) בתוך: מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, י-ם תשמ"ד, עמ' 278-285.
  - (3) שם עמ' 282.
  - (4) שם עמ' 283.

כתב יד מינכן יוצא דופן מבין כל כתבי היד. יש בו 44 הוספות, בנוסף ל-14 הוספות המשותפות לו ולכתבי יד אחרים, ו-20 השמטות¹. אפשר לראות מאופי ההוספות האלו שמחבר כתב יד מינכן היה אדם מלומד. לרוב לא הצלחתי לזהות את מקורותיו, אבל להלן פירוט מה שמצאתי.
(המספרים הרשומים כאן מתייחסים לטבלת ההוספות בכת"י מינכן, המופיעה להלן):

1. הוספות השאובות ממקורות אחרים

1 - שמ"א א, א, א: "ויהי איש אחד. ויהי גימטריא שלו עולה למניין שלשים ואחד לומי לך שאין העולם חסר משלשים ואחד צדיקים כאברהם אבינו איש אחד מיוחד שבדור מן אותם המיוחדים שבדור".

להוספה הזאת עיין במד"ר י, ה: "א"ר יודן כ"מ שנאמר בלשון הזה בצדיקים שקול הוא כל"א צדיקין כמנין ויהי איש אחד כ"מ שנא' אחד גדול הוא בהקב"ה נאמר אחד דכתיב ד' אחד אין בעולם כיוצא בו וכן באברהם (יחז' לג) אחד היה אברהם לא היה באותן ימים כיוצא בו בישראל כתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אין באומות כיוצא בהן וכן באבימלך הוא אומר כמעט שכב אחד העם לפי שהיה מלך וכן באלקנה הוא אומר אחד לפי שלא היה בדורו כיוצא בו".

ועיין עוד רמזי הפטרות, ראש השנה, עמ' 2.

2 - שמ"א א, א, א: "מן הרמתיים צופים. אחד ממאתים נביאים שהיו באותו הדור וכולם ניבאו לצורך השעה ולא ניבאו לצורכי הדורות לך לא נכתבה נבואתם ועתידה נבואתם להכתב לעתיד לבא על ידי אליהו זכור לטוב צופים מחובר לתיבת הרמתיים כלומי מן הרמתיים צופים מן מאתים צופים שהיו באותו הדור צופים נביאים, ד"א מן הרמתיים צופים שתי רמות היו שצופות ורואות זו את זו".

מקור ההוספה מגילה יד ע"א: "ויהיה איש אחד מן הרמתיים צופים אחד ממאתים צופים שנתנבאו להם לישראל מד' טובא הווי כדתניא הרבה נביאים עמדו להם לישראל כפלים כיוצאי מצרים אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ושלא הוצרכה לא נכתבה רבי שמואל בר נחמני אמר אדם הבא משתי רמות שצופות זו את זו".

(1) יש גם 8 פעמים שדברי רש"י הם בשוליים, עיין טבלה המצורפת.

(2) עיין דק"ס כת"י מינכן "שצופות זו את זו ורואות זו את זו".

ואשר לענין "ועתידה נבואתם להיכתב לעחיד לבא על ידי אליהו זכור לטוב",
עיין ויקר"ר לד,ה עמ' תש"צ: "ר' כהן ר' יהושע דסיכנין בש' ר' לוי לשעבר
היה אדם עושה מצוה והנביאין כוחבין עכשו שאין נביאים מי כותב אותה אליהו
ומלך המשיח והקי' חותם על ידיהם זכ' אז נדברו יראי ד' איש אל רעהו ויקשב
ד' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו (מלאכי ג, טז)". ודומה לו סע"ר פרק יז לו
ע"ב, וקידושין ע ע"א, ולא מצאתי מקור קרוב יותר. ועיין א. אפטוביצר, "בית
המקדש של מעלה על פי האגדה", תרביץ, חרצ"א, ב' עמ' 260-261, הערה 7.

3 - שמ"א א, ג: "שם האחת חנה. שם הראשונה היה לו לומר כמו שכתב ושם
השנית אלא לכך כתב אחת שהיתה מיוחדת שבדור שהיתה צדקת גמורה ולמדנו כאן
ממה שכתב אחת שלא היה בדעתו של אלקנה לינשא כי אם לחנה שהיתה מיוחדת
שבדור וכיון שנשתהא אצלה ולא ילדה לו לקח לו אף לפנינה".
ההוספה הזו מתחלקת לכמה חלקים:

1. "שם האחת חנה... גמורה". הוספה זו מאד דומה להוספה # 1 (עיין לעיל),
ולא מצאתי לה מקור.
2. ולמדנו כאן ממה שכתב... לפנינה". בהוספה זו לומדים אנו על זה שאלקנה
לקח את פנינה לאשה רק אחרי ששהה שש שנים אצל חנה בלא ילדים. ועיין
פס"ר מג קפא ע"א: "...אלא עשר שנים ששהתה עמו ולא ילדה ונטל פנינה
וילדה לו עשרה בנים שכן אתה מוצא שאלקנה אומר לחנה הלא אנכי טוב לך
מעשרה בנים אלו בניה של פנינה". ועיין עוד ס"א ר יח עמ' 99.

6 - שמ"א א, יא: "אם ראה תראה. אמרה רבונו של עולם אם ראה מוטב ואם לאו
תראה על כרחך אלך ואסתתר עם איש אחר בפני אלקנה בעלי ויוליכני לפני הכהן
ויעשו לי דיני סוטה ואין אתה עושה תורתך פלסתר ממה שכת' בה ואם לא נטמאת
האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע וכו' הכל כמו שפירשו רבותי' במסכת
ברכות".

מקור ההוספה הוא ברכות לא ע"ב: "אם ראה תראה א"ר אלעזר אמ' חנה לפני
הקב"ה רבונו של עולם אם ראה מוטב ואם לאו תראה אלך ואסתתר בפני אלקנה
בעלי וכיון דמסתתרי' משקו לי מי סוטה ואי אתה עושה תורתך פלסתר שנאמר
ונקתה ונזרעה זרע וגו'".

7 - שמ"א א, יא: "אמתך. [ניי האמור ג' פעמים במקרא כנגד שלשה דברים שהאשה מצווה עליהם.] נידה וחלה והדלקת הנר ויש מדרש אגדה, אמר' חנה לפני הקב"ה רבוננו של עולם שלש מצות נצטויתנה לנשים ושלשתן אנכי משמרת ובזכותן תן לי בנים ואם איני משמרתן עשה לי כמו שהדין נוטה על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתו על שאינן זהירות בנידה ובחלה ובהדלקת הנר רק תן לי בנים אם חייבת אני תמיתני והחיה לבניי כדי לשא אצא מן העולם הזה בלא בנים".

להוספה זו עיין פס"ר פמ"ג קפ ע"א: "וזכרתני ולא תשכח אמתך אמר' שמואל בר נחמן שלשה פעמים כתוב בפסוק זה אמתך אמתך אמתך כנגד שלש מצות ששנו רבותינו שהנשים זקוקים להם בנדה בחלה ובהדלקת הנר אמרה חנה רבוננו של עולם לא הייתה אמתך זהירה בשלשתם מהו וזכרתני בזכרים ולא תשכח את אמתך בנקיבות".

ועיין עוד שבת ב,ו: "על שלש עברות נשים מתות בשעת לידתן: על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר".
ולא מצאתי מקור קרוב יותר.

4 - שמ"א א, ג: "ועלה האיש ההוא. [לשון הוה הוא עולה היה מזמן לזמן למועד שילה ומדרש אג' בדרך שהיה עולה בשנה זו לא היה עולה באחרת כדי לשמוע לישראל ויעשו כמותו.] וכשהיה עולה לרגל היה מעלה כמו כל אנשי עירו ומפרנסן משלו וכשהיו קריבין לעיר אחד היה אומ' אלהם תקעו והריעו בחוף ומחול ובכל מיני זמר והיו אנשי המקום באין כנגדם ושואלים מהם משל מי אתם והם משיבים של אלקנה אנחנו וחוזרין ושואלין ואנה אתם הולכים והם משיבים

למשכן שילה לזבוח לדי' וכשהיו שומעין כך היו אומרים אף אנו נלך עמכם".
להוספה זו עיין סא"ר פ"ח עמ' 47-48: "...אלקנה הוא עלה ואשתו ובניו ובנותיו ואחיו ואחיותיו וכל קרוביו עמו וכל בני ביתו היה מעלה את הכל עמו... כשהיו עולין בדרך ולנין ברחובה של עיר מתקבצים באנשים... והיו שואלין להן להיכן תילכו ואומרים אל בית האלהים בשילה שמשם תצא תורה ומשם מצוות ואתם למה לא תבאו עמנו ונילך ביחד מיד עיניהם משגרות דמעות אמרו להן נעלה עמכן...".
ולא מצאתי מקור יותר קרוב.

(1) החלק בסוגריים משותף לכל כתה"י.

8 - שמ"א א.כ.: "שמואל. ויש מדרש אגדה כל אותן הבנים שנולדו באותו פרק היו קוראין להן שמואל לפי שבת קול היתה מכרזת בכל יום צדיק אחד עתיד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן קראה שמו שמואל וכשהיתה רואה במעשיו אומרת אינו זה ולכך קראה אף חנה לבנה שמואל ובאותו יום שנולד שמואל פסקה בת קול".

מקור ההוספה מד"ש פ"ג [ד] עמ' 52: "...רבי ירמיה בשם רב יצחק בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בכל העולם כולו ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל, כל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו שמואל, וכיון שהיו רואין את מעשיו, היו אומרים זה שמואל אין זה אותו שמואל וכיון שנולד זה ראו את מעשיו, אמרו דומה שזהו, וזהו שאומר אך יקם ד' את דברו".
ובאשר לסיומת "ובאותו היום שנולד שמואל פסקה בת קול" לא מצאתי מקורה. והשווה לקמן הוספה # 9.

2א - שמ"א א, א: "אפרתי. הא לך תרגומו של יונתן והוה גברא חד מרמתא מתלמידי נבייא מטורא דבית אפרים ושמיה אלקנה בר ירוחם בר אליהוא בר תוחו בר צוף גברא פליג חולק בקודשיא בטורא דבית אפרים".
ת"י על אחר: כנ"ל.

9 - שמ"א ב, א: "ותתפלל חנה ותאמר. כשראתה שנבואה מקויימת בבנה מה שאמרה אותו בת קול ואף עלי ניבא לה ברוח הקודש שהוא אותו שמואל שבת קול הכריזה עליו ואף היא עצמה ראתה כמו שלימדנו יונתן בן עוזיאל בתרגומו".

הוספה זו מחולקת לשני חלקים:

1. ותתפלל חנה... עליו": עיין לעיל הוספה # 8.
2. "ואף היא עצמה... בתרגומו": תרגום יונתן שמ"א ב, א: "וצליאת חנה ברוח נבואה ואמרת כבר שמואל בר עתיד למהוי נביא על ישראל וגו'".

24 - שמ"א יג, א: "בן שנה שאול במלכו. [נורבותינו אמרו כבן שנה שלא טעם טעם חטא]".

וכן תרגם יונתן כבר שנה דלית ביה חובין שאול כד מלך ותרתיין שנין מלך על ישראל".

ת"י על אחר: כנ"ל.

12 - שמ"א ב, י"ט: "ומעיל קסן תעשה לו אמו. ויש מדרש אגדה אותו מעיל שעשתה לו אמו כשהביאה אותו לשילה היה מתגדל עמו ובאותו מעיל נתמנה שופט על ישר' ובאותו מעיל נקבר ובאותו מעיל עתיד לעמוד בתחיית המתים. ומניין שנקבר באותו מעיל שכן מצינו כשהלך שאול על ידי אותה אשה של אחותה של אבישג השונמית והעלה אותו לשאול היה שואלה מה תוארו והיא משיבתו והוא עוטה מעיל ומניין שעתיד לעמוד בתחיית המתים באותו מעיל שנא' ויחיצבו כמו לבוש וכו' כדאית' באגדה".

הוספה זו מתחלתקת לכמה חלקים:
1. "ומניין שנקבר באותו מעיל... ומניין שעתיד לעמוד... כדאית' באגדה":
עין תנח' אמור (ב) עמ' 69 ע"א: "תנא הוא המעיל אשר בו גדל בו נקבר בו עלה". ועיין עוד מד"ש ו [ב] עמ' 64, ויקר"ר כו, ז עמ' תר"ב, מד"ש כד [ה] עמ' 119, ירושלמי כלאים פ"ט, ה"ד לט ע"ב, ופדר"א עמ' קיז.
2. "אותה אשה של אחותה של אבישג השונמית" לא מצאתי מקורו. ועיין Ginzberg כרך VI, עמ' 345-346 הערה 10. עיין להלן הוספה א43.
3. "אותו מעיל שעשתה לו... בתחית המתים" לזה לא מצאתי מקור.

35 - שמ"א טו, כג: "כי חסאת קסם חסאת זה מרי ואון ותרפים הפצר וכעונש של און ותרפים כן עונש של הפצר. וכן חרגמו יונתן ארי כחוב גברא דשאול בקסמא כן כל חובת גברא דסרב על פתגמא צד' וכחובת עממיא דטעו בחר טעווחא כן כל חובת איניש דמוסיף על מילי נבייא וגו'".

כאן ציטט מינכן מת"י על אתר:
"ארי כחובת גבריא דשאלין בקסמא כין חובת כל גבר דמסריב על פתגמי אוריתא וכחובי עמא דטען בחר טעווחא כין חובת כל אנש דבצר ומוסיף על מלי נבייא חלף דקצתא בפלחנא דיוי ורחקד מלמהוי מלכא".

43א - שמ"א כח, "ויבאו אל האשה. מצאתי בפרקים של ר' אליעזר היא היתה אחותה של אבישג השונמית".

לא מצאתי לכך מקור מדרשי. שהרי בפרקי דר' אליעזר פרק לג קיג ע"א כתוב:
"הושע בן קרחה אומר ועל זה את תמה. בא וראה מאלישע בן שפט שלא היתה אשה יכולה להסתכל בפניו שלא תמות. והיה הולך מהר להר וממעה למעה והלך לשונם וקבלתו אשה גדולה בכבוד גדול אחותה של אבישג השונמית אשתו של עדוא הנביא." ועיין שם בהמשך קטו ע"א: "בא וראה משאול בן קיש שהסיר את האובות ואת הידעונים וחרז ואהב אשר שנא והלך אל עין דאר אל אשה צפנית אמו של אבנר ושאלה באוב וגו'". זו ההוספה היחידה שבה מינכן מצטט מדרש בשמו לכאורה זיווג בטעות בין שני חלקי המדרש. עיין לעיל הוספה 12.

36 - שמ"א טו, לג: "כאשר שכלה נשים חרבך. וכן יסד הקליר ביסודו למילה פירק וכלפי מעלה זרק וכו' ורבותינו דרשו במדרש האגדה מה שדרשו".

ההוספה כאן מחולקת לשני חלקים:

1. "כאשר שכלה נשים מרבך. וכן יסד הקליר יי' ביסודו למילה פירק וכלפי מעלה זרק וכו'". כוונתו לפיוטו אץ קוצץ בן קוצץ לפרשת זכור: "למילה פרק. וכלפי מעלה זרק ולשם שמו תורק. בעזות ירוק ירק".²
2. "ורבותינו דרשו" כוונתו לפס"ר ספי"ב.

38 - שמ"א יז, מד: ד"ה ולבהמת הארץ. הוספה של תוספתא תרגום, עיין בטבלה.

2. מודעות למקורות

מחבר כתה"י היה איש יודע ספר. מבין ההוספות במינכן 5/1 היו כמה שהצביעו על המודעות של המחבר למקורות, בכך שהוא משלים קטעים או מוסיף עליהם:

13 - שמ"א ג, א: "היה יקר. [היה מנוע וכו' יקר רוח איש תבונה] הוקר רגלך מבית רעד".
כאן מוסיף מינכן פסוק ממשלי כב, יז.

22 - שמ"א יב, יא: "בדן. [זה שמשון שבא משבט דן הרי שמנה הכת' שלשה קלים עם שלשה חמורי עולם משה ואהרן ושמואל לומ' לך כל בית דין המתמנה על הדור צריך לילך אחריו כאילו הוא אביר שבאבירים] לומ' לך יפתח בדורו כשמואל בדורו וכו' כדאיתה בראש השנה.
כאן מוסיף מינכן מהגמרא ר"ה כה ע"ב.

-
- (1) עיין אפשטיין, עמ' 284, המזכיר את הקליר כמקור לפרשן שלנו.
  - (2) עיין סדור עבודת ישראל עמ' 667.

28 - שמ"א יד, לד: "הלילה. [בהמות של חולין נשחטו בלילה כך מפורש] בתנחומא" וביחר כחה"י כך "ומפורש בזבחים", והמקור בשני המקומות זבחים, קב ע"ב ותנחומא צו.

37 שמ"א טו, לג: "וישטף. וחתכו לארבע קונדסין וגו' וביחר כחה"י "חתכו לד' (4)" ועיין מקורו מד"ש יח [ו] עמ' 101: "העמידו על ארבעה קונטיסון".

40 - שמ"א כ, טז: "ובקש ד'. [את הברית הזאת מיד אויבי דוד.] ומדרשו כאדם התולה קללתו באחרים ודומה לו והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ ועוד הרבה מקראות הדומין לו אף כאן תלה קללתו באחרים ועוד דרשו רבותינו מה שדרשו".
לא מצאתי לכך מקור. ואולי מכאן שהכיר את שמות רבה א, ט, עיין רש"י שמ' א, י, ד"ה ועלה מן הארץ.

3. הוספות שלא מצאתי להן מקור

"הפרשו (מחבר מינכו 5/1) שלנו ספג את רוחו של רש"י ושל ר' יוסף קרא. הוא לא רק משתמש בפירושיהם, אלא גם בלשונותיהם" ו"י" ולכן לא קל לדעת איפה שאב מקודמיו.

להלן רשימת באורים במינכן שלהם לא מצאתי מקורות:
5 - שמ"א א, ח: "הלא אנכי טוב לד. מחבבך ועושה לך טובות והנאות מעשרה בנים".

18 - שמ"א י, טז: "ואת דבר המלוכה לא הגיד. ולכן נכתב כאן שלא חתמה י"ב למקרא שלפניו בן שנה שאול במלכו וגו' שהיה זכאי מחטא כנער בן שנה לכך הקדים המקרא להודיעך כאן תחילה קצת ענוותו".

-
- (1) אפשטיין עמ' 285.
  - (2) ביטוי זה אופיני לר' יוסף קרא.

20 - שמ"א יא, יד: "ויאמר שמואל וגו' נחדש שם המלוכה. ויאמר שמואל אל העם לכו נלכה הגלגל. פתרונו לכו אתם בתחילה שאתם הרבים ואחר כך נלכה אני ושאלו ונחדש שם המלוכה... (ובסוף עוד הוספה) מאחר שראו שהצליחו על ידו במלחמה הראשונה".

21 - שמ"א יב, ה: "ויאמר עד. ושלשתן מפורשין באגדה ד"א ויאמר עד לכך כתוב בלשון יחיד שאמרו כולם פה אחד ואין אחד מהם היה אומר בדאי הוא ת'".

30 - שמ"א טו, א: "ועתה שמע לקול דברי ד'. אמר ד' צבאות פקדתי מדרש אגדה אמ' הקב"ה פקדתי מה שצבאות ד' אומרים לי מתי יבא יום להינקם מעמלק מה שעשה לישראל בדרך בעלותו ממצרים שנא' אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריו ואחה עיף ויגע ולא יראה אלהים ועוד ראיתי הרבה מדרשי אגדות נדרשין על מקרא זו ואני לפשוטו של מקרא באתי ולמדרשו המיושב עליו".

31 - שמ"א טו, יג: "משור ועד שה. ד"א מאחר שנים שנזהרתם בתורה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים צריכים אתם להכות ולהחרים את הכל משור ועד שה שלא יהו אומרים בהמה זו משל עמלק היתה אלא לאבד זכרו מן העולם".

43 - שמ"א כח, ג: "ושמואל. לא היה צריך להזכיר ושאלו הסיר את האובות אלא בשביל כבודו של שאול ולהגיד צדקו לפי שבא להודיענו שהוצרך לבעלת אוב הקדים לפרש ושאלו הסיר את האובות לומר לך שעל ידי טורח גדול בא לעשות את העון הזה שהרי כבר הכרית כל הנמצאות אם לא שעל ידי דוחק גדול לא היה עושה שהרי לא נענה באורים ותומים ולא בחלומות ולא בנביאים".

44 - שמ"א כח, ח: "ויבא אל האשה לילה. ד"א לילה כך היה שמה ד"א לילה להגיד שבחו בא הכתוב לכך איחר לבוא לביתה בלילה כדי שלא יראו ישראל ויאמרו אתמול הסיר את האובות ואת הידעונים והיום דורש מהם שמא ניחס מה שעשה אף אנו נעשה כמותו לכך ויבא אל האשה לילה".

62 - שמ"ב כב, מו: "מגדול. לשון רבוי".

67 - שמ"ב כד, א: "ויוסף אף ד' לחרות. ואני המעתיק מצאתי כתוב על שהניחו לאבשלום לבוא על פלגש אביו ולא מיחה בידויי" ועוד שמעתי פתרון אחר ויוסף אף ד' לחרות בישראל לפי שכתוב למעלה מן העיניין ויהי רעב בימי דוד על אודות הגבעונים לא דד' לו בזאת ולא נעשה לו נחת רוח עד שיוסיף להנקם פעם שנייה תוסיי".

68 - שמ"ב כד, א: "ויסת. שטן יש מדרש אגדה הוא שר אחד משרי דוד ויש פותרים שטן ממש".

69 - שמ"ב כד, יב: "שלש אנכי נוטל עליך. יש מדרש אגדה אחרת דורשת בעיניין אחר שלש אני נוטל עליך כנגד אותיות של שמך שהם שלשה וזהו דוד לפי שאתה הבאתה עליהם הכעס הזה שעל ידך נעשה שנספרו ואני כתבתי בתורה כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו וגו' ואתה לא עשית כן ועברת על מצותי לכך שלש אני נוטל עליך ולכך כתוב בלשון יחיד ולא כתב שלש אני נוטל עליכם ד"א לכך לא כתב בלשון רבים ותלה בדוד על שלא עשה נקמה באותן שנתנו עיצה לאבשלום לבא על פלגשיו".

70 - שמ"ב כד, כג: "ארונה המלך. מלך ירושלים היה ונתגייר מאהבה והשליטו דוד על חצי ירושלים כך מצאתי באגדה יצי".

---

(1) קטע זה מובא גם ברד"ק.

(2) כאן המקום היחיד שרשום "תוסיי", וב-#21 רשום ת'.

(3) חוץ מהוספות אלו מצאתי הוספה אחת בודדת המופיעה רק בלונדון 187 שלא מצאתי לה מקור: #34 שמ"ב ו, ב: "אשר נקרא שם... ובא להשמיעו שאע"פ שגלה הארון בשדה פלשתים ומאז עמד לו בגלותו עשרים שנה בקרית יערים לא ירד מקדושתו ולא היה להם להרכיבן בעגלה כי בשם ד' צבאות שהיה עליו מקדם עד שלא גלה עדיין נקרא אותו השם עליו עתה כבראשונה וזה עיקר חיבור המילה".

4. טבלת ההוספות
כתב יד מינכן S/1

מס'	מקום	מקור	הוספה
1	שמ"א א, א, ד"ה ויהי איש אחד	במ"ר י.ה.	"ויהי גימטריא שלו עולה למיניין שלשים ואחד לומ' לך שאין העולם חסר משלשים ואחד צדיקים כאברהם אבינו איש אחד מיוחד שבדור מן אותם המיוחדים שבדור"
2	שמ"א א, א, ד"ה מן הרמתיים צופים	מגילה יד. ע"ב [ויק"ר לד.ה. עמ' תש"צ]	"אחד ממאתים נביאים שהיו באותו הדור וכולם ניבאו לצורך השעה ולא ניבאו לצורכי הדורות לכך לא נכתבה נבואתם [ועתידה נבואתם להיכתב לעתיד לבא על ידי אליהו זכור לטוב.] צופים מחובר לתיבת הרמתיים כלומ' מן הרמתיים צופים מן מאתיים צופים שהיו באותו הדור צופים נביאים ד"א מן הרמתיים צופים שתי רמות היו שצופות ורואות זו את זו."
2א	שמ"א א, א, ד"ה אפרתי	ת"י על אחר	"הא לך תרגומו של יונתן והוה גברא חד מרמתא מתלמידי נבייא מטורא דבית אפרים ושמיה אלקנה בר ירוחם בר אליהוא בר תוחו בר צוף גברא פליג חולק בקודשיא בטורא דבית אפרים."
3	שמ"א א, א, ד"ה שם האחת חנה וגו'	עיין לעיל הוספה מס' 1	"שם האחת חנה שם הראשונה היה לו לומר כמו שכתב ושם השנית אלא לכך כתב אחת שהיתה אחת מן המיוחדות שבדור שהיתה צדקת גמורה ולמדנו כאן ממה שכתב אחת שלא היה בדעתו של אלקנה לינשא כי אם לחנה שהיתה מיוחדת שבדור וכיון שנשתהא אצלה ולא ילדה לו לקח לו אף לפנינה."
4	שמ"א א, א, ד"ה ועלה האיש	עיין סא"ר פ"ח עמ' 74	"וכשהיה עולה לרגל היה מעלה עמו כל אנשי עירו ומפרנסן משלו וכשהיו קריבין לעיר אחד היה אומ' להם תקעו והריעו בתוף ומחול ובכל מיני זמר והיו אנשי המקום באין כנגדם ושואלים מהם משל מי אתם הם משיבים של אלקנה אנחנו וחוזרין ושואלין ואנה אתם הולכים והם משיבים למשכן שילה לזבוח לד' וכשהיו שומעין כך היו אומרים אף אנו נלך עמכם."
5	שמ"א א, א, ד"ה אנכי טוב לך	הרחבת הדבור	"מחבבך ועושה לך טובות והנאות מעשרה בניים"

ה ו ס פ ה	מקור	מקום	מס'
<p>"אמרה רבונו של עולם אם ראה מוטב ואם לאו חראה על כרחך אלך ואסתתר עם איש אחר בפני אלקנה בעלי ואליכיני לפני הכהן ויעשו לי דיני סוטה ואין אתה עושה תורתך פלסתר ממה שכת' בה ואם לא נטמאת האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע וכו'. הכל כמו שפרשו רבותי במסכת ברכות".</p>	ברכות לא ע"ב	שמ"א א, יא	6
<p>"... נידה וחלה והדלקת הנר ויש מדרש אגדה אמר' חנה לפני הקב"ה רבונו של עולם שלש מצות נצטויתנה לנשים ושלשתן אנכי משמרת ובזכותן תן לי בנים ואם איני משמרתן עשה לי כמו שהדיון נוטה על שלש עבירות נשים מיתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנידה ובחלה ובהדלקת הנר רק תן לי בנים אם חייבת אני תמיתני והחיה לבניי כדי שלא אצא מן העולם הזה בלא בנים".</p>	עין פס"ד פמ"ג קפ ע"א שבת ב, ו	שמ"א א, יא ד"ה אמתך	7
<p>"ויש מדרש אגדה כל אותן הבנים שנולדו באותו פרק היו קוראין להן שמואל לפי שבת קול היתה מכרזת בכל יום צדיק אחד עתיד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן קראה שמו שמואל וכשהיתה רואה במעשיו אומרת אינו זה ולכך קראה אף חנה לבנה שמואל ובאותו יום שנולד שמואל פסקה בת קול".</p>	מדרש שמואל ג' [ד] עמ' 52 והסיומת לא מצאתי	שמ"א א, כ ד"ה שמואל	8
<p>"ותתפלל חנה ותאמר כשראתה שהנבואה מקוימת בבנה מה שאמרה אותו בת קול ואף עלי ניבא לה ברוח הקודש שהוא אותו שמואל שבת קול הכריזה עליו ואף היא בעצמה ראתה כמו שלימדנו יונתן בן עוזיאל בתרגומו".</p>	ת"י ועיין ההוספה הקודמת	שמ"א ב, א ד"ה ותתפלל חנה ותאמר	9
<p>"הרי פשוטן של המקראות כאשר פירשתי"</p>		שמ"א ב, י ד"ה ידין אפסי ארץ	10
<p>מוסיף צטוט מפסוק י' בת"י</p>	ת"י	שמ"א ב, יא ד"ה היה משרת את ד' ואת פני עלי	11

ה ו ס פ ה	מקור	מס'
<p>"ויש מדרש אגדה אותו מעיל שעשתה לו אמו כשהביאה אותו לשילה היה מתגדל עמו ובאותו מעיל נתמנה שופט על ישר' ובאותו מעיל נקבר ובאותו מעיל נקבר ובאותו מעיל לעמוד בתחיית המתים. ומניין שנקבר באותו מעיל שכן מצינו כשהלך שאול על ידי [אותה אשה של אחותה של אבישג השונמית] והעלה אותו ושאול היה שואלה מה תוארו והיא משיבתו והוא עוטה מעיל ומניין שעתיד לעמוד בתחיית המתים באותו מעיל שנ' ויתיצבו כמו לבוש וכו' כדאית' באגדה".</p>	<p>מדרש שמואל ו [ב] עמ' 64 תנחומא אמור (ב) עמ' 69 דף מקורות שמ"א כח, יד [ולא מצאתי מקורו. עיין להלן הוספה [א43]</p>	<p>12 שמ"א ב, יט ד"ה ומעיל קטן תעשה לו אמו</p>
<p>מוסיף פסוק שני "הוקר רגליך מבית רעיד ומבית רעיד" (משלי כ"ה: י"ז)</p>	<p>משלי כה: יז</p>	<p>13 שמ"א ג, א ד"ה היה יקר</p>
<p>חסרים דברי התרגום כאן ובבודלי 2329</p>		<p>14 שמ"א ג, א ד"ה אין חזון נפרץ</p>
<p>הושמטו המלים "אלא שכינה הכתוב מקללים מקילים".</p>		<p>15 שמ"א ג, יג ד"ה כי מקללים להם בניו</p>
<p>"ולא ישמע אחרינו וילך אחרינו היה לו לומר אלא שמא יקדם וילך אחריהם וישמע את דבריהם בלא ידיעתם אבל כשילך לפניהם אין לירא שישמע את דבריהם בלא ידיעתם שהרי בעיניהם רואים אותו תמיד שלא יוכל לילך בצינעה ולשמוע דבריהם אם לא בידיעתם".</p>		<p>16 שמ"א ט, כז ד"ה ויעבר לפניו</p>
<p>חסרים דברי רש"י</p>		<p>17 שמ"א י, ב ד"ה עם קבורות רחל</p>
<p>"ולכן נכתב כאן שלא תתמה למקרא שלפנינו בן שנה שאול במלכו וגו' שהיה זכאי מחטא כנער בן שנה לכך הקדים המקרא להודיעך כאן תחילה קצת ענוותו"</p>		<p>18 שמ"א י, טז ד"ה ואת דבר המלוכה לא הגיד</p>
<p>חסרים דברי רש"י</p>		<p>19 שמ"א י, כא ד"ה וילכד שאול</p>

מס'	מקום	מקור	הוספה
20	שמ"א יא, יד ד"ה ויאמר שמואל ונחדש שם המלוכה		"ויאמר שמואל אל העם לכו נלכה הגלגל פתרונו לכו אתם בתחילה שאתם הרבים ואחר כך נלכה אני ושאול ונחדש שם המלוכה... (ובסוף עוד הוספה) מאחר שראו שהצליחו על ידו במלחמה ראשונה"
21	שמ"א יב,ה ד"ה ויאמר עד		"ויאמר עד ושלשתן מפורשין באגדה ד"א ויאמר עד לכך כתוב בלשון יחיד שאמרו כולם בפה אחד ואין אחד מהם היה אומר בדאי הוא ת" (דברי רש"י חסריים)
22	שמ"א יב, יא ד"ה בדן	ר"ה כה ע"ב	"... יפתח בדורו כשמואל בדורו כדאיתא בראש השנה".
23	שמ"א יב, יא דה בדן	ר"ה כה ע"ב	(בשוליים) "כל בית דין המתמנה על הדור צריך לילך אחריו כאילו אביר שבאבירים".
24	שמ"א יג,א ד"ה בן שנה שאול במלכו	ח"י	"וכן תרגם יונתן כבר שנה דלית ביה חובין שאול כד מלך ותרתיין שנין מלך על ישראל".
25	שמ"א יג,ח ד"ה למועד אשר לשמואל		דברי רש"י בשוליים
26	שמ"א יג, יג ד"ה הכין ד' את ממלכתך עד עולם		דברי רש"י בשוליים
27	שמ"א יד, כט ד"ה עכר אבי את הארץ		דברי רש"י בשוליים
28	שמ"א יד, לד ד"ה הלילה	תנחומא צו יג	בכתה"י שרש"י מופיע כתוב כך מפורש בזבחים ובמינכין כתוב כך מפורש בתנחומא והמקור בשני המקומות (זבחים קכ; תנחומא צו.)
29	שמ"א יד, לח ד"ה פנות העם		"שרי העם [אבו הפנה היא החשובה] [חסר]

ה ו ס פ ה	מקור	מקום	מס'
<p>"אמר ד' צבאות פקדתי מדרש אגדה אמ' הקב"ה פקדתי מה שצבאות ד' אומרים לי מתי יבא יום להינקם מעמלק מה שעשה לישראל בדרך בעלותו ממצרים שנא' אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלקים ועוד ראיתי הרבה מדרשי אגדות נדרשין על מקרא זו ואינן מיושבין לפי הפשט ואני' לפשוטו של מקרא באתי ולמדרשו המיושב עליו".</p>		<p>שמ"א טו, א ד"ה ועתה שמע לקול דברי ד'</p>	30
<p>"ד"א מאחר שנים שנזהרתם בתורה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים צריכים אתם להכות ולהחרים את הכל משור ועד שה שלא יהו אומרים בהמה זו משל עמלק היתה אלא לאבד זכרו מן העולם".</p>		<p>שמ"א טו, ג ד"ה משור ועד שה</p>	31
<p>רב דברי רש"י בשוליים</p>		<p>שמ"א טו, ה ד"ה וירב בנחל</p>	32
<p>מינכן מוסיף עוד פסוק בשולים "ויסב שמואל ויעבור הגלגל".</p>		<p>שמ"א טו, יב ד"ה מציב לו יד</p>	33
<p>"זה מוסב על וגו'. בשוליים (בהמשך דברי רש"י) והמשך מינכן [וגו'] לא קריא</p>		<p>שמ"א טו, כב ד"ה הנה שמוע</p>	34
<p>מביא דברי התרגום במלואם</p>	<p>ת"י</p>	<p>שמ"א טו, כג ד"ה כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר</p>	35
<p>"וכן יסד הקליר ביסודו למילה פירק וכלפי מעלה זרק וכו'. [ורבותינו דרשו במדרשי האגדה מה שדרשו".]</p>	<p>קליר פירוטו לפרשת זכור [פס"ר ס"פ י"ב]</p>	<p>שמ"א טו, לג ד"ה כאשר שכלה נשים חרבך</p>	36
<p>"לארבע קונדסין [במקום מה שכתוב בכל כתי"י לד (ארבע)]</p>	<p>מדרש שמואל יח [ו] עמ' 101</p>	<p>שמ"א טו, לג ד"ה וישסף</p>	37

מס'	מקום	מקור	ה ו ס פ ה
38	שמ"א יז. מד ד"ה ולבהמת הארץ	תוספתא תרגום	<p>"ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו וגו' . יונחן תרגם המקרא הזה בטוב וסתומות רבות מפורשין בה והא לך תרגומו ואיסתכי פלשתאה וחזא ית דוד ושטיה ארי היה יניק וסימוק ושפיר בראיה ואמר ליה איזל טליא וחוס על טליותך למה את מתגרי עם בר אריוון בחירת טליא ושפירת לחדא אמ' גלית לדוד גינונא דהילולא לא גנו לך אבוד איזכר גננך והדר לאחורך דמי זאך לזיוא דמלכי דרחיצנא בך דאת ירתת מלכו חבל עלך טליא דגמך מצרך חבל על ינקותך דבעית להתקטלא ווי לך אימרא דמתגרת עם דובא ולית אימרא דיכול למיקם בדובא זעירא את ולבך קשי וי לך דאת מתגרת במאן דקשי מינך. חזוון ובישרך אתן לעיפא דשמיא אם לא תיזל ותרעי ענך טובת טליא אם תיזל מן קדמי דלא ארוק בך ותטבע ברוקי יומא בישא דנפקת בגויה אבוד צוח ואמך מיללא וי וי כוף רישך והדר לאחורך דלא ישלוט בך סיפי דחריף לבך דרמא ד' משפיל יתיה אמר דוד לגלית מימר אלקי דאתא עמי הוא ישזיב אימרא מפוס דובא ניחא דיילי ורוגזא די לן את בשום טעותך ואנא בשמא דד' צבאות סיפך דחריף אנא אפסוק בה ית רישך אמר דוד לגלית עינוותנותיה דשאל בר קיש דחסידתא יתיה היא תגרום לך ותיפול קומתך פתחנא פומי ובלענא יתך אמר גלית לדוד צורת אפך שפירא וסומקא ושפירת בריוא ויאית בחיזוא דלא אישתמעת בפלשתאי דאימרא מיכתש עם דובא ריגשא רבא הוה החמשה אבנין דדא אמרא לדא אנא איסק בקדמיתא שמיה דאברהם צדיקיא כתיבא על קדמיתא דיצחק עקידא כתבא על תינינא דיעקב בוכרא כתוב על תליתיתא על רביעתא וחמשייתא כתיב שומהון דמשה ואהרן נבייא שמיה דאברהם אמרא אנא איסק לקילעא בקדמיתא ואימחי ית פלשתאה עורלאה הדין על עורלתיה ואעדי חיסודין מן דבית ישראל בה שעתה ההיא זקף דוד עינוהי למרומא וחזא מלאכך דמתיעיצין על גולית פלשתאה בה שעתא ההיא הוה רעוא מן קדם ד' דעל אבנא דאהרן וסליקת לקלעא על דהוה רדיף שלמא ומחת פלשתאה על בית עינוהי למישרת שלמא על ידיה בתחומא דישראל בהשעתא ההיא זיויה דאפיה אישתני וקיטרי חרציה אישתרו וארכובתיה נשקן וסיפיה נפל ואעא דמורניתיה איתבר ודעבד עם ההוא דרא לעביד עימנא לעלם.</p>

ה ו ס פ ה	מקור	מקום	מס'
חסרות המלים "כינה הכתוב".		שמ"א כ, טז ד"ה ובקש ד' את הברית הזאת מיד אויבי דוד	39
"ומדרשו כאדם התולה קללתו באחרים ודומה לו והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ ועוד הרבה מקראות הדומין לו אף כאן תלה קללתו באחרים ועוד דרשו רבותינו מה שדרשו".	שמ' א, י שמ"ר א, ט	שמ"א כ, טז ד"ה ובקש ד' את הברית הזאת מיד אויבי דוד	40
"ויש פותרין בן נעות המרדות אשתו של שאול היתה מן אותם שלקחום בני בנימין במחול וכאן שראתה לשאול שהיו פניו כפני אריה ויפה תואר ויפה מראה תפשה בו ואמרה לו בשבועה איני מניחך עד שתקדשני להיות לך לאשה אמ' לה הנח לי איני כונסך שאת שחורה הרבתה עליו בדברים עד שלקחה וזהו שאמ' שאול ליהונתן בן נעות המרדות בן אותה שהיתה נעה במרדות עד שלקחתיה אף אתה מורד כנגדי".	רמזי הפטרות מחר חודש עמ' 2	שמ"א כ, ל ד"ה המרדות	41
"כמו שפירשתי למעלה ויחזק בכנף מעילו ויקרע"		שמ"א כד, כא ד"ה ידעתי כי מלך תמלך	42
"לא היה צריך להזכיר ושאל הסיר את האובות אלא בשביל כבודו של שאול ולהגיד צידקו לפי שבא להודיענו שהוצרך לבעלת אוב הקדים לפרש ושאל הסיר את האובות לומר לך שעל ידי טורח גדול בא לעשות את העון הזה שהרי כבר הכרית כל הנמצאות אם לא שעל ידי דוחק גדול לא נענה באורים ותומים ולא בחלומות ולא בנביאים".		שמ"א כח, ג ד"ה ושמואל מת	43
"ויבא אל האשה מצאתי בפרקים של ר' אליעזר היא היתה אחותה של אבישג השונמית".	פדר"א פרק לג עמ' קיג ע"א; קטו ע"א. עיין לעיל הוספה 12	שמ"א כח, ח ד"ה ויבאו אל האשה	44

מס'	מקום	מקור	ה ו ס פ ה
44	שמ"א כח, ח ד"ה ויבאו אל האשה לילה		ד"א לילה כך היה שמה ד"א לילה להגיד שבחו בא הכתוב לכך איחר לבוא לביתה בלילה כדי שלא יראו ישראל ויאמרו אתמול הסיר את האובות ואת הידעונים והיום דורש מהם שמא ניחם מה שעשה אף אנו נעשה כמותו לכך ויבא אל האשה לילה".
45	שמ"ב א, כד ד"ה המלבישכם שני ועם עדנים		חסרים דברי רש"י שהם דברי התרגום
46	שמ"ב ג, ל ד"ה הרגו לאבנר		חסרים דברי רש"י
47	שמ"ב ו, ב ד"ה מבעלי יהודה		חסרים דברי רש"י כמו שנא' ... וכן בדברי הימים... יערים.
48	שמ"א ו, יא ד"ה ויברך ד' וגו'		חסר סוף דברי רש"י
49	שמ"ב ח, ד ד"ה ויותר ממנו מאה רכב שמ"ב ח, טו ד"ה ויהי דוד עושה משפט וגו'		דברי רש"י בשוליים
50	שמ"ב ח, כא ד"ה בן ירובשת שמ"ב יב, לא ד"ה חריצי		חסרים דברי רש"י
51	שמ"ב יד, טו ד"ה ותאמר שפחתך אדברה נא		חסרים דברי רש"י

ה ו ס פ ה	מקור	מקום	מס'
בשוליים		שמ"ב יז, כז ד"ה ושובי בן נחש שמ"ב יח, כט ד"ה לשלוח את עבד המלך יואב ואח עבדך שמ"ב יט, לו ד"ה האדע בין טוב לרע שמ"ב יט, מד ד"ה ויקש דבר איש יהודה (סוף רש"י)	52
חסרים דברי רש"י כאן ובא.ב. 297		שמ"ב טו, כד ד"ה ויעל אביתר עם תן וגו'	53
בשוליים		שמ"ב כ. כא ד"ה נשא ידו במלך דוד	54
חסרים דברי רש"י		שמ"ב כא, ב ד"ה בקנאחו לבני ישראל	55
זו ראיתי בתלמוד ירושלמי (בו ובלונדון 187)		שמ"ב כא, ד ד"ה אין לנו כסף וזהב עם שאול	56
חסרים דברי רש"י		שמ"ב כא, יג ד"ה ויאספו את עצמות	57

ה ו ס פ ה	מקור	מס' מקום	מס'
חסר לע"ז		שמ"ב כא, יט ד"ה כמנור אורגים	58
"ויש לפתור לשון קשר שמתקשרין השמים בעבים על ידי המים כמו וחשוריהם האמור באופני המכונה שהם זרועו' העץ חמשה המהדקין וקושרין עיגוליה יחד". (כל זה חסר)		שמ"ב כב, יב ד"ה חשרת	59
חסרים דברי רש"י		שמ"ב כב, לו ד"ה וענוחך חרבני	60
חסרים דברי רש"י מ"כמו ישעה האדם... על המתפלל וישע ד' נופל וגו'".		שמ"ב כב, מב ד"ה ישעו ואין מושיע	61
מינכן מוסיף הערה ברש"י "מגדול לשון רבוי".		שמ"ב כב, מז ד"ה מגדול	62
חסרים דברי רש"י מ"אלקי ישראל לי דבר... פשוטו של מקרא".		שמ"ב כג, ג ד"ה לי דבר צור ישראל	63
דברי רש"י חסרים "הקב"ה יושב על כסא הדין"		שמ"ב כג, ז ד"ה בשבת	64
חסרים דברי רש"י		שמ"ב כג, ח ד"ה אשר לדוד יושב בשבת	65
חסרים דברי רש"י		שמ"ב כג, לט ד"ה שלשים ושבעה	66

מס'	מקום	מקור	ה ו ס פ ה
67	שמ"ב כד, א ד"ה ויוסף אף ד'		"ואני המעתיק מצאתי כתוב על שהניחו לאבשלום לבוא על פלגשי אביו ולא מיחו בידו ועוד שמעתי פתרון אחר ויוסף אף ד' לחרות בישראל לפי שכתוב למעלה מן העיניין ויהי רעב בימי דוד על אודות הגבעונים לא דד' לו בזאת ולא נעשה לו נחת רוח עד שיוסיף להנקם פעם שניה תוס'".
68	שמ"ב כד, א ד"ה ויסת		"ישטן יש מדרש אגדה הוא שר אחד משרי דוד ויש פותרים שטן ממש".
69	שמ"ב כד, א יב ד"ה שלש אנכי נוטל עליך		"יש מדרש אגדה אחרת דורשת בעניין אחר שלש אני נוטל עליך כנגד אותיות של שמך שהם שלשה וזהו דוד לפי שאתה הבאתה עליהם הכעס הזה שעל ידך נעשה שנספרו ואני כתבתי בתורה כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו וגו' ואתה לא עשית כן ועברת איש מצותי לכך שלש אני נוטל עליך ולכך כתוב על מצותי יחיד ולא כתב שלש אני נוטל עליכם בלשון יחיד ולא כתב בלשון רבים ותלה בדוד על ד"א לכך לא עשה נקמה באותו שנתנו עיצה לאבשלום לבא על פילגשיו".
70	שמ"ב כד, א כג ד"ה ארונה המלך		"מלך ירושלים היה ונתגייר מאהבה והשליטו דוד על חצי ירושלים. כך מצאתי באגדה".

VI. מקורות פירוש רש"י לספר שמואל

כדרכו י"י בנה רש"י את פירושו לספר שמואל על מגוון של מקורות. בכך לא שינה רש"י את גישתו הפרשנית לשמואל מגישתו לספרים אחרים, ואין להצביע על חידושים מיוחדים בספר שמואל. אם באנו להשוות את פירושו לשמואל לפירושו לתורה, ניחן לומר כי: א) בשמואל מסתמך רש"י הרבה על תרגום יונתן, יותר ממה שהוא מסתמך בפירושו לתורה על תרגום אונקלוס. ב) כמות פירושו בשמואל מצומצמת מאד לעומת פירושו לתורה. דבר זה נובע כנראה מהכמות היחסית המצומצמת של מדרשי אגדה על שמואל לעומת התורה.

לפעמים מצטט רש"י את מקורותיו ולפעמים הוא מביא את רוח הדברים בלבד. י"י אפשר לחלק את מקורות רש"י לארבע מחלקות עיקריות:

- א. תלמוד ומדרש
- ב. תרגום יונתן
- ג. זונש ומנחם
- ד. חכמים אחרים

א. תלמוד ומדרש

- בפירושו לספר שמואל שאב רש"י רבות מהבבלי, הירושלמי, התוספתא וחוברים מדרשיים אחרים י"י. חלק מזכיר הוא בשמם והם:
- 1. תלמוד בבלי
  - 2. מדרש שמואל
  - 3. תלמוד ירושלמי
  - 4. תוספתא
  - בנוסף לכך השתמש רש"י בחבורים נוספים למרות שאין הוא נוקב בשמותיהם בשום מקום, ואלו הסי"א:
  - 1. אבות דרבי נתן
  - 2. פרקי דרבי אליעזר
  - 3. מכילתא דרבי ישמעאל
  - 9. ספרי
  - 10. סדר עולם
  - 11. מדרש רבא
  - 5. מדרש תילים
  - 6. ל"ב מדות
  - 7. מדרש ר' תנחומא
  - 8. פסיקתא (רבתי)

(1) עיין ברלינר עמ' 428-433.
 (2) כמובן יש לברר כל מקרה כזה לגופו אם הוא משקף שמוש של רש"י באותו מקור. מדי פעם הצבעתי על מקור מסוים ומצאתי גם מקבילות קרובות מאד למקור. את המקור המשוער ציינתי במקום הראשון ואת המקבילות אחריו. בנספח רק ציינתי מה שהיה נראה לי כמקור בטוח.
 (3) לרשימות השלמות עיין בנספח עמ' 326-329.
 (4) כשרש"י אינו מציין את מקורו קשה להוכיח בודאות שהוא השתמש במקור מסוים, במיוחד כשיש כמה מקבילות זהות או דומות, אך בהערותי ניסיתי לנמק את דעתי בענין, בכל מקרה לגופו.

תלמוד בבלי

בראש ובראשונה יש לציין את שימושו של רש"י בתלמוד בבלי.

רש"י מצטט את הבבלי למעלה ממאה פעמים בספר שמואל. דבר זה אינו חורג משיטתו בפירושו לספרי מקרא אחרים. יש מקומות שהצטוט מלא ומראה מקום לידו, כגון:

שמ"א ו, יב: "וישרנה... ורבותי פירשו שהיו אומרות שירה רני רני השיטה התנופפי וכו' כדאית' במסכת ע"ז".

ויש שהצטוט מלא בלי הזכרת מקורו בצדו, כגון:
שמ"א יג, יג: "הכין ד' את ממלכתך עד עולם. כשפוסקין לזו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו וגו'" (זבחים קב ע"א).

או
שמ"א יז, יח: "ערובתם... ורבותינו אמרו גט כריתות מביא לנשותיהם להפריד עירוב שבינו לבינה" (שבת נו ע"א).

מדי פעם מביא רש"י תמצית או פראפרזה של דברי חז"ל:
שמ"א ג, י: "ויאמר שמואל דבר. ולא הזכיר שם שמים כמו שצוהו עלי אמ' שמא

קול אחר הוא".

ובשבת קיג ע"ב כתוב: "... דאילו עלי קאמר ליה שכב והיה אם יקרא אליך ואמרת דבר ד' כי שומע עבדך ואילו בדידי' כתיב ויבא ד' ויתיצב ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל ויאמר דבר כי שומע עבדך ולא אמר דבר ד'".

כאן רש"י נותן פרפרזה ומנמק.

וכן
שמ"א ד, יט: "ציריה. צירי דלתי בטנה".

ובכורות מה ע"א: "... שמא באשה בדקתם שהוסיף לה הכתוב שני צירים ושני דלחות תניא רבי אלעזר אומר כשם שצירים לבית כך צירים לאשה שנאמר ותכרע ותלד כי הנפכו עליה ציריה וגו'".

כאן רש"י נותן פרפרזה.

פעמיים הציון בכתבי היד איננו נכון:
שמ"א כח, יג: "אלהים... כדאית' בתענית" ומקורו חגיגה ד ע"ב.

שמ"א ג, ד: "ויקרא ד'... במסכת תמיד" והכוונה למדות א, ט.

מדרש שמואל

בשאר פירושו הביא רש"י את מדרש שמואל, בשמו רק בבר' לו, ג ד"ה בשמת בת ישמעאל, ובסוכה נג ע"ב ד"ה אחספא י"י. אך כמובן בפירושו זה הרבה להשתמש בו. 22 פעמים מצאתי בשמואל שפירש"י בנוי על מדרש זה. אך רק פעם אחת מזכיר רש"י את המדרש בשמו י"ב.

מדרש שמואל הוא בסך הכל לקט של מדרשים ממקורות קדומים, רובם ידועים לנו י"ב (אם כי בעל המדרש כמעט ואינו מביא את הבבלי י"ב). נסיתי לברר בכל מקרה אם רש"י שאב את דבריו מהגירסא במדרש שמואל או ישר מן המקור.

תלמוד ירושלמי

מענין רש"י מצטט לא מעט את התלמוד הירושלמי בפירושו לשמואל. י"ב פעמים מזכיר רש"י שאת המדרש הוא ראה בירושלמי י"ב:

שמ"ב טו, י"א: "קרואין והולכים לתומם. מפורש במס' סוטה ירושלמית שביקש מאביו שיכתוב לו שכל שני בני אדם שביקש שילכו עמו והיה מראה אותם לשנים כאן ואחר כך לשנים אחרים וכן הרבה" (ירושלמי סוטה פ"א, ה"ח ח ע"א).

שמ"ב כא, ד: "אין לנו כסף וזהב עם שאול. כי אם נפשות ביקש לפייסם בממון ולא רצו אמ' שמא הם מתביישים זה מזה הלך ופייס כל אחד ואחד לעצמו ולא נתפייסו לכך כת' אין לי כסף וזהב וגו' לשון יחיד זו ראיתי בתלמוד ירושלמי" (ירושלמי קיד' פ"ד, ה"ז מב ע"ב).

(1) לפי בובר, רש"י היה הראשון לצטט את אגדת שמואל בשמה, עיין מבואו למד"ש עמ' 7-8.

(2) שמ"א ב, ל. ד"ה אמור אמרתי.

(3) יש גם מקרים שלא שרדו מקורות אחרים חוץ ממדרש שמואל.

(4) עיין בובר מבוא עמ' 7 הערה א.

(5) בובר שם מעיר שבעל מדרש שמואל לרוב אסף מאמרים מירושלמי, בו"ר, ויק"ר ועוד מדרשים ארץ ישראלים.

(6) עיין מאמרו של Michael Higger, "The Yerushalmi Quotations in Rashi", Rashi Anniversary Volume, N.Y. 1941, pp. 191-217. המביא המקומות שבהם רש"י משתמש בירושלמי.

יש עוד 12 מקומות שבהם אפשר לטעון שמקורו של רש"י היה הירושלמי.
תוספתא

ב-4 מקומות מצטט רש"י את החוספתא בפירושו לספר שמואל. במקום אחד (שמ"א כה, יח ד"ה עשויות) כתוב בטעות "כך היא שנויה בתוספתא", ומקורו הוא בירושלמי, עיין דברינו שם.

מדרש שוחר טוב

רש"י מצטט מדרש שוחר טוב 8 פעמים בפירושו לשמואל. מקור זה במיוחד חשוב בשמ"ב כב המקביל לתהי' יח. רק פעם אחת רש"י מצטטו בשמו בשמ"א יז, מט ד"ה ויפל על פניו ושם הוא קורא למדרש שוחר טוב, מדרש תילים.

ל"ב מדות

מקור זה היה ידוע לרש"י והוא משתמש בו פעמיים בפירושו לשמואל. בשמואל א, יא ד"ה ד' צבאות אומר רש"י: "זו מצאתי באגדת ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי", ובשמ"א יז, לו ד"ה גם את הארי ואת הדוב הוא אינו נוקב בשמו. בשמ"א ה, יא ד"ה מהומת מות כל כתבי היד ומק"ג מציינים את מקורו של רש"י כשליש ושתים מדות דר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. בוינה 24 (ה"פנים" שלנו) חסר הציון הזה. מדרש זה חסר אמנם במהדורת ל"ב מדות שלנו, אולם סביר להניח שהוא נשמט מוינה בטעות סופר.

מדרש תנחומא

14 פעמים רש"י בונה את פירושו על מדרש תנחומא. בשמ"א כב, ד ד"ה וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה קורא לו מדרש תנחומא ובשמ"א כח, ח ד"ה אל האשה לילה: "כך דרש ר' תנחומא".

פסיקתא רבתי

בשמ"ב א, ב רש"י לא מקבל את דברי הפסיקתא: "יש בפסיקתא... ואינו מיושב על לבי" אמנם בשמ"ב פרק כד לפי עדות עצמו בונה רש"י את פירושו לפסוקים ג, ה, ט, יב, ויד על פסיקתא.

ספרי

6 פעמים מצטט רש"י מספרי דברים ופעמיים מספרי במדבר. הוא בעצמו מצביע על הספרי כמקורו בשמ"ב כד, כד ד"ה שקלים חמישים.

סדר עולם רבה

בשמ"ב טו, כד ד"ה ויעל אביתר מציין רש"י שמקורו היה סדר עולם. בעוד 4 מקומות מסתמך רש"י על מדרש זה.

מדרש רבה (בראשית רבה, קהלת רבה, רות רבה, ויקרא רבה, אסתר רבה)

10 פעמים אפשר להצביע על מדרש רבה כמקורו המוחלט של רש"י. פעם הוא מזכיר בראשית רבה; שמ"א ל, כה ד"ה מהיום ההוא ומעלה. ופעם הוא מזכיר קהלת רבה בשם מדרש קהלת; שמ"ב כ, כא ד"ה משא ידו במלך ודוד, אבל שם מקורו נמצא אצלנו בבראשית רבה.

מבין אותם המדרשים שאיננו מזכיר בשם, רש"י מסתמך על אבות דרבי נתן פעמיים, פרקי דרבי אליעזר פעמיים, מכילתא דרבי ישמעאל פעמיים, וסדר אליהו רבה פעמיים.

פשט ודרש אצל רש"י

אינני מתכוונת להכנס לנתוח דעתו של רש"י באשר לפשט ודרש"י. ברצוני רק לציין כמה מקומות שבהם רש"י מבחין בין פשוטו למדרשו ולמשמעו של מקרא, שיש בהם כדי לשמש חומר לדיון: שמ"א ב, ג ד"ה אל תרבות תדברו, שמ"א ב, כב ד"ה אשר ישכבון, שמ"א ז, ו ד"ה וישאבו מים וישפכו, שמ"א טו, כז ד"ה ויחזק בכנף וגו' שמ"ב ב, כז ד"ה לולא, שמ"ב ג, יח ד"ה אמר אל דוד, שמ"ב כ, כו ד"ה היה כהן לדוד, שמ"ב כג, ג ד"ה לי דבר צור ישראל.

כסכום, רציתי לציין שהיו הערות שלפי תוכנם, לכאורה, נשאבו ממקורת מדרשיים; אמנם לא הצלחתי לזהות את מקורות רש"י. ואלו הן:
שמ"א א, כח ד"ה ויש אומרים אלקנה, שמ"א ב, ה ד"ה עד עקרה ילדה שבעה (ויש אומ'...), שמ"א ב, לב ד"ה ולא יהיה זקן, שמ"א ב, לג ד"ה ימותו אנשים, שמ"א ו, יב ד"ה וישרנה, שמ"א ח, יב ד"ה אומנים נפחים ונגרים, שמ"א ט, כה ד"ה מוכיחו ומלמדו וגו', שמ"א טו, יב מציב לו יד, שמ"א כה, ח ד"ה כי על יום טוב אנו, שמ"א כה, י ד"ה מי דוד, שמ"א ל, יז ד"ה למחרתם, שמ"ב ח, יד ד"ה ויהי דוד עושה משפט וגו' ויואב על הצבא, שמ"ב יח, ו ד"ה ביער אפרים, שמ"ב יט, יח ד"ה וצלחו את הירדן, שמ"ב כא, א אל שאול, שמ"ב כא, ב ד"ה ויאמר אליהם, שמ"ב כא, טז ד"ה והוא חגור, שמ"ב כב, מד ד"ה מריבי עמי, שמ"ב כג, טו ד"ה מי ישקני מים.

-
- (1) הנושא מקיף מידי וגם אין להסיק מסקנות רק משמואל. עיין לאחרונה שרה קמין, רש"י פשוטו של מקרא ומדרשו של מקרא, י-ם תשמ"ו.
  - (2) ופעמים רש"י עצמו מעיד שלא ידע, שמ"ב כ, יד ד"ה וכל הברים ושמ"ב כד, א ד"ה ויוסף אף ד' לחרות.

ב. תרגום יונתן

רש"י מזכיר את תרגום יונתן יותר מכל מקור אחר בפירושו לשמואל י"י, כמעט מאתיים פעמים בונה רש"י י"ז את פירושו על תרגום יונתן י"ב. לפעמים הוא מצטט את התרגום במלואו:

שמ"א יז, לט ד"ה כי לא נסה, שמ"א יח, כא ד"ה בשתיים תחתו בי, שמ"א טו, לב ד"ה אגג מעדנות, שמ"א יט, יט ד"ה האזל, שמ"א ב, מא ד"ה מאצל הנגב, שמ"א כג, ט ד"ה מחריש הרעה ורבים כיוצא בהם.

לפעמים הוא מתרגמו לעברית: י"ד שמ"א ב, יז ד"ה נער חגור אפוד בד, שמ"א יח, ח ד"ה ועוד לו אך המלוכה, שמ"א יח, יט ד"ה בעת תת, שמ"א כ, כז ד"ה השני, שמ"א כא, יד ד"ה את טעמו ורבים כיוצא בהם.

לפעמים הוא מפרש כמו התרגום בלי להזכירו: שמ"א יד, ט ד"ה דמו, שמ"א יד, מח ד"ה ויעש חיל, שמ"א כ, ה ד"ה חנה חדש מחר, וכן רבים.

בשמ"א ב, יא הכניס רש"י יותר מחמשה פסוקים שלמים מהתרגום. הוספה זו מופיעה בכל כתבי היד חוץ מ-ו-ו-ו. הסיבה להעדרותו בו היא שהוא כתה"י היחיד שמכיל מקרא, רש"י ותרגום. ואכן, כת"י ו כותב "והפוך הדף ותמצא כל התרגום נגד". ובמ חסר כל הקטע מת"י ושמא זו הסיבה גם במ.

- (1) עיין פאזנאנסקי, מבוא עמ' XVIII.
- (2) מעניין שפעמיים בפירושו לתהילים יח שואב רש"י את פירושו מדברי ת"י בשמואל ב' פרק כב; תה' יח, ד ד"ה מהולל אקרא ד' / שמ"ב כב, ד ד"ה מהולל אקרא ד'; תה' יח, ה ד"ה ונחלי בליעל / שמ"ב כב, ה ד"ה נחלי. את התופעה הזאת גם מצאנו בדברי רש"י לתה' סח, כח ד"ה רדס, עיין שמ"א טו, יז ד"ה צעיר רודס. תופעה זו מאששת את מה שאנו יודעים שלא היה לרש"י תרגום לכתובים. עיין מלמד, כרך א, עמ' 378-379.
- (3) לא היינו מסוגלים להשתמש בנוסח תרגום יונתן כקריטריון להערכת כתבי היד של פירוש רש"י, מפני שאין אנו יודעים מה היה הנוסח של תרגום שעמד בפני רש"י או לפני הסופר של כל כת"י וכת"י. העניין כמובן הסתבך במשך הזמן.
- (4) מדי פעם רש"י גם מתרגם מדרש מארמית לעברית עיין שמ"א א, ו ד"ה בעבור הערימה.

נדאי להוסיף שמדי פעם רש"י מביא דברי התרגומים ממקומות אחרים לנמק את פירושו בשמואל כגון:

שמ"א ז, ב ד"ה וינהו. ששם מצטט רש"י מת"י בהושע ג, ג. פעמיים בשמואל י"ג רש"י מזכיר מילה בערבית י"ג, ופעם ל' ארמי שהוא צטוט מדונשי"ג.

ג. מנחם ודונש

כידוע, רש"י השתמש במחברות מנחם וחשובות דונש בכל פירושו כמקורותיו הדקדוקיים י"ג. גם בפירושו לספר שמואל אפשר להרגיש את השפעת שני המדקדקים האלו על רש"י.

רק 4 פעמים בשמואל רש"י מזכיר את מנחם בשמו: שמ"א ד, יט ד"ה ללת, שמ"א ט, ז ד"ה ותשורה, שמ"ב יז, יט ד"ה מיכל המים, שמ"ב כב, מב ד"ה ישעו ואין מושיע. אבל 13 פעמים נוספות אפשר להוכיח שדברי רש"י נלקחים, בנויים, או מושפעים מדבריו. ניתן להרגיש זאת לפעמים מדברי רש"י בפסוקים מקבילים י"ג, כגון שמ"ב ו, ז ד"ה על השלי. ולפעמים כשרש"י מביאו בנגוד לדונש כגון שמ"א ב, ג ד"ה עתק (דברי הד"א).

להלן רשימת המקומות הנ"ל: (למקורות במחברת מנחם והדיון ראה באפרט) שמ"א ב, ג ד"ה עתק (דברי הד"א), שמ"א ב, לג ד"ה ולאדיב, שמ"א ב, לו ד"ה ספחני, שמ"א ה, ב ד"ה אצל דגון, שמ"א ו, ז ד"ה עלות, שמ"א יז, ט ד"ה דמו, שמ"א יז, יד ד"ה מענה, שמ"א כא, ג ד"ה יודעתי, שמ"א כא, יד ד"ה רירו, שמ"א ה, לג ד"ה כליתני, שמ"א כח, ח ד"ה ויתחש שאול, שמ"ב ו, ז ד"ה על השלי, שמ"ב יג, לט ד"ה ותכל דוד.

- (1) שמ"א יד, כז ד"ה ביערת הדבר, שמ"א יט, כד ד"ה ויפול ערום.
  - (2) עיי' Simon Eppenstein, "Les Comparaison de L'Hebreu Avec L'Arabe Chez les Exegètes du Nord de la France", REJ 47, 1903, 47-56.
  - (3) M. Liber, "Gloses Arabes dans Raschi", ibid, pp. 197-202.
  - (4) שמ"א ל, י ד"ה אשר פגרו.
  - (5) עיי' מלמד, עמ' 398 ואי'.
- בשמ"א ז, ב יש הוספה: "ומנחם חברו וגו' המופיעה רק במק"ג וברש"י מקביל יחז' ז, יא ד"ה ולא נה בהם.

5 פעמים דברי רש"י כדברי מנחם, ולכן אפשר לשער שרש"י הסתמך עליו, אבל אין הוכחה לכך:

שמ"א ג, ז ד"ה טרם ידע את ד', שמ"א ד, כא ד"ה אי כבוד, שמ"ב כב, ב ד"ה סלע, שמ"א כב, ה ד"ה אפפוני, שמ"ב כב, מו ד"ה בני נכר יבולו.

רש"י אינו מזכיר (בספר שמואל) את דונש בשמוי"י, אבל מפרש הוא כדעת דונש 7 פעמים בשמואל:

שמ"א ב, ג ד"ה עתק, שמ"א ב, לו ד"ה לאגורת כסף, שמ"א יד, טו ד"ה נמוג, שמ"א ל, י ד"ה אשר פגרו, שמ"ב ג, ל ד"ה הרגו לאבנר, שמ"ב כג, ג ד"ה ומנוסי, שמ"ב כב, מו ד"ה ויחגרו.

פעם אחת בשמ"א, ל, י ד"ה אשר פגרו, מצטט רש"י את דונש בצטוט מלא, ופעמיים מזכיר את פירוש דונש (בלי שם) בנגוד לפירוש מנחם (בשם) שמ"א ב, ג ד"ה עתק, שמ"ב כב, מו ד"ה ויחגרו.

ד. חכמים אחרים

בנוסף למקורות הרבניים יש עוד שלשה מקומות שרש"י מביא דברים בשם אומרם:

בשמ"א א, כד רש"י מצטט את רבו ר' יצחק הלוי י"ב: "ואיפה אחת קמח. שמעתי בשם רבינו יצחק הלוי איפה אחת קמח וגו'".

בשמ"א יט, כד רש"י מצטט את ר' מנחם בר חלבו י"ג: "ויפל ערום... ובשם ר' מנחם ששמע מפי ערבי א' ברשן בלשון ערבי משוגע".

בשמ"א כה, יח מצטט רש"י ר' קולונימוס איש רומי י"ד: "עשויות... ור' קולונימוס מן רומא פירשה לנו כן" י"ט.

ר' קולונימוס היה אחד מהמורדים החשובים של וורמיזא ובין תלמידיו היה ר' יצחק הלוי י"ז.

- (1) בחורה הוא מצטטו פעמיים, עיין ברלינר עמ' 430.
- (2) עיין צונץ עמ' יט ע"א, כ ע"א, ע"ב; גרוסמן עמ' 217-219.
- (3) עיין צונץ כא-כב ע"א, ש.א. פאזנאנסקי, ספר היובל לסוקולוב עמ' 903.
- (4) הערה 11-13; פאזנאנסקי עמ' VI-VIII, וגייגר עמ' 17-20.
- (5) עיין צונץ כג ע"א.
- (6) ובכתי"י פריס 154 שמ"א א, טז ד"ה שיחי יש הוספה "עותק רשע בגימט' מפי דקולונימוס איש רומי", ומקורו פס"ר פמ"ג קפא ע"ב.
- (7) עיין גרוסמן עמ' 351-352 והערה 138.

VII. השוואת פירש"י לפרשנים אחרים

היו ארבעה פירושים מקבילים לפירוש רש"י לשמואל שבהם נעזרתי בהכנת הפירוש: ר' יוסף קרא, הפירוש המיוחס לקרא, רד"ק, ור' ישעיה דטראני. כל אלו הכירו את פירוש רש"י לשמואל, השתמשו בו, מדי פעם התנגדו לו, ובעיקר בנו עליו. ולכן עברתי על 4 פירושים אלו לספר שמואל. ציינתי וצטטתי פירושיהם בכל מקום שהרגשתי שזה מבהיר את דברי רש"י. ציינתי בלי לצטט כל מקום שהפרשנים האלו צטטו את רש"י בלא שמוי¹ והרגשתי שזה מבהיר את חילופי הנוסחאות של רש"י.

1. ר' יוסף קרא:

ר' יוסף קרא, בן דורו של רש"י כתב את פירושו לשמואל מתוך ידיעת פירוש רש"י לשמואל, וסלל לעצמו שיטה עצמאית. על היחס בין שיטתו לבין שיטת רש"י עיין בדברי עפנשטיין².

2. המיוחס לקרא:

פרוש זה נכתב על ידי מחבר בן דורו הצעיר של ר"י בכור שור דור שלם אחרי ר' יוסף קרא. הרבה מפירושו נובעים מפירוש רש"י, אבל יש יותר הנובעים מפירוש ר' יוסף קרא³.

3. רד"ק:

על אף שרק ג' פעמים מזכיר רד"ק את רש"י בשמו בספר שמואל, ברור שהשתמש בפירושו הרבה יותר מזה⁴. לפעמים מביאים שניהם את אותו מקור רבני או את דברי התרגום. לפעמים הם מטפלים באותן הבעיות, ולפעמים מוסיף רד"ק על דברי רש"י.

---

(1) ג' פעמים בשמואל מצטט רד"ק את רש"י בשמו, שמ"א יד, כה; כא, ז; כה, יח. פעם נמצא צטוט בשם "רבינו" אצל המיוחס לקרא שמ"א כ: יט, והכונה לרש"י.

(2) עיין עפנשטיין עמ' 17-18, ועיין עוד גייגר, פרשנדתא עמ' 21-36.

(3) עיין פאזנאנסקי, מבוא עמ' LXXVII-LXXX.

(4) עיין מלמד עמ' 738-741.

4. ר' ישעיה דטראני :
ר' ישעיה הראשון מטראני חי במחצית השניה של המאה העשירית לאלף החמישי.
הוא היה מגדולי איטליה, והכיר היטב את פירושי רש"י גם לתלמוד וגם לתנ"ך.
הוא מכנה את רש"י "המורה" ובונה את דבריו על פירושו לתלמודי"י וכן על
פירושו לשמואלי"י, על אף שאינו מוזכרו בשם.

VIII. דרכו הפרשנית של רש"י

בנוסף להבאת פרושים ודרשות ממקורותיו, רש"י מפרש את הטכסט של ספר
שמואל. הוא מתייחס לשאלות של נוסח ומסורה, מציע הסברים דקדוקיים
ותחביריים, מגדיר מלים על ידי נרדפותיהן ותרגומן בלע"ז ומסביר פסוקים על
ידי פראפרזה.

א. עיניני לשון

נוסח ומסורה
פעמיים מתייחס רש"י לקרי וכתבי"י ופעמיים לכינוי הכתובי"י בשמואל. בשמ"א
ה"ט אומר רש"י "שהרי הוא במסורת כתובין שי"ן ומפרשים בלשון סמ"ך". ופעמים
הוא מצביע על עיניני נקוד.
דקדוק ותחביר
לא נאו המקום להכנס לתורתו הדקדוקית של רש"י"י ברצוני רק לציין כמה
הופעות הראויות לתשומת לב.

(1) אברהם יוסף ורטהיימר, פירוש נביאים וכתובים לרבינו ישעיה הראשון

מטראני, עמ' כ-כב.

(2) שם, עמ' מ"ב.

(3) שמ"א ב, ט ד"ה חסדו כתיב; שמ"א ב, י ד"ה עליו בשמים ירעם.

(4) שמ"א כ, כ ד"ה צדה אורה; שמ"ב ג, יח ד"ה אמר אל דוד.

(5) עיין: J. Pereira-Mendoza, Rashi As Philologist, England 1940.

H. Englander, "Rashi's View of the Weak and Roots With Special
Reference to the Views of Menahem B. Saruk and Dunash B. Labrat"
HUCA 6-7 (1929-30), pp. 399-437.

Idem, "Grammatical Elements and Terminology in Rashi's Biblical
Commentaries", Part I, HUCA 11 (1936), pp. 367-389.

Idem, "Grammatical Elements and Terminology in Rashi's
Commentaries", Part II, HUCA 12-13 (1937-1938), pp. 505-521.

Idem, "Grammatical Elements and Terminology in Rashi", HUCA 14
(1939), pp. 387-429.

מקרא מסורס

רש"י משתמש במקרא מסורס לפרוש פשוטו של מקרא. 7 פעמים רש"י מפעיל את השיטה הזאת בשמואל י"י, ועוד 3 פעמים מפרש רש"י ש"ראש המקרא מחובר לסופו י"ז, פעם הוא משתמש בבטוי "מוסב על י"ז", ופעם הוא אומר "שני מקראות הללו כתובין שלא כסדרן י"ד".

מקרא קצר

גם בשיטה זו משתמש רש"י בפירושו לשמואל. מלמד מחלק את השיטה הזאת למקומות שבהם יש נוזא סתמי, מקראות חסרים מילה או שתיים, ופסוקים שהם קטועים י"ט. אח כל אלו אפשר למצוא אצל רש"י בשמואל. 5 פעמים משתמש רש"י במונח הזה י"ט, ופעמיים בביטוי מקרא חסרי י"ט. פעם רש"י אומר "הרי כאן חסרון תיבות י"ט".

-
- (1) שמ"ב כד, מב ד"ה ישעו ואין מושיע; שמ"א ב, כ ד"ה תחת השאלה אשר שאל. שמ"א ב, כט ד, ה להבריאכם מראשית וגו'; שמ"ב ג, כז ד"ה בשלי; שמ"ב יח, כט ד"ה לשלח את עבד המלך וגו'; שמ"ב טו, כד ד"ה ויעל אביתר עם חום וגו'; שמ"ב טו, לד ד"ה עבד אביך ואני מאז.
  - (2) שמ"א ג, ד ד"ה ויקרא ד'; שמ"ב כב, ח ד"ה ותגעש ותרעש; שמ"ב ז, יא ד"ה ולמן היום אשר צויחי. ועיין היכל רש"י כרך ד' עמ' קל"ז.
  - (3) שמ"א ב, כט ד"ה לעמי.
  - (4) שמ"א כד, ו ד"ה ויהי אחרי כן.
  - (5) עיין מלמד עמ' 427-428.
  - (6) שמ"ב ה, ח ד"ה לא יבא דוד הנה; שמ"ב ו, ד ד"ה עם ארון האלהים; שמ"ב יז, ג ד"ה האיש אשר אתה מבקש; שמ"ב כג, ה ד"ה כי כל ישעי וכל חפץ שמ"ב כו, ד ד"ה והציל ענינו. Englander, HUCA 11, pp. 409-410.
  - (7) שמ"א יג, ח ד"ה למועד אשר שמואל; שמ"א יד, יח ד"ה הגישה ארון האלהים.

זמני הפועל

הרבה פעמים מעמיד רש"י את הקורא על הוראתו המדויקת של זמן הפועל. 7 פעמים רש"י מפרש פועל עתיד כפועל חדירי וקורא לו לשון הווה יי'. מדי פעם הוא מבדיל בין העבר לעתיד יי'. לפעמים הוא מסביר קל כהפעיל יי'. בנוסף לתופעות הנזכרות לעיל עומד רש"י על כל מיני תופעות דקדוקיות ותחביריות, כגון: סמיכות יי', חילופי אותיות יי', מפיק ה"א יי', משקל חזק ורפה יי', וכיוצא בהם.

- (1) שמ"א א, ג ד"ה ועלה האיש ההוא; שמ"ב כב, ז ד"ה בצר לי אקרא וגו'; שמ"א ב, כ ד"ה וברך עלי; שמ"א כ, ה ד"ה ואנכי יושב אשב וגו'; שמ"ב א, כב ד"ה לא נסוג אחר; שמ"א יד, נב ד"ה וראה שאול; שמ"א כז, ח ד"ה ויעל דוד; Englander, HUCA 11, pp. 408-409.
- (2) כגון שמ"א כה, כז ד"ה ונתנה לנערים. Englander, HUCA 14, p. 389ff.
- (3) שמ"א ג, יג ד"ה ולא כיהה; שמ"א ח, ג ד"ה ויט; Englander, HUCA 11, p. 132.
- (4) שמ"ב ח, ז ד"ה שלטי הזהב. p. 385, ח.
- (5) שמ"א ו, יח ד"ה אבן גדולה; שמ"א יז, לט ד"ה ויואל ללכת; Englander, HUCA 11, pp. 395-396.
- (6) שמ"א כז, ח ד"ה בארץ שורה; שמ"ב כא, כ ד"ה איש מדון; שמ"א כ, כט ד"ה נעות; Englander, HUCA 6, p. 399ff HUCA 11, pp. 411-413.
- (7) שמ"א טז, א ד"ה בית הלחמי.
- (8) שמ"א יא, יב ד"ה ימלוך עלינו; שמ"א כא, טז ד"ה הלה יבא אל ביתי; שמ"ב ז, יט ד"ה וזאת תורת האדם; שמ"ב ז, ז ד"ה הדבר דברתי; HUCA, 11, pp. 403-4.
- (9) שמ"א ו, יב ד"ה וישרנה; Englander, HUCA 11, pp. 423-242.
- (10) שמ"א כ, כ ד"ה צדה אורה; ibid. pp. 417-418.
- (11) שמ"א כג, ז ד"ה נכר אותו בידי; ibid. pp. 415-417.

הגדרות וכללים בלשון

"עניני דקדוק באים בפירוש רש"י רק דרך אגב. עיקר כוחו של רש"י הוא בהגדרות וכללים בלשון במקרא, שהם אבני יסוד לפירוש העניין". כך מסביר מלמד בספרו י"י וכך נכון בפירוש לשמואל.

כמעט מאתיים פעם מגדיר רש"י מילים. לפעמים הוא מביא שם נרדף, ולפעמים הוא עושה זאת ע"י ערך השויון כ- כ- או X = לשון Y. כשיטה אלטרנטיבית מנסח רש"י כמעט מאה פעמים פראפרזה המסבירה את עיקר פשוטו.

9 פעמים נוקט רש"י בכלל 'כל X שמבקרא י' = Y.

ג. לעזים

בפירושו לשמואל מביא רש"י 44 לעזים. בנוסף לזה מובאים עוד 11 לעזים בכתבי יד בודדים י"ב.

בפירושו לחלמוד ולמקרא שימש הלעז לרש"י כלי פרשני חשוב י"א, אלא שלרוב הוזנח הלעז מחוסר הבנה. באמצעות הלעזים מרבה רש"י להביא גם בשמואל הגדרות של מילים, המשקפות את הריאליה התנכית י"ב לפי המוכר בריאליה של ימיו י"א הוא גם משתמש בלעזים להבהיר את הצד הדקדוקי של המילה י"ב.

(1) עמ' 415.

(2) יש בכללים אלו לפי מאהרשען כדי לעזור בסימון תאריך יחסי לכתיבת פרושי רש"י. עיין מהארשען כרך ג' עמ' IX. עיין גם יואל פלורסהיים "כללי לשון המקרא בפירוש רש"י לחלמוד", לשוננו, לח, תשל"ד, עמ' 243-256. ומאמרו של ד"ר מנחם מ. ברייאר "כללים והגדרות בפירוש רש"י", רש"י תורתו ואישיותו, בעריכת הרב ד"ר שמעון פדרבוש, ניו יורק תשי"ח, עמ' 113-146.

(3) עיין בטבלה המצורפת.
Menahem Banitt, Rashi Interpreter of the Biblical Letter, Tel Aviv (4) 1985, p. XIII ff.

(5) שמ"א ט, יז ד"ה יעצור בעמי; שמ"א יג, ו ד"ה בחוחים; שמ"א יג, כ ד"ה אתו;

(6) שמ"א כה, יחד ד"ה עשויות.

(7) לא כמו שתיאר ליבר בספרו, עמ' 99.

(8) עיין למשל שמ"א ג, יב ד"ה החל וכלה; שמ"א יד, א ד"ה מעבר הלז.

"מאחר שבמשך מאות שנים לא היה כמעט דובר צרפתית אחד בין כל לומדי התלמוד והמשיכו להעתיק את הלעזים מכתב יד לכתב יד ומדפוס לדפוס מבלי להבין אותם כלל, טבעי הוא, שהגרסות השתבשו והלכו לפעמים עד בלי היכר"י". ולכן ניסיתי לשחזר את הצרפתית האוטנטית ולהמירה בצרפתית מודרנית² וכן לתרגמה לעברית. גם השתמשתי בלעזים כקריטריון להערכת איכות כתבי היד³.

להלן טבלת הלעזים:

-
- (1) משה קטן, אוצר הלעזים, י-ם 1984, עמ' ח הערה 2.
  - (2) על פי דרמסטטר.
  - (3) עיין לעיל עמ' 9.

ט ב ל ת ל ו ע ז י ם

	מק"ג	פריס	וינה	א.ב.	לונדון	מינכן	א.ב.	לונדון	בודלי	מונטיפיורי	א.ב.	פרמא	וסיקן	א.ב.	Darmsteter Modern French Medieval French Hebrew
	ל	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	ל	נ	א	נ	74	74
שם"א א, כח ד"ה הוא שארל	אפרונטיץ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	אנפירונסין	נ	א	נ	74	74
כ-אפרונטיץ א-אינפרינטיץ															
שם"א כ, ד, ה ידון אפסי ארץ	נ	נ	ל	נ	ל	ל	ל	ל	ל	ל	א	ל	ל	נ	(Dieu) Juge Ioustiser (ד' שופט)
כ-יושטידייא א-יושטישיר			יושטישד	נ	יושטירא	יושטיציר	יושטיצייד	יושטיצייר	יושטיסיאר	אשטיש	יושטישיר	יושטישיר	גיסטיצייר	נ	
שם"א ב, כד ד"ה אשר אנכי שומע מעבירים עם ד'	לא מצאתי פירושו														
פורסונט															

מפתח מילים: כן - כ   לא - ל   אפשרי - א   חסר (לא צויין) - ?   בלתי קריא

Darmsteter Modern French Medieval French Hebrew	.א.ב. 74	וסיקו 94	פרמא 387	.א.ב. 186	מונסיפיוורי 32.1	בודלי 2329	לונדון 187	.א.ב. 297	מינכן 5/1	לונדון 189.2	.א.ב. 2440	וינה 24	פריס 154	מק"ג	
Tinteront Tantiner פצלרלים	כ	ל טעטינר	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	א	כ	שם"א ג, יא ד"ה תצילנה ----- כ-סינסניר א-סינצמט
Commencant et S'achevant Komanjant Eesplajant תחיל ומטיים	כ קומיינצנט אשפליינט	ל קומינינאנט איאונפליא אשפליינט	כ- קומינינאנט ל- אישפליינט	א	ל רומינצינט אישפליינט	א	ל איקומינרט איאישפלאנט	א	א	א	ל קומנצנט אשפליינט	ל קומיניננט אישפליינט	כ	?	שם"א ג, יב ד"ה האל יכלה ----- כ-קומינצומנט איאשפלוימנט א- קומנצנט אשפליינט
Fourche Forke קרשון							כ	כ	ל פורקיר	כ	כ	כ	כ	כ	שם"א יג, כא ד"ה ולשלת קרשון ----- כ-פורקיר
									רק במינכן כך שמע יסוש בלשון לעז לשרח						שם"א יב, כב ד"ה בעבור שמו ----- בגדול
							כ רק בלונדון 187								שם"א יג, כא ד"ה ולתציב הדרבן ----- דרבן-אגוילון בעז מלמד בקי

Darsteter Modern French Medieval French Hebrew	.י.א 74	וסיקן 94	פרטא 387	.י.א 186	מונטיפיורי 32.1	בודלי 2329	לונדון 187	.י.א 297	מינכן 5/1	לונדון 189.2	א.י 2440	וינה 24	פריס 154	מק"ג	
A cause de la prise de (מ.א.מ. du être prise) L'arche Etvajjrs leestripris נגלל לקיזת ווארון; שוארון נלקח														לא מצאתי פירושו	שמ"א ו, ד, כא ד"ה אל הלקח ----- כ-איטוריש לאישטרופוש
				כ- בשוליס אשט מכנדא בלע'											שמ"א ו, ד ד"ה אשט ----- כ-מכנדא
Ecrin Eskrin ארגו	א	א	כ	כ	א	?	א	כ	א	כ	א	א	כ	כ	שמ"א ו, ה ד"ה ארגו ----- כ-איטורין א-איטורין
														רק במק"ג	שמ"א ט, ה ד"ה ידאג ----- כ-אידובנירא
											רק בא.י. 2440			לא מצאתי פירושו	שמ"א ט, ז ד"ה ותשורה ----- וישגרט

	מ.א.	מסיקן	פרנס	מ.א.	מונסיפיורי	בולרי	לונדון	מ.א.	מינכן	לונדון	מ.א.	רינה	פריס	מק"ג	
Darmsteter Modern French Medieval French Hebrew	74	94	387	186	32.1	2329	187	297	5/1	189.2	2440	24	154		
Il maintiendra en bon ordre son peuple Desetenir ישמור על סדר טוב של עם							ל קסטיר	ל קפטניר	א	נ	-	א	א	ל קוטסניר	שמ"א ט, יז ד"ה יעצור בעמי ----- כ-קפטסניר א-קפטניר
Il s'inquiétera Démenter יזאג							ל זפטנסיר	ל זפטנסיר	-	ל דיסטיר	ל דיסטיר	ל דימצטיר	ל דמינסיר	נ	שמ"א י, ב ד"ה וזאג לכס ----- כ-דיסטיר
							נ רק בלונדון 187								שמ"א י, ג ד"ה את מי רצוחי ----- כ-דבר ישמנט
Dans les ronces Espinejnd בסביחים קוצניים							ל איטפנוייר	נ	נ	נ	א	ל איטפנייר	נ	נ	שמ"א י, ג, ו ד"ה בחוחים ----- כ-אטפנייר א-אטפנייד
Dans les clairières Plijsdiç בקרחות היער							נ	נ	נ	נ	נ	א	נ	נ	שמ"א י, ג, ו ד"ה ובצריחים ----- כ-פלישיץ א-פליישין
Son sac Sak סרסחו							נ	נ	-	נ	נ	נ	נ	נ	שמ"א י, ג, כ ד"ה סרסחו ----- כ-שוק

	מק"ג	פריס	וינה	א.ב.	לונדון	סינכו	א.ב.	לונדון	בודלי	מונסיפירי	א.ב.	פרמא	וסיקן	א.ב.	Darmsteter Modern French Medieval French Hebrew
שמ"א יג, כ ד"ה קרדמו ----- כ-בשגור	נ	נ	ל בשגור	נ	ל בשגור	נ	ל ב"גווא	נ							Son coudre Koltre אחו
שמ"א יג, כ ד"ה מנרשמו ----- כ-פושויירא	נ	נ	א		ל פיישור	-	-	א							Sa hache Besagoude ג'רונ
שמ"א יג, כא ד"ה והיתה הפצירה פים ----- כ-לימא	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ							Sa bêche Fosou אחו
שמ"א כ, כ ד"ה כסופה ----- אסנייל							רק בא.ב. 297								entenable אפינר להטיג אחו
שמ"א כ, כט ד"ה אמלטה ----- אשקומציר	לא מצאתי פירוש														Je m'enfuirai Asuocer אני אמלט
שמ"א כה, יח ד"ה עשירות ----- כ-פרצרץ א-פריידט	נ		א	א	א	ל פרשירש	ל פרשיירא	ל פרשידא	ל פרשיץ						Des pâtes Farside פטסירות
שמ"א כו, כ ד"ה הקורא ----- פרדיץ	נ רק במק"ג														Perdriz חוגלה

	מק"ג	פריס	וינה	א.ב.	לונדון	מינכן	א.ב.	לונדון	בוללי	מונסיפיורי	א.ב.	פרמא	וסיקן	א.ב.	Darmsteter: Modern French Medieval F H
		154	24	2440	189.2	5/1	297	187	2329	32.1	186	387	94	74	
שם"ב יד, יג ד"ה ומדבר המלך ----- פרלטיש	כ	ל איקינון פרמלס	ל אקיסן פרולס	ל איקסן פרולא	ל איקסן פרולס	כ	ל אישקסופרו- לס	כ							Et que ne parle pas ainsi: (le roi) Eknon parolt לא ידבר כן המלך
שם"ב יד, ל ד"ה אל ידי ----- אינמיש אושט	לא מצאתי פירושו														A mon côté Amesajoces צוני
שם"ב יז, יט ד"ה ורפוח ----- סרייש							רק א.ב. 297								Treille Treiche
שם"ב יט, יט ד"ה העברה ----- בק					רק בלונדון 189.2										Bac מענה
שם"ב יט, כו ד"ה שפמו ----- גרנון	כ	ל ארנון	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	Sa moustache Grenon סמפו
שם"ב כא, טו ד"ה ומשקל קנו ----- כ-הימלש א-הירמיש	כ	כ	כ	כ	כ	א	ל קיימלש	א	כ	א	כ	כ	כ	כ	Il a la forme d'un bonnet Heajjmes קסדה
שם"ב כא, טו ד"ה ומשקל קנו ----- אריששויל	לא מצאתי פירושו														Les poids de son Kain sort de fourreau au bout du manche de la lance Arestajj]

דרך עבודתי

צורת הדף דומה למהדורות מדעיות אחרות. הדף מחולק לשלושה חלקים:

א. הפנים

הטכסט של רש"י לספר שמואל - וינה 24. לא תקנתי את הטכסט של וינה 24 אלא אם כן מצאתי טעות גסה. הופעת שם ד' רשמתי בכל כהה"י בד'. את הקיצורים בכת"י השארתי כמות שהם (אמ', כת', וגו'). במקום שתיקנתי שמתי כוכבית ליד התקון וגם במקום המתאים באפרט ח"נ. כדאי לציין שלרוב הטעויות ב"פנים" היו בדבור המתחיל או בצטוטים מהתנ"ך, ולכן הרשיתי לעצמי לתקן יי'. אף במקום שכת"י וינה 24 היה בודד בנוסחו לא תקנתיו אם הנוסח היה סביר. כל מקום שרש"י מצטט פסוק, סימנתי בגרשיים (' '). אם רש"י מצטט מדרש או גמרא הדפסתי בלי סימון. אם המדרש או הגמרא כוללים בתוכם פסוק לא סימנתי אותו. בכל המקרים הנ"ל נרשם המקור המצוטט בסופר-קומנטר.

ב. אפרט - חלופי הנוסחאות

באפרט השתמשתי, כמובן, בשבעת כהה"י הנ"ל פלוס מק"ג (עיין לעיל עמ' 44). אחרי כל ד"ה סימנתי [ולפני ד"ה הבא - נקודה. חסר בכהה"י ממסומן: ח'. הוספות: נ'. הסימון ~ מסמן היפוך הסדר יי'. את כל ההוספות (עיין לעיל) כללתי באפרט. חלופי הנוסח של הלעזים לא הובאו באפרט אך כולם מצויינים בטבלת הלעזים.

-
- (1) פסוקי תנ"ך נרשמו איפוא לפי הנוסח המקובל ולא לפי נוסח כתב יד וינה 24. במקום שנוסח וינה 24 סטה מן הנוסח המקובל (ונרשם כאמור באפרט) בדקתי כתבי יד של ימי הביניים (בקניקוט, דה רוסי, או גינזבורג) וציינתי להם בתחתית העמוד ב-∞.
  - (2) סימן היפוך הסדר אינו כולל את "ו" החיבור, הכתובה בראש הרכיב השני, לדוגמה" דוד ויונתן]ג, פירושו: בג נמצא יונתן ודוד.

ג. הסופר-קומנט

זהות מקורות רש"י

החלטה ודאית על מקורו של רש"י היה אתגר פרשני בפני עצמו, כי יש שפע של מקורות רבניים מקבילים. סקרתי את הספרות הרבנית המתיחסת להערותיו של רש"י וניסיתי לשחזר מה היה מקורו¹.

פירושים על פירוש רש"י לשמואל

מבין הפירושים על רש"י לשמואל מצאתי ארבעה על נביאים ראשונים²:

יעקב שור, מקור חכמה, בתוך ספר רש"י, הרב י.ל. מימון, י-ם תשטז, עמ' שצד-תעז.

אברהם לוריא, נסיונות אברהם, וילנא, תקפ"א.

יעקב בר' צבי מאיר מירר, עטרת צבי, וילנא הורדונא, תקצ"ד.

אפרים זלמן מרגוליות, שם אפרים, מונקטש, תרע"ג.

את הפירושים האלו הבאתי במקום שהבהירו את דברי רש"י. מביניהם נעזרתי ב-מקור חכמה יותר מכולם, כי הפירוש הוא המקיף והשלם ביותר.

---

(1) את זה עשיתי בעזרת ספרו של א. הימן, תורה הכתובה והמסורה, ותורה שבעל פה, של מנחם שטרן. בתחום המדרשי השתמשתי כמובן ב-Louis Ginzberg, The Legends of the Jews, ולפרקים הראשונים של שמ"א נעזרתי בספרו של Ben Zion Kellermann, Der Midrasch zum I Buch Samuelis, Frankfurt a.M., 1996.

(2) עיין עמ' 1 הערה 3.

פירושים בני זמנו של רש"י וקצת אחריו
 ציינתי וצטטתי את דברי הפרשנים הבאים כשדבריהם הבהירו את דברי רש"י:
 רד"ק, ר' יוסף קרא, המיוחס ליוסף קרא, ור' ישעיה דטראני (עיין לעיל).
 ציינתי ולא צטתי כשהמפרשים האלו צטטו או השתמשו ברש"י בלא שמו והצטוט מלא
 חפיד בהבנת חלופי הנוסחאות.

ציון המקורות
 את המקור המשוער שמתי מיד אחרי דבור המתחיל וצטטתי אותו. אם מצאתי מקורות
 זהים כתבתי "כן" והבאתי את מראה מקומם. במקום שלא מצאתי מקור מוחלט אבל
 מצאתי מקור קרוב כתבתי "עיין", וצטטתי. "עיין" גם מקדים מקורות הדומים
 אבל לא זהים למקור. טכסט שלא כמו רש"י אבל חשוב להבנת דבריו הקדמתי
 ב"השווה".

גם לגבי פסוקים מקבילים, אם דברי רש"י במקום אחר זהים לדבריו בשמואל
 כתבתי "וכן" ומראה המקום, אם יש שינוי קטן "ועיין" ומראה המקום, אם דבריו
 במקום אחר מתנגדים לפירושו בשמואל "השווה" ומראה המקום. סוף כל הערה
 מסומן ב - /.

זקדוק ולשון
 חוץ מהמקורות הראשונים³ הפניתי את הקורא במיוחד למאמריו של
 Englander³ המטפלים באלמנטים הדקדוקיים ובטרמינולוגיה הדקדוקית של
 רש"י⁴.

(1) רשמתי את כל המקומות המקבילות. בתחום הזה נעזרתי מאד בספרו של י.
 פלורסהיים: רש"י למקרא בפירושו לתלמוד, כרך ב', י-ם תשמ"ה.
 (2) מנחם ודונש.
 (3) עיין לעיל עמ' 80, הערה 5.
 (4) בנוסף השתמשתי בספרים הבאים: מ. סגל, ספרי שמואל, י. אבינרי היכל
S.R. Driver, Notes on the Hebrew Text and Topography of the
Book of Samuel, Oxford 1913.

לעזים

בפנים רשמתי את הלע"ו שמופיע בוינה 24 אלא אם כן הוא טעות מוכחת. במקרה זה החלפתי אותו בנוסח הנכון י"י. בהערה רשמתי את הצרפתית של ימי הביניים באותיות עבריות ולטיניות לפי דרמשטטר²; תרגום לצרפתית מודרנית לפי דרמשטטר; תרגום לעברית³.

הוספות

את כל ההוספות שמצאתי בכתב היד ובמק"ג כללתי בח"נ, אבל בסופר-קומונטר ציינתי רק את המקום ב"הקדמה" שבו טפלתי בהן. לא ראיתי מקום להרחיב בגוף הטכסט את הדבור על ההוספות, שהן תורה בפני עצמה.

-
- (1) כמו ביחס לח"נ של לעזים (עיין לעיל) גם בעניין זה על הקורא לעיין בטבלת הלעזים.
  - (2) Les Gloses Francaises de Raschi Dans La Bible, Paris 1909.
  - (3) תודתי לפרופ. ג'ני הורוויץ, ראש מחלקת שפות זרות אוניברסיטת חיפה, על שבדקה לי את הצרפתית של ימי הביניים.

א. לוח הסימנים בשינויי נוסחאות

כתבי היד

נ' - נוסף	א - וינה 24
ח' - חסר	ב - א.ב. 2440
~ - סדר הפוך	ג - לונדון 189.2
(?) - מילה בלתי קריאה	ד - מינכו 5/1
(?...) - משפט בלתי קריא	ה - א.ב. 297
∞ - סטיה מנוסח הפנים	ו - לונדון 187
≈ - וכן כל מספר הכתוב למעלה מציין מילה חוזרת	ז - פריס 154
	מ - מקראות גדולות (רפ"ד)

שמואל א פרק א

שמ"א א, 1

1. ויהי איש אחד מן הרמתיים. הכל לפי הסדר משה מסר את התורה ליהושע ויהושע לזקנים ושופט מסר לשופט עד שהגיע לעלי וממנו לשמואל כמו ששנינו וזקנים לנביאים: מן הרמתיים צופים. שתי רמות היו שצופות ורואות זו את זו ויונתן חירגם צופים מתלמידי נביא: אלקנה. לוי היה מבני אביאסף בן קרח נתייחס בדברי הימים:

1. מן הרמתיים [ח' מ. את] ח' ב. התורה [תורה ב. לזקנים] וזקנים ד. ושופט לשופט ושופט ד. שהגיע [שהגיעו ז. לנביאים] נ' ויהי גימטריא שלו עולה למינין שלושים ואחד לומ' לך שאין העולם חסר משלשים ואחד צדיקים כאברהם אבינו איש אחד מיוחד שבדור מן אותם המיוחדים שבדור ד. צופים] ח' ד. הרמתיים] נ' אחד ממאתים נביאים שהיו באותו הדור לכולם ניבאו לצורך השעה ולא ניבאו לצורכי הדורות לכך לא נכתבה נבואתם ועתידה נבואתם להיכתב לעתיד לבא על ידי אליהו זכור לטוב צופים מחובר לתיבת הרמתיים כלומר מן הרמתיים צופים מן מאתיים צופים שהיו באותו הדור צופים נביאים ד"א מן הרמתיים צופים שתי היו שצופות ורואות זו את זו ד. נביא] נביא מ.

1. משה מסר את התורה ליהושע וגו'. אבות דרבי נתן נוסחא ב' פרק א' עמ' 2:
"... משה מסר ליהושע שנאמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו (דב' לד, ט). יהושע מסר לזקנים שנאמר ויעבדו העם את ד' [וגו'] (שופ' ב, ז) אשר האריכו ימים אבל לא שנים. זקנים מסרו לשופטים [שנאמר וכי הקים ד' להם שופטים וגו' (שם יח) שופטים מסרו לעלי שנאמר ועלי הכהן יושב על הכסא (שמ"א א, ט) ועלי מסר לשמואל שנאמר והנער שמואל הולך וגדל וגו' (שם ב, כו) שמואל מסר לנביאים] שנאמר כי לא יעשה ד' אלהים דבר כי אם גלה סודו לעבדיו הנביאים (עמוס ב, ז). נביאים מסרו לחגי זכריה ומלאכי וחגי זכריה ומלאכי מסרו לאנשי כנה"ג וגו'". / עד שהגיע לעלי. ולשאלה האם עלי היה נביא עיין רש"י מגילה יד ע"א ד"ה ללמוד וכו'; עיין עוד הערת רטנר בסע"ר עמ' 84 הערה כ'. / כמו ששנינו וזקנים לנביאים. אבות א, א, אולי הביא רש"י את המשנה כי היתה שגורה בפי כל. באשר לשתי ההוספות בד עיין הקדמה עמ' 51. / שצופות ורואות זו את זו. מגילה יד ע"א: "רבי שמואל בר נחמני אמר אדם הבא משתי רמות שצופות זו אל זו"; עיין דק"ס שם טו ע"א. / ויונתן חירגם צופים מתלמידי נביא. ת"י על אתר; עיין רש"י שמ"א ט, ה ד"ה בארץ צופ. ובבבלי מגילה יד ע"א כתוב: "והכתיב ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים אחד ובבבלי מגילה יד ע"א כתוב: "והכתיב ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים אבל משאירה את שם המקום "רמתה" ולא דעת הגמרא המשחקת בשתי המילים בלי להשאיר מיקום גיאוגרפי. לדעתו של רש"י אלקנה נביא היה. עיין רש"י מגילה יד ע"א ד"ה ללמוד וכו'; רש"י ערובין יח ע"ב ד"ה אלקנה; רש"י שמ"א ב, כז ד"ה ויבא איש האלהים. באשר להוספות בד עיין הקדמה עמ' 2 - 51. / נתייחס בדברי הימים. דב"א ו, יט ואי' /

שמ"א א, 1

1. אפרתי. יונתן חירגם טורא דבית אפרים ומדרש אגדה אפרתי בן פלטין אבגיננוס אדם חשוב כמין אפרין נמטייה לר' שמעון לשון חן:

1. אפרתי [נ' תחו אסף באת בש ר. יונתן... אפרים] ח' ד. טורא [טורא] בטורא מ. אפרתי [ח' ה. אבגיננוס] נ' בן אבגיננוס ה. חן [נ' הא לך תרגומו של יונתן והוא גברא חד ארמחא מתלמידי נבייא מטורא דבית אפרים ושמיה אלקנה בר ירוחם בר אליהוא בר תוחו בר צוף גברא פליג חולק בקודשיא בטורא דבית אפרים ד.

1. אפרתי. אם מיוחס אלקנה לשבט לוי (עיין הערה קודמת) איך יכול להיות אפרתי?/. בטורא דבית אפרים. ת"י על אתר. / ומדרש אגדה וגו'. מד"ש פ"א [ו] עמ' 45: "אפרתי ריב"ל אמר פלאטיני ר"י בר נחמיה אמר אויגיניסטאטי"; עיין ויקר"ר ב, ג עמ' לח; רו"ר ב, ה. בשלשת המקורות הנ"ל בן פלטין ואבגיננוס מובאים כל אחד כפירוש של חכם אחר. ואילו רש"י מזווג בין שני הפירושים. עיין במד"ר א, יב המקשר בין שבט לוי לפלטינין. לקשר בין אפרתי לפלטין עיין פדר"א פרק מ"ה דף קעג; רש"י תהי קלב, ו ד"ה באפרתה; רש"י רות א, ב ד"ה אפרחים. / אבגיננוס. אדם חשוב; $\epsilon\chi\chi\epsilon\chi\acute{\epsilon}\sigma\chi\alpha\{\sigma\}$ ועיין הערת מרגליות ויקר"ר שם הערה 5. / אדם חשוב. עיין ערוך ערך פלט עמ' 341. / אפרין נמטייה לר' שמעון לשון חן. ב"מ קיט ע"א: "אמר להו אפרין נמטייה לר' שמעון"; עיין רש"י שם ד"ה אפרין, וכן רש"י ברי מט, כב ד"ה בן פרת; באשר להוספות בד וו עיין הקדמה עמ' 54. /

שמ"א א, 3

3. ועלה האיש ההוא. לשון הווה הוא עולה היה מזמן מועד למועד לשילה ומדרש אגדה אמ' בדרך שהיה עולה בשנה זו לא היה עולה בשנה אחרת כדי לשמע את ישר' ויעשו כמותו:

3. ועלה האיש] נ' לפניו: שם האחת חנה שם הראשונה היה לו לומר כמו שכתב ושם השנית אלא לכך כתב אחת שהיתה אחת מן המיוחדות שבדור שהיתה צדקת גמורה ולמדנו כיון ממה שכתב אחת שלא היה בדעתו של אלקנה לינשא כי אם לחנה שהיתה מיוחדת שבדור וכיון שנשתהיו אצלה ולא ילדה לו לקח לו אף לפנינה ד. לשון הווה... היה] ח' ה. לשילה] שילה דז בשילה הו. אמ' ח' גדמ. עולה בשנה] ח' ד. אחרת] באחרת דז נ' ולא היה עולה בשנה בשנה אחרת ה. לשמע] לשמוע דה להשמיע דמ נ' את ו. כמותו] נ' וכשהיה עולה לרגל היה מעלה עמו כל אנשי עירו ומפרנסו משלו וכשהיו קריבין לעיר אחד היה אומ' להם תקעו והריעו בתוף ומחול ובכל מיני זמר והיו אנשי המקום באין כנגדם ושואלים מהם משל מי אתם והם משיבים של אלקנה אנחנו וחוזרין ושואלין ואנה אתם הולכים והם משיבים למשכן שילה לזבוח לד' וכשהיו שומעין כך היו אומרים אף אנו נלך עמכם ד.

3. לשון הווה הוא. ז"א פעולה תדירית; עיין Englander HUCA 14, p. 408, 102 n. 409, p. 97. ת. / מזמן מועד למועד. ת"י על אחר. כאן פירש"י שלא כדבריו להלן ב, יט ובשמות יג, י: "מימים ימימה. משנה לשנה", שהרי אלקנה מחוייב היה לעלות לרגל ג' פעמים בשנה. / ומדרש אגדה וגו'. מד"ש פ"א [ה] עמ' 44: "כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה כשהיה מדריך את ישראל ומעלה אותו לשילה, לא בדרך שהיה עולה בשנה הזאת את ישראל להעלותו לשילה לפיכך הכתוב ושנה היה עולה בדרך אחרת בשביל לשמע את ישראל עולה בשנה אחרת אלא בכל שנה מייחסו ויהי איש אחד מן הרמתיים", וכן מד"ש פ"א [ז] עמ' 45, עיין קה"ר ספ"ה א, [יט]; רש"י קהלת ה, יט ד"ה בשמחת לבו, באשר להוספה בד עיין הקדמה עמ' 53. / בדרך שהיה עולה בשנה זו. כדאי לציין שבמדרש שרש"י מביא פירוש "מימים ימימה" זה משנה לשנה. /

שמ"א א, 4-7

4. ויהי היום. והוה יום מועדא: 5. מנה אחת אפים. חולק חד בחיר הראוי להתקבל בסבר פנים יפות: 6. צרתה. אשת בעלה פנינה: גם כעס. כעס אחר כעס תמיד לכך נאמ' גם היתה אומרת לה כלום קנית היום מעפורת לבנך גדול או חלוק לבנך קטן: בעבור הרעימה. שתתאונן ורבותי' אמרו בעבור הרעימה שתתפלל ולשם שמים נתכוונה: בעד רחמה. כנגד רחמה וכן כל לשון בעד: 7. וכן יעשה אלקנה שנה בשנה. נותן לה חלק מובחר להראותה שהוא מחבבה וצרתה לפי חיבה שבעלה מראה לה כן תרבה גם היא להכעיסה:

4. היום] נ' תרגם יונתן ד. מועדא] נ' ויזבח אלקנה הוא היה מקריב לכולם ד.
5. אפים] נ' תרגם יונתן ד. היום] ח' מ. גדול] הגדול גדו. קטן] הקטן דו.
שתתאונן] הרעימה? נ' כדי ר. 6. וכן] כן גה. כל] ח' ז. שהוא מחבבה] שמחבבה מ. 7. כן] נ' תכעיסה ר. גם] ח' ב.

4. והוה יום מועדא. ת"י על אחר, ולנוסח בכת"י סינסנטי 653/1: "והוה יום מועדא יום עצרת", ובפרנצה-לורנזה 11, III "והוה יום מועדא יום עצרת היה", עיין מד"ש פ"א [ח] עמ' 46, ועיין עוד, י"מ גרינץ, מחקרים במקרא, עמ' 217 הערה 143. / 5. חולק חד בחיר. "ולחנה נתן מנה אחת אפים בכפלים: [אפים] בסבר יפות. מד"ש פ"א [ח] עמ' 46: "ולחנה נתן מנה אחת אפים בכפלים: [אפים] בסבר פנים יפות"; עיין פס"ר פמ"ג עמ' קפב ע"א; "וכעסתה צרתה גם כעס מכעסת ברי"ק על אחר. / 6. כעס אחר כעס וגו'. זבנת לברך רבה סודר ולתנינא חלוק". / וחוזרת ומכעסת, מה היות אמר לה זבנת לברך רבה סודר ולתנינא חלוק". / מעופרת. עיין רש"י חגיגה כ ע"א ד"ה מעפורתו; רש"י חולין קכג ע"ב ד"ה מעפורת. / מעפורת: עיין רש"י יחז' כז, לה ד"ה רעמו פנים. / ורבותינו אמרו. ב"ב טז ע"א: "א"ר לוי שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו... פנינה דכתיב וכעסה צרתה גם כעס בעבור הרעימה"; עיין רש"י שם ד"ה בעבור הרעימה. / כנגד רחמה. ולא כלשון חז"ל בעד = למען. / וכן כל לשון בעד. עיין רש"י ברי' ז, טז ד"ה ויסגור ד' בעדו וכת"י וינה 23 מוסיף "כמו בעד האשנב" (שופ' ה, כח). /

שמ"א א, 11

11. ד' צבאות. למה נתייחד שם זה כאן עד חנה לא היה אדם שקראו להק' צבאות אלא כך אמרה לפניו רבונו של עולם שני צבאות בראתה בעולמך העליונים לא פרים ורבים לא מחים התחתונים פרים ורבים ומתים אם מן התחתונים אני אהא של ר' יוסי הגלילי ורובתי דרשו בו במסכ' ברכות מה שדרשו עד חנה לא היה אדם שקראו צבאות אלא כך אמרה לפניו רבונו של עולם מכל צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד:

11. ד' צבאות] לחלופי הנוסחאות עיין בהקדמה עמ' 37-38.

11. זו מצאתי באגדת ר' אליעז' בנו של ר' יוסי הגלילי וגו'. מר"א עמ' 29: "מדבר שהוא מיוחד במקומו כיצד ותדר נדר ותאמר ד' צבאות אם ראה תראה (שמ"א א,יא) למה נתייחד כאן השם הזה כיצד ותדר נדר ותאמר ד' צבאות אם ראה תראה (שמ"א בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא חנה לפני הקב"ה רבש"ע שני צבאות בראת אם מן התחתונים אני אהא פרה ומתה ולא חנה לפני הקב"ה רבש"ע שני צבאות בראת ולא אמרת. עיין מד"ש פ"ב [נד] עמ' 48; ופס"ר פמ"ג קעט ע"ב. / ורבותי דרשו בו במס' ברכות מה שדרשו. זו לכאורה טעות ועיין הקדמה עמ' 39. / עד חנה לא היה אדם וגו'. ברכות לא ע"ב: "ותדר נדר ותאמר ד' צבאות אמר רבי אלעזר מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שקראתו צבאות אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד." ; באשר להוספות, חילופי נוסחאות, וסדר יחס בין המקורות עיין הקדמה עמ' 37-42. /

שמ"א א, 11

11. אמתך. האמור שלוש פעמים במקרא כנגד שלשה דברים שהאשה מצוה עליהם: זרע אנשים. צדיקים כמה דאת אמר 'בשני אנשים צדיקים' אנשים חשובים כמ' דא' אמ' 'זקן בא באנשים' אנשים חכמים כמה דא' 'אנשים חכמים וידועים'.

11. [דברים] מצות ד. עליהם] נ' נידה חלה והדלקת הנר ויש מדרש אגדה אמרה חנה לפני הקב"ה רבונו של עולם שלש מצות נצטויתיה לנשים ושלשתן אנכי משמרת ובזכותן תן לי בנים ואם איני משמרתן עשה לי כמו שהדין נוטה על שלש עבירות נשים מיתוח בשעת לידתן על שאינן זהירות בנידה ובחלה ובהדלקת הנר רק תן לי בנים אם חייבת אני תמיתני והחיה לבניי כדי שלא אצא מן העולם הזה בלא בנים ד. [אמ'] נ' בשני אנשים צדיקים אנשים חשובים כדא' זקן בא באנשים חכמים כד"א אנשים חכמים וידועים ב. [צדיקים] נ' אנשים חשובים כד"א אנשים חכמי' וידועי' ג. [חכמים] נ' ונבונים ד. [צדיקים] נ' כמדתמ' בשני אנשים צדיקים חשובים כמא דא' זקן באנשים חכמי' כמד' אנש' חכמ' וידועים הו. [צדיקים] כד"א בשני אנשים חשובים צדיק' כדתמ' אנשים חכמי' וידועים ז. [צדיקים] כמה דאת אמ' אנשים חכמים וידועים מ.

11. שלש פעמים במקרא. בפסוק. / כנגד שלשה דברים וגו'. פס"ר פמ"ג עמ' קפ ע"א: "וזכרתני ולא תשכח אמתך א"ר שמואל בר נחמן שלשה פעמים כתוב בפסוק זה אמתך אמתך אמתך כנגד שלש מצות ששנו רבותינו שהנשים זקוקים להם בנדה בחלה ובהדלקת הנר. אמרה חנה רבונו של עולם לא הייתה אמתך זהירה בשלשתם מהו וזכרתני בזכרים ולא תשכח את אמתך בנקיבות". ועיין שבת ב,ו, וגמרא שם לא ע"ב ורש"י שם: "שלש אמתות. דריש להו לשון מיתה"; עיין עוד מד,ש פ"ב [ו] עמ' 49. באשר להוספה בד עיין הקדמה עמ' 53. / צדיקים כמה דאת אמר. מד"ש פ"ב [ז] עמ' 49: "ד"א ונתת לאמתך זרע אנשים נבונים [היך מה דאת אמר הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים (דב' א:יג) אנשים נביאים] היך מה דאת אמר וישארו שני אנשים במחנה (במד' יא,כו) אנשים גדולים, היך מה דת אמר והאיש ועמך כלם צדיקים (ישע' ס,כא)...". במדרש זה יש התאמה מלאה בין התאורים "צדיקים" וכו' שהוא מיוחס ל"אנשים"; ובין הפסוקים שהוא מביא כראיה. לפיכך נראה לי כי הנוסח הנכון בדברי רש"י הוא המיוצג בכתבי יד אהו שגם בהם קיימת התאמה כזאת. כדאי לציון שבכת"י אלו מובא התואר, צדיקים" אם הפסוק "שני אנשים צדיקים" (מל"א ב,לב) לעומת ישע' ס,כא המובא במקור במדרש שמואל הנ"ל. וסביר להניח שהחלפת הפסוקים נתהוותה בגלל שחסרה המילה אנשים בפסוק השני. ועיין ילקוט שמעוני רמז עח שאין בו צדיקים בכלל. ונראה מהשוואת הנוסחאות השונות בכת"י שהיתה סחיפה של מלים ופסוקים ברש"י הזה ועיין הקדמה עמ' 6-35. באשר לקשר בין אנשים לצדיקים עיין גם תנחומא שלח ד' עמ' 67: "וכל מקום שנאמר בו אנשים בני אדם צדיקים הם מנין שכן הוא אומר ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וכן הוא אומר (שמ"א יז,ב) והאיש בימי שאול זקן בא באנשים וכן הוא אומר (שמ"א א,יב) ונתת לאמתך זרע אנשים, ועיין עוד רש"י דב' א,יג: "אנשים. וכי תעלה על דעתך נשים מת"ל אנשים צדיקים כסופים". שני מקורות אלו גורמים להיסוס לגבי השחזור שהבאנו לעיל. עיין ד"ו מפורט בהקדמה. /

שמ"א א, 11-16

11. ונתתיו לד'. שיהא ראוי לתתו לד': ומורה. ת"י ומרות איניש לא תהי
 עלוהי: ותדר נדר. זהו הנדר ונתתיו לד': 12. שומר אח פיה. מצפה שתפסוק כך
 חרגמו יונתן ועלי מוריד להי עד שתפסוק: שומר. לשון המתנה כמו 'שמר את
 הדבר' ולא תשמור על חטאתי': 13. ויחשבה עלי לשכורה. שלא היו רגילין
 להתפלל בלחש: 15. לא אדוני. לא אדון אתה בדבר זה גלית בעצמך שאין רוח
 הקדש שרוייה עליך שאיני שכורת יין: 16. אל תתן את אמתך. כלפי שאמרה לו
 דבר קשה חזרה ופייסתו שלא יתננה הפקר וביזיון לפני צרתה בת בליעל: כי
 מרוב שיחי. דברתי לפניך קושי:

11. ונתתיו לד'... לד'/ומורה... עלוהי] ~ מ. לדי' [נ' כי שומר את פיה
 מצפה שתפסוק כך חרגם יונתן ד. איניש] אינשא ז. תהי] תהא בומ. ומרות
 איניש לא תהי עלוהי] ח' גד. ותדר נדר... לד'] ח' דמ. כן] כן בה. 12. שומר
 את פיה... יונתן] ח' ד. מוריד] אוריד ד. שתפסוק] דחיפסק ד. יונתן] נ'
 לשון המתנה כמו שמר את הדבר ה. ועלי מוריד... שתפסוק] ח' ה. לה] * ליה א.
 כמו] ח' ה נ' ואביו ד. הדבר] נ' ומורה ומרות אינש תהא עלוהי ג. לא] ולא
 בהוז. 15. זה] נ' וכו' כדאת בברכות ד. בעצמך] עצמך דמ. 16. ובזיון] ח'
 ד. שלי] נ' וכעסי בתג' ארי מסגי אקניאתי וארגזיותי אורי כרת בצלו עד כען
 ג. דברתי לפניך קושי] ח' ג.

11. ונתתיו לד'. בכל מקום שכתוב שם ד' כתבתי ד' ולא הבאתי את כל
 הוריאציות בכחה"י בח"נ. / שיהא ראוי לתתו לד'. מה חדשה חנה בנדרה "וננתיו
 לדי" והרי כל לויים נתונים לד' אלא מסביר רש"י שיהא ראוי לתתן לד'; עיין
 מד"ש פ"ב [ז] עמ' 49 ועיין עוד רד"ק על אחר. / ומרות אניש וגו'. ת"י על
 אחר, ועיין נזיר ט,ה, ורש"י שופ' יג,ה ד"ה ומורה. / 12. ועלי מוריד לה עד
 שתפסוק. ת"י על אחר. / שמר את הדבר. בר' לז,יא, ועיין רש"י שם ד"ה שמר את
 הדבר. / לא תשמר על חטאתי. איוב יד, טז; עיין רש"י שם ד"ה לא תשמר, וכן
 רש"י ישעי' כו, ב ד"ה שומר. / 13. שלא היו רגילין להתפלל בלחש. עיין ברכות
 לא ע"א-ע"ב שלמדו דרך תפילה מחנה. / 15. לא אדון אתה בדבר וגו'. ברכות לא
 ע"ב: "רי יוסי ברבי חנינא אמרה ליה לא אדון אתה בדבר זה ולא רוח הקודש
 שורה עליך שאתה חושדני בדבר זה." 16. כלפי שאמרה לו דבר קשה. עיין רש"י
 הקודם. / לפני צרתה בת בליעל. ת"י על אחר ולא כדברי מד"ש פ"ב [יא] עמ' 51:
 "אל תתן את אמתך לפני בת בליעל. אל תרפישני קמה", וכן רלב"ג על אחר. /

שמ"א א, 16-19

16. שיחי. יש מקומות שהוא לשון אנינות לב ד"א מרוב שיחי וגו' כתרגומו ארי מסגי אקניווחי וארגיזווחי אוריכית בצלו עד כען: כעסי. שצרתי מכעסת אותי: אל תתן. כמו 'אל תתנני בנפש צרי': 17. את שלתך. חסר אל"ף לדרוש בו לשון בנים כמו 'בשלייתה היוצא וגו': יתן את שאלתך. בישרה שנחבלה תפילה: 18. תמצא שפחתך חו. לבקש עלי רחמים: ופניה לא היו לה. פנים של זעם: 19. ויבאו אל ביתם וידע אלקנה. מכאן לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה:

16. לשון [ח' הז. לב] נ' עתק רשע בגימט' מפי דקלונימוס איש רומי ז. אקניווחי] אקשתי ב. שיחי... כען] ח' ג. ארגיזווחי] אסגית ה. מרוב] נ' קושי ו. תתנני] תתני ב. 17. כמו] לשון ו. היוצאת] נ' מבין רגליה גד. וגו'] נ' (בשוליים) ד"א שלתך כמו לה מה שאר איוציאה מפיד ה. יתן את שאלתך] ח' ה. יתן] נ' ד' ו. בישרה] ובשרה ה כשרה מ. 18. לה] נ' עוד דהו. 19. ביתם] נ' הרמחה גז.

16. יש מקומות שהוא אנינות לב. עיין רש"י איוב ט, כז ד"ה שיחי; רש"י איוב ז, יג ד"ה ישא בשיחי; רש"י תהי נה, ג ד"ה אריד בשיחי ובאשר להוספה בז שלכאורה מחאימה לשמ"א ב, ד עיין הקדמה עמ' 78 הערה 5. כמו אל תתנני בנפש צרי. תהי כז, יב. / חסר אלף לדרוש בו וגו'. לא מצאתי מקורו, והשווה מד"ש פ"ב [יב] עמ' 52. וכמו בשלייתה היוצא וגו'. דב' כח, נז. / 18. פנים של זעם. עיין ח"י על אתר. / 19. מכאן לאכסנאי וכו'. כתובות סה ע, א: "דאמר ר' הונא מניין לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה שנא' וישכימו בבקר וישתחוו לפני ד' וישובו ויבאו אל ביתם הרמחה וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה ד'". /

שמ"א א, 20-22

20. לתקופות הימים. מיעוט תקופות שנים מיעוט ימים שנים לששה חדשים ושני ימים מכאן לילדת לשבעה יולדת למקוטעין: שמואל. על שם אל הוא נקרא כי ממנו שאלתיו: 21. את זבוח הימים. ית זבח מועדא: ואת נדרו*. נדרים שנדר בין רגל לרגל היה מקריב ברגל: 22. עד יגמל. לסוף עשרים וארבעה חדש כך זמן תינוק לינק:

20. שנים בג. לילדת] היולדת בד. יולדת] שילדת ברהוד. הוא נקרא ח' המ. אל] נ' ועל שם המעשי מ. כי ממנו] ח' ב. כי] לפי ג שממנו ה. שאלתיו] נ' ויש מדרש אגדה כל אותן בנים שנולדו באותו פרק היו קוראין להן שמואל לפי שבת קול היחה יוצאת בכל יום צדיק אחד עתיד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בו קראה שמו שמואל וכשהיתה רואה במעשיו אומרת אינו זה ולכך קראה אף חנה לבנה שמואל ובאותו היום שנולד שמואל פסקה בת קול ד. 21. זבח] זבח גזמ. מועדא] ח' ב. נדרו* נדרו א. 22. חדש] חדשים מ.

20. מיעוט תקופות שנים וגו'. נידה לח ע"ב: "אמר מר זוטרא אפילו למ"ד יולדת לחשעה אינה יולדת למקוטעין יולדת לשבעה יולדת למקוטעין שנא' ויהיה לתקופת הימים מיעוט תקופות שנים ומיעוט ימים שנים", וכן ר"ה יא ע"א; יבמות מב ע"א, עיין רש"י יבמות שם ד"ה ויהי לתקופת הימים, וכן רש"י נידה שם ד"ה לתקופת הימים; רש"י שמ' ב, ד ד"ה ולא יכלה עוד הצפינו. והשווה המיוחס לרש"י דבה"ב כד, כג ד, ה ויהיה לתקופת השנה. / על שם אל. רש"י מפרש "שמואל" = "שמו-אל" דהיינו או שמו אל ממש, או נקרא על שמו של קל. ונקרא כך כהודעה לד' שממנו שאלתיו. והוספת מ שיבשה את כוונת רש"י בכך שהרכיב לפירושו טעם שני; "ועל שם המעשה הוא נקרא" כלומר, שמואל" = "שאוּל מאל". יכין וגו' בועז. באשר להוספה בד עיין הקדמה עמ' 54. / ית זבח מועדא. ת"י על אחר. / נדרים שנדר בין רגל לרגל וגו'. לא מצאתי לזה מקור. / 22. לסוף עשרים וארבעה חודש וגו'. כתובות סע"א: "תנו רבנן יונק תינוק והולך עד עשרים וארבעה חדש." /

שמ"א א, 22

22. וישב שם עד עולם. עולמם של לויים חמישים שנה שני' ומבן חמישים שנה ישוב מצבא העבודה' וכך היו ימיו של שמואל חמישים ושתיים שנה שהרי עלי שפט את ישר' ארבעים שנה וביום התפילה של חנה נתמנה שופט צא אותה שנה לעיבורו של שמואל נשתיירו ל"ט ושמואל פירנס את ישר' משמת עלי שלש עשרה שנה שהרי יום שמת עלי גלה הארון וישב בשדה פלשתים ארבעה חדשים משם בא לקרית יערים עד שהעלהו דוד משמלך שבע שנים בחברון על יהודה והמליכוהו כל ישר' עליהם וכתב ויהי מקץ שבת הארון בחברון נמצא יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה צא מהן שבע שנים שמלך דוד בחברון שאול ארבעה חדשי':

22. עולמם] עולמו ב עולם ה עולמים ז. של לויים] שלשים ה. וכך] וכן בהו. היו] היה ב. כל] ח' מ. התפילה של] תפלת מ תפלה ג. לעיבורו] לעיבורה ד. שבע] עשרים (מחוק) ה. הארון] ארון ג. משם] ומשם ה. שנים] שנה ה.

22. עולמם של לויים... חמישים שנה. מד, ש פ"ד [א] עמ' 54: "וישב שם עד עולם וגו' (במ' ח, כה) והא אינון חמישין ותרתינ אמר רבי יוסי בר אבין שתיים שגמלתו". וכן שם פ"ב [ט] עמ' 50; שם פ"ג [ג] עמ' 52, ירושלמי ברכות פ"ד, ה"א לא ע"א; ירושלמי בכורים פ"ב ה"א ו ע"ב; ירושלמי תענית פ"ד ה"א יח ע"א-ע"ב; וכן המיוחס לרש"י מעתה ועד עולם. / שהרי עלי שפט את ישר' וגו'.

השווה רש"י ישע' טו, ד"ה מעתה ועד עולם. / שהרי עלי שפט את ישר' וגו' עלי סע"ר פי"ג עמ' 56-59: "עלי פירנס את ישראל ושבעי עזו ויהי ארון ד' בשדה ויטש משכן שילה ויקראו פלשתים יוסף וגו' ויראו אנשי קרית יערים וגו' ויהי פלשתים שבעה חדשים ויקראו שמואל בשבעה שנים וגו' ויראו אנשי קרית יערים וגו' ויהי מיום שבת הארון וגו' צא שמואל בעצמו וב' לשמואל ושאל... הרי נ"ב שנה לקץ מ' שנה ששאלו להם מלך, וכן רש"י בעצמו וב' לשמואל ושאל... הרי נ"ב שנה רש"י זבחים קיח ע"ב ד"ה בקרית יערים; לעיל פסוק ט' ד"ה ועלי הכהן ישב; שמואל והא בר נ"ב שנין הוה וכו'; רש"י תמורה טו ע"ב ד"ה עשר שנים מלך שמואל בעצמו. /

שמ"א א, 23

23. אך יקם ד' את דברו. את ששאלת* ממנו זרע אנשים ועלי בישר ברוח בקודש 'אלהי ישר' יתן את שאלתך יקם ד' את דברו' זה לפי פשוטו ומדרש אגדה יש ר' נחמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק בכל יום ויום בת קול יוצאת ומפוצצת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שיוולדת בן מוציאה שמו שמואל כיון שהיו רואים מעשיו אומרים אין זה שמואל זהו יקם ד' את דברו שיהא זה שמואל הצדיק:

23. דברו] נ' לפי פשוטו ומדרש את ד. את ששאלת] * את שאלת א אשר שאלת בג. את ששאלת... את דברו] ח' ה. בישר] בישרה מו. זהו גמ. שמואל] נ' אשר שאלת ממנו זרע אנשים ועלי בישר ברוח הקדש... פשוטו ה. יוצאת] יוצאת בת קול ד יוצאה ג. ומפוצצת] נ' בעולם ואומרת מ. לעמוד] לצאת ב. שמואל] נ' וכו' כמו שכתבתי למעלה ד. וכל אשה... אין זה שמואל] ח' ד. שיוולדת] שהיתה יולדת מ היוולדת ג. זהו] וזהו מ. שמואל הצדיק] ~ ה.

23. את ששאלת ממנו זרע אנשים וכו'. כאן עונה רש"י על השאלה האם "ואלהי ישראל יתן את שאלתך" בפסוק יז זו בקשה או נבואה לפי רש"י זו נבואה, ועיין דבריו שם ד"ה יתן את שאלתך. / ומדרש אגדה. מד"ש פ"ג [ד] עמ' 52: "ויאמר לה אלקנה אישה עשי הטוב בעיניך שבי עד גמלך אותו, אך יקם ד' את דברו (שמ"א א, כג) רבי ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק בכל יום ויום היתה בת קול יוצאה ומפוצצת בכל העולם כולו ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל כל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו שמואל, וכיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרים זה שמואל אין זה אותו שמואל כיון שנולד זה ראו את מעשיו, אמרו דומה שזהו, וזהו שאומר אך יקם ד' את דברו". באשר להוספה במינכן עיין הקדמה עמ' 54, ובפרנצה-לורנצה 11, III כתוב "וקיים אותו כבר שדבר ביד משה נביא מקרבד מאחיך כמוני (דב' יח, טו) וקיים הקב"ה אותו דבר שיהא זה שקול כמותו זה לפי פשוטו", ולא מצאתי לזה מקור. /

שמ"א א, 24

24. ואיפה אחת קמח. שמעתי בשם רבנו יצחק הלוי איפה קמח שלש סאים להוציא ממנה שלש עשרונים סלת הראויים לפר האחד כדתנן לחם הפנים עשרים וארבע עשרונות מעשרים וארבע סאין עשרון סלת לסאה חטין: ונבל יין. לנסך: והנער נער. ורביא הוה יניק:

---

24. איפה] אפת אחת ה. להוציא ממנה שלשה] ח' ה. עשרונים] עשרון ה. הראוי] הראויים ה. איפה²] איפת ו. לסאה] למאה ז. נער] נ' תרגם יונתן ד. יניק] ינקא ה.

---

24. שמעתי בשם רבינו יצחק הלוי. עיין צונץ דף כ ע"א-ע"ב; ליפשיץ עמ' קצח; ברלינר, "לתולדות פירושי רש"י", עמ' קלג וגרוסמן עמ' 217-219. / איפה קמח שלש סאים. עיין רש"י יחז' מה, יא ד, ה תוכן אחד. / לפר האחד. שמ"א א, כה. / כדתנן לחם הפנים וכו'. מנחות ו, ו: "העמר היה בא עשרון משלש סאין, שתי הלחם שני עשרונים משלש סאין. לחם הפנים עשרים וארבעה עשרונים מעשרים וארבע סאין". מבמדבר טו, ט אנו למדים שעל פר בן בקר מקריבים שלשה עשרונים סלת. רבי יצחק הלוי מחדש שטיב הסלת הראויה לבא עם הפר דומה לזה של לחם הפנים: עשרון אחד מכל סאה. / ורביא הוה יניק. ת"י על אתר, ובכת"י וינה 23 בשוליים: "והנער נער הכת' מתמיה למה הביאתו אם לשורר בכלי שיר עודנו נער ואינו ראוי לשום שירות ומפרש לפי ששאלתיהו לד' כל הימים ר' יוסף", ולא מצאתי מקורו ברי"ק ולא במיוחס לרי"ק; ובפרמא 76/1 "ד"א זהיר וחרף לשון ער והנון נופל", ולא מצאתי לזה מקור. /

שמ"א א, 25-28

25. ויביאו את הנער אל עלי. לראות שנתקימה נבואתו ורבותינו דרשו מה שדרשו שהורה הלכה שאינו צריך כהן לשחיטה כדאית' בברכות: 26. בי אדני. לתת עינך עליו שיהא תלמידך ולפי מדרש רבותנו שלא יענישוהו מיתה: 27. אל הנער הזה התפללתי. אל תאמר ימות זה וינתן לך אחר: 28. וגם אנכי השאלתיהו לד'. כאדם המשאיל כלי לרבו או משאילו בנו לשמשו: הוא שאול. אינפרונטיץ כלומ' אם אתה רשאי לענשו הקב"ה נעשה עליו שואל כי השאלתיו לו ועליו לחזירו לי: וישתחו שם. שמואל ויש אומ' אלקנה:

---

25. לראות] נ' אם ז. דרשו] נ' משום דוישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי וכו' כדאית בברכות ד. שדרשו... בברכות] ח' ד. הלכה] נ' לפני רבו ו. שאינו] שאין בגהו. צריך] ח' ה. לשחיטה] לשחוט ג. 26. שיהא] שהוא דז. 27. אל] אילו דזמ שלא ו. ימות זה] מ. 28. השאלתיהו] השאלתיו ב. המשאיל] השואל ה.

---

25. ורבותינו דרשו מה שדרשו. ברכות לא ע"ב: "אל הנער הזה התפללתי א"ר אלעזר שמואל מורה הלכה לפני רבו היה שנאמר וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי משום דוישחטו את הפר הביאו הנער אל עלי אלא אמר להן עלי קראו כהן ליתי ולשחוט חזנהו שמואל דהו מהדרי בתר כהן למישחט אמר להו... אמרת מיהו מורה הלכה בפני רבך את וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה אתיא חנה וקא צוחה קמיה אני האשה הנצבת עמכה בזה וגו' אמר לה שבקי לי דאענישייה ובעינא רחמי ויהיב לך רבא מיניה אמרה ליה אל הנער הזה התפללתי", עיין רש"י שם ד"ה אל הנער הזה, ועיין מד"ש פ"ג [ו] עמ' 53. / ולפי מדרש רבותינו. עיין הערה הקודמת. / 28. כאדם המשאיל כלי לרבו וגו'. ת"י על אתר. / אינפרונטיץ. (שאול = Emprunté) Enprunteq. / שמואל. וכן רי"ק על אתר. / ויש אומרים אלקנה. עיין רד"ק ור' ישעיה דטראני על אתר. /

שמ"א ב, 1-2

שמואל א פרק ב

1. רחב פי על אויביי. על פנינה: 2. ואין צור כאלהינו. אין צייר כאלהינו
הצר צורה בחוך צורה:

---

1. רחב פי על אויביי] נ' (לפניו) ותתפלל חנה ותאמר כשר אתה שהנבואה
מקיימת בבנה מה שאמרה אותו בח קול ואף עלי ניבא לה ברוח הקודש שהוא אותו
שמואל שבת קול הכריזה עליו ואף היא בעצמה ראתה כמו שלימדנו יונתן בן
עוזיאל בתרגומו רחב פי ד. 2. ואין צור כאלהינו] נ' ואין צור כאלהינו ב.
כאלהינו²] ח' ז. אין] ואין ו. כאלהינו²] ח' ג.

---

1. על פנינה. אמנם "אויביי" ברבים אך דברי רש"י בפסוק ג' ד"ה אל תרבו
חדברו מבהירים את העניין; עיין רי"ק על אתר, רד"ק, והמיוחס לקרא שכוללים
את פנינה בקבוצה יותר רחבה. אשר להוספה במינכן עיין הקדמה עמ' 54. / אין
צייר כאלהינו. ברכות י ע"א: "... אמר ליה מאי דכתיב ברכי נפשי את ד' וכל
קרבי את שם קדשו אמר ליה בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר
ודם צר צורה על גבי הכוחל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני
מעיים והקב"ה אינו כך צר צורה בחוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני
מעיים והיינו דאמרה חנה אין קדוש כד' כי אין בלתי ואין צור כאלהינו: מאי
אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו וגו'..." , וכן מגילה יד ע"א; עיין שו"ט
פי"ח [כו] עמ' 154; שו"ט פק"ג [ב] עמ' 432; מכילתא מסכת שירה פ"ח עמ'
144; מד"ש פ"ה [ו] עמ' 59; תנח" תזריע [ב] עמ' 18 ותנח"ב תזריע [ג] עמ'
/ .33

שמ"א ב, ד

3. אל תרבו תדברו. כל גסי הרוח אשר שעתם* מצלחת ובשביל פנינה שהיתה מתגאה עליה היא מדברת לפי פשוטו ולפי מדרשו כתרגום שתרגמו יונתן: עתק. דבר עתיק חזק ד"א עתק לשון סרה כמו 'ויעתק משם' יצא דבר סרה מפרכם:

---

3. הרוח] רוח ב. אשר שעתם] שעתם ז. שעתם* שעת א. היא] ח' ד. ולפי] ח' ה. מדרשו] ומדרשו ה. שתרגמו] ח' ה כמו שתרגמו ז. דבר עתיק] ח' מ. דבר] ח' ז דברי ד. חזק] וחזק ה. משם] נ' ההרה גומ.

---

3. כל גסי רוח. לפי רש"י הפניה ברבים ("אל תרבו תדברו וגו'") מפני שחנה כללה את פנינה בתוך כל גסי הרוח. לפי זה ניתן להבין כיצד מסביר רש"י בפסוק א "אויבי" (ברבים) על פנינה צרתה. / ולפי מדרשו וגו'. ת"י על אתר. / דבר עתיק חזק. עתק הוא דבר עתיק ופירושו דבר חזק. / חזק. דונש עמ' 17-18: "המעתיק. והבאת בחלק אחד המעתיק הרים ולא ידעו (איוב ט, ה) ויעתק משם ההרה (בר' יב, ח), עם יצא עתק מפרכם (שמ"א ב, ג) והם שני חלקים. פתרון המעתיק הרים המסיע הרים. ויעתק משם ויסע משם. ופתרון יצא עתק. יצא דבר גדול וקשה מפרכם. כמו לשון מדברת גדולות (תה' יב, ד). והדומין לו עתקו גם גברו חיל (איוב כא, ז) בצואר עתק (תה' עה, ו) הון עתק (משלי י, טו) ולמכסה עתיק (ישע' כג, יח) והתבונן ורעה בפיד אל תמתיק", וכן רש"י משלי כה, א ד"ה העתיקו. / ד"א עתק לשון סרה. מ"מ צד 139 ערך עתק: "מתחלק לב' מחלקות: האחד, יצא עתק מפרכם (שמ"א ב, ג) עתקו גם גברו חיל (איוב כא, ז) עתקה בכל צוררי (תה' ו, ח) המעתיק הרים ולא ידעו (איוב ט, ה) ויעתק משם ההרה (בר' יב, ח) אשר העתיקו אנשי חזקיה (משלי כה, א) העתיקו משם מלים (איוב לב, טו) השני ועתיק יומין יתב (דב' ז, ט)", ועיין המיוחס לרי"ק על פסוקנו: "יצא עתק. מנחם חבר עם המעתיק הרים ודונש השיבו וגו'", ועיין מד"ש פ"ה [ח] עמ' 60, ורש"י מפרש עתק מלשון סר במקומות הבאים: תה' לא, יט ד"ה עתק, ישע' כח, ט ד"ה עתיקי משדים, ע"ז ג ע"ב ד"ה עתיקי סוטה יב ע"ב ד"ה העתיקו, אבל השווה רש"י ישע' כג, יח ד"ה ולמכסה עתיק. / ויעתק משם. בר' יב, ח. / יצא דבר סרה מפרכם. רש"י מתיחס לפירוש המילולי של המילה עתק בלי להתיחס לשאלה של תקבולת; אל תרבו / [אל] יצא ולא ברור מה דעתו. השווה המיוחס לרש"י נחמיה ד, יז: "איש שלחו המים. מוסב על אין שלמעלה כמו יצא עתק מפרכם (שמ"א ב, ג). אין איש ממנו פושט בגדיו לשכב או לרחוץ אותה במים וכפל לשון הוא על אין אנחנו פושטים". /

שמ"א ב, 3-5

3. כי אל דעות ד'. יודע מה שבלבכם: ולו נתכנו עלילות. כל מעשה האדם נימנין לפניו: נתכנו. לשון מניין כמו 'ותכן לבנים תתנה': 4. קשת גיבורים חתים וגו'. כך היא אומנותו של הק' מתיש את הגבורים ומחזיק את החלשים משביע את הרעיבים ומרעיב את השביעים: 5. שביעים בלחם. ולא צריכים להיות נשכרים לשום מלאכה מרעיבם ונשכרו בלחם פרנסתם ורעבים שהיו טורח' ויגעים על מזונות: חדלו. מטורחם:

---

3. יודע] יוצא ה. שבלבכם] בלבבכם גדוזמ בלבבם ה. האדם] ח' ג. לפניו] ח' ה. תתנו] ח' גדר. 4. וגו'] ח' ז. היא] ח' מ. הרעיבים] נ' מוחו (?) ד. את] ח' ז. 5. ולא] נ' היו בגו. להיות נשכרים] ח' ג. לשום] נ' בעולם ונשכרים ו. בלחם] לחם ד. פרנסתם] ח' ה. על] ח' ה. מזונות] המזונות ו.

---

3. יודע מה שבלבכם. ת"י על אתר. / כל מעשה האדם נמנין לפניו. עיין רש"י תה' סו, ה ד"ה נורא עליה. / ותוכן לבנים תתנו. שמ' ה, יח; עיין רש"י שם ד"ה ותכן לבנים; עיין רש"י מל"ב יב, יב ד"ה המתכו; וכן רש"י משלי טז, ב ד"ה ותוכן רוחות ד'; רש"י יחז' מה, יא ד"ה תוכן אחד. /

שמ"א ב, 5-9

5. עד עקרה ילדה שבעה ורבתי בניס וגו'. ובעוד שהעקרה יולדת שבעה בניס רבת בניס אומללה וקוברת את בניה חנה ילדה שבעה שנ' כי פקד ד' את חנה ותהר ותלד שלשה בניס ושתי בנות וכשחנה יולדת אחד פנינה קוברת שתיים ועשרה בניס היו לה לפנינה שנ' הלא אנכי טוב לך מעשרה בניס של פנינה כשילדה חנה ארבעה קוברת פנינה שמונה וכשנתעברה וולד חמישי נשתתחה פנינה לרגלה ובקשה רחמים וחייו ונקראו על שמה אילו דברי רבי נחמיה ר' יהוד' אומ' בני בניס הרי הם כבניס ויש אומ' שבעה בגימטריא כמניין שמואל: 9. חסידו. כת' חסידו קרי בין יחיד בין מרובים וכן יחתו מריבו כת' בין יחיד בין מרובים:

---

5. ורבתי* רבת א. ורבתי בניס וגו' [ח' בז. שבעה... וגו'] ח' ד נ' אומללה (ה. ובעוד) עד ה. שבעה בניס] ~ ג. רבת [רבתי ורבתי ד. את] ח' המ. ושתי [בשוליים] (ב. אחד) אחת בגדו. שתיים] שנים בהוזמ נ' שנ' גמ ונ' ה. לפנינה [ח' בגדהוזמ. קוברת פנינה] ~ דה. קוברת² קברה בגזמ. וכשנתעברה] נ' חנה דה. פנינה⁴] ח' ג. לרגלה] לרגליה בגדהוזמ. ובקשה רחמים] ח' ב. הם] ח' ב. 9. חסידו] נ' רגלי חסידו ישמר ד רגלי חסידו ר. מרובים] רבים מ. וכן יחתו... מרובים] ח' הו.

---

5. כי פקד ד' את חנה וגו'. שמ"א ב, כא. / אילו דברי רבי נחמיה וגו'. מד"ש פ"ה [י] עמ' 61: "(אלא) ורעבים חדלו, חנה שהיתה רעבה מבניס חדלה, הא כיצד רבי יהודה ורבי נחמיה. רבי יהודה אומר בני בניס כבניס רבי נחמיה אומר היה לפנינה עשרה בניס. היתה חנה יולדת אחד קוברת שנים, חנה יולדת שנים ופנינה קוברת ארבעה, שלש ופנינה קוברת ששה, ארבעה ופנינה קוברת שמונה כיון שעברה חמישי, באתה פנינה ונשתתחה על רגליה, אמרה לה בבקשה ממך התפללי על שנים וחייו התפללה עליהן והיו נקראין על שמה", ועיין ברר"ת עמ' 122-123. / ויש אומ' שבעה בגימטריא וגו'. עיין רמזי הפטרות לרוקח, וורשא תרלה, עמ' 17: "ילדה שבעה בג' שמואל". / חסידו. כת'. חסידו וגו'. מד"ש פ"ה [טז] עמ' 63: "רגלי חסידו ישמור (שמ"א ב, ט) חסידו כתיב", ועיין יומא לח ע"ב. / וכן יחתו מריבו וגו'. מד"ש שם [יז] שם. "ד' יחתו מריביו (שמ"א ב, י) מריבו כתיב, אמר רבי אבא בר כהנא אין חד הוא יפיל ואין תרין אינון יפלו"; ז"א מריבו - יחיד יפול, מריביו - רבים יפלו. /

שמ"א ב, 10-11

10. עליו בשמים ירענו. עלו כח' אפי' עלו* לשמים מרעים עליהם ומורידם: ידיו אפסי ארץ. שופט ומייסר יושטישד בל': 11. והרי תרגום שתירגם יונתן וצליאת חנה ברוח נבואה ואמרת כבר שמואל דעתיד למיהוי נביא על ישר' ביומוהי יתפרקון מידא דפלישתאי ועל ידוהי יתעבדון להון ניסין וגבורן בכך תקיף ליבי בחולקא דיהב לי' ד' ואף הימן בר יואל בר ברי שמואל דעתיד דיקום הוא וארבעת עשר בנוהי למיהוי אמרין בשירה על ידי ניבלין וכינרין עם אחיהון לוואי לשבתא בבית מקדשא בכך רמת קרני במתנתא דיהב לי ד' ואף על פורענות נסא דעתיד למיהוי בפלישתאי דעתידין דייתון מן ארונא דד' בעגלתא חדתא ועימיה קרבן אשמה בכך תימר כנישתא דישר' אתפתח פי למלוא רברבן על בעלי דבאי ארי חדיתי בפורקנך אין קדוש כד' וגו' על סנחריב מלכא דאתור איתנביאת ואמרת' דעתיד דיסוק הוא וחלוותיה על ירושלים ונס סגי יתעבד ביה תמן יפלון פיגרי משריתיה בכך ירוון על עממיא אומיא ולישניא ויאמרון לית דקדיש אלא ד' ארי לית' בר מינך ועמך יימרון לית ותקיף אלא אהנא.

10. [בשמים] נ' וכן יחתו מריביו מריבו כח' בין יחידים בין מרובים עליו [בשמי' ירעס ר. עלו] * ח' א. [לשמים] בשמים דמ. [שופט] שופטן מ. [ומייסר] ומייסרם בגדהוּזמ. [יושטישד] נ' (בשוליים) שופט ג. [בלי] ח' ג נ' הרי פשוטן של המקראות כאשר פירשתי ז. 11. והרי תרגום שתירגם יונתן... [בחשך ידמו] ח' מו. [וצליאת] וצלי ר. [לי] * ליה א. [שמואל] נ' ברי בגדה. [למיהוי] דיהי ד. [נביא על] על נביא ז. [ביומוהי] ביומיה ב. [יתפרקון] נ' בית ישראל ד. [מיד] מיד ב. [לבי] ח' ג. [בחלוקא] בחלוקין ב. [דיהב] ח' ב. [ליה] לי בגדהוּז. [וארבעה] וארבעת בגד. [בשירה] שירה ב בשירא ד. [ליואי] ח' ב. [מקדשא] דמקדשא ז. [רמת] רמתא ז. [ניסא] ח' ה. מן [ית בגדהוּז. ארונא דד'] בשוליים ה. [כנישתא] בכנישתא ד. [אתפתח] אפתח ד. [דישר'] ח' ג. [פי] לי ג פומ' ד. [למלוא] למלא בדהוּז. [דבבא] דבבי בדהוּז. [כד'] ח' בגדהוּז. [וגו'] ח' ד. [ואמרת] * ואמר א. [דעתיד] ח' ד. [הוא] נ' וכל ד. [משריתיה] משריתא ב. [ירוון] ירון בגדהוּז. [ויאמרון] ויאמרון ב.

10. עלו כח' וגו'. מד"ש שם: "... עלו כתיב אמר רבי אבא בר כהנא אמר הקדוש ברוך הוא אם עולים הם לשמים משם אני מרעים בקולי ומורידם", עיין עמוס ט, ב. / יושטישד בל'. ((ד')) שופט = Ioustiser ((Dieu) juge / 11. והרי תרגום שתירגם יונתן. ת"י על אתר והתרגום לא מצוטט במ וו. ובו, הכת"י היחיד שיש בו טכסט, רש"י ות"י כתוב: "והפוך הדף ותמצא כל התרגום נגד". מסתבר איפוא שהוא השמיטו. /

שמ"א ב, 11-14

אל תרבו תדברו על נבוכנצר מלכא דבבל איתנב' ואמרון אתון כשדאי וכל עממיא דעתידין למישלט בישר' לא תסגון למלא רברבן ולא יפקון גדופין מפומכון ארי אלהא יזע כולא ד' על כל עובדוהי מתיח דינא אף לכון עתיד לשלמא פורענות חוביכון קשת גיבורים חתים על מלכות יוון איתנבאת ואמ' קשתא דגיברי יונאי יתברון ודבית חשמונאי זהון חלשין יתעבדון להון מסין וגבורן שביעים בלחם על בנוהי דהמן איתנ' ואמרת זהו סבעון בלחמא וגיון בעותרא וסגיאין בממונא אית מסכנן תבו למיה' לאיתגרא בלחים מזון פומהון מרדכי ואסתר זהו חשיבין איתעתרו ואינשיאו ית מסכינותהון תבו למיהוי בני חורין בין ירושלם דהוות דמיא כאיתתא עקרא דלא ילדא עתידא דתיתמלי מעם גלוותא ורומי חייבתא דמליא סגי עממיא יסופון משרייתא תצדי ותיחרוב בחשך ידמו:

14. דוד. סיר: בקלחת. יורה: בפרור. מחבת: בגיהנם. בחשוכא יתדנון:

---

11. תדברון ח' ד. מלכא ח' ב. דבבל ח' ב. ואמרון] ואמרת ב. למשלט בישר] ב. גידופין] גידומין ב. חתים ח' דז. יוון] בבל ג. דהון] יהון ג דהיו ד. מעין ח' ד. וסגיאין] וסגיאית ז. דהמן] נ' דהמן דשבע בלחמא ב. סבעון] שביעין גדה. פומהון] עומהון ב. בין] כן ג. עקרא] עקרה הז. חשיבין] נ' ואינשיא ב. ותרחוב] ח' ה נ' ד' ממית כל אילין גבורתא דד' דהוא שליט בעלמא ממית ואמר לאחאה מחית לשאול אף אמר לאסקא בחיי עלמא. ד' מוריש ד' ממסכן ומעתר משפיל אף מרים. מקים מעפר. מקים מעפרא מסכינא מקיקלתא מרים חשוכא לאותכותהון עם צדיקיא רברבי עלמא וכורסי יקרא מחסין להון ארי קדם ד' גלן עובדי בני אינשא מלרע אתקין גהינם לרשיעיא עבדי מימריה וצדיקיא עבדי רעותיה שכלל להון תבל. רגלי חסידו. גוית ענדוני צדיקיא יטר ורשיעייא עבדי מימריה בגיהנם בחשוכא יתדנון להודעא ארי לא מן דאית ביה הילא וכי לאם דינא. ד' יחתו. ד' יתכר בעלי דבבא דקמיין לאבאשא לעמיה עליהון מן שמיא בקל רם ישקיגם ד' ועביד פורענות דין מגוג ומשרית עממין חסופין דאתון עימיה מסיפיה ארעא ויתן תוקפא למלכיה וירבי מלכות משיחיה ד. ידמו] בגיהנם בחשוכא יתדנון בג. דוד... מחבת ח' בגדהז.

שמ"א ב, 11-18

11. היה משרת את ד' את פני עלי. מכאן למשמש תלמי' חכמ' כאילו משמש פני שכינה: 13. ומשפט הכהנים. הם קבעו להם חוק זה: 17. כי נאצו. לשון בזיון: 18. נער חגור אפוד בד. כרדוט* דבוץ והוא לשון מעיל* שהרי תירגם יונתן מעילים 'דכי כן תלבשנה הבחולות מעילים' כרדוטין:

---

11. את] נ' פני ד. [משמש] למשרש ה. כאילו משמש] כמשמש דזמ נ' את ד. 13. זה] נ' ולהם לא היה לנחל כי אם חזה ושוק של שלמים מ. זה] נ' דוד. סיר. בקלחת יורה. בפרור. מחבת (במחבת ד) בדהוזמ. 18. כרדוט]* כרדוגו א כרדוין ב כרדוטין ג דרובן ומי ה. כרדוט דבוץ] ח' גז. והוא לשון] ח' ד. והוא] הוא ד. מעיל]* מועיל א מעילים ד. שהרי] שכן ב. מעילין] ח' ב. בשנה] נ' בנות המלך ד.

---

11. מכאן למשמש פני וגו'. ירושלמי עירובין פ"ה ה"א לא ע"א: "כתוב והנער שמואל משרת את ד' לפני עלי והלא לא משרת אלא לפני עלי אלא מלמד שכל שירות ששרת לפני עלי רבו כילו שרת לפני שכינה", ועיין מקור חכמה עמ' תי"ב המסביר שבירושלמי דרשו דרשה זו על שמ"א ג, א, ואולי הביאו רש"י כאן בנגוד לדברי התרגום. / 13. ומשפט כהנים וגו'. על ההוספה במ עיין הקדמה עמ' 49. / 17. לשון בזיון. ח"י על אתר, ועיין רש"י דב' לא, כ ד"ה ונאצוני, וכן במי יד, יא ד"ה ינאצני. / 18. כרדוט דבוץ. ח"י על אתר. / כי כן תלבשנה וגו'. שמ"ב יג, יח. / כרדוטין. ח"י שם; עיין רש"י שמ' כח, ד ד"ה ואפוד; עיין עוד רש"י שמ"ב ו, יד ד"ה אפוד בד. /

שמ"א ב, 19-22

19. ומעיל קטן תעשה לו אמו. משנה לשנה: 20. וברך עלי. לש' הווה הוא מברכו היה בכל שנה: תחת השאלה* אשר שאל. לו בן ואומ' לו ישים* ד' לך זרע יהיה רצון שכל בנים שיהיו לך יהו מן הצדקת הזו והרי זה מקרא מסורס: 22. אשר ישכבון. כמשמעו ורבותינו אמרו מתוך ששיהו את קיניהן והן היו ממתינות עד שיראו קיניהן קריבים מעלה עליהן כאילו שכבוס:

---

19. משנה לשנה] נ' ויש מדרש אגדה אותו מעיל שעשתה לו אמו כשהביאה אותו לשילה היה מתגדל עמו ובאותו מעיל נתמנה שופט על ישר' ובאותו מעיל נקבר ובאותו מעיל עתיד לעמוד בתחיית המתים. ומניין שנקבר באותו מעיל שכן מצינו כשהלך שאול על ידי אותה אשה של אחותה של אבישג השונמית והעלה אותו ושאול היה שואלה מה תיארו והיא משיבתו והוא עוטה מעיל. ומניין שעתיד לעמוד בתחיית המתים באותו מעיל שנא' ויתיצבו כמו לבוש כדאית באגדה ד. 20. שנה] השנה ב' נ' ושנה ה. תחת] ח' ג. השאלה] * השמלה א. ישים] * ימים א. לא] ח' ד. לו... לו] ח' ו. שיהיו] שיהו גזמ. יהו] יהיו בדהז. הזו] זו ה. זה] זו וז. 22. אמרו] דרשו ב דרש ג. והן היו ממתינות... שכבוס] ח' ד. שיראו] שיהו ג שהיהו ה.

---

19. משנה לשנה. כאן מפרש רש"י "מימים ימימה" - פעם בשנה, שלא כדבריו בשמ"א א, ג ד"ה ועלה האיש ההוא "מזמן מועד למועד". (עיין פירושנו שם). רצונו לומר שחנה העלתה לשמואל מעיל קטן פעם בשנה למרות שעלתה בעצמה שלש פעמים בשנה. לכן מצמיד רש"י את פירושו "משנה לשנה" למלים "ומעיל קטן תעשה לו אמו". על ההוספה בד עיין הקדמה עמ' 55 ושמ"א כח, יד. / 20. לש' הווה הוא. ז"א פעולה תדירית, עיין 97, p. 409n. 14, p. 408n. Englander 102. / לו בן ואמ' לו וגו'. מד"ש פ"ו [ג] עמ' 64: "וברך עלי את אלקנה ואת אשתו וגו' (אמרו) [אמר] לו כל בנים שהקדוש ברוך הוא עתיד ליתן לך, יהיו מן הצדקת הזו וגו'", ועיין רו"ר פ"ז, יד. / והרי זה מקרא מסורס. עיין מלמד, כרך א' עמ' 429 / 22. ורבותינו אמרו וגו'. שבת נה ע"ב: "... אלא מה אני מקיים אשר ישכבון את הנשים מתוך ששהו את קיניהן שלא הלכו אצל בעליהן מעלה עליהן הכתוב כאילו שכבוס.", וכן יומא ט ע"א וע"ב; עיין ירושלמי כתובות פ"ג, ה"א סח ע"א; ירושלמי סוטה פ"א ה"ח ע"ב; עיין עוד בר"ר פפ"ה, יב עמ' 1046-1047; עיין רש"י יומא ט ע"ב: "ששהו את קיניהן. שהיו מביאות במלאות ימי לידתן ליטהר לאכול בקדשים והם היו בעלי גיאות והיו מתרשלין בהקרבתן והנשים ממתינות שם עד שיקריבום ומשתהות מלחזור למקומן אצל בעליהן ומבטלין את הנשים מפריה ורביה", וכן רש"י שבת נה ע"ב ד"ה ששהו את קיניהן. /

שמ"א ב, 24-27

24. אשר אנכי שומע מעבירים עם ד'. שמועה שעם ד' מעבירים עליהם לשון 'ויעבירו קול במחנה' פורפורטינט בלע"ז מוציאים עליכם קול שמועה לא טובה: 25. ופעללו. לשון משפט כמו 'ונתן בפלילים': אלהים. דיין: כי חפץ ד' להמיתם. שכבר נחתם גזר דין אבל קודם שנחתם גזר דין נאמ' 'כי לא אחפוץ במות המת': 27. ויבא איש אלהים*. זה היה אלקנה:

---

24. אנכי] אני ד. מעבירים] נ' את גדו. שעם] שאם ד. מעבירים²] נ' עם ד' ד נ' קול ו. עליהם] עליכם בגדוזמ. פורפורטינט בלע"ז] ח' מ. מוציאים] מוציאים] ד. 25. ופעללו] נ' אלהים ג. להמיתם] המיתם ה. דין] דינם ו. קודם] וקודם ג נ' נאמ' כי לא אחפוץ במות המת ג. שנחתם] שלא נחתם ד. דין²] דינם ו. במות] ח' ה. 27. אלהים*] האלהים אד³. היה] ח' מ.

---

24. שמועה שעם ד' מעבירים עליכם וגו'. עיין שבת נה ע"ב: "אמר רב פנחס לא חטא... והכתיב מעבירים אמר רב הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתיב.", ועיין רש"י שם "והא כתיב מעבירים וגו'... וזו אינה קושיא דהא מעבירים לאו לשון עבירה הוא אלא לשון ויעבירו קול במחנה (שמ' לו, ו) וה"ק להו לא טובה השמועה אשר אנכי שומע את עם ד' מעבירים ומכריזין וקובלים עליכם והאי מעבירים לשון רבים הוא ואעם ד' קאי ולא אבני עלי שהרי הם היו עוברים ולא מעבירים את אחרים". השווה רד"ק על פסוקנו, ועיין עוד פלורסהיים עמ' 45. ויעבירו קול במחנה. שמ' לו, ו. / פורפורטינט בלע"ז. (לא מצאתי פירושו). / לשון משפט. עיין רש"י יחז' טז, נב ד"ה אשר פללת, ורש"י דב' לב, לא ד"ה ואיבינו פלילים. / כמו ונתן בפלילים. שמ' כא, כב; עיין רש"י שם ד"ה בפלילים. / 25. דיין. ת"י על אתר, וכן רש"י ברכות ס ע"ב ד"ה אלהים; רש"י שמ' כ, א ד"ה וידבר אלהים וכיוצא בהם. / שכבר נחתם גזר דין וגו'. מד"ש פ"ז [ז] עמ' 68: "אם יחטא איש לאיש ופעללו אלהים (בית דין עושין פשרה ביניהם) ואם לד' יחטא איש מי יתפלל לו ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ד' להמיתם (שמ"א ב, כה) כתוב אחד אומר כי לא אחפוץ במות (הרשע) [המת] (יחז' יח, לב) וכתוב אחד אומר כי חפץ ד' להמיתם (שמ"א ב, כה) הא כיצד יתקימו שני כתובים הללו. עד שלא נחתמה גזר דין כי לא אחפוץ במות (הרשע) [המת], ומשנחתם גזר דינם כי חפץ ד' להמיתם וכו'". עיין ספרי נשא פמ"ב עמ' 45; במ"ר יא, ז; תנח' צו [ה] עמ' 7. / 27. זה אלקנה. מד"ש פ"ח [א] עמ' 69: "ויבא איש אלהים אל עלי [זה אלקנה]", ועיין רש"י שמ"א א, א ד"ה ועלה האיש עיין פירושו שם. /

שמ"א ב, 27

27. הנגלה ונגליתי אל בית אביך. מכאן שנחנבא אהרן במצרי' ומה היא הנבואה היא שנאמרה ליחזקאל 'ואומר אליהם איש שקוצי* עיניו השליכו ובגילולי מצרים אל חטמאו': הנגלה נגליתי. הידעתם כי הטובה הזאת והגדולה הזאת נתתי לאהרן:

---

27. אביך] נ' למדנו ג. ומה] מזה ז. ביחזקאל] ליחזקאל ב. אליהם] להם דוד אליו ב. לכם ג. שיקוצי] * גלולי א את שיקוצי דזמ. ובגילולי] ובשיקוצי ג. מצרים] בני ישר' ב. הידעתם] הודעתים ב. הטובה] ח' ב. והגדולה] הגדולה ב. הזאת] כאזות מ הזו גו ח' דהז.

---

27. מכאן שנחנבא אהרן במצרי' וגו'. תנח"ב שמ' [כד] עמ' 15: "... א"ל משה שלח נא ביד תשלח (שמ' ד, יג) את סבור שמא עיכב משה שלא לילך, לא עשה אלא כמכבד לאהרן אמר משה עד שלא עמדתי היה אהרן מתנבא להם שמונים שנה הוא שנאמר ואודע להם בארץ מצרים (יחזקאל כ, ה) ומנין שאהרן היה מתנבא להם. שנאמר ויבא איש האלהים אל עלי ויאמר אליו כה אמר ד' הנגלה נגליתי (לבית) [אל בית] אביך בהיותם במצרים לבית פרעה ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן (שמ"א ב: כז, כח) וכו' וכן תנח" שמ' [כז] עמ' 70; שמ"ר פ"ג, טז; עיין עוד תנח" צו [ח] עמ' 8; עיין רש"י שמ' ד, י ד"ה גם מתמול וגו'; רש"י יחז' כ, ז ד"ה ואומר אליהם; רש"י שבת קלט ע"א ד"ה זכה לחשן המשפט. / הידעתם. ז"א הלא ידעתם כי נגלה נגלתי; לרש"י, הנגלה - הלא נגלה - שאלה רטורית. זה ניתן ללמוד מת"י על אתר; רש"י בר' יז, יז ד"ה הלבן; רש"י ישע' כז, ז ד"ה הכמכת מכהו הכהו; ורש"י חבקוק א, יז ד"ה העל כן יריק חרמו. /

שמ"א ב, 29

29. אשר צויתי מעון. במעוני: להבריאכם מראשית וגו'. הרי זה מקרא מסורס 'ותכבד את בניך ממני לעמי' לעיני עמיד כבדתה את בניך ממני ומהו הכבוד 'להבריאכם מראשית כל מנחת ישר' קדמה סעודתכם לסעודתי כמה שני' גם בטרם יקטירון את החלב וגו' להבריאכם לשון סעודה כמו 'תבוא נא תמר אחותי ותברני לחם': לעמי. מוסב על 'ותכבד את בניך ממני' הראיתם והגדתם לעמי שאתם נכבדים ממני ובמה הראיתם 'להבריאכם מראשית מנחתכם':

---

29. צויתי] נ' מעון גו נ' מעון אשר צויתי בדומ. ותכבד את... ממני] ח' ב. לעיני... ממנו] ח' ד. ממני... ממני] ח' ה. ומהו] מהו ו. מראשית] ח' ד. לעמי... בניך] ח' ד. מוסב] מוסף ו. את] ח' ו. בניך] בניי ו. ממני] הוא ד. הגדתם] ח' גוזמ. נכבדים] מכובדים ג ח' ה.

---

29. במעוני. ת"י על אתר. / הרי זה מקרא מסורס. עיין מלמד, 427-422; Englander, HUCA 14, p. 422; Esra Shereshevsky, "Inversions in Rashi's Commentary (מקרא מסורס)" in Graetz College Anniversary Volume, Phila; 1971, pp. 263-268. / להבריאכם לשון סעודה. ת"י על אתר, וכן רש"י שמ"ב ג, לה, ד, לה לברות עיין פירושו שם; רש"י שמ"ב יג, ה, ד"ה את הבירה עיין פירושו שם. / כמו תבוא נא תמר אחותי ותברני לחם. שמ"ב יג, ה. /

שמ"א ב, 30

30. אמור אמרתי. שני פעמים פסקתי גדולה לבני איתמר בבני גרשם ובני מררי נאמ' 'ביד איתמר בן אהרן הכהן' ועלי מבני איתמר היה זו ראיתי במדרש שמואל ולשון הגון מזה שמעתי אמור אמרתי ביתך ובית אביך וגו' מתחלה נתתי כהונה לאלעזר הכהן שנ' 'והפשיט אהרן ואת בגדיו וגו'' ובימי פלגש בגבעה שפקרו ישר' ברוב המצות ומי גרם להם פנחס וכיוצא בו שהיה להם לסבב מעיר לעיר ולהוכיח נטלתי הכהונה הגדולה מהו ונתתי לך שאתה מבני איתמר ואמרתי 'יתהלכו לפני עד עולם' כשפוסקין גדולה לאדם פוסקין לו לדורותיו עד עולם:

---

30. איתמר [אהרן ו. בבני] בני ה כבני בגזמ. ובני [וכבני במ. הכהן] ח' דמ. מבני [ומבני ז. איתמר] עלי איתמר ז. ולשון [לשון ד. מזה] מן זה ד. ולשון הגון מזה שמעתי [ולשון הגון מזה שמעתי מ. ביתך] וביתך ג. ביתך... וגו' [ח' ד. וגו'] ח' ו. גדולה [הגדולה ד. שנ'] והרי ה. והפשיט [נ' את בד. בגבעה] ח' מ. המצות [מצות גו. להם] לו בו. לסבב [מסבב ג. מעיר] מצר ב. לעיר [אלעזר מ אל עיר ה אל צר ב. ולהוכיח] ולהוכיחם בגדהזמ. הגדולה גדולה גדהזמ. מהן [ממנו ד. ונתתי] ונתתיה בגדהזמ. שאתה מבני [שמבני מ. איתמר] נ' אחר מ אלעזר ואיתמר היו ו. יתהלכו [יהלכו ז. כשפוסקין] נ' לו דמ. לאדם [על האדם ו. לדורותיו] ולדורותיו בג. עד עולם [עד סוף כל הדורות ד.].

---

30. שני פעמים וגו'. מד"ש פ"ח [ג] עמ' 70: "... לכן נאם ד' אלהי ישראל אמור אמרתי וגו' (שמ"א ב, ל) רבי יהושע ברבי נחמיה בשם חד רבי מיאשא יתיב קמי רבי אבהו אמר אמרתי שתי פעמים ביד (מי) איתמר שתי פעמים, ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם ועתה [נאם ד'] חלילה לי וגו' (שם שם) / ולשון הגון מזה שמעתי. במ מסומנות המלים האלו בגירשיים וכן בכת"י א.ב. 186 / ובימי פלגש בגבעה וגו'. סא"ר (פי"א) פי"ב עמ' 57: "ופילגש בגבעה... באותה שעה נתנו כהונה לבני איתמר בן אהרן שבעים ושתיים שנה (וקילקלוס) [וקלקלוה] בני עלי מיד אמר הקב"ה מה בין זה לזה והלא אלעזר בן אהרן ואיתמר בן אהרן שנאמר (ואביט ואין) [וירא כי אין] איש וגו' באותה שעה אמר הקב"ה שתחזור כהונה לבעליה שנא' כה אמר ד' צבאות (שמ"א ב, כז) (אמור לאהרון, אמר לאהרן) אמור אמרתי ביתך ובית אביך וגו' [אמור לאהרון אמור לאיתמר] והקימותי לך כהן נאמן אשר וגו' (שם שם לד, לה) זה צדוק הכהן לפני דוד המלך וגו'". ועיין סא"ז פ"י עמ' 190 / כשפוסקין לו גדולה לאדם וגו'. זבחים קב ע"א: "בשעה שפוסקים גדולה לאדם פוסקים לו ולזרעו עד סוף כל הדורות וכו'". וכן מגילה יג ע"ב. /

שמ"א ב, 30-32

30. כי מכבדי אכבד. את בני פנחס שכיבד אותי בשיטים וכן היתה בימי שלמה כשנבנה המקדש ויגרש ויגרש את אביתר מהיות כהן לד' כדבר ד' אשר דבר על בית עלי ונעשה צדוק כהן גדול תחתיו שהוא מבני פנחס שכן נתייחסו בדברי הימים: ובוזיי יקלו. מאיליהם משאסתלק מהם: 31. וגדעתי את זרועך. החוזק שיש לכם בביתי שאתם אומ' 'ואם לא לקחתי בחזקה': ולא יהיה זקן בביתך. מדה כנגד מדה אתם אכלתם קדשים לפני זמנס בטרם יקטירוון את החלב אף אתם תמותו לפני זמן: והבסת צר מעון. וראיתה צרתך בצידך בתוך מעוני כאשר הרואה צרתה עמה בבית:

---

30. מכביד] נ' ד' ג. שכיבד] שנכדו ז. בימי] נ' פלשתים ז. כשנבנה] נ' בית גדהומ ובית ז. ויגרש] גירש ז. מהיות] נ' קדש (בשוליים) כהן ג. גדול] (בשוליים) ה. שהוא] שהיה גדהומ. נתייחסו] נתייחס ד. משאסתלק] מאסתלק ה. כשאסתלק דו. מהם] ומויליהן ה בחזקה ב. משאסתלק מהם] ח' ג. 31. וגדעתי... בחזקה] ח' ב. זרועך] זרועם ו. ואם] אם גמ. ולא יהיה זקן... זמן] ח' בגדהומ. וראיתה] וראיתך ד. בצידך] בדרך גהמ. 32. מעוני] מעונך ב. עמה] ח' בג. בבית] ח' ה בביתה ו.

---

30. את בני פנחס וגו'. עיין סא"ר שם. עיין רש"י מל"א ב, כז ד"ה את אשר דבר על בית עלי, ועיין עוד רי"ק שמ"א ג, יב ד"ה החל וכלה. / בדברי הימים. דה"א ה, ל ואילך. / החוזק. עיין רש"י תה' פג, ט ד"ה היו זרוע. / ואם לא לקחתי בחזקה. לעיל פסוק טז. / מידה כנגד מידה. לא מצאתי לזה מקור. /

שמ"א ב, 32-34

בכל אשר ייטיב את ישראל. כשיבנה בית עולמים בימי שלמה ותהא טובתם של ישראל שלימה כמו שני שם 'לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב' וכת' 'יהודה וישראל רבים כחול וגו' וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו כל ימי שלמה': 33. ולדאיב. כמו ולדאיב: ימותו אנשים. בחורים אינו דומה אבלו של בחור לאבלו של תינוק: 34. וזה* לך האות. שיתקיים הדבר ביום אחד ימותו שני בניך והיא תהיה לך אות שיתקיים כל הפורענות שני לך 'והבטת צר מעון וכל מרבית ביתך ימותו* אנשים':

[ותהא] והוא ג ותהיו ה. וכת' [ח' בגדהוזמ. רביס] ח' ב. וגו' [ח' בגדהוזמ נ' אשר על שפת הים וגו' מ. לבטח] ח' ג. איש] ח' ד. גפנו] נ' ואיש גדהמ. שלמה] נ' ולא יהיה זקן בביתך. מדה כנגד מדה אתם אכלתם קדשים לפני זמן [קודם זמנם ב] בטרם יקטרו את החלב אף אתם תמותון (תמותו ב) בלא זמן [לפני זמן ב] מב. 33. ולדאיב] נ' לשון דאבון ו. תינוק] נ' לא יהיה זקן בביתך מידה כנגד מידה אתם אכלתם קדשים לפני זמן בטרם יקטרו את החלב אף אתם תמותון לפני זמנם דהז. 34. וזה* והיה א. האות] האותות ו. שיתקיים] שתקיים ו. הדבר] האות ד. והיא] והוא דו וזה יהיה ה. אות] לאות ג. שיתקיים] שתקיים דו. ימותו* ימות אג. אנשים] נ' ולא יהיה זקן בביתך מדה כנגד מדה אתם אכלתם קדשים לפני זמנם בטרם יקטרו את החלב אף אתם תמותו לפני זמן גו.

---

32. יהודה וישראל רבים וגו'. מל"א ד, כ. / וישב יהודה וישראל וגו'. מל"א ה, ה. / 33. כמו לדאיב. מ"מ צד 61 ערך דב: "דב, מתחלק לשלש מחלקות... והשני ומדיבת נפש (ויק' כו, טז) ולדאיב את נפשך (שמ"א ב, לג)", ועיין Englander, HUCA 14, p. 396; HUCA 6-7, p. 426 ועיין עוד רד"ק על אתר ובספר השורשים עמ' 4. / בחורים. ת"י על אתר. / אינו דומה אבלו של בחור וגו'. לא מצאתי לזה מקור. באשר להוספה "לא יהיה זקן וגו'" עיין לעיל פסוק / 32.

שמ"א ב, 35-36

35. כהן נאמן. הוא צדוק: 36. לאגורת כסף. בשביל להשתכר מעה כסף ממשקולות עשרים גרה הוא: ספחני. אספני:

---

36. כסף] נ' (בשוליים) לאגור כסף א' ח' ג לאגורה ב לאגורת הו לאגודת ז. לאגורת: ... גרה הוא] ח' ד. ספחני] נ' נא ז. אספני] נ' אל אחת הכהונות אל אחת מבתי אבות ו.

---

35. הוא צדוק. עיין סא"ר שם שציינו לעיל פסוק 30; עיין רש"י מל"א א, ז ד"ה אביתר הכהן; רש"י שמ"ב טו, כד ד"ה ויעל אביתר. / 36. מעה כסף. ת"י על אתר; עיין דונש צד 46; עיין רש"י שמ' ל, יג ד"ה גרה. / ממשקולות עשרים גרה הוא. מר"א עמ' 88: "ד"א אגור (למשלי ל, א) האגורה הזו גרה היא, שנ' יבא להשתחות לו לאגורת כסף ואומ' עשרים גרה השקל...". / ספחני. עיין מ"מ צד 128 ערך ספח, וכן רש"י ישע' ה, ו ד"ה והנה משפח, ורש"י סוטה ה ע"ב ד"ה ספחני נא; רש"י יחז' יג, יח ד"ה המספחות; רש"י ישע' יד, א ד"ה ונספחו; רש"י איוב ל, ז ד"ה חרול יסופחו; רש"י שבועות ו ע"ב ד"ה ספחני. /

שמ"א ג, 1-3

שמואל א פרק ג

1. היה יקר. היה מנוע וכן 'יקר רוח איש תבונה' מנוע דברים אדם מבין: 3.
אין חזון נפרץ. לית נבואה גליא: נפרץ. לשון 'ופרצת ימה וקדמה': ושמואל
שכב במקומו' בעזרת הלויים השומרים בבית המקדש וכן חרגם יונתן ושמואל שכב
בעזרת ליואי: בהיכל ד'. אשר שם ארון האלהים:

---

1. תבונה] נ' הוקר רגלך מבית רעך ד. מנוע] היה מנוע ו. אדם] איש ב. גליא]
גליא הז. נפרץ] ח' דה. לשון] כמ' ג. ימה וקדמה] ח' ג. 3. במקומו]*
במקומה א. בעזרת... בעזרת] ח' ו. בבית] בית ד. ליואי] לואי ו. האלהים]
אלהים ו ד' ה. נ' ושמואל שוכב במקומו בעזרת הלויים השומרים בבית המקדש וכן
ו.

---

1. וכן יקר רוח איש תבונה. משלי יז, כז. / מנוע דברים אדם מבין. אילו דברי
רש"י במשלי שם ד"ה הוקר רגלך. ועיין רש"י תה' לו, ח ד"ה מה יקר חסדך ורש"י
סוכה מט ע"ב ד"ה שמא כל הבא לקפוץ. י' אבינרי 'בהיכל רש"י' כרך ב' עמ'
תע"ט ערך יקר, טוען שבסוכה רש"י פירש יקר כלשון מנוע רק "בהשפעת דרשת
חז"ל" אך דברי רש"י בתהילים מוכיחים שאין הדבר כן. בכל המקומות הנ"ל מפרש
רש"י יקר; מנוע/נדיר. / 3. לית נבואה גליא. ח"י על אחר. / ופרצת ימה וקדמה.
בר' כח, יד. רש"י לכאורה מפרש מילת נפרץ נפוץ, נמצא ובאותו הקשר מביא
הפסוק מבראשית. אמנם קצת משונה שבבראשית רש"י מפרש "ופרצת. וחזקת" כמו
וכן יפרץ (שמ' א, יב); עיין עוד רש"י בר' לח, כט ד"ה פרצת. / במקומו בעזרת
הלויים... בעזרת ליואי. ח"י על אחר. /

שמ"א ג, 4-7

4. ויקרא ד'. וקול יצא מתוך היכל ה' מבית קדש הקדשים שקרא לשמואל. סוף המקרא העליון מחובר לראש המקרא התחתון* וזהו שאמ' הכת' 'ירעם אל בקולו נפלאות'. עלי היה כהן ושומר מבפנים ושמואל היה לוי ושוכב מבחוץ וקפץ הקול דרך עלי לשמואל במסכת תמיד: 7. טרם ידע את ד'. עדיין לא היה מכיר עניין קול נבואה כל טרם שבמקרא עדיין לא כתרגומו עד לא ואינו לשון לפני וזה יוכיח ועוד כי 'טרם תיראון' מפורש ממנו וכן 'כל שיח השדה טרם יהיה בארץ':

---

4. מחוך היכל] מהיכל ו. מבית] בבית ד. קדש] קדשי גדהו. לשמואל] שמואל מ. התחתון]* תחתון א. וזהו] זהו בגהמ. בקולו] בקול ו. ושוכב] ושומר בד. מבחוץ] ח' ה. דרך עלי לשמואל] מעלי לשמואל ז. 7. תיראון] תראו ב. כל] נ' לשון ו. יהיה בארץ] יצמח ג.

---

4. בסוף המקרא העליון. "בהיכל ד' אשר שם ארון אלהים". / מחובר לראש המקרא התחתון. "ויקרא ד' אל שמואל". ז"א: שמואל שוכב [במקומו]. / עלי היה כהן ושומר מבפנים וגו'. מד"ש פ"ט [ה] עמ' 75: "תמן תנינן נעל הכהן מבפנים ובן לוי ישן מבחוץ קפץ הדיבור אל עלי ודבר עם שמואל וגו'". מענין שרש"י איננו מסרס את המקרא. עיין קד' עח ע"ב, וכן ל"ב מידות מיזה ל"ב, ענעלו עמ' 39: "ממוקדם ומאוחר שהוא בענין כיצד. ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ד' (שמ"א ג, ג) והלא אין ישיבה בהיכל כל שכן שכיבה ואפ"י בעזרה אין ישיבה אלא למלכי בית דוד בלבד שנא' ויבא המלך דוד וישב לפני ד' ויאמר מי וגו' (שמ"ב ז, יח) ומה ת"ל ושמואל שוכב בהיכל ד' אלא מוקדם הוא, וכן הוא אומר ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ד' ושמואל שוכב במקומו". כדאי לציין שאין סתירה בין פרש"י המבוסס על ת"י ומד"ש ל"ב מדות, ועיין *Esra Shereshevsky*, Graetz College (מקרא מסורס) "Inversions in Rashi's Commentary" Anniversary Volume, Phil. 1971, pp. 264-265. / ירעם אל בקולו נפלאות. איוב לו, ה. הפסוק הזה מובא במדרש שמואל פ"ט [א] [ב] עמ' 73-74 ג' פעמים בהקשר אחר. רש"י שהכיר אותה פרשה במדרש צירף את הפסוק מאיוב למדרש הנ"ל. / במסכת תמיד. צ"ל מדות, עיין שם א, ט: "... ונעל הכהן מבפנים ובן לוי ישן לו מבחוץ...". 7. כל טרם שבמקרא וגו'. וכן רש"י בר' ב, ה ד"ה טרם יהיה בארץ, רש"י שמ' ט, ל ד"ה טרם תיראון ועיין מ"מ צד 100 ערך טרם. / כתרגומו עד לא. ת"י כאן. / וזה יוכיח. פסוקנו. / כי טרם תראון. שמ' ט, ל. / מפורש ממנו. אולם הפסוק "כי טרם תיראון" מפורש יותר. / וכן כל שיח השדה וגו'. בר' ב, ה. /

שמ"א ג, 10-12

10. ויאמר שמואל דבר. ולא הזכיר שם שמים כמו שציוהו עלי אמ' שמא קול אחר הוא: 11. תצילנה. לשון צלצלים* טנטיניר בלע': עשה דבר. היא לקיחת הארון ביד* פלשתיים: 12. החל וכלה. אותו היום תתחיל גזירתי על בית עלי שימותו חפני ופנחס ומכאן ואילך אכלה גזירתי ואשלימה מדור אל דור להמיתם אנשים בני שמונה עשרה שנה: החל וכלה. קומיניננט אישפליינט בל':

---

10. ולא] לא ו. שם] שמואל (מחוק) ה. אחר הוא] נ' ומוטב שאעבור על דברי רבי ולא אוציא שם שמים לבטלה ד. 11. תצילנה... בלע'/עשה דבר-פלשתיים] ~ מ. צלצלים]* ניצללים צלצלים א. עשה דבר] ח' ה. ביד]* מיד או. 12. אותו היום... שמונה עשרה שנה] ח' ה. תתחיל] תחול ב. שימותו] שמותו ג.

10. ולא הזכיר שם שמים וגו'. שבת קי"ג ע"ב: "תן לחכם ויחכם עוד אמר רבי אלעזר זו רות המואביה ושמואל הרמתי... שמואל ואילו עלי קאמר ליה שכב והיה אם יקרא אליך ואמרת דבר דק כי שומע עבדך ואילו בדידי' כתיב ביה ויבא די ויתיצב ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל ויאמר דבר כי שומע עבדך ולא אמר דבר די", ועיין רש"י שם ד"ה שמואל, וכן תנח' צו, יג עמ' 9 / 11. טנטיניר בלע'. (מצלצים = Tintiner (Tinteront) / היא לקיחת הארון. מד"ש פ"י [א] עמ' 76: "ויאמר ד' אל שמואל הנה אנכי עושה דבר בישראל (ש"א ג, יא) רבי שמואל בר רב נחמן אמר זו שביית הארון". 12. בן שמונה עשרה שנה. ר"ה יח ע"א: "תנו רבנן משפחה אחת היתה בירושלים שהיו מתיה מתין בני י"ח שנה באו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי אמר להם שמא ממשפחת עלי אתם דכתיב ביה וכל מרבית ביתך ימותו אנשים לכו ועסקו בתורה וחינו והלכו ועסקו בתורה וחינו והיו קורין אותה משפחת רבן יוחנן על שמו". / קומיניננט אישפליינט בל' (מתחיל ומסיים = Komancant Eesplajjant (Commencant et s'achevant) /

שמ"א ג, 13-18

13. כי מקללים להם בניו. מקללים* לי היה לו לומ' אלא שכינה הכת' מקללים מקילים* וכן כל קללה לשון קלות ובזיון הוא: ולא כיהה. לא הכהה פניהם להעבירם מגדולתם: 17. כה יעשה לך. באותה קללה עצמה שלא יהו לך בניס הגונים וכן עלתה לו ואע"פ שהגיד לו. 18. ולא כיחד. מכאן אמרו קללת חכם אפילו על תנאי היא* באה: ד' הוא. אדון הוא והכל שלו:

---

13. להם... מקילים] ח' ג. בניו] נ' אותו היום תתחיל גזירתי על בית עלי שימותו חפני ופנחס ומכאן ואילך יוכלה גזירתי ואשלימה עליהם מדור אל דור להמיחם בני י"ח שנה החל וכלה קומיינצנט איאנשפלינט ה. [מקללים]* מקילים א. אלא... [מקילים] ח' ד. [מקללים מקילים]* ח' א. וכן] ח' בגדהוזמ. לא [הכהה] ולא הכהה גו. 17. [באותה] כאותה גדולה יעשה ב. [קללה] הקללה ד. [יהו] יהיו דז. [עלתה] עשחה ה. לו] ולא ו. 18. [ולא] לא ה. [על] נ' חינם ז. [היא]* ח' אבו. [והכל] הכל ז. [שלו] נ' כי נגלה ד' אל שמואל. לפי שנאמר למעלה ודבר ד' היה יקר בימים ההם אמר כאן כי מעתה בשביל שמואל נגלה ושנה והרגיל להגלות בגומ.

---

13. אלא שכינה הכת'. מכילתא מסכת שירה פ"ו עמ' 135: "כיוצא בו בעון אשר ידע כי מקללים להם וגו' (שמ"א ג, יג) אלא שכינה הכתוב... ולמקבילות עיין שם הערה 10; תנח' בשלח [טז] עמ' 89. 'כל קללה לשון קלות ובזיון הוא'. וכן רש"י דב' כא, כג ד"ה קללת אלהים חלוי. עיין רי"ק על אתר עמ' נג שהולך בעקבות רש"י. השווה רש"י איוב כד, יחד ד"ה תקולל חלקתם בארץ ולא יפנה דרך כרמים, המביא פירוש אחר. / 18. מכאן אמרו. מכות יא ע"א: "א"ר אבהו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה מנלן מעלי דקאמר ליה [עלי] לשמואל כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר ואף על גב דכתיב ויגד לו שמואל את כל הדברים ולא כחד ממנו [ואפ"ה] כתיב ולא הלכו בניו בדרכיו", עיין רש"י שם ד"ה אפי' על תנאי: "ולא נתקיים התנאי אעפ"כ היא באה דהא קללה על תנאי היתה אם תכחד ממני ולא נתקיים שלא נתקיים שלא כיחד ואעפ"כ נתקיימה הקללה דכתיב ולא הלכו בניו בדרכיו וגו' וזו קללה קללו עלי כה יעשה לך כמו שנעשה לי שאין בני מהוגנין. / אדון הוא. מד"ש פ"י [ב] עמ' 77: "אדון הוא מר הוא הטוב בעיניו יעשה", באשר להוספה בגדומ עיין הקדמה עמ' 29.

שמואל א פרק ד

1. ויהי דבר שמואל לכל ישראל. נהיה הדבר שנאמר לשמואל ובא לכל ישראל והיאך היה הפורעות 'ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה': 2. ותטש המלחמה. ותתפשט המלחמה כמו 'והנם נטושים על פני כל הארץ' וכן 'וינטשו בלחי': אבן העזר. עדיין לא היה כן שמה כי בימי שמואל נקראת כן וכאן קראה על שם סופה: 8. בכל* מכה במדבר. על ים סוף ויהונתן תירגם ולעמיה עביד פרישן במדברא ובספרי שנינו שהפרשה הזו עירובי דברים מי שאמר זו לא אמר זו כשירים שבהם אמרו מי יצלנו מיד האלהים* האדירים האלה והרשעים אמרו אלה הם האלהים המכים את המצרים בכל מכה כל מכות שהיו לו על המצרים הביאם אין לו עוד מכה מעתה:

---

1. נהיה] ויהיה ב היה ג. לשמואל] של שמואל ד. היה] הוא ג. הפורענות] פורענות ז. פלשתים]* הפלשתים אב. 2. ותטש המלחמה... בלחי/אבן העזר... סופה ~ מ. ותתפשט המלחמה] נ' ותטוש המלחמה ז. נטושים] נ' כלומ' נתפשטה המלחמה ה. כל] ח' מ. וכן] כמו ה. שמואל] שאול בגהומ. 8. בכל]* כל א. שנינו] דריש ה. שהפרשה] שפרשה ג. ובספרי... מכה מעתה] ח' ד. עירובי] עירוב המ. ערב ז. זו] זה מ. אמר זו] אמר זה מ. יצלנו] יצילם ג. האלהים]* האמורי א. לו] להם ב. המצרים] למצרים ב מצרים ג. אין] ואין ב.

1. נהיה הדבר שנאמר לשמואל. ז"א לא שדבר שמואל נשמע ע"י (או נאמר ל) כל ישראל אלא שהוא נתקיים בכל ישראל. / 2. והנם נטושים וגו'. שמ"א ל, טז. / וינטשו בלחי. שופ' טו, ט. עיין רש"י שם ד"ה וינטשו, וכן רש"י במ' יא, לא, ד"ה ויטש; רש"י ישע' כא, טו ד"ה חרב נטושה, רש"י שמ"ב ה; יח ד"ה וינטשו; עיין ת"י כאן; ורי"ק כאן עמ' נד. / כי בימי שמואל. שמ"א ז, יב. / 8. ויונתן תירגם. ת"י על אתר. / ובספרי שנינו. ספרי בהעלותך פס"ח עמ' 87-88: "... כיוצא בו אוי לנו מי יצלנו מיד האלהים האדירים האלה (שמ"א ד, ח) עד כאן אמרו צדיקים אבל רשעים אמרו אלה הם האלהים המכים את המצרים בכל מכה במדבר (שם) אמרו עשר מכות היו לו והביאם על המצריים ושוב אין לו מכה מעתה וגו'". עיין תוספתא סוטה פ"ט ה"ד עמ' 211, ומד"ש פ"י [ד] עמ' 78. / שהפרשה הזו עירובי דברים. מילים אלו אינן במקור רש"י -- בספרי, אמנם מופיעות הן במקבילות. עיין מד"ש פ"י [ד] עמ' 77: "הא כל הפרשה עירובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה." וכן תוספתא שם. /

שמ"א ד, 12-19

12. איש בנימין. זה היה שאול שחטף את הלוחות מיד גלית וברח לו: 13. יד דרך מצפה*. אצל יד הדרך היה מצפה: 18. מפרקתו. אפקותיה עצם הצואר: 19. ללת. על כרחו ללדת פירושו ואין לו דמיון ומנחם חיברו בחלק יללה לפי שחבלי לידתה ביללה באו לה ויסוד יללה אין אות ביסודה אלא למ"ד לבדה: נהפכו. נשתנו מכדרכו לכך מתה:

---

12. וברח] והלך ב. 13. יד דרך] נ' הצפון אל יד הירדן ז. דרך מצפה] * נ' אל יד הדרך א. אצל] אל בגד. מצפה] המצפה ג. 18. אפקותיה] אפרקותיה מ. 19. כרחו] כרחו ו. פירושו] ח' ה. דמיון] נ' בתור' ה. חיברו] פירושו ב. יללה] לילה ג. לה] כאן ב. למ"ד] אות למ"ד ד "ל" ה. לבדה] בלבד בד.

---

12. זה היה שאול וגו'. מד"ש פי"א [א] עמ' 78-79: "וירץ איש בנימין מהמערכה ויבא שילה ביום ההוא ומדיו קרועים ואדמה על ראשו (שמ"א ד', יב) זה שאול. ר' לוי ור' סימן ורבנו חז [ר' לוי] אומר ששים מיל הלך שאול באותו היום במערכה היה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחספן מיד גלית ובא, ור' סימן אמר מאה ועשרים מיל הלך שאול באותו היום בשילה היה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחספן מיד גלית ובא, ורבנו אמרין מאה ושמונים מיל הלך שאול באותו היום במערכה היה וברח לשילה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחספן מיד גלית ובא." ועיין שו"ט ז [ב] עמ' 63. / מיד גלית. עיין עוד רש"י שמ"א יז, ח ד"ה הלא אנכי הפלשתי. / 13. אצל יד הדרך. אצל; יד הדרך היה מצפה, ז"א יד=אצל. / 18. אפקותיה. ת"י על אתר, ועיין ח"נ בשפרבר. / עצם הצואר. וכן רש"י חולקין י ע"ב ד"ה בעצם מפרקת. / 19. על כרחו ללדת. מוכרחים אנו לבאר שפירושו "ללדת", אף שאין לו דמיון. / ללדת. ת"י על אתר. / ומנחם חברו. עיין מ"מ צד 113 ערך "ל": "הילל ברוש (זכריה יא, ב) כי ילילו על משכבותם (הושע ז,) ויתכן להיות מגזרתם הרה ללדת (שמ"א ד, יט) לשון אנינות." ועיין עוד / .Englander, HUCA 14, p. 387n. 3.

שמ"א ד, 19-21

19. ציריה. צירי דלתי בטנה קרדוניל בלע"ז: 21. אי כבוד. אין כבוד וכך ימלט אי נקי אין נקי': אל הלקח. כמו על הלקח ואינו צריך לזוזו מלשון אל למי שיודע להבין דברו: אל הלקח. אישטורש לאישטרופריש: ואל מות חמיה. ואל הרעה הזאת שמת חמיה ואישה.

---

21. ימלט אי] נ' לנו אי ב. אל הלקח... להבין דברו] ח' ד. ואינו] אינו ו ואין ד. להבין דברו] דברו להבין ב. דבריו ה. אל הלקח] ח' ה. חמיה] נ' ואישה דו. ואל] א דמ. ועל ג. שמת] ח' ב.

---

19. צירי דלתי בטנה. בכורות מה ע"א: "... שמא באשה בדקתם שהוסיף לה הכתוב שני צירים ושני דלתות חניא רבי אלעזר אומר כשם שצירים לבית כך צירים לאשה שנאמר ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה וגו'...", וכן ויק"ר פי"ד, ד עמ' ש"ו; רש"י ישע' יג, ח ד"ה צירים וחבלים ורש"י ישע' כא, ג ד"ה צירים. / קרדוניל (צירים = Les gondes) / Kardonajl. 21. אין כבוד. עיין מ"מ צד 22 ערך אי: "המראה הרביעי אי כבוד אמר (שמ"א ד, כא) ימלט אי נקי (איוב כ"ב, ל) ולרוזנים אי שכר (משלי ל"א, ד) לשון אין המה", וכן רש"י משלי לא, ד ד"ה אי שכר. / וכן ימלט אי נקי. איוב כב, ל ועיין רש"י שם. / כמו על הלקח. וכן רש"י ברי לז, לה ד"ה ארד אל בני / אישטורש לאישטרופריש. Etvajjrs leestripris בגלל לקיחת (A cause de la prise de (m.à.m. dû être prise l'arche = הארון) /.

שמ"א ה, 2-11

שמואל א פרק ה

2. אצל דגן. צלם עשוי בדמות פני דג: 4. המפתח. איסקופה: 6. וישימם. לשרן שממה: בטחורים. חולחלת כרכשא מכת הנקב עכברים נכנסים בנקביהם ושומטים את בני מעיהם ויוצאים: 9. וישתרו. כמו וישתרו שהרי הוא במסורת הכתובים שכן ומפרשים בלשון סמך מכת בית הסתרים: 11. מהומת מות. כל מהומה על ידי רעם וזה אביהם 'וירעם ד' בקול גדול על פלשתים ויהומם' כך:

2. צלם] נ' אחד ז. עשוי] שעשוי ו. בדמות] כדמות וז. פני] ח' בדמ. 4. איסקופה] אסקופה בגדזמ. 6. וישימם] נ' לשרן וישימם ג. בטחורים] נ' בעפלים בטחורים ו. חולחלת] חלוחלת הזמ חלוחלת בג חלחלת ד חולי של ו. בנקביהם] ח' מ בנקביה ז. את] ח' דמ. בני] ח' ד. 9. וישתרו] וישתרו בדמ. כמו וישתרו] נ' הם ה. שהרי הוא] ח' ה. בלשון] ח' ג. סמך] בסמך ג. הסתרים] הסתר ד. 11. מהומה] מהומת ה מהומות מ. רעם] רעה ה. גדול] נ' ביום ההוא ז. על פלשתים] ח' ה. כך] כן ד נ' מפורש באגדת (בהגדת ז) שלשים ושתיים מדות דר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בגדהוזמ.

2. בדמות פני דג. עיין מ"מ צד 61-62 ערך דג: "ולא נודע אם הסמל צורת דג היה ואם שמו דגן כיתר שמות העצבים...". ועיין עוד דברי ר"ת (תשובות דונש צד 58): "... אך עוד נפלאתי על דברי מנחם אשר אמר כי לא נודע אם צורת דג היה לו או שמו דגון, הלא יש לנו לדעת כי שמו דגון ולא צורת דג הייתה לו כאשר כתוב וראש דגון ושתי כפות ידיו כרותות אל המפתח (שמ"א ה,ד) ולו צורת דג היה לו אין ידים לו. וא"ת צורת דג וידי אדם למה זה הבל איגע להעמיד שקר בלא רגלים?...". ואפשר שנוסחת רש"י (כדמות פני דג) נפטרה מקושי זה, וכן רד"ק על אתר ע"ש. / 4. איסקופה. ת"י על אתר. / 6. לשרן שממה. ת"י על אתר; ואצדינון עיין רש"י יחז' כ, כו ד"ה אשמם; ת"י שם. / חולחלת כרכשא. קרום המעיים. / מכת הנקב. עיין רש"י תה' עח, סו ד"ה ויך צריו אחור. / עכברים נכנסים וגו'. ספרי בהעלותך פפ"ח עמ' 88: "... והיה אחד מהם יושב בטחור ועכבר יוצא מן החהום שומט את בני מעין וחוזר לתהום...". לפי הספרי טחור = בית הכסא אך לפי רש"י טחור = קרום מעיים. עיין חולין נ ע"א. וכן מד"ש פי"א [ו] עמ' 80, ועיין ועד שו"ט פע"ח [יא] עמ' 350. / 9. במסרת הכתובים. מסורת קטנה על אתר. ועיין אכלה ואכלה, מהד' זלמן פרענסדארף, עמ' 121 120 ערך 191 (י"ח מלין כתבי ש' וקרין ס') וכן מנחתשי על פסוקנו, ועיין עוד 167, n. 422, p. 14, Englander, HUCA 11. / 11. וירעם ד'. ... ויהומם. שמ"א ז, י. / כך. בכל עדי הנוסח שלנו (ראה ח"נ) צוין כאן המקור: לב מדות ועיין דברי רש"י שמ' יד, כד ד"ה ויהם. שגם שם מביא המדרש הנ"ל בשם ל"ב מדות. ובמהדורת ל"ב מדות שלנו ליתא. המילה כד "בפנים" מלמדת שהמלים נשמטו מכת"י א (וכן גם א.ב. 186, ופרמא 387 שבדקתי לפרקים אלה (עיין לעיל) המשמיטים את כל הקטע.) וכבר העיר על זה ברלינר, שמ' יד, כד עמ' 131 הערה י"ד. /

שמ"א ו, 8-2

שמואל א פרק ו

2. במה נשלחנו. באיזה עניין נשלחנו שלא יחרה אפו וישוב חרונו ממנו: 3. אשם. היכר דבר שאתם מודים שמעלתם: אז תרפאו ונודעלכם. שהוא עושה כי למה לא תסור ידו אז מכס: 4. סרני פלשתים. חמשה הם כמה שני ביהושע 'העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני': 7. עלות. מניקות: אשר לא עלה עליהם על. כל זה לניסיון שאין אילו ראויות למשוך ועוד שגועות אחר בניהן ואם יהא כח בארון שיוליכו אותו מאיליהן נדע שהוא עשה לנו: 8. ארגז. אישקרין בל':

---

2. [נשלחנו] נ' למקומו ו. באיזה עניין [נשלחנו] ח' ג. [יחרה] חרה ג.
3. [היכר] הכיר ז. [תרפאו] חרפו במ. [תסור] יסור ב. [ידו אז] ~ בד. [אז] אף ה.
4. [האשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני] והאשקלוני והאשדודי והגתי והעקרוני ב. והאשדודי והעקרוני והאשקלוני והגתי ג. 7. [ראויות] ראויין ד.
[ועוד] ובעוד ג. [הא] נ' עוד ז נ' בס ג יש ו. [כח] נ' שאילכי ג. [בארון] הארון ג. [שיוליכו אותו] ח' ג.

---

2. באיזה עניין. ולא "עם מה נשלחנו" כי ברור מהתשובה שלא ידעו הפלשתים שנחוץ לשלוח אתו מנחה ולכן פירש"י באיזה עניין. / 3. היכר דבר וגו'. ועיין רש"י ישע' נג, י ד"ה אם תשים אשם נפשו וכו', וכן רש"י משלי יד, ט ד"ה אוילים יליץ אשם. / כמה שני ביהושע. יהושע יג, ג. / 7. מניקות. ת"י על אתר, ועיין רש"י בר' לג, יג ד"ה עלות; רש"י ישע' מ, יא ד"ה עלות ינהל, ועיין עוד מ"מ צד 133 ערך על. / ועוד שגועות אחר בניהן. וכן רש"י ע"ז כד ע"ב ד"ה הוראת שעה. / 8. אישקרין בל'. (ארגז = Ecrin) (Eskrin). /

שמ"א ו, 10-18

10. כלו בבית. לשון כלא: 12. וישרנה. הרי תיבה אנדרוגינוס מלמד שאף הוולדות היו אומרים שירה עמהן בבית וישרנה דרך ישר ורבותי' פירשו שהיו אומרות שירה רני רני השיטה התנופפי כו' כדאית' במסכת ע"ז: בית שמש. ישר' היו: הלך וגעו. לשון צעקת בקר געייה: 13. וישמחו לראות. היו מסתכלים היאך הוא בא לבדו ומשמחתם נהגו בו קלות ראש ולא היו מסתכלין בו באימה ודרך כבוד: 18. כופר הפרזי. כפר שאין לו חומה:

---

10. כלו] כלוא ג. 12. תיבה] תיבת ה' נ' זו דמ. מלמד שאף] ח' ג. שאף] ח' הו. הוולדות] שהוולדות הו. עמהן בבית וישרנה דרך ישר ורבותי' פירשו שהיו אומרות שירה] ח' מ. ע"ז] נ' ולפי פשוטו וישרנה לשון ישר דרך ישר היו הולכות מ. ישר' היו] ח' מ. וגעו] וגעה ז. 13. מסתכלין] נ' באימה ודרך ב נ' לראות ו. היו] ח' ב. 18. לו] לא ג להם ה.

---

10. לשון כלא. מ"מ צד 104 ערך כל: "... השמיני... ובבתי כלאים החבאו (ישע' מג, כב) ואת בניהם כלו בבית (שמ"א ו, י) ענין מסגר המה", וכן רש"י ע"ז כד ע"ב: "כלו בבית. לשון בית הכלא. לישנא אחרינא לשון מניעה כמו לא יכלה ממך (בר' כג, ו) מנעום מלילך אחריהם", וכדברי הל"א גם רש"י בר' כג, ו ד"ה לא יכלה, וכן רש"י חגי א, י ד"ה עליכם כלאו שמים מטל, וכן ר' ישעיה דטראני על פסוקנו, ועיין עוד פלורסהיים עמ' 48, 428-434, pp. 6-7, Englander HUCA. /

12. הרי תיבה אנדרוגינוס. עיין שם אפרים על פסוקנו: "אנדרוגינוס ר"ל שמלת וישרנה הפרות כלול מלשון זכר ומלשון נקבה מדלא כתיב ותשרנה וכתוב ביו"ד הוא לשון זכר ומדלא כתיב ויישירו וכתוב וישרנה הוא ג"כ לשון נקבה מלמד שגם הוולדות שהיו זכרים אומרים שירה.", וכן נסיונות אברהם ועטרת צבי על פסוקנו. / מלמד שאף הוולדות... שירה. לא מצאתי לזה מקור. ולא ברור לי למה רש"י התחיל בפירוש שירה, עבר לישר וחזר לשירה ועיין הנוסח במ המשנה את סדר הדברים. / וישרנה דרך ישר. ת"י על אחר, וכן בב"ר נד, ד עמ' 581: "... וישרנה הפרות בדרך מהלכות בישירות", וכן מד"ש פי"ב [ג] עמ' 82, וע"ש הערה (טו), וכן המיוחס לרש"י דה"א טז, יב ד"ה זכרו נפלאותיו. / רני רני רני וגו'. ע"ז כד ע"ב: "וישרנה הפרות בדרך על דרך בית שמש וגו'... ר' יצחק נפחא אמר רוני רוני השיטה התנופפי ברוב הדרך המחושקת בריקמי זהב וגו'", וכן בר"ר שם, ומד"ש שם; סא"ר פי"א עמ' 58 / 13. נהגו בו קלות ראש וגו'. עיין סוטה לה ע"א-ע"ב: "ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון משום דראו ויך (אלהים) רבי אבהו ורבי אלעזר חד אמר קוצרין ומשתחויים היו וחד אמר מילי נמי (אלהים) רבי אבהו ורבי אלעזר חד אמר קוצרין ומשתחויים היו וחד מילי נמי אמור מאן אמריך (להא) דאימריית ומאן אתא עלך דאי פייסת...". ועיין רש"י שם: "קוצרין ומשתחויים" היו. לא בטלו ממלכתו לכבדו והאי ראון לשון בזיון כמו אל תראוני שאני שחרחרת (שה"ש א, ו): מאו אמריך דאימריית. מי הכעיסך כשכעסת ולא הצלת את עצמך מן השבייה ועתה מי מפייסך כשנתפייסת לבא מאליך: "ולדעה הראשונה, עיין רש"י שה"ש א, ו ד"ה אל תראוני; במד"ר פה, ט; וסא"ר פי"א עמ' 58 / 18. כפר שאין לו חומה. ת"י על אחר. /

שמ"א ו, 18-19

18. אבל הגדולה. היא האבן הגדולה האמורה למעלה שהלמ"ד בא במקום נו"ן וכן נשכה במקום לשכה בספר עזרא ומפני שאירע להם אבלות בדבר קרא אבל: 19. שבעים איש. וקטל בסבא עמא שבעין גברין ובקהלא חמשין אלפי גברין ורבותי אמרו שבעים איש שכל אחד שקול כחמשים אלף או חמשים אלף שכל אחד שקול כשבעים סנהדרים:

---

18. הגדולה] גדולה ב. האבן] אבן בדהוזמ. הגדולה²] גדולה בו נ' היא ז. בא] באה בגומ ח' ד. במקום] כמו ג לשון דז. ומפני] מפני ו. להם] נ' זכות ג. בדבר] נ' זה ד. קרא] קראה בגדוזמ. 19. איש] נ' חמישים אלף איש בגדהוזמ. נ' תרגם יונתן דמ. בסבא] בסבי בגדהוזמ. גברין] גברא גזמ. חמשין אלפי] ח' ז. גברין²] גברא זמ. שבעים איש] ח' גה. אחד] נ' היה דמ. כחמשים אלף... שקול] ח' בג. אלף] נ' איש הו. אחד] ואחד ו. שקול] נ' אחד ז.

---

18. שהלמד בא במקום נו"ן. עיין להלן כז, ח ד"ה בארץ שורה. וכן רש"י ישעי כא, ד"ה ד"א נטושה. / בספר עזרא. נחמיה יג, ז. רש"י קורא לספר נחמיה, ספר עזרא. וכן למשל בדבריו בישעי מט, כב ד"ה בחצון, ועיין עוד הערת י. קרינסקי (בתוך מחוקקי יהודה), ויקרא כג, כד, קרני אור [טז]. / 19. וקטל... גברא. ח"י על אתר. / ורבותינו אמרו. סוטה לה ע"א-ע"ב: "ויך בעם שבעים איש וחמישים אלף איש ר' אבהו ורבי אלעזר חד אמר שבעים איש היו וכל אחד ואחד שקול כחמשים אלף וחד אמר חמישים אלף היו וכל אחד ואחד שקול כשבעים סנהדרין". וכן ירושלמי סנ' פ"ב ה"ד, יב ע"א; ובמד"ר שם. /

שמ"א ז, 1-6

שמואל א פרק ז

1. קדשו. זמינו: 2. מיום שבת הארון בקרית יערים. וראו הפורענות שבא עליהן בעון בני עלי ואת הגבורה שעשה הק' בפלשתים: וינהו אחרי ד'. על ידי שמואל שהיה מסבב מעיר לעיר ושופטן ומוכיחן: וינהו. לשון המשכה ולשון ארמי תתנהון לפולחני וכן לא נה בהם אין בהם תועלת למושכם אל הטוב: 6. וישאבו מים וישפכו. תרגם יונתן ושפכו לבהון בחיובא כמיא קדם ד' ולפי משמעו אף הוא אינו אלא סימן הכנעה הוא הרי אנו לפניך כמים הללו הנשפכין:

---

2. הפורענות] פורענות הו. שבא] כשבאה ג שבאה דה. בני] בית מ. שעשה] אשר עשה ו. הק'] ד' דו. על ידי] אחרי ד. מסבב] מחזר מ. לעיר] אל עיר הו. ושופטן] לשופטם ז. ארמי] נ' הוא זב. ארמי] ח' מ. תתנהון] דתינהון ה. בהם] בס מ. אל הטוב] נ' ומנחם חברו וינהו לשון יללה כמו נהי נהיה כן ולא נה בהם ופ' וינהו אחרי ד' שהתאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחרי ד'. ל"א וינהו כמו ויתאספו ונקוו אליה כל הגוים מתרג' ויתנהון למפלח בה כל עממי' ויהיה מזה העניין גם כן ולא נה בהם העניין שאמר לא מהם ולא מהמונם ולא מנה שבהם כלומר ולא מקבוץ שלהם מ. 6. בחיובא] בחיובתא זגדהמ.

---

1. זמינו. ת"י על אתר, וכן רש"י שמ' יט, י ד"ה וקדשתם; רש"י שמ' יט, כב ד"ה יתקדשו; רש"י ירמ' א, ה ד"ה הקדשתין. לרשימה שלמה עיין היכל רש"י, כרך ב' עמ' רצ"ו ערך קדש. / 2. תתנהון לפולחני. ת"י הושע ג, ג. / וכן ולא נה בהם. יחז' ז, יא. באשר להוספה המופיעה רק במק"ג ובכ"י סינסנטי 653 (בשינוי קצת בשם רד"ק), עיין הקדמה עמ' 47. / 6. ושפכו לבהון בחיובא. ת"י על אתר, וכן מד"ש פי"ג [א] עמ' 83: "וישאבו מים וכי מים שאבו אלא מלמד ששאבו דברי תורה כמים, וישפכו לפני ד' וכי לפני ד' פשכו אלא מלמד ששפכו לבן בתשובה כמים." עיין עוד שו"ט פקי"ט [עו] עמ' 503; ירושלמי תענית ס"ב ה"ז יא ע"א. / ולפי משמעו. זה ניסוך מים כסימבול לשפיכת הלב; עיין איכה ב, יט: "שפכי כמים לבך נוכח פני ד'".

שמ"א ז, 6-12

6. וישפוט שמואל. בין איש לרעהו על עיסקי ממון שביניהם או עבירה שבידם:
19. ויעלהו עולה. ויעלה כת' נקבה הייתה מכאן למדו רבותינו עולה נקבה
כשירה בבמת יחיד במסכ' ע"ז: 11. מתחת לבית כר. מלרע לבית שרון: 12. ובין
השן. שן הסלע:

---

6. או] נ' על עיסקי מ. 12. ובין] ובית גהוזמ. שן הסלע] של סלע הו.

---

9. במס' ע"ז. ע"ז כ"ד ע"ב: " מיתבי ואת הפרות העלו לד' הוראת שעה היתה
ה"נ מסתברא דאי לא תימא הכי עולה נקבה מי איכא ומאי קושיא דלמא בבמת יחיד
וכדרב אדא בר אהבה דאמר רב אדא בר אהבה מנין לעולה נקבה שהיא כשרה בבמת
יחיד שנא' ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה ויעלהו זכר משמע רב נחמן
בר יצחק יעלה כתיב וגו'. "חז"ל דרשו את המילה "ויעלה" (נוסח הכתיב) עיין
רש"י שם ד"ה טלה חלב. / 11. מלרע לבית שרון. ת"י על אתר. / 12. ובין השן.
ב-גהוזמ כתוב בית השן ולא מצאתי עדות ב-Vetus Benjaminus Kennicott,
Testamentum Hebraicum או ב-כ.ד. גינוברג, תנ"ך, לונדון תרפ"ו.
ב-Variae Lectiones Veteris Testamenti, Johannis Bern De-Rossl, לקריאה
כזאת. / שן הסלע. עיין שמ"א יד, ד. /

שמ"א ח, 3-6

שמואל א פרק ח

3. ויטו. הם עצמם ויטו דבר* אחר את המשפט ורבות' אמרו לא חטאו בני שמואל
אלא לא הלכו בדרכי אביהם שהיה מחזר בכל מקומות ישר' ושופט בעריהם והם לא
עשו כן כדי להרבות שכר לחזניהם ולספריהם: 6. וירע הדבר. לפי שאמרו
לשפטינו ככל הגויים:

---

3. עצמם] נ' עשו ה. ויטו] ח' מ. דבר] * בדבר א. דבר אחר] נ' הוא ג. חטאו]
הלכו ג. לא] שלא ה. בדרכי] בעינת ה בדרך ו. מחזר] ח' ד. מקומות] מקום זג.
מקום] נ' מחזר בכל מקומות ד. ושופט] ושפטם זבגדהו. והם לא] ולא ו.

---

3. ויטו. בקל הוא פועל עומד - הטו את עצמם. / ויטו. בהפעיל הוא פועל יוצא
- הטו את המשפט. / דבר אחר. אולי כיון רש"י כאן, לפירוש אחר. אבל עיין
נוסח כת"י ג שהבין, שהטו דבר אחר, דהיינו את המשפט. / ורבותי' אמרו. שבת
נו ע"א: "אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יוחנן כל האומר בני שמואל חטאו אינו
אלא טועה שנאמר ויהיה (כי זקן שמואל ובניו לא הלכו) בדרכיו. בדרכיו הוא
דלא הלכו מיחטא נמי לא חטאו מה אני מקיים ויטו אחרי הבצע שלא עשו כמעשה
אביהם שהיה שמואל הצדיק מחזר בכל מקומות ישראל ודן אותם בעריהם שנאמר
והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל והם לא עשו
כן אלא ישבו בעריהם כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהן כתנאי ויטו אחרי
הבצע וגו'. / 6. לפי שאמרו לשפטינו ככל הגויים. סנ' כ ע"ב: "תניא ר"א
אומר זקנים שבדור כהוגן שאלו שנאמר תנה לנו מלך לשפטנו אבל עמי הארץ שבהן
קלקלו שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגויים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו. " וכן
ספרי שופטים פקנ"ו עמ' 208. /

שמ"א ח, 9-13

9. העד* תעיד בהם. התרה* בהם שתהא אימת מלכס עליהם: 12. ולעשות כלי מלחמתו. לעשות אותם אומנים ונפחים ונגרים: 13. לרקחות. מתקנות בושם ומרקחת לתמרוקי נשיו:

---

9. העד* והעד א. בהם] בעס ז בס ה. התראה בהם] ח' מ. התרה* התראה א. 12. לעשות אותם] ולעשות אותם ו. אומנים ונפחים ונגרים] אומנים ונגרים ונפחים ד נפחים ואומנים ונגרים ו אומנים נפחים ונגרים ה אומנים ונפחים נגרים ג. 13. מתקנות] מרקחות ב. בושם] מרקחים מ. ומרקחת] ובשמים מ. נשיו] נשים גה הנשים מ.

---

12. אומנים נפחים ונגרים. עיין ת"י על אתר: "ואומניא ולמעבד מני קרביה ומני רתכוהי". ולא מצאתי מקור אחר. /

שמואל א פרק ט

5. בארץ צוף. בארעא דבה נבייא: צוף. כמו צופה: פן יחדל אבי מן האתונות. שתגדל דאגה שלנו עליו עד שישכח את האתונות*: 6. את דרכנו. מעשה האתונות מה נהייתה גם בשבילם הלכנו כל הדרך הזה: 7. ומה נביא לאיש. תרגם יונתן אם מקבל ממון מה נעיל לנבייא לא היה שאול מכיר במעשיו של שמואל וסבר שישאל שכו: ותשורה. תרג' יונתן מדעם דכשר לשון יושר ומנחם פירש תשורת תקרובת ראיית פני מלך ואדם חשוב לשון 'ומגבעות אשורנו' ונראין דבריו:

---

5. בארץ [לארץ ד. בארעא] בארע מ. דבה [רבא בהו. נבייא] נביאיא ד. שתגדל [שתגל מתגדל ה. שתגדל... את האתונות] * ח' א. שלנו [שבלבו ד. את] ח' ג. כל [האתונות] נ' ודאג. אידובנירא בלע"ז מ. 6. נהייתה [נהיה מ. שבשבילם] בשבילם זג. כל [את מ. הדרך] דרך ד. 7. ומה [מה מז. לאיש] נ' האלהים ו. ממון [מנניו ג. מה נעיל] מעיל ה. לנבייא [לגברא מ. במעשיו] עשיו ו. וסבר [וסבור זבגדומ כסבור ה. שכו] נ' צרכיו ו. ותשורה [נ' אין להביא ז. מדעם] ומדעם דומ. תשורת [תשורה זבגדהומ. מלך] המלך ב. ומגבעות [ח' מ. ונראין] ונראה ג. דבריו [נ' בלעז רישגרט וכן קורין בכרכי היס מנחה ודרון שאדם רחוק מביא לקצין עם ב.

---

5. בארעא דבה נבייא. ת"י על אתר ועיין רש"י שמ"א א, א ד"ה מן הרמתיים צופים. / כמו צופה. עיין רש"י שם. / 5. את האתונות. במק"ג נ' "ודאג. אידובנירא בלע"ז" ולא מצאתי פירושו. / 7. אם מקבל ממון וגו'. ת"י על אתר. / מדעם דכשר. ת"י על אתר / ומנחם פירש. מ"מ צד 180 ערך שר: "השביעי ישור כשך יקושים (ירמ' ה': כ"ן) אשורנו ולא קרוב (במ' כ"ד, י"ז) כנמר על דרך אשור (הו' י"ג, ז) תשורי מראש אמנה (שה"ש ד, ח) ותשורה אין להביא (שמ"א ט, ז) מחיר הראיה אשר יביאון אל [נוסח שד"ל לבית] הרואה ענינו יורה עליו", ועיין רש"י ישע' נז, ט ד"ה ותשרי. / ומגבעות אשורנו. במ' כג, ט. ובמק"ג חסרה המילה מגבעות ויתכן שרש"י ציטט במ' כ"ד, י"ז המובא במנחם. ובב נ' הלע"ז רישגרט; ולא מצאתי פירושו. /

שמ"א ט, 8-13

8. רבע שקל. וזא חד דכסף: 9. לפנים בישר'. כותב הספר אמר זאת ואין זו מדברי נער שאול: כי לנביא היום. למי שקוראין אותו נביא היום היו קורין לפנים רואה: 13. כבאכס* העיר כן וגו'. מאריכות היו בדברים בשביל להסתכל ביופיו של שאול: הבמתה. לבית אסחרות משחרבה שילה הותרו הבמות והיו מקריבין שלמים בבמה ואוכלים יחד:

---

8. שקל] כסף גה. וזא] חדא ז זמיו ה. חד] וז ז חדא מו ח' ג. דכסף] דכספא דמ. 9. כותב הספר] הסופר כתב מ ח' ד. אמר] ח' מ. זו] זה מ זאת ד. מדברי] מדבר ה. כי] ח' ד. לנביא] ולנביא ה. שקוראין] שהיו קורין ה. היו] הן ד. נביא... קורין] ח' ד. רואה] נביא ד. 13. כבאכס*] כבאס א. בשביל] כדי זבו. אסחרות] אסחרותא בגדהומ. בבמה] ח' מ. ואוכלים] נ' בבמה ה.

---

8. וזא חד דכסף. ת"י על אתר. / 13. מאריכות היו וגו'. ברכות מח ע"ב: "...ואימתי קרוי לחם קודם שיאכלנו ר' נתן אמר אינו צריך הרי הוא אומר כבאכס העיר כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמתה לאכול כי לא יאכל העם עד באו כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקרואים וכל כך למה לפי שהנשים דברניות הן ושמואל אמר כדי להסתכל ביופיו של שאול דכתיב משכמו ומעלה גבוה מכל העם וגו'" וכן מד"ש פי"ג [ח] עמ' 86. ועיין עוד שו"ט ז' [י"ד] עמ' 70. / לבית אסחרות. ת"י על אתר; מקום הסעודה. /

שמ"א ט, 13-20

13. כי הוא יברך את הזבח. ארי הוא פריס על מזונא בוצע על המזון על השלמים מברכיו באכילתו ברוך אשר קדשנו במצותיו וציונו לאכול הזבח: כהיום. כאשר היום קיים: 17. זה יעצור בעמי. ימשול כי דרך המושל לעצור העם במלחמה שלא יתפשטו ולא יתפזרו זה מעל זה ולעצור בכל אחד מעשות רעה בלשונינו קורין לו קפיטיניר: 18. ויגש. ויערע: 20. ולמיכל חמדת ישר'. כאן בא לרמוז לו דבר המלוכה:

---

13. את[חסר דגומ. ארי] * אשר א. פריס[פריש ו. מזונא] מזונה ו. המזון על[ח' ה. באכילתו] ח' ב. ברוך[נ' אחה ד' אלהנו מלך העולם בד אקב"ו ו בא"ד ג. לאכול] נ' על ג. 17. זה[ח' מ. ימשול] זה ימשול ה' נ' בעמי ד' נ' כמו עצור ועזוב מו. כי[כן דומ. העם] בעם זב את העם ו. יתפשטו[יתפזרו מ. ולא] ושלא ד. יתפזרו[יתפשטו מ. מעל זה] מזה מ. בכל[לכל ו. מעשות] מעשות ד. בלשונינו... בלעז[ח' ב. קורין] נ' מעצור דו. לו[ח' מ. 20. חמדת] נ' ארץ ג. כאן[נ' היה בגו היה לו ד. בא לרמוז] רמז ז' ח' ד.

13. ארי הוא פריס על מזונא. ת"י על אתר, וכן רש"י ירמי טז, ז ד"ה ולא יפרסו. / יעצור בעמי. באשר להוספה במו עיין מל"א יד, י ורש"י שם ד"ה עצור ועזוב. / קפיטיניר. = Destiner (Il maintiendra en bon ordre mon peuple) / ישמור על סדר טוב של עמי). / 18. וערע. ת"י על אתר; פגע, פגש. /

שמ"א ט, 22-24

22. בראש הקרואים. במקום מסיבת הגדולים כי בדרך מסיבתם היה ניכר איזה מקום מוסב הגדול: 23. אשר אמרתי אילך*. לפי שיודע שמואל שיבא שאול אליו* צוה לו לתת מנה יפה לבד לצרכו: 24. את השוק ואת העליה. את השוק ואת הירך שעליה: הנה הנשאר. מן המנות של הקרואים והוצב לבד לצורכך שים לפניך ואכול:

---

22. מסיבת] משיבת ז ישיבת ו. בדרך] דרך ג. מסיבתם] ישיבתו ו. מקום מוסב הגדול] הגדול דרך מסיבתו מ. 23. אילך]* לך ∞ א. לפי] ולפי ו. שיודע] שידע בגדהוּזמ. שיבא] שבא ב. אליו]* אלא א ח' מ. לו לתת] לתת לו בגדומ. לו] ח' ה.לבד לצרכו] לברכו מ ~ דה. 24. ואת העליה] והעליה בגדהוּז. הירך] והירך זבגדהו. מן המנות] מהמנות ב. הקרואים] קרואים בגהו. שים לפניך לאכול] ח' ז נ' בפרק אחרון דזבחים קימא לן חזה ושוק בבמה הגדולה ואין חזה ושוק בבמה קטנה לפיכך הותר לאכול לשאול מ. לאכול] אכול בגדהו.

---

24. והעליה. השוק והירך אשר עליה, ת"י על אתר: "שקא וירכיה" וכן רש"י ע"ז כה ע"א: "והעליה. מה שעליה". / שים לפניך לאכול. באשר להוספה במ, ע"י הקדמה עמ' 28. /

∞ שני עדי נוסח לפי קניקוט

שמ"א ט, 24-27

24. כי למועד שמור לך וגו'. כי למועד האכילה היה השוק הזה שמור לצורכך: לאמר העם קראתי. אמירתי היתה לטבח העם קראתי לסעודה ויודע אני מספרם הוי זהיר במנותם ונחתי לו המנות למספרם וזו לשומרה לצורכך: 25. וידבר עם שאול על הגג. מוכיחו ומלמדו ליראה את הק': 27. ויעבר לפנינו. וילך ברחוק ממנו ולא ישמע דברינו: ויעבר. הנער לפניהם ולשאול אמר 'ואתה עמד':

---

24. לך ח' מ. כי נ' לד' ה. לצורכך נ' בפרק אחרון דזבחים קימ' לך חזה ושוק בבמה קטנה לפיכך הותר לאכול לשאול ו. היתה היה זבה. הוי זהיר והזהר מ. במנותם במתנותיהם ב במנותיהם ג במזונותיהם ה. למספרם במספרם ד. לשומרה שמורה מז 25. הק' ד' ה. 27. ויעבר וילך ד. ברחוק למרחוק ד. ישמע נ' את זה. דברינו אחרינו ד נ' וילך אחרינו היה לו לומר אלא שמא יקדם וילך אחריהם וישמע את דבריהם בלא ידיעתם אבל כשילך לפניהם אין לירא שישמע את דבריהם בלא ידיעתם שהרי בעיניהם רואים אותו תמיד שלא יוכל לילך בצינעה ולשמוע דבריהם אם לא בידיעתם ד. ואתה אתה גד. עמד נ' עמדי מ.

---

24. לצורכך. על ההוספה בו עיין הקדמה עמ' 62 / 25. מוכיחו ומלמדו וגו'. לא מצאתי לזה מקור. / 27. ויעבר לפנינו. עיין המיוחס לרש"י נחמיה ח, טו ד"ה ואשר ישמיעו. /

שמ"א י, 2-5

שמואל א פרק י

2. עם קבורת רחל* בגבול בנימין. והלא קבורת רחל בגבול יהודה בבית לחם אלא עכשיו הם עם קבורת רחל* וכשתפגע בהם תמצאם בגבול בנימין בצלצח צל* צח צל לצח* הק' שהוא צח ואדום והוא ירושלים כך שנויה בתוספת' דסוטה: ודאג* לכס. ירא עליכם כל לשון דאגה לשון דימצטיר בלע': 3. אילון תבור. מישר תבור: 5. גבעת האלהים. גבעת קרית יערים אשר עכשיו ארון האלהים שם: נציבי פלשתים. סרדיוטין* שמינו על ישר' שהיו רודים בהם ומושיבים נציביהם בערי ישראל:

---

2. בגבול... קבורת רחל* ח' א. בגבול* בגבעת ד נ' אחיו גה. הם] נ' בבית לחם עם קבורת רחל ה. עם קבורת] בקבורת מ. רחל] בנימין ג. וכשתפגע... ירושלים] ח' ד. בצלצח] נ' כך שנויה בתוספתא דסוטה בגהוזמ. צל* על א. לצח* לצח א נ' של מ. צל צח... ירושלים] ח' בגהז. ודאג* דאג אגהז. ירא] יראה מ. דימצטיר בלע'] ח' ד. 3. תבור] נ' תרגם יונתן ו. 5. אשר] נ' עד ב. סרדיוטין* סרכיוטין א סרדיוטות מ. שהיו] שהם ד. בהם] בישר' ג. נציביהם] נציבים מ. ישראל] פלשתים ד.

---

2. כך שנויה בתוספת' דסוטה. תוספתא סוטה י"א: ה"ט עמ' 316: "כיוצא בו אתה אומ' בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל בגבול בנימין בצלצח וכי היכן מצינו שנקברה רחל בגבול בנימין והלא בגבול יהודה נקברה שני' ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת היא בית לחם ואומ' ואתה בית לחם אפרתה אלא א' לו עכשיו שאני מדבר עמך הנם על קבורת רחל ואתה הולך והם באין ואתה מוצא אותן בגבול בנימין". עיין מד"ש פי"ד [ו] עמ' 89; עיין עוד בר"ר פפ"ב עמ' 988 הערה 1. / צל לצח הק' וגו'. דרשה זו מופיעה רק באמו (עיין הקדמה עמ' 27 בקשר לכ"ד כחה"י) ומקורה בלתי ידוע לי, עיין מד"ש י"ד [ו] עמ' 89 המחלק את המילה צלצח, לצל וצח. / כל לשון דאגה לשון יראה. וכן רש"י יהושע כב, כד ד"ה מדאגה מדבר, וכן רש"י רמ' מט, כג ד"ה ביום דאגה. / דימצטיר בלע'. (ידאג=Déméntér (Il s'inquiétera) / מישר תבור. ת"י על אתר, ועיין תרגום אונקלוס בר' יב, ו ובר' לה, ח ועיין רש"י שם ד"ה תחת האלון. / סרדיוטין. / $\sigma\tau\rho\alpha\tau\acute{\iota}\omega\tau\eta\varsigma$ = שרים. /

שמ"א י, 5-8

5. חבל נביאים. סיעת ספריא חבל סיעה וכן 'חבלי שאול סבוני' משרית רשעין: מהבמה. מבית אסחרותא: 7. עשה לך אשר תמצא ידיך. אתקין לך מאני מלכותא כי תבאנה האותות האלה לך תדע שדברי אמת וכשם שבאו לך אותות הללו כך יתקיים דבר המלוכה והכן לך תכסיסי המלכים כמה שתוכל: 8. וירדת לפני הגלגל. ולאחר שתמלוך תרד הגלגל לפני קודם שארד אני: והנה אנכי יורד אליך. לסוף שבעת ימים שתרד אתה: תחל. תמתין:

---

5. ספריא] ספרייא דג סופריא ו. סיעה] סיעת ז. משרית] משריית בדז משריין הו משריין ג. רשעין] נ' סגיאן רשעין ו נ' אקפוני מ. מהבמה] מהבהמה גה. אסחרותא] אסחרות מ נ' כי תבאנה האותות האלה לך ותדע כי דברי אמת וכשם שבאו לך אותותי הללו כך יתקיים דבר המלוכה. עשה לך אשר תמצא ידיך. אתקין לך מאני מלכותא והכן לך תכסיסי המלכים כמה שתוכל מ. עשה לך] נ' את ג. תכסיסי] תכשיטי ז. 8. אני] אנא ג. והנה] הנה ג. ימים] הימים וז.

5. סיעת ספריא. ת"י על אתה. / וכן חבלי שאול סבוני. שמ"ב כב, ו. / משרית רשעין. חרגום שם. עיין רש"י שם ד"ה חבלי; רש"י מיכה ב, י ד"ה תחבל; רש"י שמ"ב יז, יג ד"ה חבלים; רש"י תה' קטז, ג ד"ה אפפוני חבלי מות וגו'; רש"י תה' קיט, סא ד"ה חבלי רשעים וגו'. / מבית אסחרותא. ת"י על אתר; מקום הסעודה. באשר להוספה במ עיין הקדמה עמ' 22. / 7. אתקין לך מאני מלכותא. ת"י על אתר. / תכסיסי המלכים. בכת"י ז תכשיטי מלכים. ואף שהוא בתכ"י בודד כדאי לשים לב לת"י על אתר: "מאני מלכים" שפירושו כלי המלוכה, ולדברי רי"ק על פסוקנו עמ' נח: "...כאשר תמצא ידך שתכין לך בגדי מלכות". / 8. וירדת לפני הגלגל. שמ"א יג, ד-י. / לסוף שבעת ימים. שמ"א יג, ח ד"ה ויוחל, וכן רש"י תה' מב, ו ד"ה הוחילי. /

שמ"א י, 9-21

9. לב אחר. רוח גבורת מלכות: 12. ומי אביהם. מה תימה בדבר מי אביהם של נביאים וכי נבואה ירושה היא: 15. ואת דבר המלוכה לא הגיד. צניעות היתה בו: 21. וילכד שאול. אע"פ שלא היה שם נפל הגורל על שמו שהיו כותבים שמם באיגרות ונותנים בקופסא והנביא מכניס ידו ונוטל איגרת אחת:

---

9. רוח [לב ג. 12. ומי אביהם] נ' של נביאים ג. מה [ומה ד. תימה] נ' לד מ. מי [ומי ב. ירושה] וירושה א. 15. צניעות [דרך צניעות מ. היתה] היה ג. בו [נ' ולכו נכתב כאן שלא תחמה למקרא שלפנינו בן שנה שאול במלכו וג' שהיה זכאי מחטא כנער בן שנה לכך הקדים המקרא להודיעך כאן תחילה קצת ענוותו ד. 21. וילכד... בקופסה] ח' ד. על שמו [עליו מ. שהיו כותבין] הגורל שהיו כותבין ד. כותבים ד. שמם] שם שמים ו.

---

9. רוח גבורת מלכות. עיין רי"ק שמ"א י, ו עמ' נח ד"ה ונהפכת לאיש אחר. / 12. מה תימה. תוספתא ב"מ פ"ג, הי"ד עמוד 378: "...וכן הוא אומ' ויען איש משם ויאמר מי אביהם (שמ"א י, יב) וכי יש אב לתורה והלא כבר נאמר מה שמו ומה שם בנו כי תדע ואומ' בית והון נחלת אבות ומד' אשה משכלת (משל ל, ד)" ועיין מקור חכמה על פסוקנו עמ' תט"ו והערה 4 / 15. דרך צניעות היתה בו. מגילה יג ע"ב: "...אלא מתוך סימנין שמסרה רחל לא היה יודע עד השתא לפיכך זכתה ויצא ממנה שאול ומה צניעות היתה בשאול דכתיב ואת דבר המלוכה לא הגיד לו אשר אמר שמואל". באשר להוספה בד עיין הקדמה עמ' 57 / 21. שהיו כותבין שמם באיגרות וגו'. ולא כמו שפירש רד"ק שהשתמש באורים ותומים. ובמעשה עכן (יהושע ז, טז; יז) רש"י אומר שהשתמשו בחושן ואח"כ בגורל, ובשמ"א פרק יד, מא-מב רש"י גם מפרש שהיה גורל. /

שמ"א י, 22-26

22. נחבא אל הכלים. בבית שנתנו שם הבאים כליהם שהיה בורח מן הגדולה ומדרש אגדה ר' תנחומא אל הכלים באורים ותומים אמ' להם שמא איני הגון למלכות עד שישאלו באורים ותומים: 26. אשר נגע אלהים בלבם. גברין דחלי חטאין דאיתיהב דחלא מן קדם ד' בלבהון:

---

22. הכלים] נ' באורים ותומים ה. שנתנו] שנחבא ז שהביאו ג. כליהם] את כליהם בדוד אל כליהם ה את הכלים ג. ומדרשו] ומדרש בדוד. אגדה] אגדת ד. להם] ח' מ. הגון] ראוי גמ. למלכות] לגדולה מ. עד] ח' מ. ותומים] נ' ושאל ועלה בידו מ. 26. בלבם] בלבבכם ז בלבבם ו ח' מ. דאיתיהב] דאיתיהב דד דאיתיהב ה דיתיהב ו. מן קדם ד'] ד' ג. בלבהון] נ' (בשוליים) יראי חטא אשר נתן יראת ד' בלבם ב.

---

22. שהיה בורח מן הגדולה. עיין אבדר"נ פ"י נוס' א' עמ' 43: "שהגדולה קשה היא להעלותה וכשם שקשה היא להעלותה כך קשה להורידה שכן מצינו בשאול בשעה שאמר לו עמוד במלכות היה מתחבא שנאמר ויאמר ד' הנה הוא נחבא אל הכלים (שמ"א י, כב) ובשעה שאמרו לו רד הימנה היה מחזיר אחרי דוד להרגו." / ומדרש אגדה רבי תנחומא וגו'. תנחומא ויקרא (ג) עמ' 1: "...מהו אל הכלים כשאמרו לו דבר המלוכה אמר להם איני ראוי למלכות אלא שאלו באורים ותומים אם אני ראוי ואם לאו הניחו אותי", כאן המדרש מפרש כלים = אורים ותומים. / 26. גברין דחלי וגו'. ת"י על אתר. /

שמ"א יא, 2-8

שמואל א פרק יא

2. כל עין ימין. כמשמעו ומדרש אגדה הביאו לי* ספרי תורתכם שנתנה בימין ואשרפם על שכתוב בם לא יבא עמוני וג': חרפה. גידוף: 5. אחרי הבקר. אחר זמן מועד ביאת הבקר מן השדה: 7. לבקרו. לבהמותיו: 8. ויפקדם בבזק. רבותינו אמרו בשברי חרסים:

---

2. לי* לו א. ספרי] ספר בגדמ. שנתנה בימין] ח' בז (בשוליים) שנכתב בימין ד. ואשרפם] ואשר פנה מ. על שכתוב] שכתו' ה על שכבר שכתוב ב נ' בתורתכם ד. בס] בו בה ג. עמוני] נ' ומואבי מ ומואבי בקהל ד' ג. 7. לבקרו] ח' ד. 8. בשברי חרסים] נ' לשון אחר בבזק באבנים שנטל מכל אחד אבן ומנאם כמו ויפקדם בטלאי' שנטל מכל אחד טלה ומנאם בהם כמו שהיו מונים אותם בחצאי שקלים ותרגו' כצרו' אבן במרגמה היך בזקא דכיפא בקלעא ובילמדנו ויספרם בטלאים כד אינון מסיכנין באילין בזקיא כד אינון עתירי' באילין אימריא לשון אחר בבזק שם מקום הנזכר בספר שופט' וימצאו את אדוני בזק בבזק מ.

---

2. ומדרש אגדה וגו'. מד"ש פי"ד [ז] עמ' 90: "...ורבנון אמרי זה ספר תורה. אמר להם נחש העמוני הביאו לי ספר תורה ואעקרה מתוכה לא יבא עמוני (זב' כג, ד) בזאת אכרות לכם בנקור לכם כל עין ימין". / שנתנה בימין. בטוי זה חסר בכת"י ב וז ואינו מופיע במדרש שמואל או ביל"ש ח"ב רמ"ז קי"א ובמיוחס לקרא. ברד"ק כתוב "הביאו ספר תורה שהוא עין ימינכם" ולבטוי "תורה שניתנה בימין" עיין רש"י זב' לג, ב ד"ה אשדת. וברכות סב ע"א. / וגדוף. וכך רש"י בר' לד, יד ד"ה חרפה הוא; רש"י תה' לא, יב ד"ה מכל צררי; רש"י תה' עד, כב ד"ה חרפתך; רש"י ישע' ל, ה ד"ה לחרפה; רש"י יואל ב, יז ד"ה לחרפה וכיוצא בהם. / 5. אחר זמן מועד וגו'. עיין רי"ק על אתר עמ' נ"ט המביא דעתו של רש"י בלא שמו. / לבהמותיו. ח"י על אתר. / 8. רבותינו אמרו וגו'. יומא כב ע"ב: "דאמר רבי יצחק אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה דכתיב ויפקדם בבזק מתקיף לה רב אשי ממאי דהאי בזק לישנא דמיבזק הוא ודילמא שמא דמתא הוא דכתיב וימצאו אדוני בזק אלא מהכא וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים וגו'". ועיין רש"י שם: "בבזק. לשון שברי חרסים נטל כל אחד ואחד חרס והשליך לפניו ומנו החרסים", ומעניין שרש"י בשמואל מפרש על פי הגמרא שאינה מגדירה במפורש בזק - שברי חרסים. באשר להוספה במק"ג עיין הקדמה עמ' 48. /

שמ"א יא, 12-14

12. מי האומר. בלשון בזיון 'שאול ימלוך עלינו' תנו אותם ונימתם: ימלוך עלינו. בתמיה: 14. ונחדש שם המלוכה; לפי שבראשונה היו עוררין על הדבר ועתה נתרצו כולם:

---

12. מי האומר] נ' שאול ימלוך עלינו בתמיה ז. בלשון בזיון] ח' הז. שאול] ח' מ. תנו... עלינו] ח' מ נ' ימלוך עלינו בתמי' ה. בתמיה] ח' גה. 14. ונחדש] ויאמר שמואל ונחדש מ נ' ויאמר שמואל אל העם לכו ונלכה בגלגל פתרונו לכו אתם בתחילה שאתם הרבים ואחר כך נלכה אני ושאול ונחדש ד. נתרצו כולם] נ' נתרצו את כולם מאחר שראו שהצליחו על ידו במלחמה ראשונה ד.

12. בתמיה. וכן רש"י יומא כב ע"ב: "כתיב ויעל נחש העמוני. ומסקנה דמילתא שאמרו ישראל מי האומר שאול ימלוך עלינו בתמיהה תנו (את) האנשים ונמיתם והוא אמר לא ימות איש היום הזה." ועיין Englander, HUCA 14, p. 404 n. 82. לדוגמאות של "בתמיה" ברש"י. /

שמ"א יב, 3

שמואל א פרק יב

3. את שור מי לקחתי. לעבודתי: ואת חמור מי לקחתי. כשהייתי מחזר מעיר לעיר לשפוט אותם על עסקי צרכיהן הייתי הולך והיה לי ליטול החמור משלהן: את* מי רצותי. כל לשון מרוצה הסמוכה לעשק לשון עשוק ורצוץ הוא חומס דלים ורוצצן: ואעלים עיני בו. כדי להעלים עיני מן המשפט בשביל הממון: ואשיב לכם. כל מה שתאמרו:

---

2. [נ' ואני זקנתי ושבתי. אמרו רבותינו זקנה קפצה עליו כדאמרינן במסגת תענית] נ' בדוזמ. 3. את] ואת ד. ואת] ח' וזמ. מחזר] הולך מ. לעיר] אל עיר ר. לשפוט] לשפטם ז. אותם] אתכם וז. הולך] נ' על החמור משלי מ. החמור] חמור גזה ח' מ. משלהם] משלכם ה. את*] ואת אבגד. הסמוכה] הסמוך מה. לעשק] לעושק ה מ לעסק ד. ורצוץ] ורצון מ. חומס] חומין ה. ורצצן] ורצץ מ נ' דברי שמנט בלעז ו. כדי להעלים] ומעלים ה. עיני] ח' ה. כל] קול ג. מה] ח' ג. שתאמרו] תאמרו ב.

---

3. את שור מי לקחתי. ובאשר להוספה בכת"י בדוזמ מקורה תענית ה ע"ב. עיין הקדמה עמ' 24. / כשהייתי הולך מעיר לעיר וגו'. תנח"ב קרח [יט] עמ' 91: "לא חמור אחד מהם נשאתי (שם טז, טו) מה שהיה דרכי ליטול לא נטלתי בנוהג שבעולם אדם שהוא עשה בהקדש נוטל שכרו מן ההקדש... וכן שמואל הצדיק אמר הננו ענו בי נגד ד' ונגד משיחו את שור מי לקחתי (ואת חמור) [וחמור] מי לקחתי (שמ"א יב, ג) שור שהייתי מקריב לקרבנותיהם ומבקש רחמים עליהם, וכן למשוח עליהם מלך משלי היה, שנאמר עגלת בקר תקח בידך וגו' (שם טז, ב) וכן הוא אומר כי זבח היום לעם בבמה (שם ט, יב) ולא נטלתי משלהם. ובשעה שהייתי חוזר ועושה את דיניהם וצורכיהם והולך וסובב עיירות שנאמר והלך מדי שנה בשנה וגו' (שם ז, טז) דרך העולם בעלי דינין הולכין אצל הדיין, ואני הייתי הולך וסובב מעיר לעיר, ממקום למקום...". וכן במ"ר יח, י. / כל לשון מרוצה וגו'. דונש צד 35 "רצותי. בחלק אחד הבאת את מי עשקתי ואת מי רצותי (שמ"א יב, ג) עם רצה ד' את יראיו (תה' קמ"ז, יא) ודברך זה לא יראה כי אין לכעס ולרצון בפסוק ענין. ורצותי מן רצון לא יתכן בבנין, ולא יעלה עמו למנין ודומה אל את מי עשקתי ואת מי רצותי, רק עשוק ורצוץ (דב' כ"ח, לג) ותרץ את גלגלתו (שופ' ט, נג) וירצץ אסא מן העם (דה"ב טו, ח) ועל העשק ועל המרוצה (יר' כב, יז) בתפשם בך בכפך תרוץ (יחז' כט, ז) למען תדע כי לא לקלים המרוץ בפרצם הגדרות פרוץ". וכן רש"י ירמ' כב, יז ד"ה המרוצה; רש"י דב' כח, לג ד"ה והיית רק עשוק ורצוץ כל היום; רש"י עמוס ז, א ד"ה העושקות דלים הרוצצות אביונים; רש"י הושע ה, יא ד"ה עשוק אפרים רצוץ משפט. ובכת"י ו נוסף הלע"ז "דברי שמנט". ולא מצאתי פירושו. /

שמ"א יב, 5-11

5. ויאמר עד. בת קול יוצאה ואמרה עד וזה אחד משלשה מקומות שהופיעה רוח הקודש בבית דין של מטה כדאית' במסכת מכות: 6. אשר עשה את משה ואת אהרן*. להיות נכונים לשליחותו להוציא את אבותיכם ממצרים: 7. ואשפטה אתכם. אתווכח עמכם: 11. ירבעל. זה גדעון: בדן. זה שמשון שבא משבט דן הרי שמנה הכת' שלשה קלים עם שלשה חמורי עולם משה ואהרון ושמואל לומר לך הקל בדורו כחמור בדורו כל בית דין המתמנה על הדור צריך לילך אחריו כאילו אביר שבאבירים:

---

5. ויאמר] ויאמרו ב. עד] נ' שהופיעה רוח הקדש ב. בת קול... של מטה] ח' ב. יוצאה] יוצאת מ יצאה גדז. ואמרה] ואמרת מ. וזה] זה ג. משלשה] משלש ז מג' ה. של מטה] שלמטה הז. נ' ושלשתן מפורשין באגדה ד"א ויאמר עד לכך כתוב בלשון יחיד שאמרו כולם בפה אחד ואין אחד מהם היה אומר בדאי הוא ד. מכות] ברכות ג. 6. אשר] את אשר ה. ואת אהרן]* ואהרן א. לשליחותו] בשליחותו ה. את] ח' מ. 11. שבא משבט דן] שמשבט דן בא מ שבא מדן ה. הרי שמנה בכת' ח' מ. שלשה קלים עם] ח' ג שלש' קלי עולם עם מ. חמורי עולם] חמורים עולם ז. חמורים ב. לומר לך] נ' יפתח בדורו כשמואל בדורו כדאית' בראש השנה ד. נ' (בשוליים) כל בית דין המתמנה על הדור צריך ללך אחריו כאילו אביר שבאבירי ד. הקל... שבאבירים] ח' ד. כחמור] חמור ה. לילך] לה לך ג. כאילו] נ' הוא מ. אביר] אדיר הו. שבאבירים] שבאדירים הוז.

---

5. בת קול יוצאת... מכות. מכות כג ע"ב: "א"ר אלעזר בג' מקומות הופיע רוח הקודש בבית דינו של שם ובבית דינו של שמואל הרמתי ובבית דינו של שלמה... בבית דינו של שמואל דכתיב הנני ענו בי נגד ד' ונגד משיחו את שור מי לקחתי ויאמרו לא עשקתנו ולא רצותנו ויאמר עד ד' ועד משיחו כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עד ויאמר ויאמרו מיבעי ליה יצאת בת קול ואמרה אני עד בדבר זה". וכן בב"ר פה, כו עמ' 1045-1046, ועיין שם עמ' 1045 הערה 5. / 6. להיות נכונים וגו'. ת"י על אתר. / 7. ואתווכח עמכם. ת"י על אתר. / 11. זה גדעון. ר"ה כה ע"א-ב: "ויאמר שמואל אל העם ד' אשר עשה את משה ואת אהרן ואומר וישלח ד' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ירובעל זה גדעון ולמה נקרא שמו ירובעל שעשה מריבה עם הבעל בדן זה שמשון ולמה נקרא שמו בדן דאתי מדן יפתח כמשמעו ואומר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו שקל הכתוב שלשה קלי עולם כשלשה חמורי עולם לומר לך ירובעל בדורו כמשה בדורו בדן בדורו כאהרן בדורו יפתח בדורו כשמואל בדורו ללמדך שאפילו קל שבקלין ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים." וכן רש"י שם ד"ה ואומר; תוספתא ר"ה ספ"א עמ' 211; קה"ר א, ד; ירושלמי ר"ה פ"ב ה ח יג ע"א. / בדן. עיין הערה הקודמת. /

שמ"א יב, 14-17

14. והייתם גם אתם. ותתקיימו לאורך ימים גם אתם גם המלך: 15. והיתה יד ד' בכס ובאבותיכם. כלומ' והיתה בכס אחר שהיתה באבותיכם וכמו שהיתה באבותיכם ורבותינו אמרו בכס ובאבותיכם חטוטי שכבי היא מכת בזיון על המתים: 16. התיצבו וראו וגו'. וכשם שעל ידי תפילתי אני יכול לשנות את העתים כך אם פגעה בכס מלחמה היה כח בתפילתי לעמוד על האויב ולא הייתם צריכים לשאול מלך בחיי ואע"פ שאני זקן: 17. הלא קציר חטים היום. והגשמים סימן קללה וקשה בעיני הק' להביא פורעות חנם ואע"פ כן יש בי כח ואקרא אל ד' ויתן קולות ומטר:

---

14. ותתקיימו] התקיימו ג והתקיימו ה. 15. כלומ'... [בכס] ח' בג. וכמו שהיתה באבותיכם] ח' דוזמ. היא] והיא מ. על] של ד. 16. פגעה בכס] היה בנו ב בהם ה. על] את ב. הייתם] הייתה ז. צריכים] לצריכים ז. מלך בחיי] לכם מלך ב. 17. הלא] והלא ב. והגשמים] והגשם ה. קללה] נ' הם ב. הק'] הקב"ה בדו.

---

15. ורבותינו אמרו וגו'. יבמות סג ע"ב: "... מפני הטבילה קא מחטטי שכבי מפני ששמחים ביום אידם שנאמר והיתה יד ד' בכס ובאבותיכם אמר רבה בר שמואל זו חטוטי שכבי דאמר מר בעון חיים מתים ומתחטטין וגו'" ועיין רש"י שם ד"ה בכס ובאבותיכם. / חטוטי שכבי. עיין רש"י שם: "מחטטי שכבי. מוציאים הנקברים מקבריהם". / 16. וכשם שעל ידי תפילתי אני וגו'. קה"ר פ"ג, יד: "כך גזר הק' על הקיץ שיהיה קיץ ועל החורף שיהיה חורף עמד שמואל ועשה קיץ חורף שנאמר הלא קציר חטים היום וגו'". / 17. והגשמים סימן קללה וגו'. תענית ב ע"ב: "והתנן יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה הם שנאמר הלא קציר חטים היום וגו'". /

שמ"א יב, 17-23

17. ודעו וראו. כי לא הייתם צריכים לזלזל בי לשאול לכם מלך: 22. כך שמעתי בעבור שמו הגדול. שכבר יצא שמו עליהם שהוא מושיעם ולמען לא יתמעט שם גדלו: הואיל ד'. נשבע כמו 'ויואל שאול את העם': 23. גם אנכי. מאחר שתעשו אתם שלכם לשוב אל ד'. גם אנכי חלילה לי. מחדול להתפלל בעדכם:

---

17. בי [ח' ה. לזלזל בי] לשאול מלך מ לשאול מלך בחיי ואע"פ שאני זקן ב. לשאול לכם מלך [ולזלזל בי מ ולשאל מלך לכם ה. 22. כך שמעתי] כ"ש בהז כך שמע יטוש בלשון לע"ז לשרת ד ח' ומ. שכבר [אשר מ. יצא] יצאו ה. עליהם [עליכם בזמ. מושיעם] מושיעכם מ. ולמען [ולמענו ג ומעט ה. לא] שלא ד. יתמעט [תמעט ו. הואיל] הוא לד' ג. את [אל ג. 23. גם] נ' את ד. אנכי [נ' חלילה לי מ. אתם] נ' את מ לכם ה. שלכם [משלכם ה (בשוליים) ד. מחדול] לחדול ג. להתפלל [ומהתפלל מ נ' אל ד' ב.

---

22. כך שמעתי. איני יודעת למה זה שייך. / כמו ויואל שאול את העם. שמ"א יד, כד. /

שמואל א פרק יג

שמ"א יג, 1-

1. בן שנה שאול במלכו. אמרו רבותי' כבן שנה שלא טעם טעם חטא ויש לפתור ב שנה שאול במלכו בשנה ראשונה שמלך בה והוא מלך שתי שנים על ישר' ובשנ ראשונה מיד ויבחר לו שאול שלשת אלפים: 3. את נציב פלשתים. סרדיוט שהיו להם על ישראל והושיבוהו בגבעת בנימין: ישמעו העברים. שמרדנו בפלשתי וישמרו מהם: 4. נבאש ישר'. נבאש ריחם בפלשתים לשון שנאה: אחרי שאו הגלגל. הוא שאמר לו שמואל 'וירדת לפני הגלגל':

---

1. אמרו רבותי' [ורבותינו אמרו ד. חטא] נ' וכן תרגם יונתן כבר דלית בי חובין שאול כד מלך ותרתי' שנין מלך על ישראל ד. ויש לפתור... בה] ח' ב שאול במלכו] ח' מ. שמלך] שהומלך מ. על ישר'] נ' שתי שנים ה. ראשונה הראשונה מ 4. נבאש] וגם נבאש מ. ישרא'... שנאה] ח' ה. הוא] היא ז.

---

1. אמרו רבות'. יומא כב ע"ב: "בן שנה שאול במלכו אמר רב הונא כבן שנה של טעם טעם חטא". עיין מד"ש פי"ז [א] עמ' 95; פס"ר קצה; ירושלמי ביכורים פ"ה"ג יא ע"ב, ות"י על אתר. / ויש לפתור. רש"י מחבר את ראשית הפסוק לפסוק ב בשנה הראשונה שהומלך בחר שלשת אלפים. וכן רי"ק על אתר עמ' פ' ור' ישעי דטרני. / סרדיוט. עיין רש"י שמ"א י, ה ד"ה נציבי פלשתים. / וירדת לפנ הגלגל. שמ"א י, ח. /

שמ"א יג, 5-8

5. קדמת בית און. במזרח בית און: 6. בחוחים. מקום קבוצת חוחים אישפציר בלע': ובצריחים. פליישיין: ובבורות. גומות: 7. עברו את הירדן ארץ גד. לברוח מפני פלשתים שהפלשתים היו בארץ כנען בעבר הירדן ימה: חרדו אחריו. מהרו ללכת אחריו: 8. ויחל. המחין: למועד אשר שמואל. הרי זה מקרא חסר תיבה אחת למועד אשר שם שמואל או למועד אשר לשמואל ודוגמא לו 'ושני שרי גדודים היו בן שאול' היה לו לכתוב לבן שאול אף כאן אשר לשמואל שאמר לו 'שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך':

---

6. בחוחים] בחוחים גז. חוחים] קוצים ג חוחים ד. פליישיין] נ' בלע"ז ומ. ובבורות] ובבורות ד. 8. שמואל] שם שמואל ב לשמואל מ נ' (בשוליים) הרי מקרא זה חסר תיבה אחת למועד אשר שם שמואל או למועד אשר לשמואל ד. זה מקרא] מקרה מ. הרי... לשמואל] ח' ד. הרי... שם שמואל] ח' ב. הרי זה מקרא חסר] הרי מקרא זה חסר גהו. חסר] קצר ד. למועד] ח' ה. לשמואל] שמואל ד. לכתוב] נ' היו בה. לשמואל... אליך] ח' ו. שאמר] שמואל ג. שבעת ימים] לשבעת הימים ד.

---

5. במזרח בית און. ח"י על אחר. / 6. מקום קבוצת חוחים. עיין דונש עמי 66-67: "ובחוחים. וחלקת לשני חלקים ויחבאו במערות ובחוחים (שמ"א יג, ו) כשושנה בין החוחים (שה"ש ב, ב) והם חלק אחד וגו'". / אישפציר בלע'. (בסביחים קוצניים - Dans les ronces - Espinejjd) / פליישיין. וכן רש"י שופ' ט, מו ד"ה צריח, ועיין רש"י שמ"ב כב, ב ד"ה סלעי ומצודתי (בקרחות ביער = Dans les clairières) / Pljjsdiç. 8. המתין. וכן רש"י שמ"א י, ח ד"ה תחל, עיין שם. / מקרא חסר. ובכ"י ז מקרא קצר לדוגמאות נוספות עיין Englander, HUCA 14, pp. 409-410; מלמד, כרך א' עמ' 427-428. / ודוגמא לו ושני אנשים שרי גדודים. שמ"ב ד, ב עיין רש"י שם ד"ה היו בן שאול; והמיוחס לקרא על פסוקינו כאן. / שבעת ימים תוחיל וגו'. שמ"א י, ח. /

שמ"א יג, 9-13

9. הגישו אלי העולה. זר מותר להקריב בבמה: 11. מה עשית*. הלא אמרתי לך הנני יורד אליך להעלות עולה אני אעלה אותה ולא אתה: למועד הימים. בתחילת היום: 12. ואתאפק. נתחזקתי על רצוני שהיה לבי אומר לי להמתין לך ועל כרחי העמדתי את לבי ואעלה העולה: 13. כי עתה. לפני עשותך זו: הכין ד' את ממלכתך עד עולם. כשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו וגו':

---

9. בבמה [ח' ד. 11. עשית]* עשיתם א. אמרת [נ' אני ב. אליך] עליך ז. עולה [העולה גדזמ. אעלה] מעלה ה. היום [הימים גו. 12. לי] ח' הוּמ. ועל [על גומ. העולה] (בשוליים) ד. 13. זו [זאת בגדהוּזמ. כשפוסקין... לדורותיו] (בשוליים) ד. לאדם [על האדם גה. גדולה לאדם] ~ ו. גדולה [נ' על האדם (מחוק) ג. לדורותיו] נ' ולזרעו אחריו ב. וגו' [ח' בגדהוּזמ.

---

9. זר מותר להקריב בבמה. עיין זבחים קיג ע"א: "ר"י אומר אין מנחה בבמה וכיהון וגו'". ופירש"י שם: "וכיהון. כהונה דאפי' זר בבמת יחיד כשר". וכן זבחים קיח ע"א: "...כי כתיב איש להכשיר את הזר" ופירש"י שם: "להכשיר את הזר. לעבודת במה". עיין תוספות מנחות ו ע"ב ד"ה וכי תימה מבמה לא ילפינן: "...פירש בקונרס קודם שנבדל אהרן משמע שרוצה לומר דלאחר אהרן לא הותר זה בבמה וא"א לומר כן דמוכח בפ' בתרא דזבחים (דף קיח). דדריש איש (איש) להכשיר את הזר והיינו לאחר אהרן ועוד מצינו (ש"א יג י ט) שאול ושמואל הקריבו בבמה". / הנני יורד אליך. שמ"א י, ח. / 13. כשפוסקין לו גדולה וגו'. זבחים קב ע"א: "בשעה שפוסקין גדולה לאדם פוסקים לו ולזרעו עד סוף כל הדורות." וכן מגילה יג ע"ב, ועיין רש"י שמ"א ב, ל ד"ה אשר אמרתי. /

שמ"א יג, 14-19

14. **ועתה*** ממלכתך לא תקום. שכך אמ' משה בתורה 'לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים וגו' ' הא אם סר לא יאריך ימים ואם תאמר לא על מצות נביא נאמר אלא על מצות התורה הרי כבר נאמ' 'ולשמור את כל דברי התורה הזאת וגו' ' ולאחר כך 'לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצות' אפילו מצות נביא: 15. הנמצאים עמו. כי העם נפרצו מעליו ואילו נשתיירו: 18. גיא הצבועים. שמצויין בו הצבועים הוא* ששנינו ר' מאיר אומר אף הצבוע ותרגמו יונתן אפעיא וכן פירשו רבותינו צבוע זו אפא שרץ רע ומזיק: 19. וחרש לא ימצא. לא היה מצוי בתחלת מלכות שאול כי הפלשתים המושלים בישראל העבירו כל חרשי ברזל מישר' פן יעשו כלי זיין להלחם:

---

14. ועתה* העתה א. שכך] שכן גהזמ. בתורה] בתורת ז' בתורתו ו. סור] יסור ג. ימים] נ' על ממלכתו וגו' דז. וגו' ח' גדהוזמ. מאחיו] ח' בדהמ. מן המצוה] נ' ימין ושמאל גהוז. 15. עמו] עמנו ה. נפרצו] נפוצו גדהו. 18. גיא] גי זמ. צבועים] הצבועי' מ. הוא]* הרי א. אפעיא] אפוניא ו. צבוע] צבועי ה. זו] זה בומ. אפא] אפע גד אפעה ו אפה מ. 19. בתחילת] מתחילת דה. ברזל] נ' העבירו ז. מישר'] ח' הז.

---

14. לבלתי סור מן המצוה וגו'. דב' יז, כ. / ואם תאמר לא מצות נביא וגו'. וכן רש"י דב' יז, כ ד"ה למען יאריך ימים: "מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחל עד בואי אליך להעלות עולות וכתיב ויוחל שבעת ימים ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות עולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת לא שמעת וגו' ועתה ממלכתך לא תקום הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש". / הרי כבר נאמר ולשמור את כל וגו'. דב' יז, יט, ועיין מקור חכמה על פסוק נו עמ' תט"ז: "שכן אמר משה כלשון הזה כתב רש"י עה"ת סדר שופטים יז, כ, ואין לי מקור ולדעתי חסר זה אצלינו בספרי שם פ"סקא קס"ב דאיתא לבלתי סור מן המצוה שלא יסור מן המצוה, ואין לזה ביאור כלל כאשר תמה גם בזרע ולפמ"ש נראה דצ"ל שלא יסור אף ממצוה של נביא או אינו אלא שלא יסור מן המצוה של תורה הרי כבר נאמר ולשמור את כל דברי התורה ומה אני מקיים לבלתי יסור מן המצוה אפילו ממצוה קלה של נביא כנ"ל להגי'". / 18. הוא ששנינו... אף הצבוע. ב"ק טז ע, א: "ר"מ אומר אף הצבוע". / ותרגמו יונתן אפעיא. ת"י על אתר, ועיין תוספות סנ' טו ע"ה והברדלס וכן תוספות בכורות ח ע"א ד"ה ברדלס. / וכן פרשו רבותינו. לא ברור לי איפה. / צבוע זה אפה וגו'. וכן רש"י ישעי' ל, ו ד"ה אפעה, וערוך ערך אפא, כרך א' עמ' ר"ט. / מן שרץ רע ומזיק. ובתוספות הנ"ל "שהיא חיה קטנה כעין חולדה". /

שמ"א יג, 20-21

20. וירדו כל ישר' הפלשתים. וכשהיו ישר' צריכים לחרשי ברזל לטוש איתים וקרדמות ומחרישות היו זקוקים לירד אל ארץ פלשתים: מחרשתו. שוק: אתו. קולטרי: קרדומו. בשגוד: מחרשתו. פשויר: 21. והיתה הפצירה פים למחרשות וגו'. והיתה להם לאות' שהיה להם טורח לרדת אל פלשתים לטוש היתה להם הפצירה פים לימא בל' שהיתה לה הפצר פיות כלומ' פיות וחידודים הרבה היא היתה להם לחדד המחרשות והאיתים: ולשלש קלשון. הוא מזלג עשוי כמין עתר שקורין פורקי ולו שלש שיניים:

---

20. הפלשתים] על פלשתים ד. ישר' ח' בגז. לחרשי ברזל] ח' ב. אל] כל ז. מחרשתו] מחרשה ד. שוק] נ' בלע"ז מ. אתו] איתים ב. קולטרי] נ' בלע"ז מ. בשגוד] נ' בלע"ז מ. מחרשתו פשויר] ח' ה' נ' בלע"ז מ. שהיה] שיהיה ב. להם טורח] טורח להם דו. לרדת] לירד ב. אל] נ' ארץ בדז. פלשתים] הפלשתים מ. להם] ח' בהוזמ נ' והאיתים ושלש (מחוק) א. לה] להם ג. פיות] פיפיות גהו. היא] ח' דמ. ולשלש] ושלש בד. הוא] ח' מ. עשוי] העשוי ד. פורקי] נ' בלע"ז ר.

---

20. אל ארץ פלשתים. ח"י על אתר. / שוק. (מחרשתו = Sok (Son soc): קולטרי. / (אתו = Koltre (Son coutre). / בשגוד. (גרזנו = Sa hache) Besagoude. / פשויר. (אתו = Fosoujir (Sa bêche). / 21. למחרשות. ח"י על אתר. / הפצירה פים. עיין רש"י איוב טו, כט ד"ה מנלם. / לימא בלע"ז. עיין רש"י שמ"ב יב, לא ד"ה חריצי. (פצירה = Lime (La lime). / שהיתה לה הפצר פיות וגו'. וכן ר' שעיה דטראני על אתר. / עתר. עיין יבמות סד ע"א: "א"ר יצחק למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות". / פורקי. Forke (קלשון = Fourche) עיין רש"י שם ד"ה עתר. /

שמ"א יג, 21-23

21. ולהציב הדרבן. לחדדו בראשו לטעינו ולהציבו בתוך המרדע: 22. ותמצא לשאול. על ידי נס: 23. מצב פלשתים. דרך אנשי צבא לעשות מהם מצב ומשחית משחית הם הפושטים ורצים אחר השלל ועל העיר שקורין צנביל: מצב. הם נציבים לשמור שלא יצאו מהעיר משחיתים בהם: אל מעבר מכמש. הפלשתים היו חונים במכמש ומכמש בהר וישר' בגבע וגבע בראש ההר ושני ההרים זה כנגד זה והגיא ביניהם כמו שאמור בעניין ומצב פלשתים נגש ובא אל עבר מכמש שלצד גבע אל הגיא שביניהם:

---

21. לטעינו] לנועצו בגהוזמ ולנצבו ד. המרדע] נ' דרבן אגויילון בלע' מלמד בקי ז. 23. משחית] ח' המ. השלל] שלל ד. ועל] אל מ. דנביל] נ' בלע"ז מ. נציבים] הנצבים גו. מהעיר] מן העיר גדוזמ. נ' והיוצאים ה. משחיתים] משחיתם ג. מעבר] עבר ג. הפלשתים] פלשתים דה. ששמה] שמה ג. בגבע] בעיר ששמה גבע בגדהוזמ. וגבע] נ' היחה בגומ. ההר] הר דה. ושני] ושנים ו. ההרים] נ' היו מ. ובא] ח' מ. אל עבר] עבר ג. שלצד] עול ו. שביניהם] אשר ביניהם מ.

---

21. הדרבן. ונוסף לע"ז בד אגויילון. ולא מצאתי פירושו. / 22. על ידי נס. מד"ש פי"ז [ב] עמ' 95: "אימתי פרע לו הקב"ה ביום מלחמת פלשתים, הדא הוא דכתיב והיה ביום מלחמה ולא נמצא חרב וגו' ותמצא לשאול וליונתן בנו (שמ"א יג, כב) ולא נמצא ואת אמר ותמצא, מי המציאה לו. רבי יודן בר רבי יצחק אמר המלאך המציאה לו [ורבנן אמרי הקב"ה המציאה לו]", וכן ויק"ר ספכ"ה עמ' חקפ"ו; ובמ"ר י, א. והשווה רי"ק על אתר עמ' ס"א שאינו מסכים: "ותמצא לשאול וליהונתן בנו, זה מן הדברים שמשברין את האוזן שלא חתמה כשאתה מגיע למטה בעינין שכת' ונושא כליו ממותת אחריו (יד, יג) ותאמר במה המיתן, לפי שהיה לו חרב". / 23. דרך אנשי צבא וגו'. עיין רש"י ישע' כט, ז ד"ה וכל צביה. / צנביל. (יחידה המתפזרת בשורה כדי לשלול = s'égaille pour piller) / .Çenbel

שמ"א יד, 1-5

שמואל א פרק יד

1. מעבר הלז. כל הלז והלזה שבמקרא אינו לשון הזה אלא לשון דבר שכנגדו והוא מראהו באצבע ובלע"ז אינו לשון צישט אלא לשון ציל: 4. ובין המעברות אשר בקש יהונתן לעבור. כך היה עשוי שן הסלע היה מהעבר מזה לבין המעברות מכאן ושן הסלע לבין המעברות מזה הגיא הוא קרוי בין המעברות והיה לו סלע מכאן וסלע מכאן זה בעברו מזה וזה בעברו זה והגיא בין שני העברים ואותו הגיא בקש יונתן לעבור: שם הסלע. האחד בוצץ ושם השני סנה: 5. מצוק מצפון. משופע ועולה לצד צפון אל מכמש מול גבע שממנה יצא יהונתן:

1. מעבר] מצד ד. והלזה] כל הלזה ד. הזה] היה ג הוזה ה. באצבע] באצבעו ב. ובלע"ז... ציל] ח' ב. אלא] ח' גדהו. לשון] ח' זמ. ציל] נ' בלע"ז מ נ' מעבר הלז. גיא שני ההרים דזמ. 2. נ' בקצה הגבעה. בסוף הגבעה דזמ. 3. נ' נושא אפוד. אורים וחומים דזמ. 4. כך] כן בדמ. מהעבר] מעבר ד. מזה] הזה ד. מכאן] מזה דו. ושן... המעברות] ח' ג. ושן... הגיא] ח' ד. לבין... מזה] ח' ו. מזה... והגיא] ח' ה. זה בעברו... מזה] ח' ד. מזה. ומה ז. בעברו מזה] ח' ד. זה] מזה בגומ. והגיא] נ' והיא הוא קרובין המעברות בין שני העברים ד. הגיא] גיא דמ. שם] שן בדוזמ. האחד] נ' כך היה שם ה. האחד] שן האחד מ. ושם] נ' הסלע ה. 5. לצד] מצד בגמ. אל] נ' צד ב.

1. אלא לשון דבר שכנגדו. ח"י על אחר, ובאשר להוספות בדמו עיין הקדמה עמ' 28. ובלע"ז אינו לשון צישט אלא לשון ציל.
Cil/Cest (Celui-la indiqui est en tace, ce n'est pas le fr.
זה שממול ולא זה שלפנים) /.

שמ"א יז, 9-16

9. דמו. המתינו וכן 'שמש בגבעון דום' וכן 'דום לד' אם כה יאמרו דומו ונעלה אליכם שעתם מצלחת ולבם רם עליהם ואם יאמרו עלו אלינו פחד הק' בלבם ויריאים לזוז ממקומם: 13. על ידיו ועל רגליו. כלומ' בכל כח ומרוצה: 14. כבחצי מענה צמד שדה. בתוך שיעור מדת קרקע מלא חצי מענה של מחרשת צמד בקר החורש בשדה מענה הוא תלם המחרשה שקורין ריאי וגבורה גדולה היא זך שהיו קרובין זה לזה ונכנסים לעזור זה את זה: 16. הצופים לשאול. הצופים אשר היו לשאול בגבעת בנימין:

---

9. וכן] כמו מ. דום לד'] נ' ויענו קול ענייה לשון צעקת קול הוא ז. נ' והתחולל לו דה. כה] כן ה' ח' מ. אליכם] עליכם ומ. 10. רם] רע זמ דם גד. ואם] אם מ' נ' כה בגמ. יאמרו] אמרו ד. עלו אלינו] ~ ג. ויריאים] ויביאם מ. 13. על] ועל ו. ועל] על ד. כלומ'... ומרוצה] ח' הו. בכל כח] בכח ב. ומרוצה] ובמרוצה ב. 14. החורש] חורש בה החורשת מ' נ' בקר ז. הוא] היא גד. ריאי] נ' בלע"ז מ. וגבורה] וגבורת ז. שהיו] שיהו ז. קרובין] שקרובים ב. זה את זה] ח' ה. הצופים¹] נ' אשר ד. אשר היו] אשר היה ד שהיו ו.

9. המתינו. ת"י על אתר. / וכן שמש בגבעון דום. יהושע י, יב. ועיין רש"י שם ד"ה אז ידבר. ואשר להוספה בז היא לכאורה שייכת לפסוק 12. / וכן דום לדי. תה' לז, וכן רש"י שם ד"ה דום לד', ועיין מ"מ צד 61 ערך דם. ומאהרשען תהי לז, ז עמ' 39 הערה 18. / 14. חצי מענה של מחרשת צמד בקר. ת"י על אתר. / מענה היא תלם המחרשה. עיין מ"מ צד 135 ערך ען, וכן רש"י הושע י, ד ד"ה על תלמי שדי, ורש"י תה' קכט, ג ד"ה למענותם. / ריאי. (גומה = Réie (Sillon). /

שמ"א יד, 16-14!

16. צופים. בריטיש: והנה ההמון. של פלשתים נמוג ממקומו וילך וקרב הלון לצד ישר': נמוג. כמו נע: 18. הגישה ארון האלהים. אורים ותומים: כי היו ארון האלהים ביום ההוא. המקרא חסר תיבה כי היה ארון האלהים שם ביום ההוא 21. והעברים היו לפלשתים*. בעזרתם מחמת יראה מתמול שלשם והיום נהפכו גו המה עם חבריהם להיות בעזרת אחיהם: 24. נגש ביום ההוא. היו אצים ונוגשין להלחם בפלשתים: ויואל שאול. לשון אלה:

---

16. בריטיש] נ' בלע' ז בלעז מ' ח' ד. נמוג ממקומו] ממקומו נמוג ב. וקרב: וקרוב ב ויקרב ג. הלום] והלום בה. נע] נד ונע מ. 17. נ' פקדו. לשון בדיקו (פקידה מ) כמו ותפקדנו לבקרים דוזמ. 18. אורים... ההוא] (בשוליים) ד. ההוא] המה ג. תיבה] נ' אחת מ. 21. לפלשתים]* פלשתים א. המה] והם ד. 24. שאול] ח' מ. אלה] נ' אשר יאכל לחם. כל מאכל במשמע כמו נשחיתה (ונשחיתו זמ) עץ בלחמו דוזמ.

---

16. בריטיש. (צופים = Baats (Les guetteurs) / 18. כמו נע. דונש עמ' 19: "נמגו. ופתרת נמגו כל יושבי כנען (שמות טו, טו) נמסו, למען למוג לב (יחז' כ"א, טו) גם הוא מלשון המס ימס אמרת, ואין פתרונם כאשר דברת, כי פתרון נמוגו כל יושבי כנען, נעו. וכמוהו נמוג וילך (שמ"א יד, טז) ופתרון נמוגו כל יושבי כנען. הנעה. וא"ת אנה ימצא לשון נע בלב, אומר לך הנה כתוב וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי היער מפני רוח (ישע' ז, ב) והתבונן ואל תעמוק לרוח". והשווה רש"י שמ' טו, טו ד"ה נמגו ששם מפרש כמנחם צד 115 ערך מג, ועיין המיוחס לקרא על פסוקנו כאן. באשר להוספה המופיעה -ב-דוד ובמ עיין הקדמה עמ' 29. / 18. אורים ותומים וגו'. פרוש זה מניח ששאלה היא תמיד באורים ותומים והשווה ירושלמי שקלים פ"ו ה"א כד ע"ב שמביא מחלוקת: "רי יודה בן לקיש ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים והלא ארון בקרית יערים היה מה עבדון ליה רבנן הגישה אלי הציץ קרייא מסייע לרבי יודי (בר אילעי) בן לקיש הארון וגו'". באשר להוספה בדז מ עיין הקדמה עמ' 29. /

שמ"א יד, 25-32

25. ויהי* דבש. דבש קנים גדל בארץ ישראל: 26. והנה הילך דבש. שהיה נוטף מן הקנים: 27. ביערת הדבש. בקנה הדבש* כמו 'ותשם בסוף' ושויתיה ביערא וסוף הם קנים של אגס וכן 'אכלתי יערי עם דבשי' ובלשון ישמעאל קורין לאותו דבש סוכיר: 29. עכר אבי את העם. ביבל את דעתם ואת ישועתם כמים עכורים: 30. כי עתה לא רבתה מכה. בתמיה: 32. ויעט העם. כמו ויעף העם לשון עיט: צאן ובקר ובני בקר. אומ' אני זה 'אותו ואת בנו' ולכן קראם חוטאים ורבותי' אמרו בשחיטת קדשים שהיו מקדישים אותם שלמים ואוכלים לפני זריקת דם הוא שאמ' 'ויאכל העם על הדם' אוכלים קדשים ועדיין דם במזרק:

---

25. ויהי* והנה אבגדו. דבש קנים... [ישר' ח' ה. גדל] הגדל ג. 26. דבש] הדבש דוזמ ח' ה. 27. הדבש] דבש ז נ' כמו ב. בקנה הדבש] * ח' א. בסוף] נ' דמתרגמ' מ. הן ג. וכן] כן ה. ובלשון] בלשון ד. ובלשון ישמעאל] ובלע"ז ה. דבש] ח' גה. סוקיר] סוקור ז סוקרי ד נ' מפי ר' נתן הישמעאלי מ. 29. העם] הארץ זמ. בלבל את דעתם ואת ישועתם] (בשוליים) ד. עכורים] העכורים ו. 30. רבתה] נ' עם ז נ' רעתם רבת' ד. מכה] נ' בפלשתים ו. 32. ויעט] ויעף מ. העם... העם] ח' ג. כמו... העם] ח' ב. אומ' אני זה] ח' ה. בנו] נ' לא תשחטו מ. דם] הדם ג דמים ד. שאמ'] נ' הכתוב ד. ועדיין דם] ועדיין הם ו.

---

25. דבש קנים. וכן רש"י שה"ש ה,א: "אריתי. "...ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר (שמ"א יד, כה) ביערת הדבש ויערת היא לשון קנה וגו'...", ולא כן רי"ק על אתר עמ' כז, והשווה רד"ק. / 26. שהיה נוטף. ת"י על אתר. / 27. כמו ותשם בסוף. שמ' ב, ג. / דמתרגמי' ושויתיה ביערא. תרגום אונקלוס שם. / וסוף הם קנים של אגס. עיין רש"י שה"ש ה,א ד"ה אריתי. ועיין המיוחס לקרא. / וכן אכלתי יערי עם דבשי. שה"ש ה,א. / סוכיר. וב-מ הערה זו מפי ר' נתן הישמעאלי, ומקור הדברים אינו ידוע לי. ועיין מקור חכמה עמ' תי"ז על פסוקינו: "מפי ר' נתן הישמעאלי. כ"כ גם בערוך ערך חצב ולא ידעתי אם לא כיון אליו". בערוך ערך חצב כרך ג' עמ' תע"ג כתוב "פירוש קנה שעושיין ממנו הסוכר והוא מתוק" ואין להוכיח מכאן שלפי רש"י ר' נתן הישמעאלי הוא בעל הערוך. 32. כמו ויעף העם. וכן רש"י שמ"א טו, יט ד"ה ותעט. / אותו ואת בנו. ויקרא כב, כח. / ורבותינו אמרו. ספרא עמ' 90: "ד"א לא תאכלו על הדם אל תאכלו מן הבשר ודם קיים במזרק". /

שמ"א יד, 33-40

33. **אבן גדולה**. עשאה במה לזרוק עליה דם והקטר חלבים: 34. **ושחטתם בזה**. כאן ד"א סכין בדק להם: **פוצו בעם**. הכריזו במקומות הרבה ויהיו המכריזים נפוצים בעם: 35. **אותו החל**. אותו המזבח ראשון למזבחות שאול: 38. **פנות העם**. שרי העם אבן הפנה היא החשובה: 40. **לעבר אחד**. להפיל גורל בין כלכם ובינינו:

---

33. אבן גדולה] ח' ו' נ' במזרק ד' נ' גלו אלי בד' נ' גלו אלי לשון גללו מ' נ' גלו אלי גללו ז' נ' גלו לשון גללו ו' נ' היום. מבעוד יום (נ' שהקדשים נשחטו) בלילה פסולין ז' ולמטה נאמר ויגישו (נ' כל העם ב) איש שורו בידו הלילה (בלילה ד) ורבותי' (רבותינו ד) נחלקו בדבר בסוף מסכת זבחים יש מהן פירשו (שפירשו ו) כאן בחולין (נ' כאן בקדשים ב) (נ' ויש מהן פירשו במ) (נ' ויש מהן שפירשו ו) (נ' כאן בקדשים זבחים ב) (שהוקדשו ליקרב בבמה בזמ) (נ' נוב גדולה וזמ) (נ' גדולה ד) (נ' גדולה בנוב ב) כאן בקדשים שהוקדשו ליקרב בבמה קטנה לימד (ולימד ו) על (נ' עולת ב) במת יחיד שכשירה לישחט בלילה בזמ. נ' אבן גדולה דז. בזב] נ' ואכלתם בזה ד. במה] נ' גדולה ו. כאן... להם כאן בדק להם את הסכין ו. 34. בעם] נ' הלילה. בהמות של חולין נשחטו בלילה כך מפורש בזבחים (בתנחומא ד) דוזמ.

---

33. **אבן גדולה**. באשר להוספות בפסוקים אלו עיין הקדמה עמ' 25. / ד"א סכין בדק להם. וכן רש"י חולין יז ע"ב ד"ה ושחטתם בזה. ועיין ויק"ר ספכ"ה עמ' תקפ"ה-תקפ"ו, וכן מד"ש פי"ז [ב] עמ' 87; במ"ר פ"י, א; תנח' צו י"ג עמ' 9; ערוך ערך בזה, כרך א' עמ' ל"ב. / 35. **אותו מזבח וגו'**. וכן רי"ק ורד"ק על אתר אבל השווה ויק"ר ספכ"ה עמ' תקפ"ה המביא שני הסברים שונים: "...כתוב ויבן שאול מזבח לדק אותו החל לבנות מזבח כמה מזבחות בנו ראשונים נח, אברהם, יצחק, יעקב, משה, יהושע ואתה אומ' אותו החל רבנין אמ' אותו החל להיות ראש במלכים א"ר יודן על ידי שנתן נפשו על הדבר הזה העלה עליו הכתוב כאלו אותו החל לבנות מזבח לד'". / 38. **שרי העם**. ת"י על אתר, וכן רש"י שופ' כ, ב ד"ה פנות כל העם. /

שמ"א יד, 41-52

41. הבה תמים. חן גורל אמת והעם יצאו נקיים מן הגורל: 45. ויפדו העם. התירו לו לשאול שבועתו: 48. ויעש חיל. ויאסוף חיל: 50. אבנר בן נר. ונר היה דוד שאול אחיו של קיש ושניהם בני אביאל וגם אביאל נקרא נר בדברי הימים שהיה מדליק נרות לרבים במבואות האפלים: 52. וראה שאול. לשון הוה כשהיה רואה שאול איש גבור חיל אוספו אליו:

---

41. נקיים] ח' ה. הגורל] נ' נקיים ה. 45. לשאול] נ' את גד. 50. נר בדברי הימים] ~ ד. האפלים] האפלות דו. 52. רואה שאול] ~ דהוזמ וכשראה שאול ג. חיל] נ' היה בהמ.

---

48. ויאסוף חיל. ח"י על אתר, וכן רש"י בראשית לא, א ד"ה עשה. / 50. בדברי הימים. דה"א ח, לג. / שהיה מדליק נרות לרבים וגו'. תנח' תצוה ח' עמ' 113: "ארשב"ל מפני מפני מה זכה שאול למלכות מפני שהיה זקנו מדליק נרות לרבים במבואות האפילין. כתוב אחד אומר ונר הוליד את קיש (דה"א ח, כ) וכתוב אחד אומר (שמ"א יד, נא) וקיש אבי שאול ונר אבי אבנר בן אביאל הא כיצד אביאל שמו ועל שהדליק נרות לרבים במבואות האפלים נקרא שמו נר וגו'. " וכן ירושלמי שביעית ספ"ג ה"ז ט ע"א-ע"ב. /

שמ"א טו, 1-4

שמואל א פרק טו

1. ועתה שמע דבר ד'. פעם אחת נסכלת עתה הזהר בעצמך: 3. משור ועד שה. שהיו בעלי כשפים ומשנים עצמם ודומים לבהמה: 4. וישמע שאול. לשון הכרזה כמו ויזעק: ויפקדם בטלאים. אמר לכל אחד שיקח טלה בצאנו של מלך ואחר כך מנה את הטלאים לפי שאסור למנות את ישראל שנה' לא יספר מרב':

---

1. שמע] נ' לקול דמ. דבר] דברי ומ ח' ד. ד. ד. נ' דבר ד. נסכלת] הסכלת גו. עתה] עשה ג. בעצמך] נ' אמר ד' צבאות פקדתי מדרש אגדה אמ' הקב"ה פקדתי מה שצבאות ד' אומרים לי מתי יבא יום להינקם מעמלק מה שעשה לישראל בדרך בעלותו ממצרים שנאמר אשר קרן בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים. ועוד ראיתי הרבה מדרשי אגדות נדרשין על מקרא זו ואינן מיושבין לפי הפשט ואני לפשוטו של מקרא באתי ולמדרשו המיושב עליו ד. 3. לבהמה] נ' ד"א מאחר שנזהרתם בתורה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים צריכים אתם להכות ולהחרים את הכל משור ועד שה שלא יהו אומרים בהמה זו משל עמלק היתה אלא לאבד זכרו מן העולם ד. 4. ויזעק] * ויגעק א נ' שאול דמ. טלה] נ' אחד ד. בצאנו] מצאנו דמ. של מלך] ח' ב. שנא' נ' בס מ. מרב] ח' בה.

---

1. ועתה שמע דברי ד'. באשר להוספות במינכן עיין הקדמה עמ' 64 / 3. שהיו בעלי כשפים. וכן פירש ר' ישעיה דטראני על אתר: "משור עד חמור שהיו נעשים בהמה על ידי כישוף" ועיין הערת המהדיר מקור חכמה עמ' תי"ח שלא מצא לזה מקור. ולמקורו עיין Louis Ginzberg The Legends of the Jews Vol. VI, p. 61, n. 233, שמביא כתב תמים 61 ור' בחיי סוף פרשת כי תצא שמצא מדרש זה בפדר"א לט. / 4. לשון הכרזה. וכן רש"י ירמ' נ, כט ד"ה השמיעו אל בבל רבים; רש"י סוטה י ע"א ד"ה השמיע את כל יהודה; רש"י מגילה יג ע"ב ד"ה משמיעין על השקלים; רש"י מגילה כט ע"א ד"ה משמיעין על השקלים. אבל השווה רש"י סני מו ע"א: "לשמע. כמו וישמע שאול לשון אסיפה להספידו", שהולך בעקבות מנחם. עיין מ"מ צד 176 ערך שמע וכן ח"י על פסוקנו כאן. ועיין רד"ק ורי"ק על פסוקנו המביאים שני הפרושים. / טלה בצאנו של מלך. וכן רש"י יומא כב ע"ב ד"ה ויפקדם בטלאים. / לא יספר מרב. בר' לב, יב. /

שמ"א טו, 5-6

5. וירב בנחל. וילחם בנחל ורבותי' אמרו על עיסקי נחל רב ודן בעצמו ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה בנחל כל הנפשות הללו לא כל שכן אם אדם חטא בהמה מה חטאת: 6. אל הקני. בני יתרו שהיו יושבים במדבר יהודה אשרו בנגב ערד שהלכו אצל יעבץ ללמוד תורה וערד הוא עמלק הכנעני מלך ערד עמלק היה שני' 'ועמלק יושב בארץ הנגב':

---

5. וילחם בנחל] (בשוליים) ד נ' כמשמעו ד. אמרו] דרשו מה שדרשו ד. רב ודן... חטאת] (בשוליים) ד. בעצמו] את עצמו מ. תורה] ח' ג. עגלה] את העגלה ג עגלה ערופה ה. כל הנפשות הללו] כל הנפשות הללו ד בשביל הנפשות האלו מ. חטאת] חטאו ד. 6. אשר בנגב] בנגב דזמ. הוא] היה ג. שני'] נ' יושב הנגב דזמ. בארץ הנגב] נ' שני' עמלק יושב וגו' ג.

---

5. וילחם בנחל ורבותי' אמרו וגו'. עיין עטרת צבי על פסוקנו שמסביר למה רש"י הביא מדרש "וירב בנחל: "וכן פרש"י ז"ל וילחם בנחל ורבותינו אמרו כו' דק"ל דאי כפשוטו שעשה מלחמה ומריבה עם עמלק בנחל הא משמע מקרא דעמלק יושב בהר דכתיב וירד העמלקי והכנעני היושב בהר (במד' יד, מה) ולזה הוכרח להביא הרבותינו וק"ל". / רבותינו אמרו. יומא כב ע"ב: "...וירב בנחל אמר ר' מני על עסקי נחל בשעה שאמר לו הקב"ה לשאול לך והכית את עמלק אמר ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה ואם אדם חטא בהמה מה חטאה ואם גדולים חטאו קטנים מה חטאו וגו'", ועיין שבת נו ע"ב, וכן רש"י שם ד"ה על עסקי נחל; קה"ר פ"ז, ט"ז, ומד"ש פי"ח [ב] עמ' 99. / בני יתרו. שופ' א, טז. / שהלכו אצל יעבץ ללמד תורה. וכן רש"י שופ' א, טז ד"ה מעיר התמרים, ומקור הדרשה כאן ובשופטים: ספרי ראה ס"ב עמ' 128: "...מל אכלו כל אותן השנים בני קיני חתן משה אכלוהו שנאמר ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים אבל משנבנה הבית נסעו והלכו להם דברי רבי שמעון רבי יהודה אומר אצל יעבץ הלכו ללמוד תורה שנאמר ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקנים" (דה"א ב, נה). / וערד הוא עמלק. במ' כא, טו וכן רש"י שם ד"ה יושב הנגב. ולזהו ערד עם עמלק עיין תנח' חקת י"ח', וכן תנ"ב מ"ב עמ' 124 ות"א במ' כ"א: כ'. עיין עוד רש"י במ' כד, כא ד"ה וירא את הקיני. /

שמ"א טו, 6-16

6. עם כל בני ישראל. שנהנו מסעודתו משה ואהרן וכל זקני ישראל והרי הוא מעלה עליו כאילו עשה עם כל בני העם: 9. והמשנים. אין לו דמיון והם הבריאים ואומ' אני לשון משנים כמו 'כסף משנה' על שם שהוא כפול בבשר ושומן וכן 'פר השני שבע שנים': נמבזה. כמו נבזה המס טפילה בו: 11. נחמתי. מחשבה עלתה בלבי על מלכות שאול שהמלכתי: 12. מציב לו יד. בונה לו מזבח הוא המזבח שני באליהו וירפא את מזבח ד' ההרוס' בהר הכרמל. ויונתן תירגם הוא מתקן ליה תמן אתר לפלגא ביה בזתא: 16. הרף. אוריך המתן:

6. מסעודתו] מסעודת בג נ' של ה. הוא] ח' מ. עם] את ג. העם] ישראל מ.
 9. הבריאים] בריאים ד. ושומן] ובשומן וזמ' ושמן ה. נמבזה] וכל המלאכה נמבזה ו. כמו נבזה] נמבזה כמו נבזה ד. כמו ונבזה ז. 11. נחמתי] נ' כי ו. עלתה] עלה ד. בלבי] לפני ג על לבי דו. מלכות שאול] שהמלכתי] את שאול ד. 12. המזבח] מזבח דזמ. בהר הכרמל] ח' במ. ויונתן... ביזתא] ח' ב. ביה] בה דמ. בזתא] נ' (בשולים) ויסב שמואל ויעבור הגלגל ד. 16. הרף... המתן] ח' ב. הרף] נ' כתרגומו מ. אוריך] נ' בחרגום ד בחרגומו ד.

6. שנהנו מסעודתו. שמ' יח, יב, וכן רש"י ברכות סג ע"ב: "עשית חסד. שהאכילם שנא' ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם וגו'" (שמ' יח, ב), והשווה מד"ש פי"ח [ג] עמ' 99: "ויאמר שאול אל הקני לכו וגו' [ו]אתה עשית חסד עם כל בני ישראל] (שם שם ו) וכי עם כל ישראל עשה חסד, [ו]הלא לא עשה חסד אלא עם משה בלבד], ר' אלעזר אמר יתרו עשה חסד עם משה קראו ויאכל לחם (שמ' ב, כ) רבי סימון אמר בשכרו האכילו וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן (שם שם יט) אלא ללמדך שכל מי שעושה חסד עם אחד מגדולי ישראל מעלין לו כאלו עשה עם כל ישראל", וכן שהש"ר ב, טז; ויק"ר לד, ח עמ' תשפ"ו-תשפ"ז; פדר"א סוף פמ"ד וברכות סג ע"ב, בכל הדרשות הללו החסד היה של יתרו שהאכיל למשה בביתו במדין שלא כדברי רש"י בשמואל כאן. / והרי הוא מעלה עליו וגו'. לשון זה שאול מהמדרשים הנ"ל אך רש"י בוחר לזקוף לזכותו של יתרו מקרה אחר בו עשה חסד עם קבוצה יותר גדולה של אנשים. / 9. והם הבריאים. ת"י על אתר. / כמו חסד משנה. בר' מג, יב ועיין רש"י שם ד"ה וכסף משנה. / וכן ופר השני שבע שנים. שופ' ו, כה ועיין רש"י שם ד"ה ופר השני. / והמס טפילה בו. השווה רש"י תה' י, ד, חיל נשברים, ששם אומר שהנון טפלה בו. ועיין Englander, 422-423 pp. HUCA 14, / 11. מחשבה עלתה וגו'. וכן רש"י בר' ו, ד"ה וינחם ד' על הרעה. וכן רבים (עיין היכל רש"י כרך ב' עמ' תשמ"ג). / 12. וירפא את מזבח ד' ההרוס. מל"א יח, ל, ועיין רש"י שם ד"ה וירפא את מזבח ד' ההרוס, רד"ק כאן והמיוחס לקרא על פסוקנו, ולא מצאתי לזה מקור. / ויונתן תירגם וגו'. ת"י על אתר. / 16. אוריך. ת"י על אתר. /

שמ"א טו, 17-22

17. ראש שבטי ישראל אתה. תרגם יונתן שבטא דבנימן עבד בימא בריש כל שאר שבטיא כמה שנ' שם 'בנימין צעיר רודם': 18. עד כלותם. העם אשר אתך יכלו אוחם: 19. ותעט. כמו ותעף לש' עיט: 21. ראשית החרם. ממטיב החרם וכן 'ראשית דגנך' כמו שנ' 'בהרימכם את חלבו' ויונתן תרגם קדם דיחרמון" 22. הנה שמוע. מזבח טוב מזבח להקשי מחלב אילי' זה מוסב על טוב הנה שמוע מזבח ולהקשיב טוב מחלב אילים:

---

17. עבד בימא... בנימין] ח' מ. בימא] באמא ז. 18. כלותם] כאתם ג. נ' אותם גדזמ. העם] והעם ו. העם... אותם] ח' ג. יכלו] כלו ה. 19. כמו ותעף] ח' ג. 21. ממטיב] מטיב מ ממיטב דהו. חלבו] נ' ממנו דהזמ. דיחרמון] דיחרמון ב. 22. שמוע] שמע ו נ' בקולו מ. מזבח טוב] ח' בה. טוב מזבח] ח' זמ. חלב אילי'] טוב חלב אילים דה נ' הנה שמוע מזבח ד. זה מוסב... אילים] ח' דה. טוב] ח' זמ. מזבח] נ' טוב גומ ח' ב. ולהקשיב] להקשיב ג. טוב] ח' מ. (בשוליים) טוב זה מוסב על ד.

---

17. שבטא דבנימן וגו'. ת"י על אתר. / בנימין צעיר רודם. תה' סה, כח. וכן רש"י שם "רדס. כמו רודם; משם זכה להיות מלך לפי שירד תחלה לים וכן אמר לו שמואל לשאול הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה (שמ"א טו: יז) ותרגמו יונתן שבטא דבנימין עבר בימא בריש כל שאר שבטיא", כדאי לציין שרש"י בתהילים מצטט ת"י בשמואל. ועיין בית התלמוד של וייס שנה ב' ס"ט הערה כ' שמביא פסוק זה ברש"י כראיה שלא ראה רש"י תרגום על כתובים. ועיין עוד מלמד כרך א' עמ' 378-379. / 19. כמו ותעף. וכן רש"י שמ"א יז, לב ד"ה ויעט. / לשון עיט. בר' טו, יא, עיין רש"י שם ד"ה העיט. / 21. וכן ראשית דגנך. דב' יח, ד. / כמה שנא' בהרימכם את חלבו. במ' יח, ל; לב. / קדם דיחרמון. ת"י על אתר. 22. טוב מזבח. הנה שמוע הוא (יותר) טוב מזבח. /

שמ"א טו, 23-27

23. כי חטאת קסם מרי ואון תרפים. וכעונש של און ותרפים כן עונש של הפצר כן תירגמו יונתן ארי כחוב* גברא דשאל בקסמא כן חובת כל גבר דמסרב על פתגמא דד' וכחובת עממיא דטעו בתר טעוותא כן חובת כל אינש דמוסיף על מילי נבייא: הפצר. לשון תוספת וכן 'ויפצר בו' הרבה עליו דברים: 24. יראתי את העם. דואג האדומי שהיה חשוב בכולם" 27. ויחזק בכנף מעילו. לפי פשוטו משמעו שכשפנה שמואל ללכת אחז שאול בכנף מעילו של שמואל לפי שהיה שאול מבקש הימנו שישוב עמו עד שישתחוה בגלגל שהיה שם אהל מועד ומדרש אגדה חלוקי אמוראים ויש אומ' מעילו של שאול קרע שמואל ומסר לו סימן זה מי שיכרות* כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו הוא שאמ' לו שאול לדוד ביום שכרת* את המעיל 'ידעתי כי מלך תמלך':

23. חטאת] כחטאת דז. מרי] נ' חטאת מרי ב חטאת זה מרי ד נ' כחטאת קסם חטאת מרי ר. ותרפים] ח' בו נ' הפצר גדזמ. וכעונש] * ובעונש א. כן] כן ג. כן תירגמו יונתן] כן תירגום יונתן בגז ויונתן תירגם מ תירג' יונ' ה כמו אל תפצר כך תירגמו יונתן ר. כחוב] * בחוב או. בקסמא] בקיסמין ג. כן] נ' כל פיתגמא כל ד. חובת] חובה ר. גבר] איניש המ. דמסרב] דסרב ד. פיתגמא] פיתגמיא ר נ' על מילי נבייא מ. נ' על מילי נבייא מ. וכחובת עממיא... מיל' נבייא] ח' מ. וכן] כמו בו. לשו... בו] ח' ד. בו] נ' ויקח ר. עליו] ח' ב. דברים] ח' ר. 24. בכולם] ככולם במו. 27. משמעו] משמע בג. אחז שאול] אחר שאול אחז מ. מעילו] ח' מ. שאול] נ' מלך ומבקש ר. הימנו] ממנו דומ. עמו] ח' מ. שם] נ' את ה. חלוקי] חלוקים בגדהזמ. אמוראים] אומרים ג. ויש] יש בגזמ. אומ'] שאומ' בגדזמ. מעילו] חלקו ג. שאול] שמואל מ. שמואל] שאול מ נ' ויש שאומרים מעילו של שאול קרע שמואל מ. שיכרות] * שכרות א שיכרת ג. ימלוך] שימלך ב. הוא] והוא זמ. שכרת] * שנכרת א נ' לו ד.

23. ארי בחוב גבריא וגו'. ת"י על אתר. / לשון תוספת. ת"י על אתר. / וכן ויפצר בו. בר' לג, יא. / 24. דואג האדומי. מד"ש פי"ח [ד] עמ' 99-100: "ויחמול שאול והעם על אגג וגו' (שמ"א טו, ט) בר קפרא אמר זה דואג שהיה שקול כנגד כל ישראל", ועיין שו"ט נ"ב [ד] עמ' 2984. / ומדרש אגדה. מד"ש פי"ח [ה] עמ' 100: "ויסוב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו יקרע (שם שם כ"ז) כנף מעילו של מי רב ולוי חד אמר כנף מעילו של שאול, וחד אמר כנף מעילו של שמואל [ומסתברא כמאן דאמר כנף מעילו של שמואל] שכן דרד הצדיקים להיות מצטערין." וכן ר"ר פ"ז: י"ב ובכל כה"י מובאת רק הדעה הראשונה, כי את השנייה הביא רש"י לפי פשוטו. רש"י הוזקק למדרש בגלל שלא ברור מי הנושא של "ויקרע" ובגלל הסימבוליות הרלבנטית. עיין רש"י שמ"א כד, כא ד"ה ידעתי כי מלוך תמלוך. / ידעתי כי מלוך תמלוך. שמ"א כד, כא. /

שמ"א טו, 29-33

29. וגם נצח ישר' לא ישקר. ואם תאמר אשוב מעוני לפניך לא יועיל עוד ליטול המלוכה ממי שנתנה לו כי הקב"ה שהוא נצחוננו של ישר' לא ישקר מליתן הטובה שהוא אומ' ליתן 32. אגג מעדנות. אגג מפנקא: אכן סר מר המות. באמת ידעתי כי עתה סר וקרב אלי מרירות המות: 33. כאשר שכלה נשים חרבך. להושיבם אלמנות מבעליהם שהייתם מזנבים בחורי ישר': וישסף. חתכו לארבעה ואין לו דמיון:

---

29. ואם [ואם] אס ו. אשוב] אשיב ז. לפניך] ח' ז. ליטול] נ' את מ נ' הוא ג. שהוא] ח' ז הוא ד. מליתן] מילתו ה. שהוא אומ' ליתן] למי שאמ' ליתן ז שאמר ליתן מ. שאמ' לו ד. 32. אגג מפנקא] תרגם יונתן אגג מפנקא ד. מפנקא] מפנקות ו. עתה] ח' גהמ כי עתה] ~ ד. אלי] עלי מ. 33. ישראל] נ' וכן יסד הקליר ביסודו למילה פירק כלפי מעלה זרק וכו' ורבותינו דרשו במדרשי האגדה מה שדרשו ד. לארבעה] לד' מ לארבע ד. נ' קונדסין וכו' ד. לו] לתיבה זו בגדהוזה. דמיון] נ' ותרגום ישסף ופשח ובג' שלנו יש הוה מפשח ויהיב לן אלוהא כלומר בוקע מ.

---

29. ואם תאמר אשוב מעוני. ת"י על אחר. / אגג מפנקא. ת"י על אחר. / 33. מזנבים בחורי ישר'. פס"ר ספי"ב נב ע"א-ע"ב: "מהו ויזנב בך מכת הזנב לשון נקי משמואל אתה למד וישסף שמואל את אגג ר' יצחק אמר סירסו כאשר שיכלה נשים חרבך כך תשכל מנשים אמך אמר לו כשם שעשית לישראל כמצרים כך עשיתי לך (שהייתי) [שהיית] מסרס אותם ומושיב את נשיהם עגונות". ועיין פדר"כ עמ' 48; איכ"ר פ"ג-ת; תנח' תצא ט'; תנח"ב תצא עמ' 39-40. באשר להוספה במינכן עיין הקדמה עמ' 56. / חתכו לד'. מד"ש פי"ח [ו] עמ' 101: "העמידו על ארבעה קונטיסין" (מוטות) (עיין נוסח כ"י מינכן) ולא ברור לי מנין לרש"י ד' חתיכות. / ואין לו דמיון. ועיין שופ' י"ד, ו; ויק' א', יז. באשר להוספת במק"ג עיין הקדמה עמ' 45. /

שמ"א טז, 1-7

שמואל א פרק טז

1. בית הלחמי. מביח לחם וכן דרך כל דבר* ששמו בשתי תיבות כמו בית לחם בית שמש בית אל קרית ארבע אם בא להטיל בו ה"י מטילה בין שתי התיבות כגון קרית הארבע בית האלי בית השמשי בית הלחמי: 4. ויחרדו. מהרו לצאת לקראתו: 6. ויאמר אך נגד ד' משיחו. ויאמר בלבו אך אמת הוא זה ההגון למלכות: 7. אל תבט אל מראהו. אל יופי תארו: כי מאסתיהו. לפי שכעסן הוא כמה שני' ויחר אף אליאב בדוד':

---

1. מבית לחם] בית הלחם ה. דבר] * זכר א. בית לחם בית שמש] ~ ג. בית אל] ח' ג. קרית] נ' יערים ה' נ' קרית יערים ו. ה"י] ח' ה"א מ. מטילה] מטיל מ. התיבות] תיבות ד. הארבע] נ' וכגון ד. השמשי בית] ח' מ. 4. לצאת] נ' ממקומו ה. 6. הוא זה] ~ בגוד זה ד. 7. כמה] כמו ו.

---

1. וכן דרך כל דבר ששמו בשתי תיבות. וכן רש"י בר' לה, כז ד"ה ממרא קרית הארבע; ורש"י מל"א טז, לג ד"ה חיאל בית האלי. ועיין, Englander, HUCA 14, n. 62 p. 398 / 6. ויאמר בלבו וגו'. ח"י על אתר. / 7. לפי שכעסן הוא וגו'. פסחים סו ע"ב: "אמר רבי מני בר פטיש כל שכועס אפילו פוסקין עליו גדולה מן השמים מורידין אותו מנלן מאליאב שאמר ויחר אף אליאב בדוד (שמ"א יז, כח) ויאמר למה [זה] ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר אני ידעתי את זדונך ואת רוע לבבך כי למען ראות המלחמה ירדת וכי אזל שמואל לממשחינהו בכלהו כתיב לא בזה בחר ד' ובאליאב כתיב ויאמר ד' אל שמואל אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו מכלל דהוה רחיס ליה עד האיזנא." וכן רש"י שם ד"ה לא בחר. /

שמ"א טז, 7-16

7. כי לא אשר יראה האדם. אע"פ שקראת לעצמך רואה שאמרת לשאול אנכי הרואה
כאן אני מודיעך שאינך רואה: 9. ויעבר ישי שמה. הוא שמע: 11. שאר קטן.
נשאר הקטן: לא נסב. לא נשב לאכול כל מושב סעודה קרויה הסבה: 13. ותצלח
רוח ד'. רוח גבורה: 16. עבדיך לפניך. הנה עבדיך אשר יעשו מצותיך:
18. אחד מהנערים. מיוחד שבהם דואג האדומי: יודע נגן. כל עצמו נתכוון
להכניס עין רעה על שאול בדוד שיתקנא בו:

---

7. לעצמך] עצמך דה. שאינך רואה] שאין אתה רואה ה. 9. שמעא] שימעה ה שמעיה
ו. 11. לא נשב] ח' מ. מושב] מוסב ד. סעודה] הסעודה ו. 16. הנה עבדיך
לפניך] ח' ז. 18. מהנערים] מן הנערים ז הנערים דה. כל] כלומר ז. להכניס]
נ' בו ז. עין] רוח מ על] של בז.

---

7. אף על פי שקראת לעצמך רואה וגו'. ספרי דברים פי"ז עמ' 30: "ויגש שאול
את שמואל בתוך השער וגו' ויען שמואל את שאול ויאמר אנכי הראה (שמ"א ט:
יח, יט) אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה רואה אני מודיעך שאי אתה רואה.
אימתי הודיעו בשעה שאמר לו מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי כי
ראיתי בבניו לי מלך מהו אומר ויהי בבואם וירא את אליאב ויאמר אך נגד ד'
משיחו. אמר לו הקדוש ברוך הוא לא אמרת אנכי הרואה, אל תבט אל מראהו ואל
גבה קומתו כי מאסתיהו". וכן מד"ש פי"ד [ג] עמ' 88; אג"ב סי' ס"ט עמ' 137;
ותנ"ב מקץ עמ' 192-193; עיין רש"י דב' א, יז ד"ה תקרבו אל. / 9. הוא
שמע. דה"א ב, יג; כ.ז. ובשמ"ב יג, ג, לב שמעה; ב-כא, כא כתיב שמעי קרי
שמעה. / 11. נשאר הקטן. ת"י על אתר. / לאכול. ת"י על אתר. / 13. רוח גבורה.
וכן רש"י שופ' יד, יט ד"ה רוח ד'; ושופ' טו, יד ד"ה רוח ד' בשמ"א יאפו כולם
על פי ת"י. ועיין שפרבר חו"נ. / 18. המיוחד שבהם דואג האדומי. סנ' צג ע"ב:
"ויען אחד מהנערים ויאמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי יודע נגן וגבור חיל
ואיש מלחמה ונבו ונבון דבר ואיש תואר וד' עמו וגו'. ואמר רב יהודה אמר רב
כל הפסוק הזה לא אמרו דואג אלא בלשון הרע... מנלן דדואג הוה כתיב הכא
ויען אחד מהנערים מיוחד שבערים וכתב התם ושם איש מעבדי שאול ביום ההוא
נעצר לפני ד' ושמו דואג האדומי אביר הרועים אשר לשאול וגו'", וכן רש"י
סוטה ט ע"ב ד"ה דואג. / עין רעה. ובמדרש מדובר על לשון הרע. /

שמ"א יז, 1-1

שמואל א פרק יז

1. באפס דמים. כך שם המקום: 4. איש הבינים. גבור ליצא ממערכתו לעמוד בין שתי המערכות: 5. ושריון קשקשים. כמו קשקות דגים עשוין מברזל נופלין על גבי נקבי השריון קשקשת לכל נקב: 6. ומצחת נחשת. כמין יד ברזל היוצאה מן הכובע כנגד החוטם שקורין נש"ל הייתה מגעת לו עד רגליו: וכידון נחשת ומחספא דנחשא נפיק מן קולסא מטל בין כתפוהי כמין חנית נחשת בולטת מן הכובע נמשכת בין כתיפיו להגין על צוארו מן החרב: 7. כמנור אורגים. כאכסן דגרדאין אינשובלא:

1. כך] ח' ה. 4. גבור... לעמוד] ח' ו. ליצא] לצאת ב. ממערכתו] ממערכות ב. לעמוד] ולעמוד ב. שתי] שני ג. המערכות] נ' גיבור ו. 5. כמו] כמין ה. מין מ. קשקות] קשקשת ה. נקבי השריון] ח' מ עקבי השריון ב. לכל] לשון ה. 6. היוצאה] היוצא מ נש"ל נ' בלע"ז זמ. הייתה] והיתה מ. הייתה מגעת] ~ ז. וכידון נחשת] נ' תרגם יונתן ד. ומחספא] חספא דז מסחפא מ. דנחשא] דינחשא ז. נפיק] נתיק ה. מטל] ומטל מ ח' ג מעל ב מטיל וז. נמשכת] ונמשכת גדהמ ז. דגרדאין] דגרדאי גדהוז. אינשובלא] נ' בלע"ז הוזמ.

1. וכך שם המקום. ועיין רד"ק על אתר שמשווה את אפס דמים עם פס דמים ועיין ר' ישעיה דטראני על אתר הנותן הסבר לשם. / 5. כמו קשקות דגים וגוי' עיין רש"י ויק' יא, ט ד"ה קשקשת, וכן רש"י מל"א כב, לד ד"ה בין הדבקי ובין השריון. / 6. נש"ל. Nasal (Le nasal poignée d'airain qui sort du / casque vis-à-vis le nez = ומספחא דנחשא וגוי'. ת"י ע"י מגן אף מברוזה = אתר, אבל השווה ת"י על פסוק מ"ה שמפרש כידון=רומחא ולכן רש"י כאן מנסה להסביר פירוש המשלב את שתי ההגדרות "כמין חנית... להגין על צוארו". / כאכסן דגרדאין. ת"י על אתר. / אינשובלא (Comme l'ensouple des tisserands = כמו יתד האורגים).

שמ"א יז, 7-12

7. שש מאות שקלים. כל שקלים האמורים בנביאים מניס: 8. למה תצאו. כולכם לערך מלחמה ילחם אחד כנגדי בשביל כולם ובתנאי שהוא מפרש אם יוכל להלחם אתי וגו': הלא אנכי הפלשתי. איני לא שר אלף ולא שר מאה אלא פלשתי כאחד האחרים ואע"פ שנלחמתי להם כמה מלחמות אני הרגתי את חפני ופנחס ושביתי את הארון ואתם נעשיתם עבדים לשאול ולא הושיע אתכם מימיו בגבורתו: ברו לכם. ברו לכם את שאול וירד אלי: 12. אפרתי. בית לחם יושבת בארץ אפרת:

---

7. כל שקלים] ח' גדז. שקלים] השקלים מ. האמורים] האמור ד. מניס] ליטרין ד. 8. כנגדי] נגדי ב' נ' לערוך ה. כולם] כולכם גדהוזמ. מפרש] ח' ג. יוכל] אוכל ז' נ' הוא ו. אתי] אותי ב. הפלשתי] הפלשתיים ג. אלף] מאה מ. מאה] אלף מ. פלשתי] הפלשתי ג. כאחד] האחד ז' נ' מן מ. האחרים] אחרים ה. כמה] בכמה ו. את] ח' בגזמ. ופנחס] ואת פנחס ג. ושביתי] נ' להם ה. הושיע] יושיע מ. לכם] נ' איש בגהומ. ברו... את] ח' ב. ברו] ח' ג. את] ח' ג. וירד אלי] ח' ב. 12. יושבת] יושב דז אשר ה. אפרת] באפרתה ה' נ' ולו שמנה בניס. ומה שכתוב בדברי הימים אודם הששי ודוד השביעי ולא כתב יותר יש לומר שהאחד מת בלא בניס ולפיכך לא כתבו שם מ.

---

7. כל השקלים האמורים בנביאים מניס. בכורות נ ע"א: "אמר רבי חנינא כל כסף האמור בתורה סתם סלע דנביאים ליטרין דכתובין קינטרין וגו'", ופרש רש"י שם: "ליטרין מנין דהוא עשרים וחמשה סלעים". 8. ושביתי את הארון. עיין לעיל רש"י ז, יב ד"ה זה היה שאול וגו' / ברו לכם וגו'. ת"י על אתר, רש"י יחז' כ, לח ד"ה וברותי ורש"י סוטה מב ע"ב ד"ה ברו. / בארץ אפרת. וכן רש"י מיכה ה, א ד"ה ואתה בית לחם אפרתה. אשר להוספה במק"ג עיין הקדמה עמ' 49 /

שמ"א יז, 12-18

12. באנשים. נמנה בכנסיות החשובים: 14. ודוד הוא הקטן*. שהיה בבית שאול מקודם לכן לנגן לפניו ודוד היה הולך ושב תמיד מעל שאול לבית אביו: 16. השכם והערב. אמרו רבותינו כדי לבטלם מקריאת שמע: 18. חריצי החלב. גונין דחלבא: לשר האלף. אני אומ' לשר של אותו אלף שאנו ממנו שלכל השבטים היו שרי אלפים לפי אלפיהם ואני שמעתי לשר האלף הוא יונתן שאמר עליו 'ואלף היו עם יונתן בגבעת בנימין': ואת ערובתם תקח. ואת ערבת הצלתם ושלומם תקח באזניך ובלבך ותגיד לי וכן תרגם יונתן וית טיבהון תייתי:

---

12. באנשים] בא באנשים בגדהו בין האנשים ז. נמנה] נ' בבתי ו. בכנסיות] בכניסיא ז. 14. הקטן] *קטן א. בבית שאול] ח' ב. מקודם] מוקדם מ. לכן] לכם ג. מעל] מאצל מ. שמע] נ' איפת הקלי. איפה מן קמח של קליות גרמאש בלע"ז ו. 18. אני אומ'] ~ בגדו. של אותו] לאותו ו. שאנו] שאינו ז שאני בגמ. שרי אלפים] שרים ג. לפי] לכל ג. שמעתי] או' ה. לשר האלף] ח' ה. שאמר] שאמור בד שנ' ה. ואת] ח' ד. תקח ואת] ח' ד. ואת ערבת] ח' ב. ערבת] ערבות ז ערובת גדהומ. ובלבך] ובלבך בדהוז נ' ואזניך והגיד ד.

---

12. נמנה בכנסיות חשובים. עיין ת"י על אתר. / בבית שאול מקודם וגו'. שמ"א טז, יד-כג. / 16. אמרו רבותינו וגו'. סוטה מב ע"ב: "ויגש הפלשתי השכם והערב אמר ר' יוחנן כדי לבטלן מק"ש שחרית וערבית". / 18. גובנין דחלבא. ת"י על אתר, וכן רש"י בכורות ו ע"ב ד"ה חריצי, ונוסף לעז בו ולא מצאתי פירושו. / ואלף היו עם יונתן בגבעת בנימין. שמ"א יג, ב. / וית טיבהון תייתי. ת"י על אתר. / ערבת הצלתם. ועיין הנוסח בז שנראה סביר. /

שמ"א יז, 18-25

18. ערובתם. לשנון הצלה כמו 'ערוב עבדך לטוב' גרנטיש ורבותינו אמרו גט כריתות מביא לנשותיהם להפריד עירוב שבינו לבינה: 20. המעגלה. סביבות המחנה עושים מעגל והיוצא חוץ לא לפנים ולא לאחור מתחייב לפנים שמא ירוצו עליו בני מערכת האויב לאחור מבקש הוא לנוס: 21. ותערך ישר'. מערכת ישר': 22. שומר הכלים. של בני הצבא: 23. ממערות פלשתים. כת' ודרשו רבותי' מאה בני אדם הערו בערפה אמו כשפירשה מאחרי רות ונעמי חמותה: 25. יעשה חפשי. מדברים האמורים במשפטי המלוכה:

---

18. גרנטיש] נ' בלע"ז מ בלשון לע"ז ד. אמרו] דרש ג. מביא] יקח מ מביאין ב הביא ד תביא ה תבאו ו נ' מאתם ויביא מ. 20. לא] ח' מ ולא] או מ לא ב. לא לפנים ולא לאחור] ~ ו. עליו בני מערכות האויב] (בשוליים) ד. האויב] האויבים מ ח' ד. מבקש] נ' הוא מבקש ה. 21. מערכת] ממערכת ב נ' הכלים ז. 23. ודרשו רבותי'] ~ בוד. בערפה] בצרפה ז. כשפירשה] כשפרש ה. מאחרי] מעם ג. רות] ח' גה. ונעמי] נעמי ג.

---

18. כמו ערוב עבדך לטוב. תה' קיט, קכב, וכן רש"י שם ד"ה ערב עבדך; ורש"י ישע' לח, יז ד"ה עשקה לי. / גרנטיש. *Garantis (Tu prendras leur garantie* = תקח את הערבוך שלהם); כאן הכוונה של "Garantie" זה כמו באנגלית security, מגינם, בטחונם, הצלתם. / ורבותינו אמרו. שבת נו ע"א: "דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו שנא' ואת עשרת חריצי החלב האלה למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו שנא' ואת עשרת חריצי החלב האלה תביא לשר האלף ואת אחיך תפקוד לשלום ואת ערובתם תקח מאי ערובתם תני רבי יוסף דברים המעורבים בינו לבינה". וכן כתובות ט ע"ב, ועיין רש"י שבת נו ע"א: "דברים המעורבים ביניהם. היינו קדושין תקח תבטל ע"י גט שתביא להם מן המלחמה". / 23. ודרשו רבותי'. ירושלמי יבמות פ"ד ה"ב, כד ע"ב: "ויצא איש הביניים ממערכות פלשתים ממאה ערלות פלשתים שהערו בה מאה ערלות פלשתים", וכן מד"ש פ"כ [ד] עמ' 107; ר"ר ב, כ; תוס' סוטה מב ע"ב ד"ה מאה פפי, עיין סוטה מב ע"ב. / 25. במשפטי המלוכה. שמ"א ח, י-יח. /

שמ"א יז, 34-37

34. ובא הארי ואת הדוב. ואתה אריא ואף דובא: 36. גם את הארי ואת הדוב. ארי אלן ריבוין ארי ושני גוריו ודוב ושני ילדיו: 37. אשר הצילני מיד הארי. יודע אני שלא לחנם נודמן לי הדבר ההוא אלא שעתיד אני לבא לידי כיוצא בה לתשועת ישר' ואסמוך עליה ואצא וזה אחד משני צדיקים שנתן להם רמז וחשו להשכיל לדבר דוד ומרדכי שני 'ובכל יום ויום מרדכי היה מתהלך' אמ' לא לחנם עלתה בצדקת הזאת כך שנתפסה למשכב הערל הזה אלא שעתידה היא לעמוד לישראל ביום צרה:

---

34. ובא] נ' את בג. ואת] ח' ה. הדוב] והדוב ה. 36. את] ח' מ. אלו] נ' שני ב. ושני] שני ה. ילדיו] גוריו ר. 37. אשר] ומי אשר מ. מיד הארי] מיד הדוב ומיד הארי ר. לחנם] נ' להם ז. ההוא] הוא ז. שעתיד] שלעתיד אני מ שאני עתיד ד. לב] בא מ. משני צדיקים] מן הצדיקי' ג. שנתן] שניתן ג. רמז] סימן ורמז ג. לדבר] הדבר ז בדבר בג. מתהלך] נ' לפני חצר וגו' זומ נ' בית הנשים לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה ד. לחנם] על חנם בה בחנם ו. בצדקת] לצדקת בגה. כך] ח' המ. שנתפסה] שנתפשה הו. למשכב] במשכב מ. הזה] ח' ג. היא] ח' ג. לישראל] ח' ה.

---

34. ואתה אריא ואף דובא. ת"י על אתר. / 36. ארי ושני גוריו ודוב ושני ילדיו. ל"ב מדות מידה ג' עמ' 16: "מרבוי אחר רבוי כיצד גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך, אלו נאמר ארי ודוב הייתי אומר שני חיות רעות בלבד וכשהוא אומר גם את הארי גם הדוב הרי כאן שלשה רבויין מלמד שהיו חמש חיות רעות ארי ושני גוריו ודוב וגורו". עיין מקור חכמה עמ' תי"ט על פסוקנו המנסה להסביר איך ברש"י אצלנו כתוב, דוב ושני ילדיו". / 37. יודע אני שלא לחנם וגו'. אס"ר פ"ו, ה: "אבל דוד ומרדכי ניתן להם רמז וחשו דוד אמר גם את הארי גם הדוב הכה עבדך אמר דוד וכי מה אני ספון שהכיתי חיות רעות אלו אלא אמר שמא דבר עתיד ליארע את ישראל והן עתידין להינצל על ידי. מרדכי ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים אמר אפשר לצדקת זו תנשא לערל אלא שעתיד דבר גדול שיארע על ישראל ועתידים להינצל על ידיה". עיין מכילתא בשלח עמלק פ"ב עמ' 185, וכן רש"י אסתר ב, יב ד"ה ומה יעשה בה. /

שמ, א יז, 38-40

38. את מדיו. נהפכו להיות במדת דוד משנמשח בשמן המשחה גבה מכל העם משכמו ומעלה וכיון שראה שאול כן הכניס בו עין הרע והרגיש דוד בדבר: 39. ויאל ללכת. ולא אבה למיזל יש תיבות משמשות לשון וחילופו כגון 'מסעף פורה ושרשך מארץ החיים': כי לא נסה. ארי לא אליף: כי לא נסיתי. ארי לית בהון נסא אין שבחו של נס בכך: 40. חלוקי אבנים. אבנים דקות וחלקות: ובילקוט. ובתרמיליה:

---

38. במדת] כמידת ז כמדת ב למדת ג. המשחה] נ' הטוב ד. כן] כך ב. נ' הרגיש בדבר והכניס ב. הרע] רעה דהז. והרגיש דוד בדבר] ח' ב. 39. ללכת] נ' תרג' יונתן ד. משמשות] משמשות ו. וחילופו] חילופו ד. כגון] כמו גדוזמ. נסה] נסיתי ה' נ' תרגם יהונתן ד. בכך] נ' ויאל ללכת ולנסות וכאשר ראה שהיו כבדים עליו הסירם מ. חלוקי אבנים] נ' מן הנחל הו. חלוקי... וחלקות] ח' בדז. ובתרמיליה] ובתרמילית ד.

---

38. נהפכו להיות וגו'. תנח' אמור [ד] עמ' 36: "... מיד וילבש שאול את דוד מדיו. וכתיב כשאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם (שמ"א ט, ב) כיון שהלבישו בגדיו וראה שעשויין לו מיד הכניס בו עין צרה. כשראה דוד כך שהלבין פני שאול א"ל לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ויסירם דוד מעליו (שם יז, לו) הא למדת שאפילו יהא אדם קצר והוא מתמנה מלך נעשה ארוך וגו'...", וכן תנ"ב אמור [ו] עמ' 85; עיין מד"ש פכ"א [א] עמ' 107; עיין עוד יבמות עו ע"ב. / 39. ולא אבה למיזל. ת"י על אתר. / יש תיבות משמשות לשון וחילופו. כאן מפרש רש"י את המילה ויאל מלשון רצה ולא מלשון יכלו, ועיין HUCA, Engländer, p. 397, 14. / כמו מסעף פורה. ישע' י, לג. / ושרשך מארץ החיים. תה' נב, ז. / ארי לא אליף. ת"י על אתר. / ארי לית בהון נסא. ת"י על אתר. באשר להוספה במ, עיין הקדמה עמ' 49. / 40. חלוקי אבנים. ת"י על אתר. / ובתרמיליה. ת"י על אתר. /

שמ"א י"ז, 42

42. נ' ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו וגו'. יונתן תרגם המקרא הזה בטוב וסתומות רבות מפורשין בה והא לך תרגומו ואיסתכי פלשתאה וחזא ית דוד ושטיה ארי היה יניק וסימוק ושפיר בראיה ואמר ליה איזל טליא וחוס על טלייתך למה את מתגרי עם בר אריוון בחירת טליא ושפירת לחדא אמ' גלית לדוד גינונא דהילולא לא גנן לך אבור איזכר גננך והדר לאחורך דמי זאך לזיוא דמלכי דרחיצנא בך דאת ירתת מלכו חבל עלך טליא דגמדך מצרך חבל על ינקותך דבעית להתקטלא ווי לך אימרא דמתגרת עם דובא ולית אימרא דיכיל למיקם בדובא זעירא את ולבך קשי וי לך דאת מתגרת במאן דקשי מינך חזוון ובישרך אתן לעיפא דשמיא אם לא תיזל ותרעי ענך טובך טליא אם תיזל מן קדמי דלא ארוק בך ותטבע ברוקי יומא בישא דנפקת בגויה אבוך צוח ואמך מיללא וי וי כוף רישך והדר לאחורך דלא ישלוט בך סיפי דחריף לבך דרמא ד' משפיל יתיה אמר דוד לגלית מימר אלקי דאתא עמי הוא ישויב אימרא מפום דובא ניחא דילי ורוגזא די לך את בשום טעותך ואנא בשמא דד' צבאות סיפך דחריף אנא אפסוק בה ית רישך אמר דוד לגלית עיוותנותיה דשאוול בר קיש דחסידתא יתיה היא תגרום לך ותיפול קומתך פתחנא פומי ובלענא יתך אמר גלית לדוד צורך אפך שפיכא וסומקא ושפירת בריוא ויאית בחיזוא דלא אישתמעט בפלשתאי דאימרא מיכתש עם דובא ריגשא רבא הוה החמשה אבנין דדא אמרא לדא אנא איסק בקדמיתא שמיה דאברהם צדיקיא כתיבא על קדמיתא דיצחק עקידא כתבא על תיניינא דיעקב בוכרא כתוב על תליתיתא על רביעתא וחמשייתא כתיב שומהון דמשה ואהרן נבייא שמיה דאברהם אמרא אנא איסק לקילעא בקדמיתא ואימחי ית פלשתאה עורלאה הדין על עורלתיה ואעדי חיסודין מן דבית ישראל בה שעתה ההיא זקף דוד עינוהי למרומא וחזא מלאכך דמתיעיצין על גולית פלשתאה בה שעתה ההיא הוה רעוא מן קדם ד' דעל אבנא דאהרן וסליקת לקלעא על דהוה רדיף שלמא ומחת פלשתאה על בית עינוהי למישרת שלמא על ידיה בתחומא דישראל בהשעתא ההיא זיויה דאפיה אישתני וקיטרי חרציה אישתרו וארכובתיה נקשן וסיפיה נפל ואעא דמורניתיה איתבר ודעבד עם ההוא דרא לעביד עימנא לעלם] נ' ד.

42. תוספתא תרגום זו מופיעה בכת"י מינכן 5/1 עיין הקדמה עמ' 65 וח"נ

בשפרבר. /

שמ"א יז, 44-53

44. ולבהמת הארץ. אין דרך לבהמות לאכול אדם אמר דוד כבר נטרפה דעתו של זה שלי הוא בא דוד ואמר לו 'ונתתי פגר מחנה פלשתים וגו' לחית הארץ': 49. ויפל על פניו. לא היה לו לפול אלא לאחוריו שהרי על מצחו הוכה אלא כדי שלא יצטער דוד לילך ולחתוך את ראשו שנשתכר דוד עכשיו שנים עשר אמות וזרתים שקומתו שש אמות וזרת ונשתכר מלא קומה לאחוריו ומלא קומה לפניו מדרש תלים: 53. מדלוק. מרדוף כמו 'כי דלקת אחרי':

---

44. הארץ] השדה ו. לבהמות] בבהמות גדוד. ונתתי] נתתי ה. הארץ] נ' בתתי לד' ו' נ' ומקרא שכתוב והיתה נבלתם למאכל עוף השדה ובהמת הארץ כת' פגירת וכן בהמות אשלח בס וחמור נושך וממית ואף הרחיים מדלוק מרדוף כמו כי דלקת אחרי ב. 49. על פניו] נ' ארצה ו. ויפל... מדרש תלים] ח' דז. שנים] שתיים ב י"ב ו. עשר] עשרה מ. קומה] קומתו בגהו. קומה] קומתו בגהו. מדרש] במדרש בגמ' זה מדרש ו. מרדוף... אחרי] ח' ב. כי] ח' גהוזמ. אחרי] נ' וכן על ההרים דלקונו ד.

---

44. אין דרך לבהמות לאכול אדם וגו'. מד"ש פכ"א [ג] עמ' 109: "...כיון שראה דוד שנתקלקלו דבריו, אמר הדין דידי אית בעיר דאכיל בשר דאת אמר ולבהמת הארץ, מה דוד אמר לו היום הזה יסגרך וגו' (שמ' שם מ"ו) ורבניך אמר' וגו'" וכת"י ב הביא פסוקים מירמ' טז, ד; לד, כ בנגוד לדברי רש"י, וסוף דבריו לא ברור. / ונתתי פגר מחנה פלשתים וגו'. שמ"א יז, מו. / 49. לא היה לו לפול וגו'. שו"ט יח [לב] עמ' 160: "דבר אחר למה על פניו, כדי שלא יצטער דוד, אלא ילך ויחתוך את ראשו מיד נשתכר שנים עשר אמות וזרתים מן הצד מלא קומתו לפניו ומלא קומתו מלאחוריו שש אמות וזרת, לכך נפל על פניו בין רגליו של דוד וגו'", ועיין מד"ש פכ"א [ד] עמ' 109, ויק"ר י': ז' עמ' רי"ג, שהש"ר ד, ה. / 53. כמו כי דלקת אחרי. בר' לא, לו, וכן רש"י שם ד"ה דלקת. /

שמ"א יז, 55-56

55. בן מי זה הנער. אמרו רבותינו וכי לא היה מכירו והלא כתיב 'ויאהבהו מאד ויהי לו נשא כלים' אלא ראהו מתנהג בטכסיסי מלכות אמ' שאול אם ממשפחת פרץ בא מלך יהיה שהמלך פורץ ואין ממחין בידו ואם ממשפחת זרח בא חשוב יהיה אמר לו דואג עד שאתה משאל עליו אם הגון למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל אם לאו שהרי מרות המואביה בא אמ' לו אבנר עמוני ולא עמונית אמ' לו דואג אם כן ממזר ולא ממזרת אמ' לו כאן נאמ' 'על דבר אשר לא קדמו אתכם' ואין דרך אשה בכך אמ' היה להם לקדם נשים לקראת נשים נשתקק אבנר: 56. אמ' לו שאל אתה בן מי זה העלם. למעלה כתיב הנער וכאן כת' העלם אמ' לו הלכה נתעלמה ממך יצא ושאל עליה בבית המדרש כדאיתא ביבמות:

55. כלים] כליו בגהומ. בטכסיסי] מן טכסיסי ב בתכסיסי ג. אמ' [אלא ז. בא] [הוא בא ה ח' מ. פורץ] נ' לעשות לו גדר המ נ' לעשות ו. חשוב יהיה] ~ ד. משאל] שואל מ משאיל בדה. עליו אם] ח' מ. הגון] נ' הוא במ הוא הגון ד. למלכות] נ' הוא ה. עליו] ח' מ. לו] ח' גהו. אבנר] נ' שנינו גדהוזמ. עמונית] נ' מואבי ולא מואבית דו. לו דואג... אתכם] ח' ב. לו] נ' כן ג. אתכם] נ' בלחם ובמים מ. ואין] דאין ב. דרך אשה] דרך נשים ד דרכה של אשה ו. נשים] אנשים מ. נשים] אנשים מ נ' ונשים לקראת נשים מ. 56. שאל... לו] ח' ב. שאל] נ' נא גדזמ. בן מי] ~ ג. וכאן] והכא ד. יצא] צא בגדו. ושאל] נ' לו ה. עליה] ח' גומ.

55. אמרו רבותינו. יבמות עו ע"ב: "גמ' מנא ה"מ א"ר יוחנן דאמר קרא וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר הצבא בן מי זה הנער אבנר ויאמר אבנר חי נפשך המלך אם ידעתי ולא ידע ליה והכתיב ויאהבהו מאד ויהי לו נושא כלים (שמ"א טז, כא) אלא אאבוה קא משאיל ואביו לא ידע ליה והא כתיב והאיש בימי שאול זקן בא באנשים ואמר רב ואיתימא רבי אבא זה ישי אבי דוד שנכנס באוכלוסא ויצא באוכלוסא ה"ק שאול אי מפרץ אתי או מזרח אתי אי מפרץ אתי מלכא הוי שהמלך פורץ לעשות דרך ואין ממחין בידו אי מזרח אתי חשיב בעלמא הוי מ"ט אמר ליה שאל עליה דכתיב וילבש שאול את דוד מדיו כמדתו וכתיב ביה בשאול משכמו ומעלה גבוה מכל האם א"ל דואג האדומי עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל אם לאו מ"ט דקאתי מרות המואביה א"ל אבנר תנינא עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית אלא מעתה ממזר ולא ממזרת ממזר כתוב מוס זר מצרי ולא מצרית שאני הכא דמפרש טעמא דקרא על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים (דב' כג, ה) דרכו של איש לקדם ולא דרכה של אשה לקדם היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים אישתיק מיד וגו'". וכן מד"ש פכ"ב [א] עמ' 109-110; ר"ר ד, ט. / 56. כדאיתא ביבמות. כנ"ל. /

שמ"א יח, 1-19

שמואל א פרק יח

1. ובשלישים. תרג' יונתן ובצלצלין מין כלי זמר: 8. ועוד לו אך המלוכה.
ועוד לו ועוד לו מה הוא חסר עוד שצריך להוסיף לו: אך המלוכה. אינו צריך
עוד אלא מלכות: 9. עויין. עין רעה: 10. ויתנבא. ואישתטי נביא ושוטה*
מדברים דברי רמזים שאינן נכרין: 11. אכה בדוד ובקיר מכה אחת. אכה שיכנס
החנית בדוד ובקיר: 14. משכיל. מצליח: 17. ושאל אמר. בלבו אל תהי ידי בו
פן אענש ותהי בו יד פלשתים לכך אמ' לו 'והלחם מלחמות ד'.: 19. בעת תת.
בעוד שהיו עוסקין לתתה לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל./

---

1. תרג' יונתן ח' ו. 8. ועוד לוי' ח' בגדהו. מה הוא] מהו עוד ו. חסר]
נחסר מ' ח' ו. עוד] ח' בדמ הוא עוד ג. אד] אף ב. צריך] נ' להוסיף לו ב נ'
עוד לו מה ה. מלכות] למלכות בגמ. 9. עויין] עון נ' את דוד גהו.
10. ויתנבא] מתנבא בה. ושוטה] שוטה א. רמזים] נ' דברים שאינן בגדהוזמ.
11. מכה אחת... ובקיר] (בשוליים) ד. 17. אענש] נענש ג. בן] ח' מ. פלשתים]
נ' בו מ. לכד] ולכך מ. והלחם] להלחם ו. 19. בעת תת] נ' כשהגיע זמן שקבעו
לתתה לו מ. בעוד] בעת בד ובעוד מ. עוסקין] מתעסקין מ. נתגלגל] ונתגלגל
גהו. לעדריאל] לעזריאל בג.

---

1. בצלצלין. ת"י על אתר. / 8. אינו צריך עוד. ת"י על אתר. / 10. ואישתטי.
ת"י על אתר. / 14. מצליח. ת"י על אתר, וכן רש"י יהו' א, ז ד"ה תשכיל; רש"י
מל"ב יח, ז ד"ה ישכיל, ורבים כיוצא בהם עיין היכל רש"י כרך ב' עמ' של"ט
ערך שכל. / 19. כשהגיע זמן. ת"י על אתר; וכן רש"י סנ' יט ע"ב ד"ה בעת
חת./

שמ"א יח, 21-30

21. בשתיים תתחתן בי. שתי בנות יש לי באחת מהן תתחתן בי וכן תרגי יונתן
בחדא מן תרתין כיוצא בו 'שלש אני נוטל עליך' אחת משלש כמו שמפורש שם בחר
לך אחת מהן: 26. ולא* מלאו הימים. לא המתין עד מלאת הימים שקבע לו להביא
את מאת הערלות: 27. ויקם דוד וילך הוא ואנשיו וגו' וימלאום. פרישנטיר
בל': 29. לרא. ליראה: 30. ויצאו שרי פלשתים. לבא בגדודים לשלול שלל
בישראל:

---

21. וכן] וגם ג. כיוצא בו] וכן ב. שלש] שלשה ג. אני] אנכי המ. משלש] מן
שלש ב. 26. ולא*] לא א. לא] ולא גוד. שקבע] שקיבל ב. לו] נ' האם ד. מאת]
מאה בגדהו זמ. הערלות] ערלות ג נ' פלשתים ד. 27. בל'] ח' בוז. 30. פלשתים]
הפלשתים וזמ. בגדודים] ח' ד.

---

21. בחדא מן תרתין וגו'. ת"י על אחר. / כיוצא בו שלש אני נוטל עליך. שמ"ב
כד, יב וכן רש"י שם ד"ה שלש אנכי נוטל עליך. / 27. פרישנטיר בל'.
(נתנו אותם בשלמותם = Ils les donnèrent au complet) / 29. Présantér.
/ ליראה. עיין 180 n. 424 p. 14, HUCA, Englander.

שמואל א פרק יט

3. ליד אבי* . סמוך לאבי* אינשאי שש: 13. את התרפים. עשויין כמו גוף בדמות גוף האדם: כביר העזים. עור מופשט שלם כחמת פולציל בל': שמה מראשותיו. לפי שאין לתרפים שיער וזה דומה לשיער האדם: 17. הוא אמר אלי וגו'. אתה מסרתני ביד לסטים אחד שלף חרבו עלי עד ששלחתיו: 19. בניות. בבית אולפנא: 20. להקת. סיעת: 24. ויפשט גם הוא בגדיו. בגדי מלכות ללבוש בגדי התלמידים: ויפול ערום. ונפל ברשן ושמעתי בשם ר' מנחם ששמע מפי ערבי אחד ברשן בלשון ערבי משוגע:

---

2. אבי* אביו א לאבי ב. לאבי* לאביו אמ. 13. נ' ותקח מיכל. כדי שלא יבינו שברח וירדפו אחריו ומ. כמו] כדמות בה בדמות גדוזמ. גוף] ח' ה. בדמות גוף] ח' בגדהוזמ. האדם] אדם בגדו. כביר] ואת כביר ו. מופשט] מופשט מ. בל'] ח' ב. לתרפים] בתרפים ו. שיער] שערות ו. האדם] אדם בגדהוזמ. 17. אלי] לי גהזמ נ' שלחני למה אשיתך, ו. 24. ויפשט] ויתפשט ז. הוא] נ' את ה בגדי] בפני ד. ונפל] ויפל ז ח' מ. ברשן] ח' בגדו נ' תירגם יונתן ו נפל ערטילאי מ. ושמעתי בשם] ובשם מ.

---

3. אינשאי שש. (אצל אבי = Ansesavises (A côté de mon père / 13. באשר להוספה במק"ג ובכת"י ו עיין הקדמה עמ' 29. / כמו גוף בדמות גוף האדם. הקריאה בא היא לכאורה הרכב של שתי נוסחאות. / עיין ח"נ. / פלוציל בל'. (עור הגדי = Floçél (La peau de chèvre / 17. אתה מסרתני ביד לסטים וגו'. מד"ש כב [ד] עמ' 111: "... ואמרה לו אבא לא היה לך להשיאני לאדם בעולם אלא לליסטים שלך השיאתני שלף חרבו עלי ואמר לי אם אין אתה משלחני הריני ממיתך". ועיין שו"ט נ"ט [ד] עמ' 303 / 24. ברשן. ת"י על אתר. / ושמעתי בשם ר' מנחם וגו'. עיין ש. פאזננסקי במאמרו, "פתרוני מנחם בר חלבו לכתבי הקודש" בספר היובל לסוקולוב עמ' 903 הערה 11-13. /

שמ"א כ, 3-5

שמואל א פרק כ

3. כפסע. כפסיעה אחת שנפטרתי מפניו והכה החנית בקיר ובאותה פסיעה נצלתי מן המות: 5. הנה חדש מחר. חידוש הלבנה וכל אוכלי שולחן המלך אין נמנע אינ מלבא ביום טוב אל הלחם: ואנכי ישב* אשב עם המלך לאכול. לשון הווה הוא ואנכי רגיל לישב עם המלך תמיד לאכול סמוך לו: ושלחתני*. מעתה ונסתרתי עז הערב של יום שלישי ולא אהיה עם האוכלים ויפקד מושבי ויתמה המלך עלי או מחר או למחרתו: 6. נשאל נשאל. רשות שאל ממני: זבח הימים. משנה לשנה בזמן זה:

---

3. כפסע] כפשע ומ. כפסיעה] בפסיעה דז. אחת] אחר מ. והכה] הכה ד. החנית] בחנית גדהוזמ. החנית בקיר] ~ ג. בקיר] ובקיר הז. ובאותה] באותה בהמ. פסיעה] פסעתי ה. המות] הבית מ. 5. חדש מחר] ~ ד. הלבנה] לבנה ד. מלבא] ח' ג. טוב] נ' מלבא ג. הלחם] לחם ב. ישב] * יושב א ישוב ג. עם] אל ד. המלך] נ' חידוש הלבנה, ז. ואנכי] ואני בגד. לאכול] נ' תמיד ז. ושלחתני*] ושלחתני אמ. מחר] למחר ה היום דו. למחרתו] מחרתו ו. 6. נשאל] נשאל ג. ממני] ממנו מ. הימים] נ' זבח ג. זה] הזה דוזמ.

---

3. כפסיעה אחת שנפטרתי. ת"י על אתר. / 5. חידוש הלבנה. ת"י על אתר. / עז הערב של יום שלישי. ת"י על אתר. /

שמ"א כ, 7-12

7. אם כה יאמר טוב. שלא יחרה לו: שלום לעבדך. אין בלבו להרגני: ואם חרה יחרה. זהו שאהא מצוי לו להרגני: כלתה הרעה. סוף דבר מחשבה רעה לו עלי: 8. ועשית חסד. לשלחני: 9. חלילה לך. כזאת לחשדני בזאת שאדע כי כלתה הרעה מעמו ולא אגיד לך: 10. מי יגיד לי. במקום שאסתר שם: 12. השלישית. כעת הזאת השלישית בימי מחר זהו יום שלישי של עכשו כי מחר חדש ושמא מחר לא יתמה אבי אבל יתמה* ביום השלישי: ד' אלקי ישראל. לשון שבועה כה יעשה לי הק' כי אחקור את אבי ואמצא שהוא טוב אליך אם לא אשלח על ידי שליח וגליתי אזנך כי טובה אני יכול לגלות ואם ייטיב אל אבי להרע לך אותה לא אגלה לשליח שלא יודיע לאבי מקום שאתה שם וגליתי אני בעצמי את אזנך:

---

7. ואם חרה יחרה... להרגני] ח' בג. שאהא לו] ח' לו דהז. מצוי לו] ח' לו דמ. 8. חסד] נ' לי ג. ועשית... לשלחני] ח' דה. 9. חלילה לך... אגיד לך ח' דה. כזאת] ח' בגוז. בזאת] ח' מ. מ. כי] בו מ' ח' בגוז. כלתה] שכלתה בגומ. הרעה מעמו] ~ ב. 10. מי יגיד] לא אגיד לך מי יגיד ה. לי] ח' גה. במקום שאסתר] מקום שאסר ג. 12. כעת הזאת] ח' ה. בימי] כימי ב. מחר] ח' בגמ. אבי] ח' גמ. אבל יתמה]* ח' א. כה] כן ד. טוב] בטוב ג. אליך] לך ו. אשלח] נ' אליך דהז נ' לך גו. כי] נ' אני בעצמי ד. יכול... אזנך] ח' גד. לשליח שלא] פן מ. אני בעצמי] את אבי בעצמך ה.

---

9. כזאת לחשדני וגו'. וכן רד"ק מילה במילה. / 12. זהו יום שלישי וגו'. ת"י על אתר. /

שמ"א כ, 14-18

14. ולא אם עודני חי. לשון בקשה הוא כמו 'ולא יתן לעבדך' ואינו זז ממשמעו
אנא אחי תעשה לי טוב בעודני חי תעשה עמי חסד ד' בטרם אמות ומהו החסד שלא
תכרית את חסדך מעם ביתי בזאת תכרות לי ברית בחיי: 15. ולא בהכרית ד'. וגם
לא תסיר חסדך מהם אף בבא הפורענות על בית אבי שידעתי שיכרית המקום את
אויביך: 16. ובקש ד' הברית הזאת מיד אויבי דוד. כינה הכת' ופירושו בקש
הק' העון מיד דוד כשעבר על הברית וא' למפיבושת 'אתה וציבא תחלקו את השדה'
יצאה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות וכן תרג' יונתן ואתפרע
ליה ד' מיד סנאי דוד: 18. מחר חדש. ודרך כל אוכלי שולחן המלך לבא ביום
מועד אל השלחן: ונפקדת. אבי יפקדך וישאל היכן אתה: כי יפקד מושבך. שיהיה
מושבך חסר את היושב בו וכן תרג' יונת' ותתבעי ארי יהא מרווח בית אסחריתך:
ונפקדת. לשון זכרון: כי יפקד. לשון חסרון:

---

14. ולא אם] ~ גו. ולא] לא ג. יתן] אתן גוז. לעבדך] נ' משא ג. ואינו זז
ממשמעו] ח' ב. תעשה לי] ולא תעשה מ. אנא אחי... תעשה] לא תעשה מ. עמי]
עמדי ג. את] נ' ארצך ז. 15. בהכרית ד'] נ' את וגו' ג. לא] ולא תכרת חסדך
ג. מהם]; מד' כי מ. המקום] ד' גהו נ' כל ג. 16. ובקש] יבקש דהז. הברית]
את הברית גדהוזמ. ופירושו] ופירוש ב. כשעבר] בשיעבור ז. על] ח' דהו.
יצתה] יצא ג. יחלקו] תחלקו ה. את] נ' השדה ד. וכן] וגם ג. ואתפרע]
ואתפריע ב. ליה] ח' ה. דוד] נ' ומדרשו כאדם התולה קללתו באחרים ודומה לו
והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ
ועוד הרבה מקראות הדומין לו אף כאן תלה קללתו באחרים ועוד דרשו רבותינו
מה שדרשו ד. 18. מחר חדש] נ' ויאמר לו יהונתן ד. ודרך] דרך ה. אוכלי]
אוכלים ג. מועד] המועד ב. שיהיה] כשהיא ז כי יהא ג כשהיא זו כשהיה ה ח'
ב. מושבך] ח' ב. חסר] חסרה מ. את] איש הרגיל ד מן ו שאתה מ. היושב] לישב
ד יושב מ. בו] שם ד ח' ב. וכן] כן ב. תרג' יונת'] ~ ב. ותתבעי] ח' המ.
יהא] יהי בגומ. מרווח] מרוח מ מרווה ב. בית] בן ד.

---

14. ולא יתן נא לעבדך. מל"ב ה, יז, ועיין רש"י שם ד"ה ולא. / כינה הכתוב.
כונתו ש"אויבי דוד" כנוי לדוד שלא רצה יונתן להוציא מפיו קללה על דוד. /
ואמר למפיבושת וגו'. יומא כב ע"ב: "דאמר רבי יהודה אמר רב בשעה שאמר לו
דוד למפיבושת אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה יצאה בת קול ואמרה לו רחבעם
וירבעם יחלקו את המלכות". / אתה וציבא. שמ"ב יח, לא. / 18. שיהיה מושבך
חסר. וכן רש"י במ' לא, מט ד"ה ולא נפקד. / תרג' יונת'. ת"י על אתר. / לשון
חסרון. וכן רש"י במ' שם. /

שמ"א כ, 19-20

19. **ושלשת.** את הימים ואז תרד מאד. כלומ' וכשתגיע ליום השלישי תרד במקום הסתר ותחבא הרבה כי אז יבקשוך ובאת אל המקום הסתר הזה אשר אתה נסתר בו היום שהוא יום מעשה מלאכה כן תירגמו יונתו ביומא דחולא שאותו היום נסתר כמה שנ' 'ויסתר דוד בשדה מי ויהיה החדש מחר': **האבן האזל.** אבן שהיה אות להולכי דרכים: **האזל.** הולכי הדרך וכן תרגם יונתן אבן אתא אבן האות: 20. **צדה אורה.** לא מפיק ה"י ופתרון צדה כמו לצד כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטל לה ה"י בסופה. בצד אותה אבן אורה חצים למטרה כדי שלא יבין הנער וזה סימן יהיה לך:

---

19. את הימים] ח' דה שלשת ימים מ. ואז] אתה ז אז ד. וכשתגיע] לכשתגיע מ, ח' ז. ליום] היום מ. השלישי] שלישי ה. תרד] אז תרד ד. הסתר] סתר מ נ' הזה דד. ותחבא] ותחבא במ. ותחבא... הזה] ח' ה. ותחבא... הסתר] (בשוליים) ד. המקום] מקום ב. הסתר הזה] ח' ז. שהוא] אשר הוא ג. וכן] כך בז כן גדו. תירגמם ת"י ה. החדש] חדש ומ. שהיה] שהיתה ומ שהוא גדהו שהיא ב. האזל] ח' דה. הולכי] הולכי ה אל הולכי ג. הדרך] דרך בדו דרכים ה. אתא] אתאך ה. 20. ופתרון] ופתרונם ב. כמו... בסופה] לצד צדה מפיק ה"י שהרי מנוי הוא במסורת הגדולה עם אותה שאינם מפיק ה"י ופתרונם כמו מפיק ה"י ותחמרה הוסדה ב. בתחילתם ג. הטל ה] נ' הכתוב ד. לה] ח' ה. בסופה] ח' ז. בצד אותה] צדה של ב. אותה] אותו ג. למטרה] נ' אטנייל בל' כמו ויציבני כמטרה לחץ ה. יהיה] יהא ב יהיו ה. לך] נ' לנחש אם אתה צריך (צריך אתה מ) אתה לברוח] בומ. 21. נ' והנה אשלח וגו'. ודרך המבקש חץ הירוי הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוין יפה פעמים שהוא מחפשו כאן (מחפשה מ) והחץ להלן ממנו ופעמים שהוא הולך להלן מן החץ ומחפשה (ומחפשו ו) והנחש הזה (הוא מ) יהיה לך בומ.

---

19. **שהוא יום מעשה מלאכה.** עיין רש"י מגילה כב ע"ב ד"ה ראשי חדשים. רש"י שם מביא את פסוקנו כדי להוכיח שר"ח אינו יום מעשה גמור. / **ביומא דחולא.** ת"י על אתר. / **ויסתר דוד בשדה.** להלן פסוק כד. / **אבן אתא.** ת"י על אתר. / 20. **כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה וגו'.** יבמות יג ע"ב: "... דתניא ר' נחמיה אומר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה", ועיין בר"ר פס"ח; ח עמ' 777, ועיין עוד Englander, HUCA 6-7, p. 413 ועיין עוד Englander, HUCA 14, p. 405, 417, וכן רש"י בר' לב, ד"ה ארצה שעיר; רש"י בר' כח, ב ד"ה לבית בתואל. / **חצים למטרה.** הוספה בכת"י ה אטנייל בל' (אפשר להשיגו = Entenable) עיין רש"י איפה ג, יב ד"ב כמטרה לחץ. / 21. **וזה סימן יהיה לך.** באשר להוספות ב ומ עיין הקדמה עמ' 31. /

שמ"א כ, 21-26

21. אם אמור אומר וגו'. 23. והדבר אשר דברנו. ברית שכרתנו יחד: הנה ד' ביני וביניך. עד על אותו דבר: 25. אל מושב הקיר. בראש המטה אצל הקיר: ויקם יהונתן. עמד ממקומו* לפי שאין דרך הבן להיות מסב אצל אביו שדרכן היה לאכול מסובין על מטות והיה דוד מיסב בין יהונתן ובין שאול עכשו שלא בא דוד לא היסב יהונתן עד שישב אבנר מצד שאול ואחר כך ישב יהונתן מצד אבנר ואם תאמר לא ישב יהונתן כלל הרי הוא אומר 'ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף' מכלל שישב: 26. מקרה הוא. קרי ראה:

---

21. אם] ואם המ. אומר] נ' לנער בדהוזמ. וגו'] נ' קחנה ובואה. צא אתה בעצמך ממקום מחבוך וקחנו ובוא אלי כי אין לך לירא כי שלום לך הקב"ה חפץ שתהא כאן ולא תירא ואפילו (ופי' מ) שמעתי מאבא רעה בו (בשוליים) ד. נ' ואם כה אמר וגו' לך כי שלחך. הקב"ה אומר לך לברוח ולהמלט (להמלט ו) בו (בשוליים) ד. 23. דברנו] נ' אני ו. עד] ח' ז נ' עולם בג. על אותו דבר] ח' ג אות הדבר ה. 25. הקיר, ח' ה. עמד] ויעמד ב. ממקומו* במקומו א. להיות מסב] להסב ב להיות מצב ז. היה] דרך ז. לאכול] להיות ג ליסב ד. על מטות] במטות ז על המטות מ. בין יהונתן ובין שאול] ~ ו. היסב] ישב ב. עד] ח' ג. מצד*... אבנר] ח' ד. יהונתן*] ח' בזמ. מעל מ עם ה. בחרי אף] ח' מ. 26. מקרה] מקרי במ. קרי ראה] ~ ג.

---

21. אם אמור אומר. ובאשר להוספות ב-בו ד עיין הקדמה עמ' 31 / 23. עד. ת"י על אחר. / 25. ויקם יהונתן מעל השלחן. שמ"א כ, לד. / 26. קרי ראה. וכן רש"י בכורות ה ע"ב ד"ה שנעשו כולן בעלי קריין. /

שמ"א כ, 26-30

26. בלתי טהור הוא. ועדיין לא טבל לקריו שאילו טבל אין צריך הערב שמש לחולין: כי לא טהור. זו היא נתינת טעם לדבר לפי שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא את הסעודה: 27. ממחרת החדש. ממחרת חידוש הלבנה: השני. ביום שני לחדש: 29. והוא צוה לי. גדול הבית צוה לי שאהיה שם והוא אחי אליאב: אמלטה. אשמוצייד אצא יום אחד ואבוא: 30. נעות. לשון נוע אשה נעה ונדה* יוצאנית כאשר תאמר זעוה מן 'ולא זע' כך תאמר נעוה מן נע והתיו מפני הדיבוק שהוא דבוק למרדות: המרדות. שהיא הראויה לרדות ולייסר:

---

26. שאילו] שאם בג. שאילו טבל] (בשוליים) ד. טבל] נ' לקריו מ. אין] אינו ב. היא] הוא מ. לפי] ולפי גוז. 27. ממחרת חידוש] ח' ממחרת ב. 29. לי] נ' אחי גדהומ. גדול] הגדול ג. הבית] בבית ו. אליאב] ח' ד. אמלטה] נ' בלשון לעז ד נ' נא ה. אשמוצייד] נ' בלע"ז מ. אצא] אלך מ. 30. נעות] נ' בן ג. נ' המרדות במ. נעה ונדה] ~ ב. נעה]* נערה א. ונדה]* נ' יצא א. ולא] ח' הומו לא ד. מן] נ' נעות ד. מפני] מן דומ. הדיבוק] הדבוק ד הדיבור ה. ולייסר] נ' דבר אחר כשחטפו בני בנימן מבנות שילה שיצאו לחול בכרמים היה נ' שאול ביישן ולא רצה לחטוף עד שבאתה היא עצמה והעיזה פניה ורדפה אחריו מ. ויש פותרים בן נעות המרדות אשתו של שאול היתה מן אותם שלקחתים בני בנימן במחול וכאן שראתה לשאול שהיו פניו כפני אריה ויפה תואר ויפה מראה תפשה בו ואמרה לו בשבועה איני מניחך עד שתקדשיני להיות לך לאשה אמ' לה הנח לי איני כונסך שאת שחורה. הרבתה עליו בדברים עד שלקחה וזהו שאמ' שאול ליהונתן בן נעות המרדות בן אותה שהיתה נעה במרדות עד שלקחתיה אף אתה מורד כנגדי ד.

---

26. אין צריך הערב שמש לחולין. רש"י רואה את סעודת שאול כסעודת חולין. שאול היה אוכל חולין בטהרה (עיין במד"ר יא, ג), ובעל קרי מטמא חולין (עיין פסחים סז ע"ב ותוספות נדה כב ע"א ד"ה אלה מעתה) ואין טבול יום מטמא חולין. / 27. ביום שני לחדש. ולא כמו שת"י על אתר, עיין רד"ק. / 29. אשמוצייד. (אני אמלט = Je m'enfuirai) / 30. לשון נע אשה נעה ונדה. וכן רש"י משלי יב, יח ד"ה נעוה. / כאשר תאמר זעוה מן ולא זע. עיין מ"מ צ"ד 80 ערך זע: "זע מתחלק לב' מתחלקות, האחד ולא זע ממנו (אסתר ה, ט) ביום שיזעו ממנו (קהלת יב, ג) והיה רק זועה (ישע' כח, יט) היו זעין ורחלין (דניאל ה', יט) ענין פלצות וחרדה המה. ונראה הוא"ו של זועה שאיננו יסוד במילה. וכבר נקדם עם יתר הווין במחברת וא"ו." / ולא זע. אסתר ה, ט. ועיין עוד 56 n. 415 p. 6-7, HUCA, Englander. / והתיו מן הדיבוק וגו'. עיין 56 n. 397, p. 14, HUCA, באשר להוספות במק"ג ובכת"י ד עיין הקדמה עמ' / 45-46

שמ"א כ, 34-42

34. נעצב אל דוד. בשביל דוד: כי הכלימו אביו. בשביל דוד: 35. למועד דוד.
למועד אשר קבע לו לדוד: 36. להעבירו. החצי עבר את הנער: 41. מאצל הנגב.
מסטר אבן אתא דלקביל דרומא: עד דוד הגדיל. הרבה לבכות: 42. לך לשלום.
השבועה אשר נשבענו ד' יהיה עד עליה:

---

30. נ' נעות על שם הכרמים והיא גת כמו נעוה ארחתו יטופון נעוהי בחמר ולא
מן השם מ. 34. בשביל דוד] נ' ולמה בשבילו ה. כי הכלימו בשביל דוד] ח' וז.
35. לדוד] לו דוד מ. 36. עבר] קדם ה. את] אל הוּמ ח' ג. 41. מסטר] שטר ו.
דלקביל] לקביל ג. הנגב] נ' כי הכלימו אביו בשביל דוד ו. 42. לבכות]
לבכותו ג. 42. והשבועה, ג. השבועה. נשבענו] נשבע שנינו ה. עליה] נ' עד
עולם ומ.

---

30. על ההוספה ב-מ עיין בהקדמה עמ' 45 / 34. בשביל דוד. עיין p. 14, HUCA
419 / 35. למועד אשר קבע וגו'. ת"י על אתר. / 41. מסטר אבן וגו'. ת"י על
אתר. /

שמ"א כא, 3-6

שמואל א פרק כא

3. ואת הנערים יודעתי. לשון טורח הנערים שיצאו עמי הטרחתים לרוץ לפני אל מקום פלוני אלמוני: יודעתי. כמו 'ויודע בהם את אנשי סכות': פלוני אלמוני. מכוסה ואלמון מאין שם שאיני חפץ להזכיר שמו כי דבר סתר הוא: פלוני. כמו 'כי יפלא' יתכסה: 4. או הנמצא. אם אין חמשה תן לו מה שנמצא בידך: 5. אך **מאשה**. בקושי אני* מאכילן לזרים אך זה אי אפשר שאכילנו לטמאים: 6. **עצורה**. ממנו: ויהי כל הנערים קדש. טהורים:

---

3. שיצאו] אשר יצאו בגמ. יודעתי... סכות] ח' בגה. פלוני אלמוני] ח' בגה נ' כמ' כי יפלא ג. מכוסה ואלמון] ח' מ ומכוסה ואלמון ד. שם] נ' איש ד. שאיני] שאין הד. שמו] ח' גמ. יפלא] נ' תרגומו ד. 4. אם] או בד. אין] מן ד. תן] יתן ד. שנמצא] הנמצא ב שתמצא הו. בידך] ידך גהו. 5. אני] * אתה א. אפשר] איפשי בדו. שאכילנו] להאכילו ה שאכילנו ד שיואכילנו ו. 6. עצורה] נ' לנו עצורה בגדז. נ' לנו ג. ממנו] ממני ד.

---

3. כמו ויודע בהם את אנשי סכות. שופ' ח, טז, עיין רש"י שם: "ויודע בהם. ותבר בהון", ועיין מ"מ צד 66 ערך דע: "השלישי, וגבוה ממרחק ידע (תה' קל"ה, ו) וידע בהם את אנשי סכות (שופ' ח, טז) יודע כמביא למעלה (תה' ע"ד, ה) פתרונו כפי ענינו ענין גדע, ושפל, ושבר הנה וגו'". ורש"י זה חסר מבגד, ועיין המיוחס לקרא על אתר שלכאורה מצטט רש"י ומביא פסוק זה. / מכוסה ואלמון. ת" על אתר. וכן רש"י מל"ב ו, ח ד"ה פלוני אלמוני וד"ה אלמוני; רש"י רות ד, א ד"ה פלוני אלמוני וד"ה פלני; וד"ה אלמני, וכן רש"י דניאל ח, יג ד"ה לפלמוני. עיין עוד שם אפרים על פסוקנו כאן. / כמו כי יפלא. דב' יז, ח. ועיין רש"י שם ד"ה כי יפלא, עיין עוד ת"א שם. / 6. עצורה ממנו. עיין רש"י שופ' יז, ב ד"ה אשר לקח לך וכן רש"י קיד' ו ע"א ד"ה עצורתי, לעוד דוגמאות עיין היכל רש"י כרך ז' עמ' קמ"ה, סי' תקכא. /

שמ"א כא, 6-10

6. והוא דרך חול. והלחם משנסתלק מן השלחן והוקטרו הבזיכין קרוב הוא להיות חולין שיצא מידי מעילה משהיה לו שעת היתר לכהנים: ואף כי היום יקדש בכלי. ואפי' היום היתה תחילת קדושתו על השלחן היתה זקוק ליטלו משם ולהאכילנו שאחזו בולמוס ומסוכן הוא כך מפורש במנחות: 7. לשום לחם. אחר חום ביום הלקח זה ורבותי אמרו חום ביום הלקחו חום ביום סלוקו חום ביום סדורו: 8. אביר הרועים. אב בית דין: נעצר לפני ד'. עוצר עצמו לפני אוהל מועד לעסוק בתורה: 9. ואין יש פה. כמו אם יש פה: נחוץ. בבהילו: 10. לוטה. כרוכה כמו 'וילט פניו באדרתו':

---

6. משנסתלק [מהסתלק ד. מ] מעל מ על ד. והוקטרו] והקטירו מ נ' ממנו ו. הבזיכין] נ' של לבונה ו. הוא] ח' ז. מידי] ח' ד. משהיה] משהיה בגדהוזה. לו שעת] יש לו ב לו ד. ואפי'] נ' אם הומו. היתה] ח' גהו. תחילת] תחילתו ה על השלחן (בשוליים) ד. היתה] הייתי מ היה הו. זקוק] צריך ג. ליטלו] ליטול ד. ולהאכילנו] נ' לפי ו. 7. לחם] נ' חם דומ. אחר] ח' דו. חום] ח' הז. הלקח] הלקחו את ו. 9. כמו] ח' דמ.

---

6. והלחם משנסתלק מעל השולחן וגו'. מנחות צה ע"ב: "...דכיון דנפק ליה ממעילה דרך חול הוא וגו'". וכן רש"י שם ד"ה דנפקא ליה ממעילה; רש"י מנסה להסביר איך נעלם מדוד ההלכה שאכילת לחם הפנים שאסור לזר כמו שמפורש בויק' כד, ט. אבל השווה רש"י פסחים לח, כב ד"ה זאת אומרת, שם אומר שזה היה חטא שמסרו את הלחם לדוד. / שאחזו בולמוס... במנחות. מנחות צה ע"ב, צו ע"א: "...דרך חול הוא גבייכו אלא אפילו האיך נמי דליכול מסוכן הוא", וכן רש"י שם ד"ה מסוכן הוא: "מסוכן הוא שאחזו בולמוס ותנן מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו עד שיאורו עיניו אפילו ביום הכפורים ביומא בפרק בתרא (זף פג ע"א)"/. 7. ורבותי אמרו. יומא כא ע"א, ע"ב: "...דאמר ריב"ל נס גדול היה נעשה בלחם הפנים סלוקו כסדורו שנא' לשום לחם חום ביום הלקחו...". וכן רש"י שם ד"ה סלוקו כסדורו; מנחות כט ע"א ורש"י שם ד"ה חום ביום הלקחו, וכן מנחות צו ע"ב ורש"י שם ד"ה ביום הלקחו, וכן חגיגה כו ע"ב ורש"י שם ד"ה סילוקו כסידורו וד"ה חום ביום הלקחו. ועיין עוד ירושלמי שקלים פ"ו הי"ג כד ע"ב. / 8. אב בית דין. תנח' שופטים (א) עמ' 111: "אין אביר אלא אב"ד שנא' אביר הרועים" (שמ"א כ"א, ח) ועיין שו"ט המזהה את אב בית הדין עם דואג; שו"ט פ"ג [ד] עמ' 38; ושו"ט פנ"ב [ג] עמ' 284. / עוצר עצמו וגו'. עיין רש"י סנהדרין צג ע"ב ד"ה נעצר לפני ד', וכן המיוחס לקרא על אתר. / 9. בבהילו. ת"י על אתר. / 10. כרוכה. ת"י על אתר וכן בר"ר פע"ח, יד עמ' 934: "להוני אני מהלך היך דאת אמר ההולכים לאט (ישע' ח, ו) בפנים כרוכות אני מהלך כמה דאת אמר הנה היא לוטה (שמ"א כא, י)", וכן תנח' בהר ג'. / וכן וילט פניו באדרתו. מל"א יט, יג. וכן רש"י שם ד"ה וילט פניו, וכן רש"י שמ"ב יט, ה ד"ה והמלך לאט את פניו. /

שמ"א כא, 10-16

10. אחרי האפוד. אחרי ששאל באורים ותומים אמר לו כן וכן תרג' יונתן בטר דשאל ליה באפודא 12. הלא זה דוד מלך הארץ. אמרו לו לאכיש תנאי היה בינינו 'אם יוכל להלחם אתי והכני וההיינו לכם לעבדים' * אין לך אלא שתרד מכסאך ויהיה הוא מלך הארץ הזאת: 14. את סעמו. את דברו: ויתהולל. נשתטה: ויתו. ויכתוב: רירו. רוקו דבר הנוטף קרוי ריר וכן 'בריר חלמות' וכן 'רר בשרו': 16. הזה יבא אל ביתי. לשון תמיה לכך נקוד חטף פתח ורפי:

---

10. ששאל] נ' לו בדזמ. אמר] אמרו ז. 12. דוד מלך] ~ ז. לו] ליה וח. לכם] לו ו. לעבדים] * עובדים א נ' אמ' לו ז. ויהיה] ויהא דז. הוא] ח' מ. 14. דברו] דבריו זמ. נשתטה] משתטה ב. ויתו. ויכתוב] ח' ד. רירו] ויורד רירו ד. ריר] ח' מ. 16. תמיה] תימהא ד. לכך] ולכך בגדומ.

---

10. בטר דשאל ליה באפודא. ת"י על אתר. ולא ברור לי למה לא הסתפק רש"י בפשט. / לו לאכיש וגו'. שו"ט פ"לד [א] עמ' 246: "...לא כך התנה עמו. אם יוכל להלחם אתי והכנו (שמ"א יז, ט) אמרו לו אם כן עמוד מכסאך שהמלכות לדוד, וכן הוא אומר הלא [זה] דוד (עבד שאול) מלך ישראל ואנחנו [נהיה] עבדים לו...". ועיין רש"י תה' לד, א ד"ה לפני אבימלך. רש"י מסביר למה קראו לדוד "מלך הארץ" ולא "מלך ישראל". / 14. את דברו. ת"י על אתר. / ויכתוב. עיין ת"י על אתר; רש"י יחז' ט, ד ד"ה והתוית תו. / וכן בריר חלמות. אירב ו, ז, וכן רש"י שם ד"ה ריר. / וכן רר בשרו. ויק' טו, ג, וכן רש"י שם ד, ה רר; עיין מ"מ צד 166 ערך "ר". / 16. לשון תמיה וגו'. והרבה יש ברש"י. וכן רש"י שמ"ב ז, ז, ד, ה הדבר דברתי, וכן רש"י ירמ' מט, א ד"ה הבנים אין לישראל, עיין עוד HUCA 14, p. 416.

שמ"א כב, 4-13

שמואל א פרק כב

4. וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה. סמוך למואב וכשיצא דוד משם ובא ליער חרת הרג מלך מואב את אביו ואמו ואחיו חוץ מאחד מהם שהחיהו נחש העמוני הוא החסד שאמ' דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד כדאית' במדרש ר' תנחומא: 6. כי נודע דוד. כי התבונן להשמר משאול ממנו: תחת האשל ברמה. אחת שהיחה בגבעון בגבול בנימין ורבות' אמרו ברמה היא ברמה של שמואל ושני מקומות הן וכך מדרשו ושאול יושב בגבעה בזכות האשל הגדול שברמה שהיה מתפלל עליו: 13. ושאל לו באלהים. עשיתו מלך שאין נשאלין באורים ותומים להדיוט:

4. דוד משם] ד. ובא] ח' מ. חרת] חית ה. הרג] הלך ה. ואמו] ואת אמו גהומ. ואחיו... מהם] ח' ה. מהם] בהם מ' ח' ז שהן ר. הוא] והוא מ. 6. דוד] נ' ואנשיו ד. משאול] ח' בגדהוזמ. בגבעון] ח' מ. בגבעון בגבול בנימין] לבנימן ד. אמרו... עליו] דרשו מה שדרשו ד. ברמה] רמה במ. ברמה היא הרמה] ח' מ. ושני] ושתי] ג. וכך] וכן בגדהוזמ. שברמה] ברמה בגדוזמ. 13. ושאל] לשאול בזמ.

4. סמוך למואב... רבי תנחומא. תנ"ב וירא [כה] עמ' 100: "אמר ר' ברכיה בשם ר' אלעזר בן פדת ומה חסד עשה נחש עם דוד שאמר כאשר עשה אביו עמדי חסד (שמ"ב י, ב) אלא כשברח דוד משאול הלך דוד וכל בית אביו אצל מואב. אמר להם קבלו בית אבא שנא' וינחם את פני מלך מואב ויאמר (ישב) [אל מלך מואב יצא] נא אבי ואמי קבלו אותם. כיון שיצא דוד עמד מלך מואב והרג לאביו ולאמו ולאחיו של דוד, לא נשתייר מהם אלא אחד, שנאמר ליהודה אליהוא מאחי דוד (דה"א כז, יח) אמר ר' לוי הכהן בר חלפתא שלא נשתייר מהם אלא אחד והיאך נמלט אליהוא אלא ברח ממלך מואב והלך אצל נחש מלך בני עמון וקבלו. שלח מלך מואב ואמר לנחש שמא בא אחד מאחי דוד אצלך אמר לו לאו. ושמרו עד שבא דוד לך אמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש"; עיין במ"ר יד, א; עיין עוד רש"י שמ"ב ח, ב ד"ה וימדד שני חבלין להמית; רש"י שמ"ב י, ב ד"ה כאשר עשה אביך עמדי חסד; וכן המיוחס לרש"י דה"א יט, ב ד"ה כי עשה אביו עמי חסד. / 6. משאול ממנו. יתכן שבנוסח ה"פנים" (כת"י א) גירסא כפולה. בכל כתיב"י כתוב "ממנו" בלבד, ומסתבר ש"ומשאול" נוסף כהסבר. / ורבותי' אמרו וגו' . חענית ה ע"ב: "ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא לומר לך מי גרם לשאול שישב בגבעה שתי שנים ומחצה תפילתו של שמואל הרמתי". ועיין תוספתא סוטה פי"א ה' יב עמ' 316. ועיין מקור חכמה על פסוקינו עמ' תכ"א. / 13. עשיתו מלך וגו'. שו"ט פנ"ב [ה] עמ' 285: "...כך אמר לו עשה דוד מלך בחיך לפי שאין שואלין באורים ותומים אלא למלך ולבית דין ולמי שצורכי רבים תלויין בו וגו'". /

שמ"א כב, 14-23

14. וסר אל משמעתיך. כמו 'ויסורו אליו' וקרב אל שימושך ואל שמע דבריך וכי היה לי להבין שאינו הולך בשליחותך: 15. היום החלתי לשאול לו. בתמיה זה ימים רבים שצורך הצבור בו שמינהו מוציא ומביא את ישראל ומאז אני שואל לו באלהים: חלילה לי. מעשות דבר זה למרד ולמעל: 17. לרצים הנצבים עליו. אבנר ועמשא היו: ולא אבו. דרשו אכין ורקין 'כל איש אשר ימרה את פיך וגו'' יכול אפילו לדבר עבירה ת"ל רק: 18. לדוייג. נשתנה שמו אמ' לו נתפסתה כדג אתה הלשנת עליהם אתה הרוג אותם: 22. אנכי סבותי. סיבבתי הדבר עד שבא לידי כך: 23. כי אשר יבקש את נפשי וגו'. אדם אחד רודף את שנינו במקום שאמלט תמלט אתה כי במשמרתי תהיה תמיד כך תירגם יונתן ארי מאן דבעי למיקטל' בעי למקטלך ויש עוד לפתור כי כאשר יאהבני יאהבך ואשר ישמור נפשי ישמור את נפשי ויש דוגמא במקרא 'אנשי דמים ישנאותם וישרים יבקשו נפשו' הרי כאן בקשת נפש לטובה:

14. אל שימושך] לשמושך בגמ. ואל שמע] ושומע ג. היה] לא היה גו. לי] לו ו. שאינו] שהוא מ אינו שהוא ג. 15. לשאול לו] ח' ב. לו] ח' ד. שצורך הצבור בו] ח' ב. ישראל] נ' וצורך רבים בו ב. באלהים] נ' באורים ותומים ו. מעשות לעשות בדהו. 17. דרשו] דורשין ה. וגו'] נ' לא יחיה ו. לדבר] בדבר ד. 18. נשתנה] נ' הוא ה. נתפסתה] נתפסת בהם נתפשת ד. כדג] הדג ה. אתה] אשר ו. עליהם] אותם ב. הרוג] הורג ז. 22. סבותי] נ' אנכי ז. סבבתי הדבר] את הדבר ג. 23. כי] כאשר ג' נ' את ב. אשר] * כאשר אבגה. את] ח' מ. שאמלט] נ' הדבר ג. 23. כי] כאשר ג' נ' את ב. אשר] * כאשר אבגה. את] ח' מ. שאמלט] נ' אני ה' נ' שם מ. תמלט] המלט גה. תמיד] עמדי ג. כן] מן ג. מאן] מן ג. ויש עוד] ~ ב. כאשר] את אשר בזמ. יאהבך] יאהוב אותך ב. ישמור] נ' את גדזמ. נפשי] בנפשי ו. ישמור את] עצמך את עצמך ה. נפשך] בנפשך ו. דוגמא] דוגמתו ב. יבקשו] בקשו את ד. הרי] ויש ב. נפש] נפשו ד.

14. כמו ויסורו אליו. בר' יט, ו. / בתמיה. עיין Englander HUCA 14, p. 404 ח. 82 / 17. אבנר ועמשא היו. שו"ט פנ"ב [ה] עמ' 285: "...ויאמר המלך לרצים הנצבים עליו [סובו והמיתו כהני ד'] (שם שם יז) ולא שמעו לו, אמר שלמה שומר מצוה לא ידע דבר רע (קה' ח', ה) זה אבנר ועמשא, שלא הניחו לנגוע בכהנים...". ועיין ירושלמי סנ' פ"י: ה"ב לח ע"א. / דרשו אכין ורקין. סנ' מ"ט ע"א: "...אמר ליה עמשא אכין ורקין דרש וגו'...", ועיין רש"י שם ד"ה שהם (אבנר ועמשא) דרשו אכין ורקין. / כל איש אשר ימרה וגו'. יהושע א, יח. / 18. נשתנה שמו וגו'. ירושלמי סנ' פ"י: ה"ב לח ע"א: "...א"ר יהודה בר פזי לדוייג כתיב אמר לו נתפסתה כדג אתה עבדתה רבתה טוב אתה ופגע בכהני ד'..." / 22. סבבתי. עיין HUCA 14, ח. 139; Englander HUCA 6-7, p. 436. 23. ארי מאן דבעי למיקטל וגו'. ת"ע על אתר. / אנשי דמים ישנאותם וגו'. משלי כט, י, ועיין רש"י שם ד"ה יבקשו נפשו. /

שמ"א כג, 7-11

שמואל א פרק כג

7. נכר אותו בידי. הסגיר וכן 'ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו' וממשקולת החזקים הוא כמו 'אבד ושבר בריחיה' ואם בקש לדבר במשקולת הרפים היה נקוד נכר: נסגר לבא בעיר דלתים. ויבטח בכך ולא יחוש לברוח מפני: 9. **מחריש הדעה**. כמין ית בישתא: 11. היסגירוני בעלי קעילה וגו'. ולמדנו מכאן שהשואל שני דברים אין משיבין לו אלא אחד ואין משיבין לו אלא ראשון וכן דוד שאל שלא כסדר שהיה לו לשאול תחילה הירד שאול היסגירוני בידו והשיבוהו כסדר.

---

7. אותו... [בידי] ח' ד. אותו] נ' אלהים וזמ. [בידי] ח' בה. וכן] כמו דו. אל] ואל מ אל... אחיך] ח' ד. ביום] את בה ח' ז. אחיך] אנכי ו. ח' ג. וממשקולת] וממשקל במ. כמו... [בריחיה] ח' ד. [בריחיה] ח' ב. [במשקולת] במשקול ד. היה נקוד נכר] הרי הוא יאמ' נכר ג. בעיר] אל עיר ה. מפני] ממנו מ מפניו ה. 9. מחריש] נ' את ד. 11. ולמדנו] למדנו בגדהוזה. אחת ג. וכן] וכאן בגהוזה.

---

7. הסגיר. ת"י על אחר. / וכן ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו. עובדיה א, יב וכן רש"י שם ד"ה ביום נכרו. ועיין עטרת צבי על פסוקנו: "נכר משום דשרש נכר משמש לפעמים לשון זר ונכרי מה דלא שייך כאן לכך מפרש רש"י ז"ל שהיא לשון סגירה ומסירה ומביא ראיה מהפ' שבעובדיה אל תרא אחיך ביום נכרו שפירושו גם כן לשון מסירה ובכדי שלא תקשה למה בעובדיה הכ"ף הרפויה וכאן דגושה, לזה מתרץ רש"י ז"ל שכאן הוא ממשקלות החזקים ר"ל מבנין פעל שאות האמצעי מן השרש דגושה בדגש חזק לסימן הבנין כמו אבד ושבר". ועיין עוד: Englander, HUCA 14, p. 393. / אבד ושבר בריחיה. איכה ב, ט. / ויבטח בכך וגו'. עיין רש"י תה' לא, כב ד"ה בעיר מצור. / 9. כמין ית בישתא. ת"י על אחר. / 11. למדנו מכאן. יומא עג ע"א-ע"ב: "אין שואלין שני דברים כאחד ואם שאל אין מחזירין אלא אחד ואין מחזירין לו אלא ראשון שנאמר היסגירוני בעלי קעילה בידו הירד שאול וגו' ויאמר ד' ירד והא אמרת אין מחזירין אלא ראשון דוד שאל שלא כסדר והחזירו לו כסדר וכיון שידע ששאל שלא כסדר חזר ושאל כסדר שנאמר היסגירו בעלי קעילה אותי ואת אנשי ביד שאול ויאמר ה' יסגירו...". וכן רש"י שם ד"ה שלא כסדר; ירושלמי יומא פ"ז ה"ג לה ע"א. /

שמ"א כג, 13-28

13. באשר יתהלכו. באתר דכשר להלכא במקום הצלתם: 16. ויחזק את ידו. חידש ברית שביניהם: 20. ולנו הסגירו. עלינו להסגירו: 22. כי אמר אלי. מי שאמר: ערום יערים הוא. מתנהג הוא בערמה היום כאן ומחקר במקום אחר כדי שלא יודע מקומו. 23. אל נכון. על דבר מכוון ואמת: 24. לפני שאול. שהיה שאול עתיד לילך אחריהם והם הלכו לפניו לחפש אל נכון: 26. עטרים. מקיפים וסובבים מכל צד כעטרה המקפת את הראש: 27. ומלאך בא אל שאול. מלאך ממש כדי להציל את דוד: 28. סלע המחלקות. שהיה לבו של* שאול חלוק לשתי דעות איזו טובה או לשוב להציל את ארצו מפלשתים או לרדוף ולתפוש את דוד כן תרג' יונתן:

---

13. באשר] כאשר דזמ. להלכא] להלכה ה. במקום] ביום ה. 16. את ידו] בידו ד. שביניהם] שבינו ד. 20. עלינו] ועלינו בגדהוזמ. להסגירו] הסגירו ד. 22. שאמר] נ' לי ב' אלי ו. יערים] יערום ה. הוא] ח' ה. ומחר] ולמחר] מ. יודע] יודע גדהז. על דבר מכוון ואמת] ח' ה. 24. לפני... אל נכון] ח' ה. שאול עתיד לילך] עתיד שאול לילך ג. 26. מקיפים וסובבים] ~ ג. מכל צד] מצד אל צד מ. 28. סלע] נ' המחנה ד. של* אל א. איזו טובה] ח' מ. או לשוב] אם לשוב מ. מפלשתים] מיד פלשתים דזמ. ולתפוש] ולחפש ב. כן] וכן בה.

---

13. באתר דכשר להלכא. ת"י על אתר. / 20. ועלינו להסגירו. עיין ת"י על אתר. / 23. על דבר מכוון ואמת. ת"י על אתר. / 26. מקיפים וסובבים. עיין רש"י יהושע כג, יג ד"ה ולצננים; רש"י שופ' כ, מג ד"ה כתרו את בנימין; רש"י תה' ה, יג ד"ה תעטרנו. / 27. מלאך ממש וגו'. שו"ט פי"ח [ז] עמ' 138: "...מיד מלאך בא אל שאול (שמ"א כג, כז) רבי אומר מלאך מן השמים היה, שנאמר ישלח ממרום יקחני (תה' יח, יז) ר' יודן אומר מלאך שליח היה אמר ליה ר' פנחס וכי השליח יועץ הוא שאמר לו מהרה וגו' אלא מלאך היה", וכן רש"י תה' יח, כא ד"ה ישלח ממרום יקחני; ורש"י תה' קמד, י ד, ה הנותן תושעה למלכים. / 28. שהיה לבו של שאול חלוק וגו'. ת"י על אתר. /

שמי"א כד, 3-10

שמואל א פרק כד

3. צורי היעלים. סלעי היעלים: 4. להסך רגליו. לפנות לנקבים גדולים:
 6. ויהי אחרי כן וגו'. ויאמר דוד לאנשיו חלילה. שני מקראות הללו כתובים
 שלא כסדרן אלא כיון שהתחיל לדבר בכריתת המעיל כלה כל דבריו ואמר שאף
 בכריתת כנף המעיל נתחרט ואחר כך חוזר לדבר הראשון ואומר ועל שאמרו אנשיו
 הנה היום וגומי השיב להם חלילה לי וגו': 8. וישמע. הבדיל ודחה אותם
 בדברים" 10. למה תשמע. למה אתה תקבל עלי לשון הרע של דואג:

4. להסך] נ' את דו. לפנות] להפנות גדהזמ ליפנות ב. 6. ויהי אחרי...
 שהתחיל לדבר] ח' ז. 7. ויאמר] ח' דה. שני] שתי ד. בכריתת] נ' כנף ד. כלה]
 נ' לדבר כל דבריו ד. כל דבריו] נ' ויהי אחרי כן וגו' ויאמר לאנשיו חלילך
 שני מקראות הללו כתובים שלא כסידרון אלא כיון שהתחיל לדבר בכריתת המעיל
 כלה כל דבריו ז. בכריתת] בכרית ה. כנף] ח' גהזמ. ועל] על הזמ. שאמרו] ח'
 ו. שאמרו] נ' לו בדהזמ. אנשיו] אנשים ג האנשים ה. להם] לו ד נ' ואמר
 להרגך ותחס עליך הרי כאן חסרון ג. 8. וישמע... בדברים] ח' ג ודחה אותם]
 ח' ד. 10. למה תשמע... דואג] ח' ג. אתה] ח' מ. תקבל] מקבל בדהו. דואג]
 דוייג האדומי ה.

4. לפנות וגו'. ת"י על אתר. ועיין רש"י יומא כח ע, א ד, ה מיסך רגליו, וכן
 רש"י ברכות כג ע"ו ד"ה שמור נקביה עיין עוד פלורסהיים, כרד בי עמ'
 59-60 / 7.6. שני מקראות הללו וגו'. סדר הפסוקים כאן מוקשה: תשובת דוד
 לאנשיו (פסוק ז) היתה צריכה לבוא לאחר דבריהם (בפסוק ה) /

שמ"א כד, 10-21

10. ואמר להורגך ותחס עליך*. הרי כאן חסרון תיבות ואמר האומר שאהרגך ותחס נפשי עליך כמו 'ותכל דוד לצאת אל אבשלום ותכל נפש דוד': 13. כאשר יאמר משל הקדמוני. משל הקדמוני של עולם התורה שהיא משלו של הקב"ה. ומרשעים יצא רשע. הקב"ה מזמן לרשע שנופל ביד רשע כיוצא בו והיכן אמרה התורה 'והאלהים אנה לידו' כדאיתא במסכת מכות. 21. ידעתי כי מלוד תמלוד. כי רואה אני שהק' מצילך מידי ומדרש אגדה סימן זה מסר לו שמואל שהקורע את מעילו ימלוד תחתיו:

---

10. עליך* ח' א. חסרון חסרים מ. תיבות תיבות דזמ. שאהרגך שאהרגך מ. כמו ח' ה. ותכל נ' נפש ה. לצאת... דוד ח' ז. אל אבשלום ח' גה. 13. כאשר יאמר וגו' (לפניו) נ' ואבי ראה כלומר תן לבך לדברי וגם ראה העדות אשר כנף מעילך בידי והייתי יכול להרגך בו. שהיא שהוא ב. משלו של ח' ג. ומרשעים] מרשעים דהו. שנופל שיפול ד. כיוצא בו] כמותו ו. 21. כי רואה אני] שרואה וזמ. רואה אני ח' ד. שמואל לשמואל ו. את ח' בגדזמ. מעילו] נ' הוא ו. תחתיו] נ' כמו שפירשתי למעלה ויחזק בכנף מעילו ויקרע ד.

---

10. ותחס עליך. חסר הנושא ורש"י ממלא את החסר "ותחס נפשי עליך": כמו ותכל דוד לצאת וגו'. שמ"ב יג, לד. לרשימה מלאה של מקורות הפירוש עיין רש"י שם ד"ה ותכל דוד. / 13. משל הקדמוני של עולם. מכות י ע"ב: "ר"ש בן לקיש פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא ואשר לו צדה והאליים אנה לידו (שמ' כ"א, יג) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע (שמ"א כד, יד) וג' במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהרגו את הנפש וגו'". עיין רש"י תה' מט, ה ד"ה אטה למשל אזני; עיין עוד רש"י שמ' כא, יג ד"ה והאלהים אינה לידו. / והאלהים אינה לידו. שמ' כא, יג: ובאשר להוספה בבו עיין הקדמה עמ' 31. / 20. ומדרש אגדה שו"ט פנ"ז [ג] עמ' 297: "...וכיון שביקש לילך לו קרע לו את מעילו שנא' ויסב שמואל ללכת (יאחז) [ויחזק] בכנף מעילו ויקרע ויאמר אליו שמואל קרע ד' את ממלכות ישראל מעליך היום [ונתנה לרעך הטוב ממך] (שמ"א טו, כז, כח) אמר לו ומי הוא זה ריעי הטוב ממני שימלוד תחתי, אמר ליה רמוז אני רומז לך מי שקרע את מעילך הוא עתיד ליטול מלכותך. וכשנכנס שאול למערה וכתת דוד כנף מעילו, מיד נזכר שאול מה שאמר לו שמואל התחיל לומר ידעתי כי מלוד תמלוד...". ועיין רש"י שמ"א טו, כז ד"ה ויחזק בכנף מעילו (דבריו נרמזו בהוספה לכ"י ד.) /

שמ"א כה, 2-8

שמואל א פרק כה

2. ואיש במעון. שם העיר: ומעשהו. מקנהו וקנינו: גדול. עשיר: ויהי בגזוז צאנו בכרמל. ויהי יום אחד בהגיע עת גזוז צאנו בכרמל ודרכו היה לעשות משתה ויום טוב לגוזזי הצאן: 3. וישמע דוד וגו' והוא כלבי. מבית כלב: 6. כה לחי. כה יהיה לשנה הבאה מזל חי וקיים וטוב: 7. ואתה שלום וגו' ולא הכלמנום. אם נצרכו לנו לשום דבר לא השיבונם ריקם: ולא נפקד להם. מצאנם כי שומרים היינו להם: 8. וימצאו הנערים. שלי חן בעיניך בטובה שיגידו לך עבדיך עליהם:

---

2. ומעשהו] נ' בכרמל ד. גדול עשיר] ~ ז. עשיר] ועשיר הו. בגזוז] נ' את מ. בכרמל] ח' ב. ויהי יום אחד] נ' ויהי יום אחד ג. בהגיע] כהגיע ד כשהגיע ה. גזוז] גזוז ד גזיזת ה. הצאן] צאנו גה. 3. והוא כלבי] נ' וישמע דוד מ. כלב] כלבי ג נ' הוא ו. 6. כה] נ' כך ראוי להיות הטובה הזאת והגדולה לאיש חי ואיש חיל כמו בן איש חי ואתה תהיה שלום ויש פותרים כה יהיה לשנה הבאה מזל חי וקיים טוב ב. לחי] נ' כך ראוי להיות השבח הזה והגדולה לאיש חי ואיש חיל כמו בן איש חי ויש פותרים כה יהיה לשנה הבאה מזל חי וקיים וטוב ו. מזל] ח' זמ. חי] לחי ז. וקיים וטוב] ~ ד. 7. וגו'... ריקם] מכאן עד סוף פסוק יד חסר ב. אם] ולא ז. נצרכו... לא] ח' ז. ריקם] נ' אם נצרכנו לשום דבר ז. בטובה] טובה ז. מהם עליהם] ח' ז.

---

2. עשיר. וכן רש"י שמ"ב יט, לג ד"ה כי איש גדול הוא; ורש"י ויק' יט' טו ד"ה ולא תהדר פני גדול. / 3. מבית כלב. ח"י על אתר, וכן מד, ש פכ"ג [ט] עמ' 115; וירושלמי סנה' פ"ב, ה"ג יא ע, ב; עיין עוד רש"י דה"א ב, ט ד"ה ואת כלובי. / 6. כה יהיה לשנה הבאה. רש"י מפרש כמו "כעת חיה" ובכת"י בו פירוש נוסף לבטוי "כה לחי". /

שמי"א כה, 8-17

8. כי על יום טוב באנו. על סמך משתה ויום טוב שיש לך באנו עתה לשאול ד"א ערב ראש השנה היה וצריכים אנו לסעודת יום טוב: 10. מי דוד. מהו חשוב שאתן לו את שלי הלא מרות המואביה בא: 13. ויחגור גם דוד את חרבו. מכאן שמתחילין בדיני נפשות מן הקטנים בדין תחילה: על הכלים. לשמור אהליהם וכליהם: 14. אחד הנערים. שלה: ויעט בהם. אפרחינון במלים ל' עיט: 15. ולא הכלמנו. לא נכלמנו: 17. כי כלתה הרעה. מאת דוד אליו:

---

8. באנו עתה לשאול] עתה באנו לשאול ו. היה] ח' ד. יום טוב] ראש השנה ו נ' וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו. יגעים היו מטורח הדרך ונזדרזו למצות דוד ולא נחו עד שדברו אליו ואחר כך וינוחו וי"ת ופסקו כלומר פסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובתו מ. 10. מהו] מי הוא ו מה הוא מ. את שלי] משלי גה. הלא] ח' ה. 13. בדין תחלה] ח' ד. אהליהם וכליהם] ~ הז. אהליהם] אותם ג. 14. שלה] ח' ד. 17. אליו] נ' הרעה דו.

8. ד"א ערב ראש השנה היה וגו'. עיין מקור חכמה עמ' תכ"ב: "לא ידעתי לע"י מקום למאמר זה האמנם כן נראה לפי המבואר בש"ס ר"ה דף ט"ז ע"א ויהי כעשרת הימים ויגף ד' את נבל וימת שהן העשרה ימים שמר"ח עד יוה"כ והובא גם בפרש"י לקמן לח וזה מוכיח דביאת נערי דוד אליו היה בערב ר"ה וגו'", אשר להוספה במ עיין הקדמה עמ' 46. / 10. הלא מרות המואביה בא. לא מצאתי מקורו. / 13. מכאן שמתחילין בדיני נפשות וגו'. סנ' לו ע"א: "דיני נפשות מתחילין מן הצד מנא הני מילי אמר ר' אחא בר פפא אמר קרא לא תענה על ריב לא תענה על רב רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מהכא ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש [את] חרבו ויחגור גם דוד את חרבו", וכן מד"ש פכ"ג [י] עמ' 116, בשם ר' יהודה בן פפוס, וכן ירושלמי סנ' פ"ב ה"ג יא ע"ב. / 14. אפרחינון במלין. מד"ש פכ"ג [יא] עמ' 116: "מהו ויעט בהם אפרחון במלין", וכן ירושלמי שם. /

שמ"א כה, 17-22

17. והוא בן בליעל מדבר אליו. ואדונינו בן בליעל מהיות דובר אליו מה שאני אומ' לך כי יקציף עלינו 18. עשויות. תרג' יונתן תכברא ממולאות בשר דק ובצים שקורין פרישידש כמו ששנינו בפסחים ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו ר' טרפון קורהו תכבר כך היא שנוייה בתוספתא ור' קולונימוס זצ"ל מן רומא פירשה לנו כן צמוקים. ענבים יבשים: דבלים. עגולי דבלה תאנים דרוסות וכבושות בכלי: 20. יורדים לקראתה. גיא היה בין שני הרים היא יורדת מהר זה והם יורדים מהר זה שכנגדו: 21. ודוד אמר. בלבו כשאמרו לו נעריו את גדופי נבל אך לשקר שמרתי וגו': 22. משתין. ידע מדע משית קירות לבו ד"א אפי' כלב שדרכו להשתין בקיר:

---

17. בן בליעל... אליו] ח' ב. מדבר... על] ח' ד. ואדונינו... בליעל] ח' ד. אליו... בליעל] ח' ו. אליו²] נ' מהיות דובר אליו מה שאני אומר ג. לך] אליך הז לך גד. 18. תכברא] ח' ה. דק ובצים]~ ד. שקורין] ח' ומ. פרישידש] נ' בלע"ז מ. ונותן את] ח' ב. כרעיו] את הכרעים מ. ואת] ח' זמ. קורהו] אמ' עושהו ג. תכבר] תכברא מ' נ' מה שבתוכו לברו כרבי עקיבא כדאמר תולין חוצה לו מ. בתוספתא] בפסחים ד. ור' קולונימוס... לנו כן] ח' ד. עגולי] עגולים ד. 20. היה בין] בין היה ד. היה] היתה ג. הרים] ההרים גומ. שכנגדו] שכנגדה ד. 21. נעריו] עבדיו הו. וגו'] ח' ד. 22. משתין] נ' בקיר בגדהו. ידע] יודע דהו. מדע] מדע ד. משית] נ' עיצה ד. קירות] בקירות בגדהו. שדרכו] בשוליים ב.

---

18. תכברא. ת"י על אתר. / פרישידש. (פשתידות = Farside (Des pâtés) / כמו ששנינו בפסחים. פסחים עד ע"א: "תניא רבי ישמעאל קוריהו תוך תוך ר"ט קורהו גדי מקולס וגו'". ועיין דק"ס פסחים עמ' מ"ה הערה (ט): (תוך תוך) בכ"י א"פ [תכבר] וע"י רש"י ובכת"י ב' תוך ובר וכ"ה. ובירושלמי (פסחים פ"ז ה"א לד, ע"א) ובמכילתא פ' בא פ"ו (עמ' 21) ובפ"י ר"ח: ועיין רש"י שם: "ר' ישמעאל קורהו תוך תוך: דנותן לתוכו ס"ל. וכשמרתיחין תוך תוך, כקול הסיר ל"א כתב בספרים ישנים תכבר לשון תוך ובר כלומר ממולא מבפנים ונראה מבחוץ כעין שממלאין גדיין ותרנגולין שלנו ודוגמא גבי אביגיל (שמ"א כה, יח) חמש צאן עשויות ומתרגמינו חמש עאן תכברנין משם רבי קלונימוס". עיין דק"ס שם (ל"א כתב כו' ר' קלונימוס) ליחא בכ"י. / כך שנויה בתוספתא. עיין מקור חכמה עמ' תכ"ב האומר שאין לו מקור בתוספתא אבל מקורו בירושלמי שם. ונראים דבריו. ועיין עוד ערוך כרך ה' עמ' רכפג ערך תך. / ר' קולונימוס. עיין צונץ, עמ' כ"ג סימן כ"ג למקומות שבו רש"י מצטטו. / ענבים יבשים. ת"י על אתר. 22. ידע מדע וגו'. ת"י על אתר. / ד"א וגו'. ירושלמי סנ' פ"ב, ה"ג יא ע"ב: "ודוד אמר אך לשקר שמרתי וגו' משתין בקיר מה עיסקיה דכלבא משתין בכתלא אפי' על כלבא לינא חייס", ועיין מד"ש פכ"ג [יא] עמ' 116.

שמ"א כה, 24-30

24. בי אני אדני* העון. מתחילה אמרה כך כדי שיטה אוזן לדבריה וסוף אמרה לו האמת 'ואני אמתך לא ראיתי את' נערי אדוני: 26. אשר מנעך. ששלחני לקראתך למנעך משפיקות דמים: והושע ידך לך. מלנקום אתה בעצמך את נקמתך ותענש: יהיו כנבל ידך לך. מלנקום אתה בעצמך את נקמתך ותענש: יהיו כנבל אויבך. נתנבאת ברוח הקודש שלא יאריך ימים: 27. ונתנה לנערים. ותינתן לנערים המתהלכים וגו' נתנה לשון לשעבר ונתנה לשון להבא: 28. כי עשה יעשה ד' לאדוני. בית נאמן להיות מלך על ישר' לפיכך 'ורעה לא תמצא בד' לכך לא נאה לך לעשות שלא כדיו להוציא לעז על מלכותך: 29. כף הקלע. חתיכת עור רחבה עשויה כמין כף באמצעה קלע שנותן בא האבן: 30. והיה כי יעשה ד' וגו'. ותמלוד:

---

24. בי] כי ה אני] ח' ז. אדני] ח' אב. העון] ח' ו. כך] לו כן ג. כדי] ח' מ. וסוף] ולסוף מ. אמרה] אמרת ה. האמת] אמת ד. ואני] אני ומ. את]* ח' אבגד. נערי] עבדי ב. 26. למנעך] למונעך דו. מלנקום] ומלנקום ה. ותענש] בעצמך ותענש ג. נתנבאת] נבאת ב. ברוח הקודש] ח' ד. 27. ותינתן לנערים] ח' ב. לשעבר] שעבר ג עבר ומ. לשון] וגם ה. להבא] הבא וז. 29. שנותן] שנותנין בג ונותנין ו.

---

26. נתנבאת ברוח הקודש. על היות אביגיל נביאה עיין סע"ר רפכ"א עמ' 90.
27. נתנה לשון לשעבר. עיין עוד 17, n. 390, p. 14, HUCA, Engländer.
28. להיות מלך על ישראל. ת"י על אתר. / 29. חתיכת עור. וכן רש"י שבת קלב ע"ב ד"ה כף הקלע. /

שמ"א כה, 31-37

31. לא תהיה זאת לך* לפוקה. לכשלוון כמו 'ופיק ברכים' שאם היית עושה זאת לא יהיה לך פתחון פה לרדות* אדם על שפיכות דמים: ולהושיע אדוני לו. שתנקום אתה את נקמתך: 33. כליתני. מנעת אותי כמו 'לא תכלה רחמיך' 'לא יכלה ממך': והושע ידי לי. מוסב על מבוא בדמים מ"ם של מבוא מחוברת על הושע כמו מבוא בדמים ומהושע ידי לי: 37. בצאת היין מנבל. כד פג חמרא מנבל: וימת לבו. שנצטער על המנחה שהובאת לדוד:

---

31. לא] ולא גהוד. זאת] ח' מ. לך] * ח' אמ. ∞ זאת לך] ~ בד. ופיק] לפיק הז. לרדות]* לרבות א. אדם] ח' דה נ' לדורות הבאים מ. ולהושיע] להושיע ד. שתנקום... נקמתך] ח' ה. 33. תכלה] תכלא בגומ. יהושע... ומהושע ידי לי] ח' ה. על] ח' ד. מ"ם של מבוא... מבוא] ח' ד. בדמים] נ' ומהושע ידי ב. מחוברת] נ' כס ד. הושע] והושע בגומ והושיע ד. 37. מנבל] נ' חרג' ג נ' ח' מ. תרגם יונתן ד. שנצטער] ח' מ.

---

31. לכשלוון כמו ופיק ברכים. נחום ב, יא, עיין רש"י שם ד"ה ופיק ברכים. וכן רש"י ישע' כח, ז ד"ה פקו פליליה; רש"י ירמ' י, ד ד"ה ובמקבות יחזקום ולא יפיק; רש"י מגילה יד ע"ב ד"ה לפוקה, ועיין עוד פלורסהיים, כרך ב', עמ' 63 / 33. מנעת אותי. מ"מ צד 104 ערך כל: "השביעי אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים (שמ"א כה, לג) איש ממנו את קברו לא יכלה ממך (בר' כ"ג, ו') מכל ארץ רע כלאתני רגלי (תה' קיט, קא) אתה ד' לא תכלא רחמך ממנו (שם מ', יב) ענין מניעה המה." / לא תכלה רחמך. תה' מ, יב, וכן רש"י שם ד, ה לא תכלה. עיין רש"י תה' קיט, קא ד"ה כלאתי רגלי, וכן רש"י מגילה יד ע"ב ד"ה כליתני. / לא יכלה ממך. בר' כג, ו וכן רש"י שם: "לא יכלה. לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך וכמו ויכלא הגשם", ורש"י בר' ו, ב: "ויכלא. וימנע כמו לא תכלא רחמיך לא יכלה ממך." /

∞ עד נוסח אחד לפי קניקוט.

שמ"א כה, 38-39

38. כעשרת הימים*. שבעת ימי אבלו של שמואל תלה לו הק' שלא יתערב אבל רשע זה באבלו ואחר כך חלה שלשה ימים ומת כעניין שנ' 'ויגף ד' את נבל' ואמ' מר חלה שלשה ימים ומת זו היה מיתת מגפה אמרו רבותינו אילו עשרת ימי תשובה שהמתין לו הק' שיחזור בתשובה ויש שאמרו כנגד עשר לגימות שנתן נבל לעבדי דוד ששלח לו דוד עשרה נערים והאכילן: **39. את ריב חרפתי**. גדופי שחרפני היום רבו עבדים המתפרצים: **ואת עבדו חשך מרעה**. שלא הרגתיו:

---

38. כעשרת הימים* [כעשרת ימים א. כעשרת] [שבעת] [שבעה ז. אבל] [נ' של בג. זה] [ח' מ. שלשה] [שלשת ה. מיתת] [ח' ה מיתה ז. בתשובה] [נ' ולא חזר ד. שאמרו] [אומרים המ. עשר] [עשרה ג. לעבדי] [עבדי ג. לו... נערים] [בשוליים] [ד. 39. עבדים] [פריצים ג ח' ה. חשך] [מנעו ד. מרעה] [ח' ד.].

---

38. שבעת ימי אבלו של שמואל. ירושלמי בכורים פ"ב ר"א וע"ב: "תלה לו הקב"ה שבעת ימי אבלו של שמואל שלא יתערב אבלו עם הצדיק ועשה עוד שלשה ימים ומת במגפה וגו'" וכן שו"ט פכ"ו [ז] עמ' 219-220, ועיין מד"ש פכ"ג [יג] עמ' 118. / אמרו רבותינו. ר"ה יח ע"א: "... ויהי כעשרת הימים ויגף ד' את נבל (שמ"ב כה, לח) [י ימים] מאי עבידתיהו אמר ר' יהודה אמר רב כנגד עשר לגימות שנתן נבל לעבדי דוד (אמר) רב נחמן אמר רבה בר אבון אלו י' ימים שבין ר"ה ליוה"כ. " לדעה השניה עיין מד"ש שם, ירושלמי שם, ושו"ט שם. / ויש שאמר כנגד עשרה לגימות וגו'. ר"ה שם ועיין רש"י שם ד"ה כנגד עשרה לגימות. /

שמי"א כו, 7-19

שמואל א פרק כו

7. מעוכה. נעוצה: 10. חי ד'. יש אומ' ליצרו נשבע ויש אומרים לאבישי נשבע
אם תהרוג* את הצדיק אערב דמך בדמו: כי אם ד' יגפנו. יקרב מיתתו: או יומו
יבא. יום שזמן מיתתו: 11. צפחת. צלוחית: 19. הסיתך בי. לשנאותי כל הסתה
לשון שומה אמינטימנט: ירח מנחה. יקבל תפילתי ברחמים להשיב חמתך ממני: כי
גרשוני. מארץ ישר':

7. מעוכה. נעוצה] ח' דז. 10. תהרוג] * נ' את תהרוג א. הצדיק] נ' אני מ.
אערב] נ' את ד. או... מיתתו] ח' גדה. שזמן] זמן בז של זמן ו. מיתתו] נ'
בו מ. 19. תסיתך] הסיתה ד. שומה] שומא דמ. אמינטימנט] נ' בלע"ז וזמ.
תפילתי ברחמים] ~ מ. מארץ] מצרים ישר' ז.

7. נעוצה. ת"י על אתר: 10. יש אומ' ליצרו נשבע ויש אומרים לאבישי נשבע
וגו'. שו"ט פ"ז [ב] עמ' 63: "ולמה נשבע חי ד', אמר ר' אלעזר ליצר הרע
נשבע ואמר לו חי ד', איני עושה הדבר הזה. ר' שמואל בר נחמני אמר לאבישי
בן צרויה נשבע ואמר לו חי ד' אם תגע בדמו של צדיק זה אני מערב דמך בדמו".
עין במ"ר טו, טו; ספרי סוף פל"ג עמ' 60 ותנח" בהעלותך [י] עמ' 63 / 11.
צלוחית. עיין רש"י מל"א יז, יב ד"ה בצפחת. / 19. כל הסתה לשון שומה וגו'.
עיין רש"י דברים יג, ז ד"ה כי יסיתך; רש"י שבועות מ ע"ב ד"ה היסת; רש"י
שמ"ב כד, א ד"ה ויסת; רש"י שופ' א, יד ד"ה ותסיתהו; רש"י איוב ב, ג ד"ה
ותסיתני. / אמינטימנט. (ד' מסיתך = Dieu t'excite). / Ametmant.

שמ"א כו, 19-23

19. לך עבוד אלהים אחרים. היוצא מארץ ישראל לחוצה לארץ כעובד ע"ז ויונתן
תרגם איזיל דוד ביני עממיא פלחי טעותא: 20. הקורא. עוף ששמו קורא ומרדן
אחר קני שאר עופות ויושב על ביציהם: 23. ישיב לאיש. לכל איש צדיק ונאמן:

---

19. לך נ' מהסתפח מהתדבק ג ח' ה. עבוד] לעבוד גה. היוצא] שהיוצא ה שכל
היוצא ו. מארץ ישראל ח' מ. ישראל ח' בהו. לחוצה] מחוץ מ. כעובד] כאילו
עובד גדזמ. דוד] לדוד ז. ביני] בין ד. פלחי] פלח ה. טעותא] לטעותא ה.
20. קורא] נ' ובלע"ז פרדיץ וכן קורא דגר ולא ילד מ. 23. איש] ח' דמ.
ונאמן] וצדיק מ.

---

19. היוצא מארץ ישראל. כתובות קי ע"ב: "שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיע
לו אלוה וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה שנא' לתת לכם את ארץ
כנען להיות להם לאלהים וכל שאינו דר בארץ אין לו אלוה אלא לומר לך כל הדר
בחול כאילו עובד עבודת כוכבים וכן בדוד הוא אומר כי גרשוני היום מהסתפד
בנחלת ד' לאמר לך עבוד אלהים אחרים וכי מי אמר לו לדוד לך עבוד אלהים
אחרים אלא לומר לך כל הדר בחול כאילו עובד ע"כ". עיין תוספתא ע"ז פ"ר
ה"ה עמ' 466. מקור חכמה עמ' תכ"ג הערה 12 הרואה את התוספתא כמקור רש"י
ואינני בטוחה. עיין עוד תו"כ בהר קט ע"ב, וכן אדר"נ פכ"ו נוסחא א' עמי
82. עיין רש"י דב' יא, טז ד"ה וסרתם, שמקורו ספרי עקב פמ"ג עמ' 96. איזיל
דוד וגו'. ת"י על אתר. / 20. עוף ששמו קורא וגו'. עיין רש"י חולין קלח ע"ב
ד"ה קורא; ונוסף "פרדיץ בלע"ז וגו'" במ. עיין מקור חכמה עמ' תכ"ג הערה 13
המנסה להבחין בין הלע"ז כאן ללע"ז ביר' יז, יא; עיין עוד ערוך קרא עמי
קפ"ו. /

שמ"א כז, 1-10

שמואל א פרק כז

1. עתה אספה יום אחד. שמא יארוב ויבא עלי פתאום: 5. ולמה ישב עבדך וגו'.
ואהיה לך למשא: 7. ימים וארבעה חדשים. מיעוט ימים שנים ואי אפשר לפרש
ימים זה שנה שהרי לא הלך דוד אצל אכיש עד שמת שמואל ושאול לא מלך אחר
מיתת שמואל אלא ארבעה חדשים כמו ששנינו בסדר עולם וגם ממנין שנותיו של
עלי ועשרים שנה שהיה הארון בקרית יערים הרי ששים שנה יצא מהם חמשים ושתיים
של שמואל ושנה אחת לעבורו עם ארבעה חדשים הללו ושבע שנים שמלך דוד בחברון
קודם שהביא את הארון מקרית יערים מצא שלא מלך שאול אחר מיתת שמואל יותר
מארבעה חודשים: 8. ויעל דוד. לשון הוה הוא תמיד היה רגיל בכך: בואך שורה.
מן מעגלא דחגרא: 10. אל פשטתם. למד מתחלפת בנון כמו 'ויעש לו נשכה' בספר
עזרא כמו לשכה:

---

1. אספה] נ' עלי ב. שמא] משא מ ח' ר. עלי] אלי מ. 5. ולמה... למשא] ח' ב.
ואהיה] אהיה ד ולמה אהיה ה. 7. אחר] אחרי ה. מיתת] מיתתו ד. וגם] וכן
גהו. ששים] עשרים ד. מקרית] בקרית וז קרית ב. אחר] אחרי ג. מיתת] ומות
גה. יותר מארבעה] אלא ארבעה ד. 8. שורה] אשורה ה.

---

7. מיעוט ימים וגו'. עיין רש"י שמ"א כ, כ ד"ה לתקופות הימים וכן רש"י שמ"א
א, כב ד"ה וישב שם עד עולם. / 5. כמו ששנינו בסדר עולם. פרק י"ג, עמ' 9-58
(גם המשך דברי רש"י משם). / 8. לשון הוה הוא. עיין Englander, HUCA 14, p.
102 n. 409; p. 97; n. 408 ועיין עוד רש"י שמ"א א, ג ד"ה ועלה האיש. / מן
מעלנא דחגרא. ת"י על אתר. / 10. למ"ד מחלפת בנון וגו'. עיין Englander,
163 n. 421; p. 419; HUCA 14, p. ועיין עוד רש"י שמ"א ו, יח ד"ה אבן
גדולה. / כמו ויעש לו נשכה. נחמיה יג, ז. עיין רש"י שמ"א ו, יח ד"ה אבן
גדולה ולדוגמאות נוספות עיין היכל רש"י כרך ד' עמ' קכ"ה, ועיין מ"מ צד
124 ערך נשכה. /

שמ"א כח, 3

שמואל א פרק כח

3. ושמואל מת. הרי כבר אמור וימת שמואל אלא לפי שבא לדבר בשאול שהוצרך לדרוש בבעלת* אוב פתח ואמר ושמואל* מת שאילו היה קיים ממנו היה שאול דורש: ושאול הסיר את האובות. והוצרך לבקש אשה בעלת אוב: ויספדו לו כל ישר' ויקברוהו* ברמה ובעירו. וספדו עלוהי כל ישר' קברוהי ברמתא וספדו עלוהי אינש בקרתיה ובעירו מוסב על ויספדו לו ספדוהו ברמה כשקברוהו וספדוהו איש בעירו:

---

3. ושמואל מת] נ' שאילו לא מת ממנו היה שואל ג. הרי כבר... ממנו] ח' ג. הרי] והלא ד. אמור] אמר בז נאמר המ. לדרוש] לשאול ד. בבעלת]* בבעל אד. פתח] ופתח ד. ושמואל]* לשמואל א שמואל ו. שאול] שואל בד. דורש] ח' ד ודורש ה' נ' ממנו דו. את] ח' מ. והוצרך] לפיכך הוצרך ג. בעלת אוב] נ' לא היה צריך להזכיר ושאול הסיר את האובות אלא בשביל כבודו של שאול ולהגיד צידקו לפי שבא להודיענו שהוצרך לבעלת אוב הקדים לפרש ושאול הסיר את האובות לומר לך שעל ידי טורח גדול בא לעשות את העון הזה שהרי כבר הכרית כל הנמצאות אם לא שעל ידי דוחק גדול לא היה עושה שהרי לא נענה באורים ותומים ולא בחלומות ולא בנביאים ד. לו] ח' דה. ויקברוהו]* ויקברו אותו א. ובעירו] בעירו מ. וספדו... בקרתיה] ח' ד. וספדו... כשקברוהו] ח' מ.

---

3. הרי כבר נאמר וימת שמואל. שמ"א כח, א. / בבעלת אוב. אשר להוספה בד עיין הקדמה עמ' 58. / ויספדו לו כל ישר' וגו'. קשה לרש"י שכתוב ברמה ובעירו. ופתרונו (ע"פ יונתן) הוא שספדוהו בשעת קבורתו ברמה ואח"כ ספדוהו כל איש ישראל בעירו. / וספדו עלוהי וגו'. ת"י על אתר. /

שמ"א כח, 6-12

6. גם באורים. לפי שהרג נוב עיר הכהנים לא נענה: 8. ויתחפש שאול. שינה בגדיו* וכן 'התחפש ובא במלחמה' וכן 'ברב כח יתחפש לבושי' וכן תרגם יונתן ואשתני שאול: ויבאו אל האשה לילה. יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם ללילה כך דרש ר' תנחומי: 9. מתנקש. מבקש תקלה: 12. ותזעק קול גדול. שראתה עולה שלא כדרך העולם שהמעלה בזכורו עולים רגליהם למעלה וזה עלה ראשו למעלה בשביל כבודו של שאול:

---

6. לא] ולא ו. 8. ויתחפש] ויתחפש גה. בגדיו]* בגדיל א. ויבאו] ויבא גדהז. האשה] נ' מצאתי בפרקים של ר' אליעזר היא היתה אחותה של אבישג השונמית, ד. ללילה] לילה גדמ נ' ד"א לילה כך היה שמה ד"א לילה להגיד שבחו בא הכתוב לכך איחר לבוא לביתה בלילה כדי שלא יראו ישראל ויאמרו אתמול הסיר את האובות ואת הידעונים והיום דורש מהם שמא ניחם מה שעשה אף אנו נעשה כמותו לכך ויבא אל האשה לילה ד. 12. קול] בקול הומ. גדול] ח' ד. העולם] עולים ב העולים דהוזמ. עולים] עולה ד. רגליהם] רגלים ד. עלה] ח' ז. שאול] שמואל ג.

---

6. לפי שהרג נוב עיר הכהנים. מד"ש פכ"ד [ו] עמ' 120: "מפני מה לא שאל באורים ותומים, אמר רבי יצחק בר חייא לב יודע מרת נפשו (משלי יד, י) אילו שאל באורים ותומים, לא היו אומרים לו לא אתה שאול הוא שהחרבת את נוב עיר הכהנים וגו'". ועיין תנח' אמור [ב] עמ' 35, ברכות יב ע"ב. / 8. התחפש ובא למלחמה. מל"א כב, ל, ועיין רש"י שם ד"ה ויאמר מלך ישראל אל יהושפט התחפש ובא במלחמה. / וכן ברב כח יתחפש לבושי. איוב ל, יח. עיין רש"י שם ד"ה יתחפש לבושי; עיין עוד מ"מ צד 92 ערך חפש מחלקה ב'. / ואשתני שאול. ת"י על אתר. / כך דרש ר' תנחומי. תנח' אמור [ב] עמ' 34-35: "ויבא אל האשה לילה וכי לילה היה. אלא אותה שעה היה להם אפילה כלילה" וכן תנ"ב אמור עמ' מא; ויק"ר כו, ז עמ' ת"ר; וכך מד"ש פכ"ד [ב] עמ' 118. ובכל אלה לא מצאתי את הנמוק שמביאו רש"י "מתוך צרתם" (מביאו גם רד"ק על אתר) במפורש, ואפשר שזהו הסברו של רש"י למדרש. אשר להוספות במינכן עיין הקדמה עמ' 55; 58. / 12. שראתה עולה וגו'. תנח' שם, וכן תנ"ב שם, ויק"ר שם: ... ותאמר האשה למה רמיתני ואתה שאול (שמ"א כח, יב) מהיכן ידעה א"ר לא כשם שהוא עולה למלך כך הוא עולה להדיוט אלא למלך פניו למעלה ורגליו למטה כדרך כל העולם ולהדיוט פניו למטה ורגליו למעלה". /

שמ"א כח, 13-14

13. אלהים ראיתי. מלאכים: עולים. שנים משה ושמואל שנתיירא שמואל שמא לדין אני מתבקש והעלה את משה עמו כדאית' בתענית: 14. מה תארו. שלשה דברים נאמרים באוב המעלה אותו רואהו ואין שומע קולו והנשאל בו שומע קולו ואינו רואהו ואחרים לא רואין אותו ולא שומעין קולו: והוא עוטה מעיל. שהיה רגיל ללבוש מעיל שני 'ומעיל קטן תעשה לו אמו' ובמעילו נקבר ובו עלה וכן לעתיד לבוא יעמדו בלבושיהם: הרגזתני. החרדתני:

13. מלאכים] ח' מ. מלאכים עולים] ~ ג. עולים] נ' מן הארץ מלאכים מ. שנים] נ' היו ה. שנתיירא... עמו] ח' ד. לדין] ח' מ. מתבקש] נתבקש ה נ' בדין מ. את] ח' בגה. בתענית] בתנחומ' ב נ' כמו שדרשו רבותינו בחגיגה ד. 14. מה] שם ה. המעלה אותו] המעלה ה. ואין] ואינו בומ. קולו] לו ב בקולו ד. בו] לו במ. שומע קולו] שומעו גמ. ואינו] ואין הד. לא רואין אותו] לא שומעין אותו ד. ולא שומעין קולו] ולא רואין אותו ד. שהיה] שהרי ד. מעיל] המעיל ו. ובו] וכן בגוזמ נ' לעתיד (מחוק) ד. בלבושיהם] נ' שנאמ' ויחיצבו כמו לבוש ד.

13. מלאכים. ת"י על אחר. / שנים משה ושמואל. חגיגה ד ע"ב: "רבי אלעזר כי מטי להאי קרא בכי ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ומה שמואל הצדיק מתיירא מן הדין אנו על אחת כמה וכמה שמואל מאי היא דכתיב ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עולים עולים תרי משמע חד שמואל ועדך דאל שמואל ואחיה למשה וגו'". / כדאיתא בתענית. כך בכל כה"י חוץ מ ד. והיא ט"ס וצ"ל חגיגה (ד ע"ב), וכבר עמד על זה מקור חכמה על פסוקנו עמ' תכ"ד. וכת"י ב מצוין תנחומא כמקורו (עיין ח"נ) וגם זה לא מצאתי. / 14. שלשה דברים וגו'. תנח' אמור (ב) עמ' 35: "שלשה דברים אמרו במעלה המת בזכורו המעלה אותו רואהו ואינו שומע את קולו. והשואל, שומע את קולו ואינו רואהו והעומדים שם לא שומעין ולא רואין", וכן תנ"ב שם עמ' 82, עיין ויק"ר כ"ו, ז' עמ' תר"א-ב', וכן מד"ש פכ"ד [ה] עמ' 117. / שנ' ומעיל קטן תעשה לו אמו. שמ"א ב, יט ועיין מד"ש פכ"ד [ה] עמ' 117: "ותאמר איש זקן עולה והוא עוטה מעיל על שם ומעיל קטן תעשה לו אמו (שמ"א ב, יט)", וכן ויק"ר כו, ז עמ' תר"ב. / ובמעילו נקבר וכן עלה. תנח' אמור (ב) עמ' 35: "תנא הוא המעיל אשר בו גדל בו נקבר בו עלה, וכן תנ"ב שם, ועיין עוד פדר"א פרק מ"ה עמ' קי"ז, ועיין ירושלמי כלאים פ"ט, ה"ד לט ע"ב. / וכן לעתיד לבוא יעמדו בלבושיהם. מד"ש פ"ו [ב] עמ' 64: "ומעיל קטן תעשה לו אמו תני בשם רבי (יוחנן) [נתן] כסות היורדת עם האדם לשאול היא באה עמו לעתיד לבא ומה טעמיה תתהפך כחומר חותם ויחיצבו כמו לבוש (איוב לח, יד) (לפיכך כתב ומעיל קטן תעשה לו אמו) לפיכך כתב והוא עוטה מעיל (שמ"א כח, יד). ועיין כת"י ד שמ"א ב, יט שמוסיף על מדרש זה בהרחבה ועיין הקדמה עמ' 55 /

שמ"א כח, 15-24

15. גם ביד הנביאים גם בחלומות. אבל באורים לא אמ' לו ואע"פ ששאל בהם כמו שאמור למעלה שהיה בוש ממנו על נוב עיר הכהנים שהרג: 16. ולמה תשאלני. הרי שאלת אל הנביאים החיים: ויהי ערך. והוה בסעדיה דגברא* דאת בעל* דבביה: ערך. לשון שונא וכמה יש במקרא: 17. לרעך לדוד*. ובחייך לא הזכיר לו שמו אלא 'ונתנה לרעך הטוב ממך' לפי שהיה ירא ממנו: 19. אתה ובנך עמי. במחיצתי: 24. עגל מרבק. עגל פטים:

---

15. בחלומות] ביד בחלומות ד. אורים] נ' ותומים גהומ. אמ'] נאמר ז. על] נ' שהרג בדזמ. שהרג] ח' בדזמ נ' ואקראה לך. לשון ואזעק אחרך כמו נקרא נקראתי. בהר הגלבוע (ח' ז) וכמו ושם נקרא איש רע (ח' ז) ובליעל הוצרכתי להיות נקרא אליך שתודיעני מה אעשה דוזמ. 16. ולמה תשאלני... החיים] ח' ב. הרי] הלא גהו. אל] מן מ. בסעדיה] נ' (בשוליים) והיה בסיוע האיש אשר אתה אויבו ב. דגברא]* נ' דדוד אה דרור ג. בעל]* בעיל א. דבביה] דבבא דו. ערך] עריך ד. 17. לדוד... לרעך]* ח' א. שמו] לשמו ו.

---

15. אבל באורים וגו'. ברכות יב ע"ב, עיין לעיל פסוק ו'. באשר להוספה - דוז מ עיין הקדמה עמ' 22 / 16. והוה בסעדיה דגברא וגו'. ת"י על אתר. / לשון שונא וכמה יש במקרא. עיין רש"י מיכה ה, יג ד"ה והשמדתי עריך; רש"י ישע' יד, כא ד"ה והכיננו לבניו וגו'; רש"י שה"ש ב, ז ד"ה אם תעירו; רש"י ירמ' ט, ח ד"ה עיר. עיין עוד רש"י הושע א, ט ד"ה בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר. / 17. ובחייך לא הזכיר וגו'. תנח" שם עמ' 35: "אמר ליה כד הויית גבן אמרת לי ויתנה לרעך הטוב ממך וכדו אמרת לרעך לדוד א"ל כד הוינא גבך הוינא בעלמא דשקר והינא אמרי לך מילין דשקר מדחיל מינך דלא תקטלינני ברם אנא כען בעלמא דקשוט לא תשמע מני אלא מלין דקשוט", וכן תנ"ב שם עמ' 82. עיין מד"ש שם 117, וכן היק"ר שם עמ' תר"ה. / ונתנה לרעך הטוב ממך. שמ"א טו, כח. / 19. עמי במחיצתי. ברכות יב ע"ב: "למחר אתה ובניך עמי מהו עמי, א"ר יוחנן עמי במחיצתי" וכן ויק"ר כ"ו: ז' עמ' תר"ו; תנ"ב שם עמ' 87, תנח" שם; ערובין נג ע"ב; מד"ש פכ"ג [ד] עמ' 14, ופ"י [ב] עמ' 76; וכן פדר"א פל"ג עמ' 24 / עגל פטים. ת"י על אתר. /

שמ"א כט, 3

שמואל א פרק כט

3. מיום נפלו. מיום חנייתו עלי:

שמ"א ל, 9-17

שמואל א פרק ל

9. ויבואו עד נחל הבשור. שש מאות האיש: והנותרים עמדו. כשהגיעו לנחל הבש' היו בהם עייפים ונותרים שם מקצתם: 10. אשר פגרו. אשר נמנעו ואומ' אני לשון ארמי הוא תרגום של נהרסו: 14. נגב הכרתי. לדרום פלשתים ומצינו* במקום אחר פלשתים* קרויים גוי כריתים 'יושבי חבל היס גוי כריתים וגו'': 17. למחרתם. למוזים הם עמלקים ללקות ביום למחר כעניין שני 'מחר אנכי נצב וגו' לכך נא' למחרתם:

---

9. האיש] איש בגדהוּזמ. כשהגיעו] וכשהגיעו דהו וכשהגיע ג. 10. ואומר אני] ואני אומר ד. נהרסו] יהרסו ז ונהרסו מ. 14. לדרום] נ' של מ. פלשתים] הפלשתים בהו. מצינו] ומצינו המ. ומצינו*... פלשתים] * ח' א. יושבי] נ' הוי יושבי ב. יושבי... כריתים] ח' ה. גוי] ח' ב. 17. הם] היו ה. עמלקים] העמלקים ה. ללקות] מ' ד. מחר] * למחר א. ח' ב. כעניין] ח' בג כמו ומ. מחר] ומחר ד.

---

9. שש מאות האיש. רש"י מפרש שכל שש מאות האיש באו לנחל הבשור ושהנותרים כלולים בשש מאות האיש ואח"כ רק ארבע מאות עברו. / 10. אשר נמנעו. ת"י על אתר. / ואומר אני לשון ארמי הוא וגו'. דונש צד 88: "פגרו. ופתרת אשר פגרו מעבור את נחל הבשור (שמ"א ל', י) אשר נשאר באמך אין לו דומה, ויש לו דומה מלשון ארם. הפסוק המתרגם כי הרס תהרסם (שמ' כג, כב) ארי פגרא תפגרינו. ופתרון אשר פגרו אשר נהרסו ונחלו וגו'", אבל השווה רש"י כתובות קיא ע"ב ד"ה איפגר, ורש"י שבת קלט ע"ב ד"ה ומא דמפגרי ביה רבנן, ששם לכאורה רש"י אינו מפרש כדונש. ועיין עוד תוספות שבת קלט ע"ב ד"ה מפגרי רבנן. / 14. גוי כריתים. צפניה ב, ה, ועיין רש"י שם ד"ה גוי כריתים, ועיין עוד רש"י יחז' כה, טז ד"ה את כריתים. / 17. כמו שנאמר מחר אנכי. שמ' יז, ט. ולא מצאתי לזה מקור.

שמ"א ל, 20-31

20. את כל הצאן והבקר. ששבה הגדוד מנגב יהודה ומנגב כלב: נהגו. אנשים מנהיגים והולכים לפני המקנה ההוא להתכבד ולהתהלל זה שלל דוד: 25. מהיום ההוא ומעלה. לא נאמר והלאה אלא ומעלה כבר הנהיג אברהם חק זה 'בלעדי רק אשר אכלו הנערים וגו' הם היושבים על הכלים וחלק האנשים ההולכים במלחמה בבראשית רבא: 26. לרעהו. לאוהביו: 31. אשר התהלך שם דוד. שהיו מחבאים אותו מפני שאול:

---

20. נהגו] ונהגו ד. אנשים] העם ג את העם הו. ההוא] ח' ב. 25. ומעלה] והלאה ב. חק] בחוק דזמ. אכלו] התהלך (מחוק) ג. וגו'] ח' גד. ההולכים] הולכים במ. במלחמה] למלחמה בגדהז. 26. לאוהביו] לאוהבו גהו. 31. שהיו] שהיה ד. מחבאים] מחבא ד. אותו] ח' ה.

---

25. כבר הנהיג אברהם וגו'. בר"ר מג, כד עמ' 424: "בלעדי רק אשר אכלו וגו' ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו יען אשר לא הלכו עמנו לא נתן להם מהשלל וגו' ויאמר דוד לא תעשו כן אחי וגו' כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחק (שמ"א ל: כב-כה) אמר ר' יהודה והלאה אין כת' כאן אלא ומעלה ממי למד מאברהם זקיננו שאמר בלעדי רק אשר אכלו וגו'", ועיין רש"י בר' יד, כד ד"ה הנערים. / בלעדי רק אשר אכלו הנערים. בר' יד, כד. / 26. לאוהביו. ת"י על אחר. /

שמ"א לא, 12-1

שמואל א פרק לא

1. ופלשתים נלחמים* בישר'. כאדם האומ' נחזור לעניין הראשון: 11. וישמעו אליו. כמו עליו על שאול: 12. וישרפו אותם שם. וקלו עליהן כמה דקלן על מלכיא תמן כדתנן שורפין על המלכים ולא מרדכי אמורי:

---

1. ופלשתים... [הראשון] ח' ג. נלחמים* [נלחמו א. הראשון] הראשונות ד.
11. וישמעו... [על שאול] ח' ג. על [ועל ד. 12. כמה] כמא ומ. [מלכיא] מלכא
ג.

---

1. נחזור לעניין הראשון. וכן רבים ברש"י עיין למשל דבריו בשמ' ו, ל ד"ה ויאמר משה לפני ד'. / 11. עליו. ת"י על אתר. / 12. וקלו עליהן. ת"י על אתר. / שורפין על המלכים ולא מרדכי אמורי. סנ' נב ע"ב, ע"ז יא ע"א: "שורפין על המלכים ולא מרדכי האמורי וגו'", ועיין רש"י שם (סנ') ד"ה שורפים על המלכים. /

שמ"ב א, 2-18

שמואל ב פרק א

2. והנה איש בא מן המחנה. יש בפסיקת' שזה הוא דואג ואינו מיושב על לבי:
9. אחזני השבץ. אחזתני רתיתא ומדרש אגדה משום עון הכהנים שהרגתי שנ' בהם
כתנת תשבץ: כי כל עוד נפשי בי. מהר ומותחני טוב לי שתמותחני אתה ואל
יהרגוני אלה ויתעללו בי: 10. ואצעדה אשר על זרועו. וטוטפתא דעל דרעיה:
16. דמך על ראשך. חוב קטולך תהא* בראשך אין עונש במיתתך אלא לעצמך:
18. ויאמר ללמד בני יהודה קשת. ויאמר דוד מעתה שנפלו גיבורי ישר' צריכין
בני יהודה ללמד מלחמה ולמשך בקשת:

---

2. יש[ח' בו נ' או' ה. שזה הוא] שהוא ה שזה גמ. דואג[ח' ג. ואינו] ואין
ה. לבי[ללבי ה. 9. אחזתני] אחדני ומ. שהרגתי[שהרג מ. בהם] בס ב. כתנת[
וכתנת ה. ומותחני] מותחני ה. שתומתחני[שמותיני ז שתמותחני ב שתמייתיני ה.
ואל[אל ה ואלה ו. אלה] אלא ה. 10. זרעו[זרועי דז. וטוטפתא] וטוטפתה ו.
דעל[על ב. דרעיה] זרעיה דזו. 16. חוב[חובה ה חובת מ. תהא]* תהי אהומ.
יהא ג. בראשך[ברישך בגזמ. לעצמך] עצמך ז בעצמך ד. 18. ללמד[נ' את ג.
למשך] ולמשך ומ.

---

2. יש בפסיקת'. פסיקתא רבתי זכור פי' י"ב, נא ע"א: "... ויאמר כי יד על כס
יה א"ר אליעזר בן יעקב נשבע הקב"ה בכסאו שאינו מקבל גר מזרעו של עמלק
לפיכך כשבא מבשר אצל דוד והוא שואל ואמר מי אתה (שמ"ב א, יג) ואמר בן איש
עמלקי אנכי לא קיבלו דוד. א"ר יצחק דואג האדומי היה". וכן פסיקתא דרב
כהנא זכור עמ' 52. ועיין בובר בהערותיו (פדר"כ, זכור כה ע"ב, כו, ע"א
הערה קמ"ג, וכן תנח"ב כי תצא עמ' 44 הערה קיז) המציין למקבילות מדרשיות
המזהות את האיש עם בן דואג האדומי, ומנסה לישוב את דברי רש"י. ראה גם מקור
חכמה עמ' תכ"ה המסביר כי אילו היה האיש דואג היו שאול ודוד מכירים אותו,
ולכן אין הזיהוי של הפסיקתא מיושב על לבו של רש"י. / 9. אחזתני רתיתא. ת"י
על אתר. / ומדרש אגדה וגו'. תנחומא מצורע (ב) עמ' 23: "וכן שאול אומר עמוד
נא עלי ומותחני כי אחזני השבץ (שמ"ב א, ט) קטיגוריא של נוב עיר הכהנים
ואין השבץ אלא בגדי כהונה שנא' (שמ' כח, יג) ועשית משבצות זהב."; וכן
תנח"ב מצורע ד' כג ע"א. ורש"י מצטט שמ' כ"ח, ד ובמדרש תנח" ותנח"ב מצטט
שמ' כח, יג, וביל"ש ח"ב רמז קמ"א מצוטט שמ' כ"ח, כ, ועיין רד"ק שמביא דברי
רש"י. / 10. וטוטפתא דעל דרעיה. ת"י על אתר. / 16. חובת קטולך ת"י על אתר. /
18. צריכים בני יהודה ללמד ועיין רש"י ע"ז כה ע"א ד"ה הלא היא כתובה. /

שמ"ב א, 18-19

18. הנה היא כתובה*. על ספר בראשית שהוא ספר הישרים אברהם יצחק ויעקב והיכא רמיזא 'ידך בעורף' איזו היא מלחמה שמתכוין בה ידו כנגד פדחתו שהוא מול ערפו הוי אומ' זה קשת: 19. הצבי ישר' על במותיך חלל. מצבן של ישר' על תוקף מעוזכם נפלתם חללים כן תרג' יונתן: 21. הרי בגלבווע. ההרים שבגלבווע: ושדי תרומות. לא יהא בכון עללא כמיסת דיעבדון מינה חלתא: כי שם נגעל מגן וגו'. מגיני עור היו להם וכשיוצאין למלחמה מושחין אותן בשמן כדי שיהא כלי הזין המכה עליו מחליק כמ' דאת אמ' 'קומו השרים משחו מגן' וכאן כך היה מקונן* הקינה 'שם נגעל מגן גיבורים' פלט את שמנו ולא נדבק בו ונעשה כאילו לא נמשח בשמן כל הגעלה לשון דבר הפולט מה שנותין בו כגון 'שורו עבר ולא יגעיל':

---

18. הנה היא כתובה* הלא הוא כתוב א. על ספר] בספר ד נ' הישר (בשוליים) ב נ' הישר ספר ג. הישרים] מישרים ב ישרים מ. והיכא] והיכן מ. שמתכוין] שמכוין ג שהוא מכווין ה. בה ידו] בידו ה. 19. הצבי] והצבי ד. כן] כך בדהז. 21. ההרים] הרים ד. 'הא] תהי מ. מינה] מיניה ז מניה מ בהון ג בכון מניה ו. חלתא] חלתה ז. מגן] נ' גבורים דז. היו] היה בגהו. הזין] זיין מ. עליו] עליהם ב. כמה דאת אמר] כמה דתמרים ז. קומו השרים] ח' ד. השרים] ח' ה. כן] וכך ב. היה] ח' בדה. מקונן]* המקונן א. את] ח' המ. שמנו] השמן ה. דבר] דובר ג. הפולט] הפלטה דבר הפולט ו. כגון] כמו גהומ.

18. על ספר בראשית שהוא ספר ישרים וגו'. ע"ז כה ע"א: "ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב, שנקראו ישרים דכתיב בהו (במד' כג, י) תמות נפשי מות ישרים וגו' והיכא רמיזא יהודה את יודוך אחיך ידך בעורף אויבך (בר' מט, ח) ואיזו היא מלחמה שצריכה יד כנגד עורף הוי אומר זו קשת", ועיין ירושלמי סוטה פ"א ה"י ח ע"א. / ידו כנגד פדחתו. מצחו. עיין היכל רש"י, כרך ב' עמ' רסג; רש"י ע"ז כה ע"א: "יד כנגד עורף. המושך בקשת נותן ידיו כנגד עיניו דהיינו מול העורף הטרי"ל בלע"ז". / 19. מצבן של ישראל וגו'. ת"י על אתר. / 21. לא תהיה בכון עללא ת"י על אתר. / מגני עור היו להם וכשיוצאין למלחמה מושחין. עיין רש"י ישעי' כא, ה ד"ה משחו מגן, וכן רש"י ירמ' מו, ג ד"ה מגן. / קומו השרים משחו מגן. ישעי' כא, ה. / כל הגעלה לשון דבר הפולט. עיין רש"י ויק' כו, יא ד"ה ולא תגעל נפשי, וכן רש"י איוב כא, י ד"ה ולא יגעיל. / כגון שורו עבר ולא יגעיל. איוב כא, י. /

שמ"ב א, 22-27

22. לא נסוג אחור. לא היה רגיל להיות נסוג אחור: 23. מנשרים קלו. לעשות רצון בוראם: 24. המלבישכן שני עם עדנים. דהוה מלבישכון לבושי צבעונין ומוביל לכון תפנוקין: 25. על במותיך חלל. על בית תוקפך איתקטלתא: 27. כלי מלחמה. שאול ויהונתן שהיו כלי זיין לישר':

---

22. נסוג] נסוג במ. אחור] ח' בז. לא היה... אחור] ח' ג. להיות נסוג] לסוג ד. נסוג אחור] ~ ז. 23. מנשרים... בוראם] ח' ג. 24. המלבישכן... תפנוקין] ח' ג. שני עם] ~ ז. דהוה] דהוא וזמ. דהוא... תפנוקין] ח' ד. צבעונין] תענוגין ב. 25. תוקפך] תוקפן ז. איתקטלתא] איתקטילתא ז איתקטילה ג. לישר'] של ישראל מ.

---

22. היה רגיל להיות. לדוגמאות נוספות של 'היה רגיל', עיין היכל רש"י, כרך ב' עמ' 8 / 24. דהוא מלבישכון. ת"י על אתר. / 25. על בית תוקפך. ת"י על אתר. / 27. שאול ויונתן. מד"ש פכ"ה [ד] עמ' 124: "איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה (שמ"ב א, כז) רבי חנינה ורבי יונתן תרויהון אמרין מכאן מצינו שצדיקים קרויין כלי מלחמה (ויאבדו כלי מלחמה)", ועיין רו"ר ד': יב. /

שמ"ב ב, 8-27

שמואל ב פרק ב

8. לקח את איש בשת. מקרא זה היה דורש שעתידין שני מלכים לעמוד מבנימין שאמ' לו הק' ליעקב 'ומלכים מחלצין יצאו' וכבר נולדו כל בניו חוץ מבנימין: 16. חלקת הצורים. אחסנת קטיליא על שם החרבות כמ' דא' אמ' 'אף תשיב צור חרבו': 23. אל החומש. כנגד דופן חמישית מקום שמרה וכבד תלוין שם ויונתן תרגם אל החומש בסטר ירכיה: וימת תחתיו. ומית באתירה: לולא דברתי. אם דברת כן:

---

8. זה] ח' בגדהוּזמ. שעתידין] שהיו עתידין לצאת ב. לעמוד] לצאת ד ח' ב. נולדו] נ' לו בגה. חוץ] לבד ה. 16. הצורים] נ' תרגם יונתן, ד. קטיליא] קטיליא ד קטוליא ר. 23. כנגד] ח' ד כמו מ. כנגד דופן... ירכיה] ח' ז. חתיו] נ' כנגד דופן חמישית מקום שמרה וכבר תלויין בה שם ויונתן תירגם אל החומר בסטר ירכיה ז. 27. לולא] לולי בגה. דברת] מהרת ג.

---

8. מקרא היה דורש. בר"ר פפ"ב, ד: עמ' 981: "רבנן אמרי אפשר אבנר אדם צדיק והוא חולק על מלכות בית דוד, אלא מדרש דריש והמליך את איש בושת. הה"ד ומלכים מחלצין יצאו (בר' לה, יב) זה שאול ואיש בושת", וכן רש"י בר' לה, יא ד"ה ומלכים. עיין תוספות סנ' כ ע"א ד"ה ששהא. / ומלכים מחלצין יצאו. בר' לה, יב. / 16. אחסנת קטיליא. ת"י על אתר. / כמה דאת אמר אף תשיב צור חרבות. תה' פט, מד. עיין רש"י שם ד"ה אף תשיב צור חרבו; עיין עוד רש"י ישעי' נד, יז, ורש"י יהושע ה, ב. / 23. כמו דופן חמישית. סנ' מט ע"א: "...ויכהו שם אל החומש אמר רבי יוחנן בדופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויין בו...". / בסטר ירכיה. ת"י על אתר. /

שמ"ב ב, 27-30

27. לולא. כמו לו* ועוד יש לפתרו כמשמעו לולא דברת מה שאמרת 'יקומו נא הנערים וישחקו': 29. הבתרון. שם מחוז: 30. תשעה עשר איש ועשאל. והלא עשהאל בכלל עבדי דוד היה ולמה יצא שהיה שקול כנגד כולן וכן 'לכו ראו את הארץ ואת יריחו' וכן 'והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה':

---

27. לולא... [כמשמעו] ח' ג. לו* לוי א לא דז. וישחקו] נ' לפניו בהו.
30. יהיה] ח' דזמ. ראו] וראו* בגדהוזמ. והמלך] המלך וז. נכריות רבות] ~ ב.

---

27. יקומו נא הנערים וישחקו. לעיל פסוק יד. / 30. והלא עשהאל בכלל. ספרי עקב פנ"ב ועיין רש"י שמ"ב כב, א ד"ה והלא שאול בכלל היה. / לכו ראו את הארץ ואת יריחו. יהושע ב, א. / והמלך שלמה אהב. מל"א יא, א. /

∞ 14 עדי נוסח לפי גינזבורג 33 לפי קניקוט.

שמ"ב ג, 3-6

שמואל ב פרק ג

3. ומשנהו כלאב. ובמקום אחר הוא אומ' 'ומשנהו דניאל' ולמה נקרא שמו כלאב אמ' ר' יצחק שהיו לצני הדור אומ' מנבל היתה* אביגיל מעוברת נהפך קלסתר ונדמה לאביו ורבותי' אמרו שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה: לעגלה. מיכל שהיתה חביבה עליו וכן הוא אומר 'לולי חרשתם בעגלתי' והכת' 'ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה' לא היה לה קודם אותו מעשה היה לה: 6. היה מתחזק. בכל כח על בית שאול להעמיד מלכותם:

---

3. ובמקום] ומקום ג. אחר הוא] ח' ו. אומ'] קורה ה קורא אותו מ. דניאל] נ' שנ' ומשנהו דניאל ה. אמ' ר' יצחק] ח' ב. היתה* היה א. ונדמה] ונהפך ו. לאביו] כלאב ג. שהיה] שהיו ז. מפיבושת] נ' רבו ז. לולי] לולא בדמ. והכת'] והוא כת ה. ולמיכל] למיכל ז. היה] היתה ד. לה] ח' ז. ולד] נ' וגו' בוז. עד יום מותה] ח' בגדהו. מותה] נ' אמרו בגדהו. היה] הווי במ. לה] נ' מאותו מעשה ואילך מ. קודם] אבל קודם ג. היה] הווי מ. 6. להעמיד] להחזיק ב. מלכותם] מלכותו דמ.

---

3. ובמקום אחר הוא אומ' ומשנהו דניאל. דה"א ג, א: "ואלה היו בני דויד אשר נולד לו בחברון הבכור אמנון לאחינעם היזרעלית שני דניאל לאביגיל הכרמלית". / ומשנהו. כך בכל כתי"י ודה"א כתוב "שני". / אמר ר' יצחק. תנח" תולדות (ו) עמ' 35: "והיו ליצני הדור מליצים ואומרים מן נבל היא מעוברת מה עשה הקב"ה צוה המלאך הממונה על יצירת הולד ועל צורתו ואמר לו לך וצר אותו בדמות דוד אביו כדי שיעידו הכל שדוד הוא אביו. מנין שכן כתיב (שמ"ב ג, ג) ויהי בכורו אמנון לאחינועם היזרעאלית ומשנהו כלאב לאביגיל אשת נבל הכרמלי מה תלמוד לומר כלאב שתהיה כולו אב שכל הרואהו אומר דוד אביו של זה". עיין המיוחס לרש"י דה"א ג, א ד"ה שני דניאל לאביגיל, ועיין עוד ערוך ערך כלאב עמ' 229. / ורבותינו אמרו. ברכות ד ע"א: "וא"ר יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל שמו ולמה נקרא שמו כלאב שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה וגו'". ועיין רש"י שם ד"ה אלא דניאל שמו. / זו מיכל. סנ' כא ע"א: "אמר רב עגלה זו מיכל ולמה נקרא שמה עגלה שחביבה עליו כעגלה וכן אומר ומר לולי חרשתם בעגלתי וגו' (שופ' יד, יח') ומי הווי למיכל בני והכתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה (שמ"ב י, כג). ... עד אותו מעשה היה לה מכאן ואילך לא היה לה". / והכת' ולמיכל בת שאול. שמ"ב ו, כג. /

שמ"ב ג, 8-16

8. הראש כלב אנכי אשר ליהודה. כלום חשוב אני אפי' בראש שומר הכלבים* אשר לדוד: היום אעשה חסד. מעתה נאה לי לעשות חסד עם בית שאול ועם אוהביו כאשר עשיתי עד הנה ולא המציתך ביד* דוד: 12. תחתיו לאמר. מאתריה למימר מקיימנא במאן דעבד ארעא: למי ארץ. לשון שבועה במי שהארץ שלו ד"א תחתיו שמו הזכיר תחילה באגרת ואחר כך הזכיר שם דוד ולכך נענש כתב ממני אבנר שר צבא ישר' לדוד המלך שלום: למי הארץ. למי שהמלכות הגוון לו אני שולח לאמר כרתה בריתך וגו': 13. לפני הביאך. לפני ראייתך פני הביאך את מיכל: מעם איש. מלוות בעלה: 16. הלוך ובכה. על מצות ההולכות ממנו שכל אותן השנים נעץ חרב בינו לבינה במטה ולא נכשל בה:

---

8. כלום] כולם ז. חשוב אני] ~ בומ. אפי' כראש] ~ ד. הכלבים] * המלכים א. לדוד] נ' אך לפי הנקוד שהטעם תחת הראש וכלב [כלב ב] אנכי מוקף במקף כך פירושו הראש וכי אחפוץ להיות ראש בביתך טוב לי להיות כלב [נ' ראש כלב ו] והדיוט בבית דוד וכן תרג' יונת' בומ. היום] ח' מ. עס] על ד. ועם] ועל ו. ועם] נ' כל ומ בית ד. עשיתי] עשות ז. ביד] * בית א. דוד] נ' ולא מסרתך בידא דוד ו. 12. מאתריה] ואתריה ז. נ' למי ארץ ו. דעבד] דעביד ז. ולכך] לכך ה. המלך] מלך ישראל בומ. הארץ] ארץ גבדהז. אני] אנכי ב. שולח] נ' לו ומ. לאמר] ח' ב. בריתך] ברית ד. וגו'] ביני ד אתי ברית שלום מעתה ועד עולם ו. 13. לפני הביאך] ח' ו. לפני ראייתך פני הביאך] ח' ז. איש] נ' תרגם יונתן מ. 16. מצות] המצוה ג מצוה בדהוזמ. ההולכות] ההולכת בדהוז שהולכת ג. ממנו] ח' ב. במטה] ח' בגדה.

---

8. מעתה נאה לי לעשות. יכול להיות שרש"י מפרש בתמיהה. / 12. מאתריה למימר. ת"י על אתר. / לשון שבועה במי שהארץ שלו. ת"י על אתר. / ד"א תחתיו שמו הזכיר תחלה באגרת. ירושלמי סוטה פ"א ה"ח ז ע"ב: "ואבנר למה נהרג רבי יהושע בן לוי ורבי שמעון בן לקיש ורבנן רבי יהושע בן לוי אמר על ידי שעשה דמן של נערים שחוק. יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו. ר"ש בן לקיש אמר על ידי שהקדים שמו לשמו של דוד הדא הוא דכתיב וישלחו אבנר מלאכים אל דוד תחתיו לאמר למי ארץ כתיב מן אבנר לדוד וגו'". וכן ירושלמי פאה פ"א ד ע"ב; ויק"ר כו, ג עמ' תקצ"ג; במ"ר יט, ב; כג, יג; תנח' חקת (ד) עמ' עז; מסעי (יב) עמ' צח; ופסיקתא דרב כהנא פרה עמ' 58. עיין עוד מקור חכמה עמ' תכו-תכז. / מלוות בעלה. ת"י על אתר. / 16. על מצות ההולכות ממנו וגו'. סנ' יט ע"ב: "...כתיב פלטי וכתיב פלטיאל אמר ר' יוחנן פלטי שמו ולמה נקרא שמו פלטיאל שפלטו אל מן העבירה מה עשה נעץ חרב בינו לבינה אמר כל העוסק בדבר זה ידקר בחרב זה והכתיב וילך אתה אישה שנעשה לה כאישה והכתיב הלך ובכה על מצוה דאזיל מיניה עד בחורים שנעשו שניהם כבחורים שלא טעמו טעם ביאה וגו'". עיין תוספות שבת יג ע"ב ד"ה מטה. /

שמ"ב ג, 17-29

17. ודבר אבנר היה. קודם לכן. 18. אמר אל דוד. על דוד ואינו זו ממשמע אל:
22. מהגדוד. פשטו בגדוד לשלול על האויב: 26. מבור הסירה. שם מקום
ורבותינו אמרו בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג על שלא החזיק את דברי דוד
בצפחית המים אשר לקח מראשותי שאול וגם על כנף המעיל אמר שמא אחד מן
הסירים נאחזו בו וקרעו: 27. אל תוך השער. לפני סנהדרין להשפט על דם עשהאל
אחיו: בשלי. בשגגה שלא הבין אבנר שבלבו להורגו וסרס המקרא ויטהו בשלי אל
תוך השעל לדבר אתו: 29. יחולו. ינוחו:

---

17. היה קודם] ~ ד. 18. אל דוד] לדוד ג. ממשמע] ממשמעו ב ממשמעות גדהוזמ.
22. מהגדוד] בא מהגדוד ו. פשטו] נ' פשטו ב נ' ידיהם ד. בגדוד] על הגדוד
ו. 26. הסירה] וסירה ד. את] ח' בדזמ. מראשותי] מראשותיו המ. מעיל] נ' של
המ. נאחזו] נאחז גדהוזמ. 27. השער] השער לפני] לפני
לפני סנהדרין... אחיו] ח' ה. בשלי... לדבר אתו] ח' ה. ויטהו] נ' יואב ומ.
29. ינוחו] נ' (יחולו דמי אבנר על מ) (ועל ב) ומקרא שלפניו הוא מוסב שאמר
נקי אני וממלכתי מדמי אבנר יחולו דמיו על ראש יואב במ נ' דמו הנזכרים
במקרא שלפניו מ.

---

17. קודם לכן. עבר מוקדם. / 26. ורבותינו אמרו וגו'. סנ' מט ע"א: "וישבו
אותו מבור הסירה מאי בור הסירה אמר ר' אבא בר כהנא בור וסירה גרמו לו
לאבנר שיהרג". עיין רש"י שם ד"ה בור וסירה גרמו לו לאבנר שנהרג. / בצפחת
המים. ירושלמי פאה פ"א ה"א, ד ע"ב: "...הה"ד ואבי ראה גם ראה את כנף מעילך
בידי א"ל מה את בעי מן הדין גלגולי בסירה הועדת וכיון שבאו למעגל א"ל הלא
תענה אבנר גבי כנף אמרת בסירה הועדת חנית וצפחת בסירה הועדו וגו'", וכך
שו"ט פ"ז [ד] עמ' 64-65, עיין שם הערה ל'. / 27. לפני סנהדרין. סנ' מט
ע"א: "...אמר רבי יוחנן שדנו דין סנהדרין א"ל מ"ט קטלתיה לעשאל וגו'". /
בשגגה. עיין רש"י מ"א ב, ה ד"ה ובנעלו אשר ברגליו, ועיין רש"י סנ' מט ע"א
ד"ה לדבר אתו בשלי. / 29. ינוחו. עיין רש"י הושע יא, ו ד"ה וחלה חרב בעריו,
וכן רש"י ברכות לב ע"א ד"ה שהחלה עליהם מידת הרחמים. עיין פלורסהיים, כרך
ב' עמ' 67. באשר להוספה בבומ עיין הקדמה עמ' 30. /

שמ"ב ג, 29-39

29. ומחזיק בפלך. נשען על מקלו מחמת חלי הרגלים: 30. הרגו לאבנר. כמו את אבנר ודומה לו 'עשקה לי ערבני' עשקה אותי וכן 'רפא נא לה' רפא אותה וכמוהו 'שלח לשריו בין חיל לעובדיה וגו' ללמד בערי יהודה' ופתרונו שלח את שריו את בין חיל וגו': 33. הכמות נבל. הכמות רשע בחרב: 34. ידיך לא אסורות. היו ואיך נפל גיבור כמותך לפני בני עולה: 35. להברות. לשון סעודה: 39. ואנכי היום רך וגו'. ואנא יומא דין הדיוט ומרבי למלכן:

---

29. ומחזיק] מחזיק ז. נשען] ונשען ג. 30. כמו] הרגו ב נ' הרגו ג. עשקה לי] עשקה אותי ו. ערבני עשקה אותי] ח' ו. לבן חיל] ח' ב. שלח לשריו... בן חיל] ח' ד. בערי יהודה... בן חיל] ח' ז. ופתרונו] ופתרו ב. 33. הכמות רשע בחרב] ח' ו. רשע] הרשע ה. 39. רך] נ' ומשוח בדה. למלכן] למלכא גמ למלכו דהוז.

---

29. נשען על מקלו. סנ' מט ע"א: "מחזיק בפלך מאסא, דכתיב (מל"א טו, כג) רק לעת זקנתו חלה את רגליו ואמר ר' יהודה אמר רב שאחזו פדגורא", וכן רש"י שם ד"ה מחזיק בפלך. / 30. כמו את אבנר. דונש צד 87: "עשקה לי... ואם תאמר איך יתכן לאמר עשקה (ישע' לח, יד) לי או שמרה לי בלשון בקשה במקום עשקני או עשקה אותי? אומר יתכן היטב, כי כאשר יאמר אל נא רפא נא לה (במד' יב, יג) כן נאמר רפא לי, ורפא אותי, ורפאני וכמוהו יואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר (שמ"ב ג, לו) וכמוהו חבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ד', יז), וכמו ובשנת שלש למלכו שלח לשריו לבין חיל ולעובדיה ולזכריה ולנתנאל ולמיכיהו ללמד בערי יהודה (דה"ב יז, ז) וגו'". ועיין עוד Engländer, HUCA 14, p. 420, n. 153. / ודומה לו עשקה לי ערבני. ישע' לח, יד, וכן רש"י שם ד"ה עשקו לי. / וכמוהו שלח לשריו לבין חיל לעובדיה וגו'. דה"ב יז, ז. / 33. הכמות רשע בחרב. רש"י מדגיש שכונת דוד איננה להשוות את שני האנשים אלא לשאול האם גם אבנר ימות מיתת רשעים? / 35. לשון סעודה. ת"י על אתר. עיין רש"י איכה ד, י ד"ה לברות; רש"י שמ"ב יג, ה ד"ה את הבריה; וכן רש"י שמ"ב יב, יז ד"ה ולא ברה, ובהרחבה רש"י שמ"א יג, ה ד"ה להבריאכם. / 39. ואנא יומא דין. ת"י על אתר. /

שמ"ב ז, 2-10

שמואל ב פרק ז

2. היו בן שאול. היו לבן שאול כמו 'למועד אשר שמואל' אשר לשמואל:
3. ויברחו הבארותים. כשמת שאול שעזבו ישר' הערים שסביבות פלשתים כמו שא'
למעלה 'אז ברחו הבארותים גת': 4. וליהונתן בן שאול. מונה והולך איך*
נשבת מלכות מבית שאול הוא ובניו נהרגו וזה הנשאר הרגוהו על משכבו ובנו
של יונתן נפל ויפסח: נכה רגלים. שבור רגלים: 6. והנה באו עד תוך הבית. עם
תגרים לוקחי חטים: 10. אשר לתתי לו בשורה. אשר דימה לשמחני למען תתי לו
שכר בשורתו:

---

2. היו לבן [ח' ד. למועד] במועד ד. שמואל [ח' גוז. אשר] ח' ז נ' למועד ב.
אשר לשמואל [ח' ג. 3. שעזבו] נ' בני מ. ישר' [נ' את מ. הערים] ח' ג. שא' [נ'
נ' בענין ג. גת] ח' מ. 4. איך* אית א. מלכות [ח' הו. שאול] נ' מלכות הו.
הוא [והוא ה. וזה] ח' ה. משכבו [מטתו ד. רגלים] רגל ג. 6. והנה [נ' עד ב.
10. אשר] ח' ה.

---

2. כמו למועד אשר שמואל. שמ"א יג, ח, ועיין בהרחבה דברי שם. / 3. כשמת שאול
שעזבו בני ישר' הערים. לא מפורש כאן למה ברחו לכן מפרש רש"י שהכונה
לבריחת ישראל במות שאול (שמ"א לא, ז). / כמו שאמור למעלה וגו'. שמ"א לא, ז. /
6. עם תגרים וגו'. ת"י על אתר. /

שמ"ב ה, 6

שמואל ב פרק ה

6. אל היבוסי. מצודת ציון נקראת יבוס ומזרעו של אבימלך היו והיו להם שני צלמים אחד עור ואחד פסח שנעשו על שם יצחק ויעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך ולכך לא הורישים כשלכדו את ירושלים לא לכדו את המצודה כמה שני' יואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם' ותניא א"ר יהושע בן קרחה יכולין היו אלא שלא היו רשאים: ויאמר לדוד. מי שא': העורים והפסחים. הם הצלמים:

---

6. [נקראת] נקרא הו. [ומזרעו] זרעו ו. [שנעשו] שעשו ג ח' ד. [יצחק] נ' אברהם ה. [ובפיהם] והניחום מפני ד. [שנשבע] אשר נשבע ד. [אברהם] נ' אבינו ו. [הורישום] הורישו גה נ' מפני השבועה אשר נשבע אברהם לאבימלך ד. [ירושלים] ישר' ז. כמה] כמו בזמ ח' ג. [ואת] את ד. [יושבי] יושב הזמ. בני יהודה להורישם] ח' מ. וגו'. א"ר] נ' שמעון בן חנניה ב. [קרחה] לו דזמ. שא'] נ' והיה העולם ד. [הצלמים] נ' שלהם מ.

---

6. ומזרעו של אבימלך היו וגו'. פדר"א פל"ו עמ' קלב-ג: "...אמר לבני יבוס לקנות מהם את מערת המכפלה וכו', וכי יבוסיים היו והלא חתיים היו, אלא על שם עיר יבוס נקראו יבוסיים וכו'. אמרו לו אנו יודעים שהקב"ה עתיד ליתן לך ולזרעך את כל הארצות האל. כרות עמנו שבועה שאין בני ישראל יורשים את עיר יבוס. כי אם ברצונם של בני יבוס וכו'. מה עשו אנשי יבוס, עשו צלמים של נחושת והעמידו אותן ברחוב העיר וכתבו עליהם שבועת אברהם וכשבאו ישראל לארץ רצו ליכנס בעיר היבוסי. ולא היו יכולים ליכנס מפני אות ברית שבועת אברהם, שנאמר וכו', וכשמלך דוד ורצה ליכנס בעיר היבוסי לא הניחו אותו שנאמר ויאמר לדוד לאמור לא תבוא הנה וגו' והלא היו ישראל כחול הים אלא מכח ברית שבועת אברהם ראה דוד וחזר לאחוריו, שנאמר, וישב דוד במצודה אמרו לו אין אתה יכול ליכנס בעיר היבוסי עד שתסיר כל הצלמים הללו, שכתוב עליהם אות שבועת אברהם שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים אלו הצלמים שנאמר עליהם על כן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל הבית. אמר דוד לאנשיו, כל מי שיעלה בראשונה ויסיר את הצלמים הללו שכתוב עליהם אות ברית שבועת אברהם יהיה לראש. ועלה בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש שנא' (דה"א יא, ו) ויעל בראשונה יואב בן צרויה ואחר כך קנה את עיר היבוסי לישראל בכתב עולם לאחוזת עולם". ועיין עוד 15. ת. 254-5. /Ginzberg, Vol. VI, pp. 254-5. שנ' ואת היבוסי וגו'. יהושע טו, סג. / ותניא א"ר יהושע בן קרחה וגו'. ספרי ראה ע"ב עמ' 136: "לא תוכל לאכול בשעריך רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אני אבל איני רשאי כיוצא בו אתה אומר ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם יכולים היו אבל אין רשיים", ועיין שם הערה 11, וכן בר"ת עמ' 218. עיין עוד רש"י יהושע טו, סג ד"ה לא יכלו בני יהודה להורשם, וכן רש"י דב' יב, יז ד"ה לא תוכל. /

שמ"ב ה, 8-12

8. כל מכה יבוסי ויגע בצנור*. כל דיקטל יבוסאה וישרי למיכבש ית כרכא: ואת הפסחים. ויכה גם את הפסחים ואת העורים שנואי נפש דוד: על כן יאמרו וגו'. על אשר אומרים העור והפסח: לא יבא דוד הנה. והרי זה מקרא קצר שא' 'כל מכה יבוסי ויגע בצנור' ולא פרש מה יעשה לו ובדברי הימים פירש דברו 'כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר' ודומה לזה 'לכן כל הורג קין' ולא פירש מה יעשה לו אבל מעצמו הוא נשמע לשון גערה ונזיפה: ויגע בצנור. לש' גובה המגדל כי שם היו נתונים הצלמים ובימי דוד כבר עברו הדורות שהוזכרו בשבועה: 9. מן המלוא וביתה. היקף חומה נמוכה וממלאין אותה עפר וגבוה באמצעו משפע והולך לכל רוח הוא קרוי מלוא ועליו בנה דוד בתים ואותו המלוא היה סביב למצודה: 12. וידע דוד. בראותו כל מעשיו מצליחים ומלכי האומות שולחים לו מנחה:

---

8. כל] וכל ג. בצנור] * בצנור' א נ' תרגם יונתן ד. דיקטל] דקטיל בה. ית] ח' גהזמ. כרכא] כרכה ה. גם] ח' ה(בשוליים) ו. את הפסחים ואת העורים] העורים והפסחים ג. ואת] ח' ד. העורים] והעורים ד. נ' ואת מ. דוד] ח' מ נ' שלא יאמרו וגו' ד. כן] ח' ד. וגו' ח' דו. אומרים] שאומ' ב יאמרו ד. והפסח] נ' בעוד שהעור והפסח יהיו כאן מ. דוד] נ' עד גדז. והרי] הרי זמ והנה ו. שא' ח' ג. ויגע... יבוסי] ח' ד. ויגע] ונוגע ה. דברו] ח' ג. יבוסי] ח' ג. לראש] נ' ולקצין ה נ' ויעל יואב כן ו. לזה] לו ג. לכן] ח' דה. אבל] אוכל ה. הוא] ח' ד. נשמע] ח' ד. לשון גובה] ~ ז. גובה... בשבועה] ח' ב. הדורות] בשוליים ד. בשבועה] * בשבוע א נ' (בשוליים) אם תשקר לי ולניני ולנכדי ו. 9. מן המלוא... נמוכה] ח' ב. וגבוה] וגבוה גדהזמ. באמצעו] באמצע בג. משפע] ומשופע מ ומשפע בדהוד. הוא] והוא מ. ועליו] ועליה ד. דוד] ח' ג. המלוא] מילא ו. 12. מעשיו] דרכיו ג האומות] אומות ד. שולחים] מביאין ה.

---

8. כל דיקטל וגו'. ת"י על אתר. / הרי זה מקרא קצר. עיין רש"י יהושע ז, טו ד"ה אותו ואת כל אשר לו. / ובדברי הימים. דה"א יא, ו. / ודומה לזה לכן כל הורג קין. בר' ד, טו, ועיין רש"י שם ד"ה לכן כל הורג קין. עיין עוד Englander, HUCA 14, p. 422, n. 170. / כי שם היו נתונים הצלמים וגו'. עיין רש"י לעיל פסוק ו. / כבר עברו הדורות. ובנוסח כת"י ו מצאנו הסבר (בר' כא, כג) ג' דורות. / 9. היקף חומה נמוכה וגו'. עיין רש"י מל"א ט, טו ד"ה ואת המלוא, וכן רש"י מל"א ט, כד. /

שמ"ב ה, 18-24

18. וינטשו. ויתפשטו: . 20. בבעל פרצים. מישור פרצים: כפרץ מים. כמים הפורצים גידודי השפה: 21. וישאם דוד. ואוקדינון דוד וגברוהי*. 22. עמק רפאים. אצל ירושלים הוא בספר יהושע: 23. ממול בכאים. מקביל אילניא: 24. את קול הצעדה* בראשי הבכאים. הם מלאכים הצועדים בראשי האילנות אשר אני שולח לעזרתך: אז תחרץ. תרים קול מלחמה ואבחת חרב גלטיר בל' וכן 'לא יחרץ כלב* לשוננו':

---

20. מישור] במישור ו. גידודי] מגידודי ב. השפה] שפה ד. 21. דוד] נ' תרגם יונתן ד. ואוקדינון] ואקדינון ד ואוקדינון ה. וגברוהי]* וגבר א וגברותא ד וגוברין ד. 22. עמק] בעמק במ. רפאים] נ' הוא ד. 23. בכאים] הבכאים ד נ' תרגם יונתן ד. 24. צעדה]* נער א הצעדים בדה הצעדה ו. הבכאים] אילנות ד. הם מלאכים... האילנות] ח' ד. מלאכים] המלאכים ו. האילנות] אילנות בגד. בלי] ח' ג בלשון לעז גלטיר ד. יחרץ כלב]* חרץ לכלב א חרץ כלב גהז. לשוננו] ח' ד.

---

18. ויתפשטו. עיין רש"י במ' יא, לא ד"ה ויטש, וכן רש"י ישע' טז, ח ד"ה נטשו. / 20. מישור פרצים. ת"י על אתר, וכן רש"י יהושע יא, ז ד"ה בעל גד; רש"י שמ"ב ו, ב ד"ה מבעלי יהודה; רש"י מל"ב ד, מב ד"ה בבעל המון, וכולם מבוססים על התרגום. / 21. ואוקדינון דוד וגברוהי. ת"י על אתר, ועיין ר"ה כב ע"ב: דמשיאין לישנא דיקוד הוא וגו'". עיין דה"א יד, יב "וישרפו באש", ועיין עוד דב' ז, כה. ולא כן ע"ז מד ע"א והמקבילות המפרשים וישאם כמשמעו, ועיין רש"י איוב יג, יא ד"ה הלא שאתו. / 22. הוא בספר יהושע. יהושע טו, ח. / 23. מקביל אילניא. ת"י על אתר. / 24. גלטיר בל'. Glapir (Tu pousser) תרים קול מלחמה = (le crie de guerre). / לא יחרץ כלב לשוננו. שמ' יא, ז, ועיין רש"י יהושע י, כא ד"ה חרץ. /

שמ"ב 1,1-2

שמואל ב פרק ו

1. ויוסף עוד דוד את כל בחור בישר שלשים אלף. לפי שנאספו אליו כשהמליכוהו בחברון וזו היתה אסיפה שנייה אמר ויוסף: 2. מבעלי יהודה. היא קרית יערים כמו שנא' ביהושע 'ותאר הגבול בעלה היא קרית יערים' וכן בדברי הימים 'ויעל דוד וכל ישר' בעלתה היא קרית יערים' ובעל לשון מישור: ויקם וילך דוד מבעלי יהודה. שנאספו שם להעלות משם את ארון וגו': אשר נקרא שם. אשר נקרא לו לארון שם ומהו השם שהיה 'שם ד' צבאות עליו':

---

1. ויוסף עוד... בישר' ח' ב. דוד] נ' לאסוף אגהומ. אליו] עליו מ. שנייה] נ' לכך מ. ויוסף] נ' עוד מ. 2. שנא' שאמור ג. כמו שנא'... בעלתה היא קרית יערים] ח' ד. ביהושע] בספר יהושע ו. הגבול] נ' ועלה מ. וילך דוד] ד. הארון] ארון בהוד נ' ד' ב' נ' אלהים ו. שם] נ' שם מ. אשר] ואשר ו לאשר ה. שהיה] שנקרא ג. עליו] נ' ובא להשמיענו שאע"פ שגלה הארון בשדה פלשתים ומאז עמד לו בגלותן עשרים שנה בקרית יערים לא ירד מקדושתו ולא היה להם להרכיבן בעגלה כי בשם ד' צבאות שהיה עליו מקדם עד שלא גלה עדיין נקרא אותו השם עליו עתה בבראשונה וזה עיקר חיבור המלה ו.

---

2. היא קרית יערים. יהושע טו,ט. / וכן בדברי הימים. דה"א יג,ו, ועיין המיוחס לרש"י שם ד"ה בעלתה אל קרית. / ובעל לשון מישור. וכן רש"י שמ"ב ה,כ ד"ה בבעל פרצים ע"ש. באשר להוספה בכת"י ו עיין הקדמה עמ' 59. /

שמ"ב ו, 3-6

3. אל עגלה חדשה. טעה בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי 'עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו' ולפי שאמר 'זמירות היו חקיך בבית מגורי' נענש לבא לידי כך ומת עוזא על ידו לפיכך כשהביאו מבית עובד אדום הביאו בכתף שנ' בדברי הימים 'ויאמר להם אתם ראשי האבות ללויים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון וגו'' 'כי למבראשונה לא אתם פרץ ד' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט' האלהים: 5. בכל עצי ברושים. שמתקנים מהם כלי זמר: 6. כי שמטו הבקר. כי שמטוהו הבקר ונענעוהו וכן תירג' יונתן ארי מרגוהי תוריא כמו שמתרגמין ונדחה ידו בגרזן ותתמריג ידיה בגרזנא:

---

3. אל[על ז. הקודש] קודש ד. עליהם[עליכם ד. חקיך] חולקיך ב. כן[כן ד. כך ומת עוזא על ידו] ח' דהז. לפיכך ח' ז. אדום[ח' מ. בדברי הימים] ח' זמ. האבות[אבות ד. ללויים] הלויים דו. ארון[הארון ד. לא אתם] ח' בג. אתם[ח' ה. כמשפט] במשפט ד. 4. קצר[חסר ב. באים] באו ג. 6. כי שמטוהו הבקר[ח' דז. בגרזנא] בברזלא מ.

---

3. טעה בדבר וגו'. סוטה לה ע"א: "דרש רבא, מפני מה נענש דוד מפני שקרא לדברי תורה זמירות. שנאמר זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי (תה' קיט, נד) אמר לו הקב"ה ד"ת כשכתוב בהן (משלי כג, ה) התעיף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותן זמירות הריני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו דכתיב (במדבר ז, ט) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהן וגו' ואיהו אתייה בעגלתא", וכן במ"ר ד, כא; כא, יב; תנח' פנחס (ח) עמ' 91, ועיין עוד ספרי נשא פמ"ו עמ' 251, ודומה לו סא"ר פל"א עמ' 157. / כי עבודת הקודש וגו'. במ' ז, ט. / זמירות היו לי חקיך וגו'. תה' קיט, נד. / שנא' ויאמר להם וגו'. דה"א טו, יב. / 6. ארי מרגוהי תוריא. ת"י על אתר. / ונדחה ידו בגרזן. דב' יט, ה. / ותתמריג ידיה בגרזנא. בכת"י מ בברזלא וכך הוא נוסח ת"א בכל כתה"י ודפוסים זולת ונציה רעה-רעד. עיין רש"י שם ד"ה ונדחה ידו. /

שמ"ב ו, 7-19

7. על השלי. על השגגה שהיה לו לדרוש קל וחומר נושאיו נשא בירדן בעצמו לא כל שכן: 10. עובד אדום. לוי היה בדברי הימים ומן השוערים: 11. ויברך ד' וגו'. אשתו ושמונה כלותיה ילדו ששה בנים בכרס אחד שנ' 'ופעלתי השמיני ששים ושנים לעובד אדום': 14. מכרכר. מרקד: אפוד בד. מעיל בוץ* פורצינט בל' ויונתן תרגמו כרדוט וכן תרגם מעילים דתמ' אחות אבשלום כרדוטיין: 19. ואשפר. אחת משה בפר: אשישה. גרב דחמר:

---

7. בעצמו] והוא עצמו דומ עצמו בגהז. 10. ומן] מן דהז השוערים] נ' היה מ נ' וגו' ה. 11. ושמונה] ושתי ב. ופעלתי] פעלתי מ. השמיני] שנים ב. ששים... אדום] ח' ד. ששים ב' נ' איש ב. ושנים] ושתי ה ושמונה בנים ו. 14. בוץ]* בבוץ א. בל' [ח' ג. תרגמו] תרגם דהזמ. תרגם] נ' יונתן ומ. אחות אבשלום] ח' ב. אשישה] נ' אחת מ. גרב] גרבא מ. דחמר] דחמרא ג.

---

7. על השגגה. ת"י על אתר. ועיין מ"מ צד 174 ערך של: "השני בני עתה אל תש (דה"ב כט, יא) ויכהו שם האלהים על השל (שמ"ב ו, ז) הלא אמרתי לא תשלה אתי (מ"ב ד, כח) וכל שלו ושחיתה (דניאל ו, ה) עניין שגגה הנה. " עיין רש"י ישעי נט, טו ד"ה משתולל; רש"י מיכה א, ח, ד"ה אילכה שולל; רש"י מל"ב ד, כח ד"ה לא תשלה; רש"י דניאל ג, כט ד"ה די יאמר שלו; וכן המיוחס לרש"י דה"ב כט, יא ד"ה אל תשלו. / 10. בדברי הימים. דה"א טו, יח; טו, כד; כא, כד; טז, ה; טז, לח. / 11. אשתו ושמונה כלותיה. ברכות סג ע"ב, סד ע"א: "אמר רבי יהודה בר זבידא זו חמות וח' כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד שנאמר פעלתי השמיני (דה"א כו, ה) וכתוב כי ברכו ד' (שם) כל אלה [מבני] (ל) עובד אדום המה ובניהם ואחיהם (אנשי) יבמות פ"ד ה"ה י"ב ע"ב, ועיין עוד במ"ר ד, כא. / 14. מעיל בוץ. וכן רש"י שמ"א ב, יח ד"ה אפוד בד ע"ש. / פורצינט בל. Porcejint (אפוד בד = Un manteau de lin). / כרדוט; ת"י על אתר. / 19. אחד משה בפר. פסחים לו ע"ב: "ואמר רב חנן בר אבא אחד משה בפר, אשישה אחד משה באיפה, ופליגא דשמואל דאמר שמואל אשישה גרבא דחמרא דכתיב (הושע ג, א) ואהבי אשישי ענבים", וכן במד"ר שם. /

שמ"ב ו, 20-23

20. אחד הריקים. חד מן סריקיא: 22. ונקלותי עוד. לפניו יותר מזאת שהקלותי בעצמי עתה: עמס אכבדה. אינן מבזין אותי אלא חשוב אני בעיניהם על זאת: 23. לא היה לה ולד. מאותו יום והלאה:

---

20. הריקים] נ' תרגם יונתן ד. חד] אחד ד. 22. לפניו יותר] ח' ד. מבזין] מבזות ה. 23. מאותו יום] מאותן ימים ו.

---

20. חד מן סריקיא. ת"י על אתר. / 23. מאותו יום והלאה. סנ' כא ע"א: "...עד אותו מעשה היה לה מכאן ואילך לא היה לה". עיין בר"ר פס"ב טז עמ' 984, ורש"י שמ"ב ג, ג ד"ה ולעגלה. /

שמואל ב פרק ז

שמ"ב ז, 1-4

1. וד' הניח לו. אמ' הרי נתקיים 'והניח לכם מכל אויביכם וגו'' מה כתיב אחריו 'והיה המקום* אשר יבחר וגו'' מעתה עלינו לבנות בית הבחירה: 4. ויהיה בלילה ההוא. ר' חנינא בר פפא אמ' לו הק' לנתן האדם הזה שאני משלחך אצלו מהיר הוא שמא ישכור פועלים ונמצאתי מפסידו מהר ואמור לו לא אתה תבנה הבית ר' סימון אמ' האדם שאני משלחך אצלו נדרן כעיניין שנ' 'אשר נשבע לד' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי וגו'' שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאעשה כך וכך ונמצאתי מפסידו:

---

1. המקום] * במקום א. 4. ההוא] נ' אמר גדהוזמ. האדם] אדם ב. הזה] זה ב. שאני] אשר אני גו. הוא] נ' במלכתו ד. ונמצאתי] ונמצאת ב. מפסידו] מפסיק ג. תבנה] נ' את ו. אמ'] נ' אמ' פק' לנתן ד. נ' הזה גהוזמ. שאני] אשר אני גו נ' אמ' הק' לנתן ד. משלחך אצלו] ח' ה. נדרן] נ' הוא גדהוזמ. לד'] * ד' א. יעקב] ליעקב ז. אבא] יבא ד. ביתי] ח' ו. ואיני] ח' ג. ואינו שותה] ושותה ג. שאעשה שאני עושה ב. וכך] ח' מ.

---

1. וד' הניח לו. ספרי ראה סז, עמ' 132: "ועברתם את הירדן וישבתם בארץ, רבי יהודה אומר שלש מצוות נצטוו ישראל בשעת ניסתם לארץ למנות להם מלך לבנות להם בית הבחירה ולהכרית זרע עמלק איני יודע איזה יקדום אם למנות להם מלך אם לבנות להם בית הבחירה אם להכרית זרע עמלק תלמוד לומר ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לד' בעמלק משישב המלך על כסא ד' את מכרית זרע עמלק ומנין שכסא ד' זה המלך שנאמר וישב שלמה על כסא ד' למלך ועדין איני יודע איזה יקדום אם לבנות להם בית הבחירה אם להכרית זרע עמלק תלמוד לומר אשר ד' אלקיכם מנחיל אתכם ואומר ויהיה כי ישב המלך בביתו וד' הניח לו מסביב ואומר ויאמר דוד אל נתן ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה", וכן סנ' כ ע"ב בשם ר' יוסי. / והניח לכם מכל אויביכם. דב' יב, י, עיין רש"י שם ד"ה והניח לכם, ועיין עוד רש"י שם פסוק יא ד"ה והיה במקום וגו'. / 4. ר' חנינא בר פפא וגו'. מד"ש פכ"ו [א] עמ' 125: "...רבי חנינא בר פפא ורבי סימון. ר' חנינא בר פפא אמר לו הקב"ה לנתן הנביא נתן האדם הזה שאני משלחך אצל ממחר הוא קודם עד שלא ישכור פועלים לך ואמור לו לא אתה תבנה לי בית, שלא יהיה (להם) [לו] עלי תרעומת, רבי סימון אמר אמר לו הקב"ה לנתן הנביא נתן האדם הזה שאני משלחך אצלו נודרן הוא, קודם עד שלא ידור לך ואמור לו לא אתה תבנה לי בית כדי שלא יהא לו בושה אצל הסנהדרין". / אשר נשבע לד' נדר לאביר יעקב וגו'. תה' קלב, ב. עיין בובר שם הערה (ג). / שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה וגו'. עיין בובר שם הערה (ד) המשער שלרש"י ולרד"ק היה מקור אחר. /

שמ"ב ז, 6-14

6. באהל ובמשכן. משכן שילה לא היתה בו תיקרה אלא בית של אבנים מלמטן וירעות מלמעלן: 7. הדבר דברתי. לשון תמיה הוא לכך הי נקוד חטף פתח והדלת רפי: 8. מן הנוה. דיר הרועים כמו 'נות כרות רועים': 9. כשם הגדולים. זהו שאומ' מגן דוד: ואכריתה את כל אויביך. ולכך עלה בלבך לבנות הבית כמו שכת' בתורה: ושמתי מקום. עוד אני חפץ להשקיט שקט שלם את עמי בימי בנך: 11. ולמן היום אשר צויתי. מחובר על העליון ולא יוסיפו לענותו כאשר בראשונה קודם השופטים וכאשר עשו מימי השופטים עד כאן: והניחתי לך. יותר ויותר עד שתנוח מכל אויבך: והגיד לך ד'. היום על ידי כי בית יעשה לך להושיב בנך על כסאך ויתקיים לך בית מלכות והוא יבנה הבית: 14. בשבט אנשים. זה הדר ורזון בן אלידע:

6. היתה] היה ב. מלמטן] מלמטה ה. מלמעלן] מלמעלה ה. 7. הי] הוא מ. חטף] בחטף ו. רפי] רפה ב רפיה ו רפיה ג. 8. דיר] דרך ה. הרועים] הצאן ה. רועים] נ' מן הרועים כמו רועים וגדרות צאן ו. 9. כשם הגדולים... מגן דוד] ח' ב. 9. זהו] זה גדהו. בלבך] על לבך מ. הבית] בית ה. בתורה] ח' ו. נ' כשם הגדולים זה שאומ' מגן דוד ב. ושמתי] נ' לך ו. להשקיט] נ' שיהא מ. שקט] נ' דה. שלם] שלום בו נ' ושליו מ. 11. על העליון] למעלה ו. יוסיפו] נ' בני עולה ו. קודם] בימי גו. כאן] עתה ג. שתנוח] שתניח בדה שתנוחו ג. ד'] נ' אלהיך ה. כי בית יעשה לך] כי יעשה בית לך ג. להושיב] נ' את ד. מלכות] המלכות ז. הבית] בית בזמ. 14. בשבט] כשבט ה.

6. משכן שילה וגו'. השווה זה"ב יז,ה, ועיין המיוחס לרש"י שם ד"ה ואהיה מאהל אל אהל וממשכן. / 7. לשון תמיה וגו'. עיין p. 14, HUCA, Englander, 403. / לכך הי נקוד פתח וגו'. וכן רש"י שמ"א כא,טז ד"ה הזה יבוא אל ביתי. ורש"י ירמ' מט,א ד"ה הבנים אין לישראל, ועיין p. 12-13, HUCA, Englander, 22. / 8. דיר הרועים. ת"י על אתר. / כמו נות כרות רועים. צפניה ב,ו. עיין רש"י שם ד"ה נות כרת רעים. / 9. זהו שאומ' מגן דוד. פסחים קיז ע"ב: "ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים תני ר' יוסף זהו שאומרים מגן דוד". / כמו שכת' בתורה. דב' יב,ט ואי'. / 11. מחובר על העליון. כך מסביר רש"י ו"ו של ולמין כ"ו" החבור וכך מסביר שיש הקבלה לא רק בין שלטון דוד לשלטון השופטים אלא גם בינו לבין התקופה לפני הכבוש הנ"ל. / 14. זהו הדר ורזון וגו'. תנח"ב בר' [כו] עמ' 20: "...אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים זה הדר ורזון בן אלידע...". ועיין רש"י מל"א יא,כג ד"ה ויקם אלהים לו שטן, ועיין עוד רש"י תה' פט,לג ד"ה ופקדתי בשבט פשעם. /

שמ"ב ז, 14-20

14. ובנגעי בני אדם. זה אשמדאי שדחהו ממלכותו והשדים בני אדם הראשון הם שכל מאה ושלישים שנה שפרש אדם מאשתו במות הבל היו הרוחות מתייחמות ויולדות ממנו: 18. וישב לפני ד'. לפני הארון: עד הלום. שהמלכתני: 19. גם אל בית עבדך. להמליך את בניי אחריי: וזאת תורת האדם. בתמי' ד"א עשית לי כמו שעשיתה לאדם הראשון שהראתו דורות העתידיים לצאת ממנו: 20. ומהי יוסיף דוד עוד לדבר אליך. מה אשאל עוד: ואתה ידעת את עבדך. נתת לב לכל צרכיי כמו יודע צדיק נפש בהמתו:

---

14. הראשון] ח' ג. מאה ושלישים שנה] ח' ג. אדם] נ' הראשון דה. מאשתו] מן האשה ב. מתייחמות] מתחממות ו נ' ממנו ו. ממנו] הימנו בגזמ. 18. ד' לפני] ח' ה. הארון] ארון ד. הלם] ח' ב. 19. וזאת] זאת ה. בתמי' נ' ראוי להתבשר כן לבשר ודם גומ. כמו שעשית] כאשר עשית ב. שהראתו] שהראית לו הזמ. ממנו] הימנו וז. 20. ומה] *מה אבגד. דוד] ח' בגדהז. דוד עוד] ~ ו. נתת] לתת ד נתתה ב. לב] לי זמ. לכל] כל דוזמ.

---

14. זה אשמדאי וגו'. תנח"ב בר [כו] עמ' 20: "... [ובנגעי בני אדם] ואין נגעי אלא המזיקין שנאמר ונגע לא יקרב באהלך (תה' צא, י) להודיעך שכל ק"ל שנה שפירש אדם מחוה, היה הרוחות באות אצלו ומתחממות ממנו, ומוליד מזיקין...". עיין בובר שם הערה (רכה), רש"י בונה על המלים בני אדם הראשון / 18. שהמלכתני. זבחים קב ע"ב: "עד הלום. אין הלום אלא מלכות", וכן ש"ר ב, יג; דב"ר ב, ה; ב"ר נה, ו עמ' 589 ו-מה, יג עמ' 457-458; רו"ר ה, ו; שו"ט פ"א [ב] עמ' 3 / 19. שהראת לו דורות העתידיים וגו'. סע"ר פרק ל' עמ' 150-151: "זה ספר תולדות האדם מלמד שהראהו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ומנהיגיו דור דור ונביאיו דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו דור דור ושפטיו חכמי דור דור נביאי דור דור צדיקי דור דור וגו'. ועיין יל"ש ח"ב ירמיהו רמז ר"ס: "זה ספר תולדות האדם מלמד שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון חכמי כל דור ודור כו' מספר שנותם ומנין ימיהם וכו' כה"א כי אתה צעדי תספור גו' ואומר ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק וזאת תורת האדם כו'". המקור הזה מקשר בין אדה"ר לפסוקינו ואולי שמש מקור לרש"י. עיין עוד מקור חכמה עמ' תכח-תכט הערה 4, סנ' לה ע"א וע"ז ה ע"א. / העתידיים לצאת ממנו. עיין רטנר בסע"ר שם הערה (קכב) / 20. כמו יודע צדיק וגו'. משלי יב, י, ועיין רש"י שם ד"ה יודע צדיק נפש בהמתו. /

שמ"ב ז, 21-29

21. בעבור דברך. להקים מה שאמרת לשמואל להמליכני: וכלבך. רצונך הוא ולא שאני כדיי: להודיע את עבדך. הבשורה שבשרתני: 23. אשר הלכו אלהים. משה ואהרן שנ' 'נתתיך אלהים לפרעה' וכן תרגם יונתן דאזלן שלוחין מן קדם ד': לפדות לו לעם. כה אמרו השלוחים לישראל הק' שלחנו לפדות לו לעם ולעשות לו שם ולעשות להם גדולה: ונוראות. עשית לארצך לאחר שיצאו משם ומה הם הנוראינ' 'מפני עמך' לגרש גוים ואלהיהם ומקרא זה חסר לגרש ובדברי הימים פרשו 'לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים' ואינו חסרון כי ממשמע שנאמר מפני עמך גוים אנו שומעים לשון טרודין וגירושיהן: 28. אתה האלהים. שליט ויש בידך יכולת לקיים: 29. הואיל. רצה:

---

21. דברך] עבדך בג. שאמרת] ששאלת ה. ולא שאני] כי אני איני ה. שבשרתני] ח' ד. 23. דאזלן] דאזלין מ דאזלו ב. שלוחין] שליחין ב שלוחים דו. כה] כן מ. השלוחים] שלוחים ז. ולעשות] ולשום מ. לו... לכס] ח' ד. להם] לכנ בגהומ. להם] לכס בגהומ ולכס ד. גדולה] הגדולה בגהוזמ הגדולות ד. ונראות] והנוראות דה. לארצך] מארצך ו. הנוראים] הנוראות בגדהזמ ומקרא] מקרא ז. לגרש] לפרשו ה. פדית] נ' לך ו. גוים] נ' ואלהיו מ. שנאמר] ח' בגדהוזמ. עמד] עמד ג. טרודין] טירודם ב. וגירושיהן] וגירושין מ. 28. אתה] נ' הוא בהו. האלהים] אלהים ד. שליט] ושליט ג. בידך] ח' ה.

---

23. משה ואהרן. מד"ש פכ"ז [ג] עמ' 128: "רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא כתוב אחד אומר הלך (דה"א יז, כא) וכתוב אחר אומר אשר הלכו (שם, ז, כג) אשר הלך זה הקדוש ברוך הוא, אשר הלכו זה משה ואהרן וגו'", וכן קה"ר ז, ב. / שנ' נתתיך אלהים לפרעה. שמ' ז, א. עיין רש"י שם ד"ה ונתתיך אלהים לפרעה. / דאזלן שלוחין מן קדם ד'. ת"י על אתר. / פרשו לגרש וגו'. דה"א יז, כא. /

שמואל ב פרק ח

1. מתג האמה. ובדברי הימים כת' 'ויקח דוד גת מיד פלשתים' והיא נקראת מתג האמה על שם שהיא מקל רודה בכל פלשתים מטרפולין של מלכים שלא מצינו בכל סרני פלשתים לא בעזה ובאשדוד ובעקרון ובאשקלון שם מלכות אלא בגת מצינו אכיש מלך גת: מתג. אגוליו בל': האמה. הוא המרדע של עץ: 22. וימדך שני חבלים להמית. לפי שהרגו את אביו ואמו ואחיו שני' וינחם את פני מלך מואב ולא מצינו שיצא משם: 3. בלכתו. כשהלך* הדדעזר: להשיב ידו. לאשנאה תחומיה שכבש מן הארץ חוץ לגבול ארצו והרחיב את גבולו: 4. ויעקר דוד את כל הרכב. משום 'לא ירבה לו סוסים':

---

1. מתג] את מתג האמה ד. הימים] נ' (בשוליים) הוא גת ו. מיד] מתג ד. שהיא] שהוא בה. בכל] נ' סרני ומ. בעזה] בעזתי ה. ובעקרון ובאשקלון] ~ בג. אכיש] עכיש ז. גת] ח' ג. בל'] ח' דה. הוא] היא ה. 2. וימדך שני... שיצא משם] ח' זג. וימדך] כן וימדך ו. שהרגו] שהרג מלך מואב ו. ואמו] ואת אמו דהמ. ואחיו] ואת אחיו ד. מלך] המלך ו. שיצא] שיצאו בדהו. 3. כשהלך] * כשהולך א הלך ג. ידו] נ' כתרמומו מ. לאשנאה] נ' ית ב. תחומיה] תחומיה ד. שכבש] מהכבש ה מכבש ג. מן] את גדה. לגבול] מגבול ג. והרחיב] ולהרחיב מ. 4. משום] משל ג. לא] ל' ג ולא ו. ירבה] מהרבה ג.

---

1. ובדברי הימים. דה"א יח, א. / והיא נקראת מתג האמה וגו'. עיין רש"י עמוס ו, ב ד"ה גת פלשתים, ועיין עוד המיוחס לרש"י דה"א יט, ב ד"ה כי עשה אביו עמי חסד. / אלא בגת מצינו אכיש מלך גת. שמ"א כא, יא ואי'; שמ"א כז, ב ואי'; מל"א ב, לט ואי'. / אגוליון בל'. (דרבן = L'aiguillon) Agojjlon, וכן רש"י שופ' ג, לא ד"ה במלמד. / 2. לפי שהרגו את אביו ואמו וגו'. עיין בהרחבה רש"י שמ"א כב, ד ד"ה וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה, עיין עוד רש"י שמ"ב י, ב ד"ה כאשר עשה אביך עמדי חסד. / 3. לאשנאה תחומיה וגו'. ת"י על אתר. / 4. משום לא ירבה וגו'. ירושלמי סנ' פ"ב, ה"ו יב ע"ב: "רב כהנא על שם הששי יתרעם לעגלה ומה כתיב תמן ואם מעט ואוסיפה לך, כהנה וכהנה לא ירבה לו סוסים אלא כדי מרכבתו על שם ויעקר דוד את כל הרכב וגו'". / לא ירבה לו סוסים. דב' יז, טו. /

שמ"ב ח, 4-13

4. ויותר ממנו מאה רכב. שהיו צריכין לו לכדי מרכבתו והרכב ארבע סוסים כמה שנ' 'מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמישים ומאה' כאן למדנו שהרכב ארבע סוסים: 7. שלטי* הזהב. אני אומ' שליטים הם אשפות שנותין בהם חצים כמ' דא' אומ' 'הברו החצים מלאו השלטים' כל הפרשיות הללו סמכן אצל פרשה של בית לפי שמכל המלחמות הללו קיבץ הקדשות לצורכי הבית: 13. ויעש דוד שם. שקבר את ההרוגים שהרג באדום והוא שם טוב לישר' שקוברים את אויביהם וכן הוא אומ' במלחמת גוג ומגוג 'וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם' ומניין שקברם דוד שנ' בספר מלכים 'ויהי בהיות יואב באדום בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים': שמנה עשר אלף. ובספר תילים הוא אומ' 'שנים עשר אלף' אמור מעתה שתי מלחמות היו:

---

4. ויותר ממנו... סוסים] (בשוליים) ד. לכדי] כדי ו לכבדי ז לבד ה. מרכבה] והרכב ג. וסוס בחמישים... סוסים] בשוליים ד נ' ובשבתו של דוד סיפר הכתוב אע"פ שהדבר היה קשה לו לעשות משום ברוב עם הדרת מלך שהסוסים תפארתם של מלכים אע"פ לא עיכב בדבר ד. 7. שלטי* שליטי א. אני אומ' שליטים הם] ח' בדזמ. אומ' אני שליטים הן ג. חצים] ח' ג החיצים הזמ. הברו החצים מלאו השלטים] מלאו החצים הברו השלטים ה. הברו השלטים מלאו חצים ו. סמכן] סומכין ג. פרשה] בפרשה ה פרשיות ו. של בית] שבבית ז נ' המקדש דומ. שמכל] שכל ה. המלחמות] מלחמות ג. לצורכי] לצורך ו. 13. לישר'] בישראל ו. שקוברים] שקברו ד. עם] העם ז. לשם] שם בדמ. ומנין... אדום] ח' ב. בספר] בסוף ה ח' ו. מלכים] במלכים ו. יואב] דוד דומ. ובספר תילים... אלף] ח' ה. הוא אומר] ח' ד. שתי] ח' ה.

---

4. כמה שנ' וגו'. דה"ב א, יז. / 7. כמה דאת אמר וגו'. ירמ' נא, יא, וכן רש"י שם ד"ה השלטים. / 13. וקברו כל עם הארץ והיה להם שם. יחז' לט, יג, ועיין רש"י שם ד"ה והיה להם שם. / שנ' בספר מלכים. מל"א יא, טו, ועיין רש"י שם ד"ה לקרב את החללים. / ובספר תילים. תה' ס, ב, ועיין רש"י שם ד"ה וישב יואב וכו'. ועיין מאהרשען שם עמ' 56 הערה 14. / שתי מלחמות היו. בר"ר עד, נב עמ' 874: "...כתוב אחד אומר שמנה עשר וכתוב אחד אומר שנים עשר אלף, אלא ב' מלחמות היו.", והשווה המיוחס לרש"י דה"א כז, כד ד"ה ולא עלה המספר. /

שמ"ב ח, 14-18

14. נציבים. פקידיים לגבות מס: ויהיה דוד עושה משפט וגו' ויואב על הצבא. דוד גורם ליואב להיות מצליח על הצבא לפי שעושה משפט וצדקה ויואב גורם לדוד לעשות משפט וצדקה לפי שהיה דוד דן ויואב שוטר ורודה על ידו ועוד שמתוך שיואב עסוק במלחמות לא היה דוד טרוד בהם ולבו פתוח לשפוט צדק: 16. מזכיר. מזכיר איזה דין בא לפניו ראשון לפוסקו ראשון: 18. ובנייהו בן יהוידע והכרתי והפלתי. תרגם יונתן ובניהו בר* יהוידע ממנא על קשתיא ועל קליעיא ורבותי אמרו כרתי ופלתי אורים ותומים:

---

14. לגבות] נ' מהם ד. מס] * מיס א. 15. וגו' ח' ד. דוד גורם... לפי... (בשוליים) ד. גורם] גרם בגדהוזה. מצליח] נ' במלחמה ה. שעושה] שעשה בגהמ. ויואב גורם... צדק] (בשוליים) ה. שהיה] שהוא מ' נ' רודדן ד. דוד] ח' מ. שוטר ורודה] ד ומושל ורודה ו טרוד ב. על] עליה ו. על ידו... עסוק] ח' ב. עסוק] עוסק ו. במלחמות... צדק] (בשוליים) ד. דוד טרוד] ~ גו. לשפוט] נ' בהן ד. צדק] צדקה ו. 16. מזכיר... ראשון] (בשוליים) ד. מזכיר] ומזכיר ה. מזכיר איזה] ח' מזכיר בז. ראשון] ח' ה. 18. והכרתי... יהוידע] ח' דהז. תרגם יונתן] ח' ו. בר] * בן אגו. ממנא] ממונה דז. על] ועל בדהוזמ ח' ג. קליעיא] קלעיא בדו וקלעיא ג. 18. ופלתי] ופלתי ד.

---

14. דוד גורם ליואב להיות מצליח. סנ' מט ע"א: "ופליגא דרבי אבא בר כהנא דאמר רבי אבא בר כהנא אלמלא דוד לא עשה יואב מלחמה ואילמא יואב לא עסק דוד בתורה דכתיב ויהיה דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו משום דיואב על הצבא ומה טעם יואב על הצבא משם דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו". עיין רש"י שם ד"ה אלמלא דוד. / לפי שהיה דוד דן ויואב שוטר ורודה. תנח' שופ' (ב) עמ' 111: "אמר רבי אלעזר בן פדת אלמלא סיטנו של יואב לא היה דוד יכול להיות הדין וכן הוא אומר (דה, א יח, יד) וימלך דוד על כל ישראל ויהי עושה משפט וצדקה לכל עמו ויואב בן צרויה על הצבא. וכי דוד ויואב שופטים כאחד. אלא כל מי שאינו שומע לדין מוסרין אותו ביד יואב ומוציא ממנו בעל כרחו וגו'". / ועוד מתוך שיואב עסוק במלחמות וגו'. לא מצאתי לזה מקור. / 18. ובנייהו בר יהוידע וגו'. ת"י על אתר. / ורבותי אמרו. ברכות ד ע"א: "בניהו בן יהוידע זה סנהדרין ואביתר אלו אורים ותומים וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי וגו'", וכן רש"י מל"א א, לח ד"ה והכרתי והפלתי. ברכות ד ע"א לפי הגירסא המופיעה רק בילק"ש ח"ב סי' קמז" (בכרתי והפלתי) וגו' אלו אורים ותומים ולמה נקרא שמם כרתי ופלטי כרתי שכורתים דבריהם, פלתי שמופלאים בדבריהם...". ועיין בתוס' שם ד"ה בניהו זה סנהדרין ובדק"ס על אתר. רד"ק כאן מביא דברים אלו גם כן. /

שמ"ב ח, 18

18. כהנים היו. רברברין הוו:

---

18. רברברין הוו. ת"י על אתר. עיין מכילתא יתרו א' עמ' 190: "רבי אלעזר המודעי אומר שר היה כענין שנ' ובני דוד כהנים היו". עיין שם הערה 8. וכן רש"י שמ' יט, ו ד"ה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים: רש"י תה' קי, ד, ד"ה אתה כהן. עיין עוד רש"י בר' מז, כב ד"ה הכהנים; רש"י שמ' ב, טז ד"ה ולכהן מדין; רש"י איוב יב, יט ד"ה כהנים; עיין רש"י שמ"ב כ, כו ד"ה היה כהן לדוד והערר שם, ועיין עוד פלורסהיים עמ' 79-80.

שמ"ב ט, 9-12

שמואל ב פרק ט

9. נתתי לבן אדוניך. המלך רשאי להעביר נחלה שנ' במשפט המלוכה 'את שדותיכם יקח ונתן לעבדיו': 12. מושב בית ציבא. בניו ועבדיו:

---

9. שנ' [כמה שנאמ' למעלה ד. את] ואת ג. ונתן] ויתן ה. לעבדיו] נ' כן יעשה עבדך ומפיבושת אוכל על שלחני. ציבא אמר כן יעשה עבדך ודוד השיב ומפיבושת אוכל על שלחני בדוזמ נ' כן יעשה על שלחני ה. 12. בניו] אביו ב.

---

9. שנ' במשפט המלוכה וגו'. שמ"א ח, יד, באשר להוספה בדוזמ. עיין הקדמה עמ' 30 /

שמ"ב י, 2-16

שמואל ב פרק י

2. כאשר עשה אביו עמדי חסד. ומהו החסד כשהיה בורח דוד מפני שאול באו אליו אביו ואמו ואחיו וינחם את פני מלך מואב ויאמר לו ישב נא אבי ואמי עמו והרגם חוץ מאחד מהם שנמלט לארץ בני עמון אצל נחש במדרש ר' תנחומא בורא אליו: 3. המכבד דוד את אביך*. הנראה בעיניך שדוד מכבד את אביך הם המוזהרים 'לא תדרוש שלומם' והוא ידרוש שלומך: 4. מדויהם. חלוקיהם: שתותיהם. העגבות: 16. שובך שר הצבא הדרעזר. על שם שהיה גיבור ועריץ מאוד הזכיר בשמו:

---

2. אביו] אביך גהומ. ומהו] מהו ז. החסד] חסד ב. כשהיה] שכשהי' הומ. בורח דוד]~ הזמ. ואמו ואחיו] אחיו ואמו ה. והרגם] ואהרגם ה. מהם] ח' דהמ. שנמלט] ונמלט מ. אצל] אל בד. תנחומא] בר אבא בפרשת ד. דוד את]~ ו. אביך]* אביו א נ' בעיניך בגדוזהמ. המוזהרים] מוזהרים בגדהוזהמ נ' בתורתם ד. שלומם] נ' וטובתם נ' וטובתם לעולם ו. 4. העגבות] נ' מקום השתן ד. 16. שובך] ושובך מ. הצבא] צבא גהוזמ. הזכיר] הזכירו בגדהוזהמ.

2. ומהו בחסד וגו'. עיין רש"י שמ"א כב, ד ד"ה וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה; רש"י שמ"ב ח, ב ד"ה וימדד שני חבלים להמית, והערותי לשני המקומות. / 3. הנראה בעיניך שדוד מכבד. תנח"ב וירא [כה] עמ' 100: "...המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים (ש"ב י, ג) אל תאמן בדוד, למה שהקב"ה מזהירו בשבילנו, וכתיב (לו) בתורתו לא יבא עמוני ומואבי בקהל ד' (דברים כג, ד), וכתיב לא תדרוש שלומם וטובתם (שם שם ז) והקב"ה מזהירו והוא מבטל דברי אליו ואומר אעשה חסד עם חנון בן נחש וגו'". וכן במ"ר יד, ג. / לא תדרוש שלומם. דב' כז, ז. / 4. חלוקיהם. ת"י על אתר, ועיין רש"י שה"ש ב, יד ד"ה בחגוי. / העגבות. עיין רש"י ישע' כ, ד ד"ה שת ורש"י משלי ז, י ד"ה שית זונה. /

שמ"ב יא, 1-25

שמואל ב פרק יא

1. לעת צאת המלכים. יש עת בשנה שדרך החיילות לצאת כשהארץ מלאה קמות והסוסים מוצאים לאכול בשדה: 4. מטומאתה. מנדתה: 6. שלח אלי את אוריה. שהיה מתכוין שישכב עם אשתו ויהא סבור שממנו היא מעוברת: 8. משאת מלך. סעודתא דמלכא: 15. ונכה ומת. כן תהיה מגורשת למפרע ונמצא שלא בא על אשת איש שכל היוצא למלחמה כותב גט לאשתו על תנאי אם ימות במלחמה: 21. בן ירובשת. הוא גדעון שעשה מריבה עם הבושת הוא הבעל: 25. החזק מלחמתך את העיר והרסה. עד כאן דברי השליחות: וחזקהו. דוד אמר למלאך וחזקהו ליואב בדברי תנחומין שלא ירך לבו:

---

1. מוצאים] נ' תבואה דמ. לאכול בשדה] ~ מ. בשדה] בשדות בהו. 6. ויהא] שיהיה ה ויהיה ו. 15. ונכה ומת... ימות במלחמה] ח' ג. כן תהיה] כדי שתהא בדהוזמ. גט] נ' כריתות ו. לאשתו] למלחמה ד. אם] שאם ז. 21. בן ירובשת... הבעל] ח' ד. הבושת] אישבושת ה. 25. השליחות] שליחות ג. וחזקהו] חזקהו ד. לבו] לבו ב בלבו ו.

---

1. יש עת בשנה וגו'. עיין פירוש "יש מפרשים" ברד"ק. / 4. מנדחתה. וכן רש"י סנ' קז רע"א ד"ה מתקדשת מטומאתה. / 8. סעודתא דמלכא ת"י על אתר, ועיין מדרש הגדול בר' מג. לד. / 15. שכל היוצא למלחמה כותב גט וגו'. שבת נו ע"א: "דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות על תנאי שאם ימות תא מגורשת מעכשיו", וכן כתובות ט ע"ב. עיין רש"י ב"מ נט ע"א ד"ה כדרש רבא, ועיין עוד רש"י כתובות ט ע"ב ד"ה גט כריתות כותב לאשתו. / 21. הוא גדעון. עיין המיוחס לרש"י דה"א ט, מ ד"ה מריב בעל. /

שמ"ב יב, 4-8

שמואל ב פרק יב

4. ויבא הילך וגו'. דימה את יצר הרע תחילה להילך שעובר לדרכו ואחר כך לאורח שנעשה אכסנאי ואחר כך לאיש שהוא בעל הבית: 5. כי בן מות. הגוזל את העני כאילו נוטל את נפשו שנ' 'את נפש בעליו יקח': 6. ישלם ארבעתים. כן אירע לו שלקה בארבעה בנים ילד אמנון תמר ואבשלום: 8. ואוסיפה לך. והייתי מוסיף לך: ואת* נשי אדוניך. מיכל בת שאול:

---

14. תחלה להילך] ח' ד. לדרכו] זרכו ה. לאורח... ואחר כך] ח' ג. 5. מות] נ' הוא ד. הגוזל] גוזל ג. העני... נפשו] ח' ו. נפשו] נשמתו ד. 6. ישלם ארבעתים... ואבשלום] ח' ג. בנים] בניה ב. ילד] הילד בהמ. אמנון] ואמנון בדהזמ. תמר] ותמר ד. 8. לך] ח' דהמ. מוסיף] אוסיף ד. ואת* את אבגה. נשי] אנשי ג.

---

4. דימה את יצר הרע תחילה להילך וגו'. בב"ר כב, ז עמ' 210: "אמר ר' יצחק בתחילה הוא נעשה אכסניי ואחר כך אורח ואחר כך בעל הבית הה"ד ויבא הלך לאיש העשיר (שמ"ב יב, ד) רגל דמהלכה. ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לאורח הבא לו (שם שם) הרי אורח ויעשה לאיש הבא אליו (שם שם) הרי בעל הבית", וכן מר"א עמ' 165; עיין סוכה נב ע, ב; עיין עוד רש"י שם ד"ה ויבא הלך ורש"י ע"ז ה ע"ב ד"ה משלחי רגל. / 5. הגוזל את העני וגו'. ב"ק קיט ע"א: "א"ר יוחנן כל הגוזל את חבירו שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו ממנו שנאמר כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח וגו'". / 6. כך אירע לו וגו'. יומא כב ע"ב: "...והא איכא נמי מעשה דבת שבע אתם איפרע מיניה דכתיב ואת הכבשה ישלם ארבעתים ולד, אמנון, תמר ואבשלום וגו'". / 8. מיכל בת שאול. סנ' יח ע"א: "מתני המלך לא דן ולא דנין אותו וכו' ואין נושאים אלמנתו ר' יהודה אומר נושא מלך אלמנתו של מלך. שכן מצינו בדוד שנשא אלמנתו של שאול. שנאמר ואתנה לך את בית אדוניך ואת נשי אדוניך בחיקך. גם תניא אמרו לו לר' יהודה נשים הראיות לו מבית המלך נינהו מירב ומיכל". עיין מקור חכמה עמ' תל"א המסביר למה לא הזכיר רש"י גם את מירב. /

שמ"ב יב, 14-30

14. כי נאץ נאצת את אויבי ד'. כינוי הוא זה דרך כבוד למעלן ויונתן תרגם ארי מפתח פתחת פומא דסנאי דעמיא דד': 15. ויאנש. לשון חולי: 16. ובא ולן ושכב ארצה. ובא הבית ולן בלילה שוכב לארץ: 17. ולא ברה*. לשון אכילה וכן 'ואברה מידה': 25. בעבור ד'. אשר אהבו: 26. את עיר המלוכה. שני חיזוקי חומה היו בה חיצונה ופנימית העיר החיצונה עיר המלוכה והפנימית למבצר ולחוזק: 30. אח עטרת מלכם. תועבת בני עמון מלכם שמו לשון מולך:

---

14. למעלן] למעלה דהוזמ הוא למעלן ג. פתחת] פתחתא מ פתחתית ב נ' ית ו. פומא] ח' ד נ' ית ו. דסנאי] שמא דסנאי ד. דעמיה] דעמא ד עמא ומ. 16. ולן] נ' בבית ולן ושכב בלילה ז. ושכב ארצה... בלילה] ח' ז. ולן] ח' ז. בלילה] בבית ולן ד. לארץ] ארץ ו. 17. ברה] * ברא אגה. וכן] כמו דמ. מידה] מודה ז מידך ה. 25. בעבור] נ' אשר ד. 26. שני חיזוקי... חיצונה] ח' ה. ופנימית] והפנימית ה. העיר] עיר דמ בעיר ו. החיצונה] ופנימית ד. עיר... והפנימית] ח' ה. המלוכה] מלוכה גמ. ולחוזק] ח' ד. מלכם] * מלכו א. שמו] שמו בד. מולך] מלך בגדהו ז.

---

14. ארי מפתח וגו'. ת"י על אחר. / 15. לשון חולי. עיין רש"י תה' סט, כא ד"ה ואנושה, וכן רש"י ישע' יז, יא ד"ה וכאב אנוש; רש"י מיכה א, ט ד"ה כי אנושה מכותיה, עיין עוד רש"י איוב לד, ו ד"ה כי גבר כאויב; רש"י ירמ' יז, ט ד"ה ואנוש; רש"י ירמ' טו, יח ד"ה אנושה, וראה עוד Englander, HUCA 6-7, p. 434 / 17. לשון אכילה. ת"י על אחר, עיין רש"י איכה ד, י ד"ה לברות, רש"י שמ"ב ג, לה ד"ה להברות ורש"י שמ"ב יג, ה ד, ה את הבריה. / וכן ואברה מידה. לקמן יג, ו. / 30. תועבת בני עמון וגו'. עיין רש"י ע"ז מד ע"א ד"ה עטרת מלכם, ועיין עוד פלורסהיים עמ' 69 /

שמ"ב יב, 30-31

30. ותהי על ראש דוד. אחי הגתי בטלה: 31. מגרה וחריצים ומגזרות. מיני יסורין הן: מגרה. סכין פגימות הרבה תכופות זו לזו: חריצים. כמין פצירה פים שקורין לימא: במלבן. בטיט חוצות כן תרגם יונתן וגרר יתהון בשוקיא:

---

30. הגתי] הגיטי ז. 31. וחריצים] חריצי ר. ומגזרות] גזירות דה מגזרות ו. מיני] כמין מ נ' פציר פים שקורין לימא מ נ' לשון ג. מיני... הן] ח' ב. מגירה] ח' ב. סכין] נ' פגום בגדהוזמ נ' הוא ב. חריצים] חריצי מ נ' הוא מורג חרוץ מלא חריצים בגז נ' הם מורגי ה. פים] ח' ה. שקורין] ח' ז. כן] וכן מ. וגרר] וגור ד. בשוקיא] ובשווקיא ה.

---

30. אחי הגתי בטלה. ע"ז מד ע"א: "...ומי שרי איסורי הנאה נינהו אמר רב נחמן איתי הגיתי בא וביטלה". / 31. כמין פצירה פים. וכן רש"י שמ"א יג, כא ד"ה והיתה הפצירה פים עיין הערותנו שם. / שקורין לימא. Lime (lime = פצירה). / וגרר יתהון בשוקיא. ת"י על אתר. /

שמ"ב יג, ו-9

שמואל ב פרק יג

1. ולאבשלום אחות יפה. שהיתה בת אמו: 2. ולתחלות. עד שנחלה: כי בתולה היא. וצנועה בבית ואינה יוצאה לחוץ לפיכך 'ויפלא בעיני אמנון' וגו' נכנסה ונעלם ממנו מה תואנה יכול לעשות וישכב עמה כמו 'כי יפלא ממך' ארי יתכסה: 4. דל. כחוש כמו דלות ורעות* תואר: את הבריה. את הסעודה: 8. ותלבב. ותחלוט סלת מורבכת* במים רותחין תחילה ואחר כך בשמן: 9. את המשרת. תרגום של מחבת מסריתא:

---

1. ולאבשלום] נ' בן דוד ו נ' וגו' מ. 2. ולתחלות] להתחלות ו. שנחלה] שנפל למשכב ה. וצנועה] נ' היא ד. ואינה] דאינה ג. יוצאה] יוצאת מ. לחוץ] חוץ ג. בעיני] (בשוליים) ד. וגו'] ח' דה. תואנה] ח' ה. לעשות] לבקש מ' ח' ד. וישכב] לשכב מ. עמה] עמו מ. ממך] תרגומו ד. ארי] ח' ג. יתכסה] יתכסי גמ איתכסה נ' ממך זמ. 3. לרשע] לרשעה בדהוזמ לרשעו ג. 4. ורעות]* ח' א. 5. את] נ' (בשוליים) הבריה נוניץ בלע' ג ואת ד. הבריה... הסעודה] ח' ג. את] ואת ד ח' ד. 8. ותלבב... בשמן] ח' ג. ותלבב] ותלבבני ה. מורבכת]* מרבכת אד. המשרת] המשרה ז. מסריתא] משריתא ז.

---

1. שהיתה בת אמו. סנ' כא ע"א: "אמר רב תמר בת יפת תואר היתה שנאמר ועתה דבר נא (על) אל המלך כי לא ימעני ממך ואי ס"ד בת נישואין הואי אחתיה מי הוה שריא ליה אלא שמע מינה בת יפת תואר היתה." עיין תוספות שם ד"ה דאי: "... על כן נראה למימר דתמר לא היתה בת דוד שאמה כבר היתה מעוברת כשבאת למלחמה והא כתיב (שמ"א יג, יח) כי כן תלבשנה בנות המלכים מעילים מתוך שגדלה בחיקו של דוד קרי לה בת המלך". 2. כמו כי יפלא ממך. דב' יז, ח. / ארי יתכסה. תרגום אונקלוס שם. בתרגום אונקלוס שם מהד' שפרבר "יתפרש" בכל כתה"י ודפוסים זולת כת"י אישר. / 4. כמו דלות ורעות תואר. בר' מא, יט, וכן רש"י שם ד"ה דלות, ועיין רש"י תה' מא, ב ד"ה אל דל. / 5. את הסעודה. ת"י על אתר, וכן רש"י תה' סט, כב ד"ה בברותי. עיין רש"י שמ"ב ג, לה ד"ה להברות; רש"י שמ"ב יב, יז ד"ה ולא ברה; רש"י שמ"א ב, כט ד"ה להבריאכם מראשית וגו'; ועיין עוד פלורסהיים עמ' 69-70, ובכת"י ג נוסף נוניץ בל' (ולא מצאתי פירושו. / 9. מסריתא. ת"י על אתר. /

שמ"ב יג, 13-26

13. כי לא ימנעני ממך. שמוותרת אני לך לפי שנתעברה אמה כשהיא נכרית יפת*
תואר שלקחה דוד במלחמה ומי שיש לו בן או בת מן השפחה* או מן הנכרית אינו
בנו לכל דבר: 15. וישנאה אמנון. אמרו רבותינו נימא נקשרה לו ועשאתו* כרות
שפכה: 16. אל אודות. אל יעשו אודות הרעה הזאת של שילוח אשר היא גדולה מן
האחרת שנעשת עמי ועניתני ועוד תוסיף רעה ממניה לשלחני: 23. ויהיו גוזזים.
דרכם היה לעשות משתה בגיזאת צאנם: 26. ולא ילך נא אתנו* וגו'. ולא יכול
אתה ללכת ילך נא עמנו אמנון:

---

13. [ימנעני] ימנעם ז. שנתעברה] נ' בי המ בה בגדוד. יפת* יפה א. שלקחה]
ולקחה ד. השפחה]* שפחתא א המשפחה ד שפחה מ. או מן הנכרית] ח' מ.
15. אמנון] ח' גד. נימא] נימה ד. נקשרה] קשרה מ. ועשאתו]* ועשאו א ונעשה
ה. 16. יעשו] תעשה מ. הרעה] הרעות ה הזאת] נ' שאם תשלחני רעה גדול ה. אשר
היא] ח' בגדוזמ. גדולה] הגדולה גדוזמ. האחרת] האחרות ה. שנעשת] שעשית
בגדהוזמ. ועניתני] שעיניתני ו. 23. דרכם] ודרכם בגדהוזמ. בגיזאת] בגזוז
בגדהוזמ נ' את דו. 26. אתנו]* עמנו = אבגז (בשוליים) עמנו וגו' ה. ילך...
אמנון] ח' ד. אתנו] נ' ואם לא מ. עמנו] אתנו ו.

---

13. לפי שנתעברה וגו'. עיין לעיל פסוק א./ ומי שיש לו בן או בת מן השפחה.
יבמות כב ע"א: "מי שיש לו את מכל מקום זוקק את אשת אחיו ליבום ואחיו הוא
לכל דבר חוץ ממי שיש לו אח מן השפחה ומן העובדת כוכבים וגו'". ולפי דברי
רש"י כאן אין צורך להסבר התוספות ("דתמר לא היתה בת דוד שאמה כבר היתה
מעוברת כשבאת למלחמה") לעיל בפסוק 1. / 15. אמרו רבותינו וגו'. סנ' כא
ע"א: "... אמר ר' יצחק נימא נקשרה לו ועשאתו כרות שפכה וכי נקשרה לו איהי
מאי עבדה אלא אימא קשרה לו נימא ועשאתו כרות שפכה איני והא דריש רבא מה
דכתיב (יחז' טז, יד) ויצא לך שם בגוים ביפיך שאין להן לבנות ישראל לא שער
בית השחי ולא בית הערוה שאני תמר דבת יפת תואר הואי". / 23. ודרכם היה
לעשות משתה וגו'. וכן רש"י שמ"א כה, ב ד"ה ויהי בגזוז את צאנו בכרמל. /

∞ שני עדי נוסח לפי קניקוט

שמ"ב יג, 32-33

32. על פי אבשלום היתה שומה. בציוויו של אבשלום היתה ציוי זה נישומת על עבדיו להרוג את אמנון: 39. ותכל דוד. הרי זה מקרא קצר ותכל נפש דוד וכן תירגם יונתן וחמידת נפשא דדוד* כמו 'נכספה וגם כלתה' לשון תאוה: 33. כי נחם על אמנון. קיבל תנחומין:

---

32. על פי אבשלום... אמנון] ח' דד. היתה] היה ר. בציוויו] בציוי ה צואה זו ג. ציוי] צואה הו השומה מ. אמנון] נ' ולא ילך נא עמנו ואם לא יוכל אתה ללכת ילך נא עמנו אמנון ד. 39. נפשא] נפש ג. דדוד] * דוד א. דדוד... תאוה] ח' ה. וגם] ג.

---

39. הרי זה מקרא קצר. מר"א מידה ט' עמ' 21: "כיוצא בדבר אתם אומר ותכל דוד המלך לצאת אל אבשלום צריך לומר ותכל נפש דוד המלך לצאת אלא שדיבר הכתוב בדרך קצרה אע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ד' (תה' פד, ג).". עיין רש"י במ' כב, לב ד"ה כי ירט הדרך לנגדי, ורש"י שמ"א כד, יא ד"ה ואמר להרגך ותחס עליך. / כמו נכספה וגם כלתה. תה' פד, ג. / לשון תאוה. מ"מ צד 104 ערך כל: "הששי כלתה נפשי (תה' קיט, פא) נכספה וכן כלתה נפשי (תה' פד, ג) ותכל דוד המלך לצאת אל אבשלום (שמ"ב יג, לט) ענין חמוד המה...". ועיין רש"י תה' פד, ג ד"ה נכספה וכן רש"י תה' קיט, פא ד"ה כלתה, ועיין עוד Englander, HUCA 14, p. 414.

שמ"ב יד, 2-13

שמואל ב פרק יד

2. וישלח יואב תקועה. אמרו רבותינו שמן זית מצוי שם לכך חכמה מצוייה בהם:
5. אבל אשה אלמנה היא. בקושטא: אדני המלך העון. כינוי הוא זה לכבודו
כלומר את מדחה אותי לאמר אני אצוה עליך ואני אלך לדרכי ואתה לא תצוה עלי
ובני יהרג על מי העון הזה: 11. יזכר נא אדני את ד'. שהקפיד על אורך הדרך
להציל נפשות שא' 'והשיגו כי ירבה הדרך' וזהו 'מהרבה גאל הדם ושחת' ואתה
דוחה אותי: 13. ולמה חשבתה כזאת. שחשדת את ישר' שיבאו להרוג את השני בלא
עדים והתראה:

---

2. רבותינו] נ' כי מ. בהם] שם מ. 5. היא] אני מ' ח' ד. 9. כינוי הוא
לכבודו] ח' ג. הוא] זה ה. זה] ח' בדהומ. אני] אנכי ב ואני ד. אצוה] מצוה
גה ח' דד. ואני] ואנכי בז. ובני] נ' זה ה. 11. יזכר] זכיר ה. אדני] המלך
מ. את] נ' העון ד. שא'] שנאמר מ. והשיגו] והשיגוני ה. מהרבת] מתרבת ה.
13. ולמה] למה ד. את] ח' דמ. להרוג] להשחית ג.

---

2. אמרו רבותינו. מנחות פה ע"ב: "וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה מאי
שנא תקועה אמי רבי יוחנן מתוך שרגילין בשמן זית חכמה מצוייה בהן. " עיין
רש"י פסחים נג ע"א ד"ה תקוע, ועיין עוד רש"י שמ"ב כ, כו ד"ה עירא היארי;
והערותנו שם. / 5. בקושטא. ת"י על אתר. ועיין למשל רש"י בר' מב, כא ד"ה
אבל. רש"י מבקש לציין כי "אבל" משמעו אכן, אמנם, ולא אך, אלא. / 11. שא'
והשיגו כי ירבה הדרך. דב' יט, ו. /

שמ"ב יד, 13-15

13. ומדבר המלך הדבר הזה כאשם. והדבר הזה שחרצת לאחריים שאמרת לי לא יפל משערת בנך ארצה עכשיו שאגלה לך שאין הדבר הזה אלא על שני בניך אל תתחרט לאמר דברתי הדבר הזה כאשם והנני חוזר בי לבלתי השיב המלך את אבשלום בנו שנדח ממנו וברח לו: ומדבר המלך וגו'. אקיטן פרולט: 14. כי מות נמות. ודיינו באותו עונש: ולא ישא אלהים נפש. לא יציל איש מן המיתה לפיכך וחשב המלך מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח: 15. ועתה אשר באתי לדבר אל המלך הדבר הזה. בכינוי עלי ועל בני:

---

13. הדבר הזה... וברח לו [ח' ב. הזה] ח' ג. והדבר [הדבר ו. שחרצת] נ' עליהם ג. לא [אל ה. משערת] ושערת ז. בנך [ראשו בג ראשך ד. לך] ח' בג. הזה [כזה ד. אל] לא ה. דברתי [דבר ז. הדבר הזה] זה כאשם זמ. ומדבר [ודבר ז. אקיטן פרולט] נ' בלע"ז וזמ. 14. לא יציל [ח' מ. המיתה] הנפש ו. וחשב [יחשב ג. ידח] ידחה ב. נדח [נדחו ד. 15. אל] אליך גו. המלך [נ' אדני את מ. הדבר] דבר ה. בני [בניה ה.

---

13. אקיטן פרולט. = Éknon parolt (Et que ne parle pas ainsi (le roi) / שלא ידבר כך המלך).

שמ"ב יד, 15-17

15. כי יראוני העם. הפחידוני מלבקש את אדוני על בנו פן יכעס עלי: ותאמר שפחתך אדברה נא. בעניין זה אולי יעשה וגו': 16. כי ישמע המלך אלי להציל את אמתו מכף האיש. הבא להרוג את בניי ולהשמידנו יחד מנחלת אלקים: 17. ותאמר שפחתך. מאחר שיצוה המלך עלי יהיה דברו למנוחה לבני כי לא ישוב מדברו כי כמלאך* ד' אדני המלך ולא יחזירנו כעס ושנאה מדברו הטוב: 19. אם אש. כמו אם יש וכן 'עוד האש בית רשע' כמו היש: 20. ולבעבור טובב. לגלגל עד שיצא דבר* בנו של המלך לאור: ואדני חכם. והבנת כי מאת יואב יצאת: 30. אל ידי. סמוך לשרותיי במקום שאני יכול להזיק: אל ידי. אינמיש איישש: 32. והמיתני. ויהרוג המלך אותי:

---

15. את אדוני... [יעכוס עלי] ח' ב. עלי] נ' ועל בניי ו. שפחתך אדברה [נא] ח' ב. אדברה... [וגו'] ח' ד. אדברה] אדבר ו. 16. כי ישמע... [אלקים] ח' ד. אלי] ח' מ. להרוג] מלהרוג ג. ולהשמידני] להשמידני ה. 17. שיצוה] שצוה ד. נ' אדוני ו. יהיה דברו] ~ ו. לבני] לבנו ה. מדברו] מדברו ז. נ' הטוב מ. כמלאך]* במלאך א. ד' [אלקים ג. כעס] כעסה מ. ושנאה] וקנאה ה. 19. יש] נ' או כמו היש מ. עוד] העוד ג. בית] בבית ד. כמו היש] ח' ג. 20. דבר]* דברו א. בנו] של בנו ז. המלך] מלך בגדהו ח' ז. והבנת] ח' ה. כי מאת] שמאת ד. יואב יצאת] ח' ה. יצאת] יצאתי גו יצת מ. 30. אל ידי... [להזיק] ח' ה. לשרותיי] לרשותי במ. לשדותי דו לשדות ד' ז. אל ידי... [אישש] ח' ה. איישש] נ' בלע"ז מ. 32. המלך אותי] ~ מאותי ד.

---

19. כמו אם יש. ת"י על אחר. / וכן עוד האש וגו'. מיכה ו, י. עיין רש"י שם ד"ה עוד האש בית רשע אצרות רשע. / 30. סמוך לשרותיי. עיין רש"י תה' קמ, ו ד"ה ליד; רש"י שמ' ב, ה ד"ה על יד היאר; רש"י זכריה ד, יב ד"ה אשר ביד שני צנתרות, וכן המיוחס לרש"י דה"ב יז, יב ד"ה ועל ידו. / אינמיש איישש. (בצדי = Anmesajjeces (A mon côté = נז, ח ד"ה יד. /

שמ"ב טו, 2-7

שמואל ב פרק טו

2. והשכים אבשלום. בכל בקר: מאחד שבטי ישראל עבדך. משבט פלוני: 4. והצדקתיו. ואדוניניה בקושטא: 7. מקץ ארבעים שנה. ששאלו ישראל מלך לשאול נתגלגל מרד והשפלה במלכות: אלכה נא. בחברון: ואשלמה את נדרי. אמרו רבותי להביא כבשים מחברון כי שם היו כבשים שמנים:

---

2. בקר] נ' ובקר ז מקום ג. משבט] ומשבט ה. 4. והצדקתיו] והצדקתי ג. ואדוניניה] ואדינניה מ. בקושטא] בקשוט בו נ' וחמישים איש וגו'. כולם נטולי טחול וזקוקי [וחקוקי ד] כפות רגלים [הרגלים דז] דזמ (בשוליים) ו. 7. ישראל מלך] ה. לשמואל] משמואל מ. נתגלגל] ונתגלגל ו והתחיל גילגול ג נ' דבר מ. מרד] * ח' א. והשפלה] השפלה ה. בחברון] לחברון מ. ואשלמה] ואשלם במ. כבשים] נ' שמנים ג.

---

4. ואדוניניה בקושטא. ת"י על אתר. ובאשר להוספה בכת"י דזוומ עיין הקדמה עמ' 26. / 7. ששאלו ישראל מלך וגו'. סע"ר פי"ד עמ' 61-62: "רבי נהוראי אומר משום רבי יהושע מקץ ארבעים שנה לקץ ששאלו ישראל את המלוכה היא שנה עשירית לשמואל הרואה וגו'". וכן תמורה יד ע"ב; נזיר ה ע"א; ירושלמי סוטה פ"א ה"ח ז ע"ב; עיין תוספות תמורה טו. ע"א ד"ה ושלשים ושש לשמלך דוד; רש"י נזיר ה ע"א ד"ה הני מ' שנה ותוספות שסד"ה הני (מקץ) מ' שנה למאי אל המלך וגו', וכן במד"ר ט, כד. / אמרו רבותי וגו'. תמורה יד ע"ב: "לא הלך אבשלום אלא להביא כבשים מחברון וגו'". עיין רש"י שם ד"ה בחברון, ועיין מנחות פז ע"א. /

שמ"ב טו, 11-20

11. קרואים והולכים לתומם. מפורש במס' סוטה ירושלמית שביקש מאביו שיכתוב לו שכל שני בני אדם שיבקשי שילכו עמו והיה מראה אותה לשנים כאן ואחר כך לשנים אחרים וכן הרבה: 17. בית המרחק. באתר רחיק: 18. על ידו*. אצלו הוא עומד והם עוברים: 19. עם המלך. עם אבשלום: כי נכרי אתה. ואנחנו בורחים מאין צידה ומזון ומתוך שאתה נכרי לא תמצא מרחמים: וגם גולה אתה למקומך. וגם אם גולה אתה מעל המלך שאינך רוצה להיות עמו למקומך חזור לך כי לא טוב לכתך עמי שהרי תמול באת: 20. והיום אניעך עמנו. ואני אין לי מקום שאוכל להושיבך שם ולהמלט כי אני הולך אל אשר יקראני המקרה ללכת יום ויום כשאשמע שהרוזפים כאן אני בורח כאן וכן תרג' יונת' וגם גולה אתה למקומך ואף אם גלי אתה איזיל לך לאתרך:

---

11. ירושלמית] ירושלמי גדהו. שביקש מאביו] ח' ב. שיבקש* שביקש א. נ' מהם דה. שילכו] ח' ז. והיה] היה ה. אותה] אותו דמ ח' ז אותם ג. כאן] ח' הו. ואחר כך] ח' דה. לשנים] ולשנים ד. אחרים] נ' במקום אחר ד. 17. המרחק] נ' וכן ד. רחיק] דרחיק מ. 18. על ידו* נ' אחר כך א. הוא] היה ה. 19. ואנחנו. ואנו ד. בורחים] נ' המלך ג. וגם] גם אס ד. אתה] נ' למקומך [מקומך ה] וגם אס גולה אתה [אתה גולה ו] בגהומ. מעל] מעם גדהו ז. למקומך. מקומו ה. 20. ממנו] עמנו בגדהו. ואני אין] ואם אין ה ואין לי מ. שאוכל] ח' ג. להושיבך] להושיעך ז. ולהמלט] להמלט בז ולהמלך ה. יקראני] יקרני בגדהו זמ. יום ויום] יום ביום שם ד. כשאשמע] שכשאשמע ג. שהרוזפים] הרוזפים גו. בורח] אברח ב. וכן] וגם ו. וכן תרג' יונת'] ח' ה. וגם] אס ו. גולה] גלי ב. אתה.. אס] ח' ב. למקומך] אל מקומך ה נ' תרגם יונתן ד. ואף] וגם ו. גלי] גולה דו נ' למקומך וגם אס גלית ו. אתה] ח' ו.

11. מפורש במס' סוטה ירושלמית. ירושלמי סוטה פ"א ה"ח ח ע"א: "אמר ליה, ומה את בעי כדון, אמר ליה כתוב חד פיתק דתריין גוברין דנסבינון עימי אמר ליה אמור לי למאן דאת בעי ואתא כתוב אמר ליה כתוב לה סתם. ואנא למאן דבעי אני נסיב כתב ליה סתם. אזיל וצמת ליה תריין תריין גוברין עד דצמת ליה מאתן גוברין הה"ד ואת אבשלום הלכו מאתים איש מירושלים קראים והולכים לתומם וגו'". עיין במ"ר ט, כד, וכן תנ"ב ויצא עמ' 155 / 17. באתר רחיק. ת"י על אתר. / 20. ואף אם גלי אתה איזיל לך לאתרך. ת"י על אתר. /

שמ"ב טו, 20-24

20. חסד ואמת. אני מחזיק בך טובת חסד ואמת שעשית עמדי: 22. לך ועבור. עם שאר העם אחר שאינך רוצה להפרד ממני: 23. וכל העם עוברים. מן המלך והלאה ולפי שהוא עומד קורא אותם גברים: 24. ויציקו. כמו ויציקו ואוקימו ית ארונא העמידוהו לצד אחד והעם עוברים שהיה דוד רוצה לשאת עמהם: ויעל אביתר עד תום וגו'. הרי זה מקרא מסורס ויציקו את ארון האלקים עד תם כל העם לעבור: ויעל אביתר. אותו היום נסתלק מן הכהונה ששאל באורים ותומים ולא נענה ונכנס צדוק תחתיו וכן שנינו בסדר עולם ובסדר יומא:

---

20. ואמת... ואמת] ח' ז. אני מחזיק... ואמת] ח' דה. בך] לך ב. עמדי] עמי ו. 22. לך ועבור... ממני] ח' ב. אחר] אחרי ג. שאינך] אשר אינך גדה אשר אתה אינך ז. רוצה] ח' ו. 23. ולפי] לפי בדהוזמ למי ג. שהוא עומד] שהוא היה עומד ב. קורא] וקורא ד קוריהו ו. אותם] את המלך ה. אותם עוברים] ~ ז. 24. ויציקו] וישיגו ז ויציתי ה נ' ויונתן תרגם ד. לצד] ח' ה. והעם] והם ה. לשאת] לשאתו בגהוזמ. עמהם] עמו בגדהוזמ. עד] עם בוזמ. ויעל אביתר... לעבור] ח' ה. עד תם] נ' כל העם ד. הרי זה מקרא... לעבור] ח' ד. נסתלק] נסתלקה ה. צדוק] נ' ושימש ב. תחתיו] ח' ג. וכן] וכן ב. בסדר עולם] ח' ד. ובסדר] ח' הז במסכת ד ובמסכת ו. וביומא זה.

---

20. חסד ואמת שעשית עמדי. ת"י על אתר. / 24. ואוקימו ית ארונא. ת"י על אתר. / וכן שנינו בסדר עולם ובסדר יומא. סע"ר פי"ד עמ' 60: "בברוח דוד מפני אבשלום בנו היה אביתר עומד על שעלה במעלה הזתים ושאל באורים ותומים ונסתלק אביתר מן הכהונה גדולה ונכנס צדוק תחתיו והחזירו את הארון למקומו וגו'" ועיין יומא עג ע"ב: "כל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו אין שואלין בו שהרי שאל צדוק ועלתה לו אביתר ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר וגו'". עיין רש"י שם ד"ה שנאמר ויעל אביתר עד תום כל העם לעבור. סוטה מח ע"ב רש"י שם ד"ה זימנין סליק; רש"י ברכות ד ע"א ד"ה ואביתר אלו אורים ותומים ורש"י מל"א א, ז ד"ה ועם אביתר הכהן. /

שמ"ב טו, 27-37

27. הרואה אתה. אם רואה אתה שעצה נכונה היא שוב העיר וגו': שני בניכם אתכם. ובידם תוכלו להודיעני מה שתשמע מבית המלך ולפי מה שתודיעוני אמלט: 30. במעלה הזיתים. בהר הזיתים: חפוי. מכורך כדרך האבלים: חפוי. כריכו: 31 ודוד הגיד. ולדוד הגיד המגיד: סכל. קלקל כמו* 'הסכל ירבה דברים': עד ריש טורא: אשר ישתחווה שם לאלהים. אשר היה רגיל להשתחות שם כשהיה בא לירושלים היה רואה משם את האהל שהארוך בתוכו והיה משתחווה: 34. עבד אביך ואני מאז. כמו ואני עבד אביך מאז ומקרא מסורס הוא: 37. יבא ירושלים. נתן לבו שיבא ירושלים:

---

27. אתה] נ' כלומר ה. שעצה] אם עצה ב' ח' ה. היא] הוא הומו. ובידם] בידם בהמ ובידכם גו. שתשמע] את אשר תשמע ה שתשמעו בדרזמ תשמעו ג. מבית] מפי ד. שתודיעוני] הודיעוני ואמלט ב. 30. בהר הזיתים] ח' ג. כריכו] כדרך ה. 31. ולדוד] ח' ב. כמו* ח' א. ירבה] ח' ג. דברים] הדברים ג. ריש] נ' תרגם יונתן ד. טורא] טוריא בגדומ. לאלהים] ח' ב. בא] רגיל לבא ה. היה] והיה ה הוא מ. 34. ואני] ואנכי ה. הוא] ח' ב. 37. ירושלים] לירושלים ז. לבו] ללבו ה.

---

27. אם רואה אתה. עיין רש"י בר' יז, יז: "הלבן. יש תמיהות שהן קיימות כמו הנגלה נגלתי הרואה אתה וגו'". עיין ברלינר שם עמ' 31 הערה יא. / 30. מכורך. ח"י על אתר. / כריכו. ת"י על אתר. / 31. כמו הסכל ירבה דברים. קה' י, יד. / 32. עוד ריש טורא. ת"י על אתר. / אשר היה רגיל להשתחות שם כשהיה בא לירושלים. ירושלמי ברכות פ"ד ה"ד, לה ע"א: "אמר ר' תנחום בר חנינא, צריך אדם לייחד לו מקום בבית הכנסת להתפלל ומה טעם ויהיה דוד בא עד הראש אשר השתחווה שם לאלהים אין כתיב כאן אלא אשר ישתחווה שם לאלהים". /

שמ"ב טז, 1-21

שמואל ב פרק טז

1. ומאה קיץ. ומאה מנן דבלתא: 10. כה יקלל. בו יקלל: ד' אמר לו. איפשר אדם גדול כמותו שהוא ראש לסנהדרין יקלל את המלך אם לא שנאמר לו מאת הק': 12. יראה ד' בעיניי*. דמעת עיני: 14. וינפש שם. בבחורים: 21. וחזקו ידי כל* אשר אתך. כי עתה ידם רפה לעזור לך שאומרים בלבם יתחרט אצל אביו ואנו נהיה שנואים למלך:

---

1. קיץ] נ' חרגם יונתן ד. מנן] מאנן ג. דבלתא] דבילנא בגדהומ. 10. כה] כן ה. כן יקלל] ח' ה. גדול] ח' מ. יקלל] קלל ד. לא] לו ה. שנאמר] ששמר ה. 12. יראה ד'] נ' יראה מה בעיניי ו. בעיניי*] בעיניו א. דמעת עיני] דימעות עיניו ה. 14. בבחורים] בחורים ז. 21. כל*] לכל א. עתה] אתה ז. בלבם] בלבך ה נ' הבן בגדהוזמ.

---

1. ומאה מנן דבלתא. ת"י על אתר. ז"א קיץ=תאנים מיובשים. וכן מפרשו רש"י במקומות הבאים: ישע' טו, ט ד"ה כי על קיצך, שם מח, לב ד"ה קיצך, עמוס ח, א ד"ה כלוב קיץ, מיכה ז, א ד"ה כאספי קיץ. לעומת זאת, יש מקומות הרבה שרש"י מפרש קיץ, זמן לקיטת התאנים. עיין היכל רש"י כרך ב' עמ' ש-ש"א ערך קיץ, ופלורסהיים עמ' 71-72. ולשלבוב בין שני הפירושים עיין המיוחס לרי"ק ורד"ק בסוף דבריו. / 12. דמעת עיני. ת"י על אתר. ובמדרש (ראה למשל תנח" בשלח (טז) עמ' 89) ראו בכתובנו דוגמא לתקון סופרים. ולא נשען רש"י על פירוש זה. /

שמ"ב יז, 3-9

שמואל ב פרק יז

3. כשוב הכל. אליך: האיש אשר אתה מבקש. יעשה בו בקשתך ויהרג ואחר כך כל העם יהא שלום וזה מקרא קצר: 4. ובעיני כל* זקני ישר'. זקני אשמאי: 8. ואביך איש מלחמה. ויודע עינייני מלחמה וטכסיסיה ובטוח הוא שתרדוף הלילה לבא עליו לפיכך לא יליון עם שאר העם: 9. הנה עתה* הוא נחבא. וכשתבא על מחנה העם אשר אתו הוא לא יהיה שם שנהרגנו: והיה כנפל* בהם בתחלה. אני אמרתי לך כי אנשיו גבורים ומרי נפש ואם יהרגו בעמך תהיה בהם מפלה במלחמה זו שהיא ראשונה ושמע השומע מכל ישר' הבאין להתחבר אליך ואמר היתה מגפה בעם אבשלום:

---

3. בקשתך] בבקשתך ו. יהא] יהיה גדהוזמ והיה ב. שלום ג. 4. כל]* ח' אבגדה. אשמאי] נ' שממה ד"א סנא אבל אשמים אנחנו ו. 8. וטכסיסיה] ותכסיסיה ז נ' וטיב מארב גדהוזמ. 9. עתה]* ח' אבגדו. עתה הוא] ה. על] אל בדה. מחנה] מנחה בזמ. והיה כנפול... הרגו] ח' ב. כנפל]* בנפל. א. כי אנשיו] שאנשיו ד. ואם] אם הו. תהיה] ותהיה בבהוז ויהיה ג והיה ד. בהם] במ בדהומ שם ז. זו] הזו ג. השומע] השמוע ד. ישר'] נ' שהם ג. הבאים] באים ג. אליך] נ' להתחבר אליך ד. ואמר] ויאמר ד. מגפה] המגפה ז. בעם] נ' של מ נ' אשר אחרי ב.

---

4. זקני אשמאי. ועיין סנ' קב ע"ב: "... דכתיב ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם (לא תאבה ולא תשמע) ודילמא סבי דבהתא הוו מי לא כתיב וישר הדבר בעיני אבשלום (והזקנים) [ובעיני כל זקני ישראל] ואמר רב יוסף סבי דבהתא התם לא כתיב וכל העם הכא כתיב וכל העם דאי אפשר דלא הוו בהון צדיקי". /

שני עדי נוסח לפי קניקוט. /

שמ"ב יז, 10-16

10. והוא גם בן חיל וגו'. ואותו השומע אפי' הוא בן חיל ולבו כלב* אריה המס ימס בפחד ורעדה ולא יתקשר עוד אליך כי יאמר כבר התחיל ליפול נענש הוא על אביו ולא יצליח: 11. כי יעצתי. כי זאת עצתי: ופניך הולכים בקרב. ואת תהי' אזיל בריש כולנא: 12. ונחנו עליו. וננוחו עליו לשו' חנייה כמו 'וינח בכל* גבול מצרים' 'נחה ארם על אפרים': 13. חבלים. משיריין כמו 'חבל נביאים' 'חבלי רשעים עודנו': עד הנחל. חומת עיר נסחוב אל הגיא: 16. וגם עבור תעבור. את הירדן:

---

10. בן] (בשוליים) ה. וגו' [ח' בדהוזמ. ואותו] ח' גו. כלב] * ח' א כבן כלב ר. אריה] האריה בגדהזמ. המס] ח' ה. נענש] ונענש מ. 11. יעצתי] עצתי ו. כי זאת עצתי] (בשוליים) ו. עצתי] יעצתי גדהז. בקרב] נ' בראש מ נ' תרגם יונתן ד. תהי] תהא דו. בריש] ברישא ז. 12. וננוחו עליו לשו'] ח' דהז. בכל]* כל א. מצרים] נ' וכמו דה. נחה] נ' עליו רוח ג. נחה... אפרים] ח' ג. חבלים] נ' תרגם יונתן ד. נביאים] נ' וכמו ד. חבלי] חבל ג. עודנו] ח' בדזמ. נסחוב] תסחוב ה. אל] עד ב. הגיא] נ' (בשוליים) ואתה תהיה הולך בראש כולנו במלחמה ב.

---

11. אזיל בריש כולנא. ת"י על אתר. / 12. כמו וינח בכל גבול מצרים. שמ' י, יד. / נחה ארם על אפרים. ישע' ז, ב ועיין רש"י שם ד"ה נחה ארם על אפרים. / 13. משיריין. ת"י על אתר / כמו חבל נביאים. שמ"א י, ה. / חבלי רשעים. תה' קיט, סא, ועיין רש"י שמ"ב כב, ו ד"ה חבלי ובפרושנו שם. /

שמ"ב יז, 16-17

16. פן יבלע למלך. שלא יעצחיו לטובה ויעשה כדברי אחיתופל: יבלע. יאמר לו בסתר ובבליעה: 17. בעין רוגל. עין קצרה כובסי בגד צמר שבועטין אותו ברגל: 19. את המסך. וילון: הריפות. חטים כתושות כמו 'בתוך הריפות': מיכל המים. איני יודע לו פתרון במחברת כל ופתרונו לפי ענינו כמו שיבולת הנהר:

---

16. יעצחיו] יעצתי ה. בסתר] באתר ה. 17. עין] בעין גזמ. קצרה] קצרא דמ נ' תרגם יונתן ד. כובסי] כובס דה. בגד] בגדי בגדהוזמ. שבועטין] שחובטין דזמ. שחובטין אותם] ח' גהו. אוחו] אותם דזמ נ' שם שבועטים אותם מ שבועטים אותו זהו שבועטין אותו ה שבועטין בו ו. 19. חטים] ח' בה. חטים... הריפות] ח' ה נ' שלועזין טרייש ה. בתוך] ח' ג. הריפות]* הריפותי א. ב. המים] מים ב. איני יודע... כל] מנח' חברו במחברת כל ה. במחברת כל] ח' ז. לפי] ולפי ג.

---

16. פן יבלע למלך. יבלע=יגלה. / בסתר ובבליעה. לפי רש"י יבלע משמש יגלה נובע מהעובדה שהאדם מגלה, בדרך כלל, לרעהו דבריו בסתר. / 17. עין קצרה. ת"י על אתר. / 19. חטים כתושות. וכן רש"י סוטה מב ע"ב ד"ה כהריפות, רש"י כריתות יא ע"א ד"ה הריפות, ועיין עוד פלורסהיים עמ' 73 להסבר רחב. / איני יודע לו פתרון במחברת כל. מ"מ צד 104 ערך כל. /

שמ"ב יז, 25-29

25. בת נחש. הוא ישי אבי דוד רבות אמרו שמת בלא עון בעטיו של נחש:
27. ושובי בן נחש. הוא חנון בן נחש: 28. משכב. מצעות: וספות. כלי תשמיש
הם כמו 'ספות כסף': וקלי. שני מיני קליות אמרו רבותי תרי מיני שתיתא
אקריב ברזילי לדוד אחד של חטין ואחד של עדשים כעניין האמור כאן קמח הוא
של דגן ופול ועדשים וקלי ממינן הוא של קטנית מייבשין אותן בתנור כשהן
לחיים והם מתוקים לעולם וטוחנין אותן ועושין מהן מאכל שקורית שתות:
29. וספות בקר. וגובנין דחלב:

---

25. בת] בן ה. הוא ישי... של נחש] ח' ג. ישי אבי דוד] * דוד אבי ישי * א.
בעוטיו] עוון ג. 27. ושובי... בן נחש] ח' בג (בשוליים) ד. 28. שני] ח' מ.
שני] שתי ו תרין ה. שתייתא] שתייתא ה. אקריב] הקריב הזמ. אחד] והוה ה.
ואחד] ואחת ה. וקלי] קלי ד. ממימן] מין ה ממיני ו. הוא] ח' דהוזמ. של] ח'
ה. קטניות] נ' הוא גה. מייבשין] שמיבשין גדזמ. שקורין] נ' אותו ו. שתות]
שתיית בגדהו שתייתא מ. 29. וגובנין] וגינסין ה. דחלב] דחלבא ז.

25. הוא ישי אבי דוד וגו'. ב"ב יז ע"א: "תנו רבנן ארבעה מתו בעטיו של
נחש... וישי אבי דוד... דכתיב ואת עמשא שם אבשלום תחת יואב על הצבא ועמשא
בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב
וכי בת נחש היא והלא בת ישי היא הכתיב ואחיותיהם צרויה ואביגיל אלא בת מי
שמת בעטיו של נחש, וכן שבת נה ע"ב. / 27. הוא חנון בן נחש. שו"ט פ"ג [ג]
עמ' 35: "ושובי בן נחש זה חנון בן נחש, ולמה נקרא שמו שובי רבי אומר שישב
את יצרו לשעה וחכמים אומרים שעשה תשובה ודאית...". / 28. כלי תשמיש הם.
וכן רש"י ע"ז לח ע"ב ד"ה וספות, עיין עוד היכל רש"י כרך ב' עמ' תתלט
האומר שרש"י לא הבחין בין ספות בחיריק לספות בפתח, ועיין פלורסהיים עמ'
74 המסביר באריכות את המקבילות ועיין פלורסהיים מל"ב יז, ד"ה ונתנו שמה
הכהנים שומרי הסף עמ' 119-120. / אמרו רבותינו וגו'. ע"ז לח ע"ב: "אמר רב
תרי מיני שתייתא שדר ברזילי הגלעדי לדוד דכתיב משכב וספות וכלי יוצר חטים
ושעורים וקמח וקלי ופול ועדשים וקלי". עיין רש"י שם: "תרי זימני. כתיב
קלי בקרא והיינו תרי מיני שתייתא"; ועיין שו"ט פ"ג [ג] עמ' 36. / 29.
וגובנין דחלב. ת"י על אתר. /

שמ"ב יח, 3-6

שמואל ב פרק יח

3. לא ישימו אלינו לב. לא יהא דבר חשוב בעיניהם להתגבר ולהתהלל מאחר שלא תהיה אתה במלחמה: כי עתה. בהיותך בכבודך חשוב אתה כמונו: עשרת אלפים. כעשרה אלפים אנשים כמונו: כי תהיה לנו מעיר לעזור. וכען טב ארי תצלי עלנא מן קרחא למסעד: 5. לאט לי לנער. אם יקרא לפניכם במלחמה חמלו עליו: 6. ביער אפרים. ומהיכן היה יער לאפרים בעבר הירדן מזרחה שלא ניתן שם חלק אלא לבני גד ולבני ראובן ולמנשה אלא מתוך שהתנה יהושע שיהו* מרעין בחורשין והיה אותו היער סמוך לאפרים שהירדן מפסיק והיו מרעין שם בהמותיהן היה נקרא יער אפרים:

---

3. יהא] יהיה בדזמ. שלא] שאין דזמ. תהיה] ח' גדזמ. במלחמה] (בשוליים) ד. בכבודך] במלחמה ה. כמונו] ח' ה. עשרה] עשרת גוז כעשרת ה. כעשרה] כעשרת בהומ. אנשים] איש מ' ח' בהו. טב] טבא ב. טב ארי] ארי טוב ג. ארי] ח' ב. תצלי] תציל ה. 5. יקרא] יקרה מ. לפניכם] עליכם גה. במלחמה] למלחמה בה. 6. ומהיכן] מהיכן דז. היה] נ' לו ג. לאפרים] אפרים ה. שם חלק] להם חלק שם ג. לבני גד] לבני ראובן בגו. ולבני ראובן] ולבני גד בג לבני מנשה הו. ולמנשה] ומנשה בד ח' הו. מתוך שהתנה יהושע] ח' ד. שיהו*] שהיו א שיהיו זמ. ומרעין] מניעון ז נ' שם ו. היער] יער בגהז. שהירדן] שירדן ה נ' סמוך לאפרים ד. לאפרים] נ' אלא בגדהזמ. בהמותיהן] נ' על כן ז נ' שם היה ה.

---

3. חשוב אתה כמונו. עיין ת"י על אתר. / וכען טב ארי תצלי וגו'. ת"י על אתר ועיין רש"י תה' כ. כב ד"ה יענך ד' ביום צרה. / 6. ומהיכן היה יער לאפרים וגו'. לא מצאתי לזה מקור, ועיין דברי העורך במקור חכמה עמ' תל"ב, ועיין עוד פתרון ר' מנחם בר חלבו שמביאו המיוחס לריק על פסוקנו. / מרעין בחורשין. ב"ק פ ע"ב פ"א ע"א: "ת"ר עשרה תנאין התנה יהושע שיהו מרעין בחורשין וגו'. ורש"י שם: "שהיו מרעין. בהמות בחורשין ולשא יקפיד בעל היער על כד". ולקשר בין זה ליער אפרים לא מצאתי מקור. /

שמ"ב יח, 8-18

8. וירב היער לאכול בעם. חיות רעות שביער תירג' יונתן: 9. ויקרא אבשלום. לשון מקרה ופגע: ויתן בין הארץ וגו'. אמרו רבותינו שלף חרבו לקצוץ שער וראה גיהנם פתוחה תחתיו: 12. שמרו מי בנער. כלומ' מי שיבא לידי ישמרנו: 14. לא כן אוחילה לפניך. לא אבקש עוד בקשה ממך כי אני אלך: 18. כי אמר אין לי בן. ממלא מקומי וחשוב כמותי: בעבור הזכיר שמי. אקים לי מצבת זאת ובנין חשוב היה:

---

8. בעם] בעמא ד. 9. ויתן] ואתו גה. בין] נ' השמים ובין נ' ומ. הארץ] נ' ובין השמים ד. וגו'] ח' ומ. אמרו רבותינו שלף] ח' ה. לקצוץ] לקוץ מ. תחתיו] מתחתיו ה. 12. בנער] ביער ה. כלומ'] כל בגדהוזמ. ישמרנו] שמרנו ה. 14. בקשה] בבקשה ה. בקשה ממך] ~ ג. אני] נ' בתמי ו. 18. מקומי] נ' ויהיה מ. לך] לי בגדהו מצבת] מצבה ב. זאת] אבן מ זו גה. היה] כזה ה.

---

8. חיות רעות שביער. ת"י על אתר. / 9. לשון מקרה ופגע. ת"י על אתר, ועיין עוד 424. p. Englander, HUCA 14. / אמרו רבותינו. פדר"א פנ"ג עמ' ריד: "...אבשלום גבור כח היה במלחמה והיתה חרבו מצמדת על מתניו ומפני מה לא שלף חרבו וכרת שער ראשו וירד אלא ראה גיהנם שנפתחה תחתיו אמר מוטב לי להתלות בשער ראשי ולא לירד באש...". ועיין סוטה י ע"ב. / 18. ממלא מקומי וגו'. סוטה יא רע"א: "כי אמר אין לי בן ולא הווי ליה בני והכתיב ויולדו לאבשלום שלשה בנים ובת אחת אמר רב יצחק א"ר אבדימי שלא היה לו בן הגון למלכות...". / 18. אקים לי מצבת זאת וגו'. אבל השווה המיוחס לרש"י דה"א יח, ג ד"ה להציב יד. /

שמ"ב יח, 20-30

20 ובשרת ביום אחר. בשורת חשועה אחרת: כי על כן. כי על אשר בן המלך מת* לפיכך לא טובה לך הבשורה הזאת: 22. ולכה אין בשורה מוצאת. אין מיתת שכר בשורה מוצאת היום: 23. ויהי מה. כלומ' ומה בכך אם אין לי שכר: ויעבור. וקדים ית כושי: 29. ראיתי ההמון הגדול. הומים ונעים במלחמה: לשלוח את עבד המלך יואב ואת עבדך. הרי זה מקרא מסורס לשלוח יואב את עבד המלך ואת עבדך לאחר ששלח יואב את עבד המלך זה הרץ אחרי: ואת עבדך. על עצמו היה אומר ולא ידעתי מה היה אחר כך: 30. סב התיצב כה. פנה לצד אחד והתיצב כה ונשמע מה יאמר זה:

---

20. אחר] אחד ה. בשורת] בשורה בה נ' טובה ו. כן] בן המלך ו. כי על אשר... בן] ה' ח. המלך] ח' ד. מת] ח' אד. טובה] טוב ו טובת ד. הזאת] ח' ב. 22. ולכה] ולכך ה. ולך ו. מוצאת] המוצאת ה. בשורה] בשורתא ו נ' היום ג. מוצאת] מצויה גדהזמ נתונה ב מתיבא ו. היום] ח' ג. 23. ויהי] נ' מתורגם לית בשורתא מתיבא ב נ' לית בשורתא מתייבתיו ולו אנכי שקול אם הייתי הורגו הייתי עיני עצמו אלף כסף ונותן לו ולא אשלח יזי כבן המלך שלשה שבטים כנגד שלשה גניבות ה. ויעברו] נ' תרגם יונתן ד נ' את הכושי ו. וקדים] וקדם ג ואקדים ה. 29. ראיתי] נ' את גדה ח' ב. ונעים] ונצבים ה ונועים ונצים ו. את עבד] אל ד. (בין השיטין) ד זה מקרא מסורס... ואת עבדך] ח' בה. ואת עבדך] ח' ד. לאחר] אחר ו. הרץ] רץ ו. זה ה. ואת... עצמו] ח' ד. היה] הוא מ היתה ה. אומר] אומ' ג. אחר] אחרי גדהזמ. כך] כן בגדהזמ. 30. סב] נ' אתה ג. פנה... כה] ח' ב. אחד] אחר גהוזמ. ונשמע] ושמע ה.

---

22. אשר להוספה בה עיין הקדמה עמ' 22. / וקדים ית כושי. ת"י על אתר, וכן רש"י סוכה לט ע"א ד"ה ויעבור את הכושי; רש"י מגילה כא ע"ב ויעבור את הכושי; רש"י נידה סג ע"א ד"ה ויעבור את הכושי; ורש"י פסחים ז ע"ב ד"ה עובר פלורסהיים עמ' 75 מסיבר שזאת הפעם היחידה שמצאנו "עבר את" לכן רש"י מדגיש פרוש זה. / 30. פנה לצד וגו'. עיין רד"ק שלכאורה מצטט את רש"י בלא הזכרת שמו. /

שמ"ב יט, 1-14

שמואל ב פרק יט

1. בני בני. שמונה פעמים אמרו רבותי' שבעה דאפקיה משבעה מדורי גיהנם וחד דאייתיה לעלמא דאחי: 5. לאט את פניו. כריך ית אפוהי כמשפט האבלים: לאט. כמו 'וילט פניו' 'והנה היא לטוה בשלמה': 8. כי אינך יוצא. אם אינך יוצא. 9. וישר' נס. אותם שהיו עם אבשלום: 10. כל העם נדון. נתווכחים זה עם זה: 12. ודבר כל ישר' בא אל המלך. כל זה מדברי השליחות: 14. ולעמשא. שהוא שר הצבא תאמרו הלא בן אחותי אתה:

---

1. שבעה] נ' מדורי גיהנם דאסקיה מינייהו וחד דאסקיה ה. דאפקיה [דאסקיה בגדומ. דאפקיה... דאייתיה] ח' ה. דאייתיה] דאיית' בדו. 5. לאט] ולאט ה. פניו] נ' חרגס יונתן ד. ית] ליה ה. אפוהי] אשחי ז אנפוהי ב. וילט] נ' את ג. פניו] נ' באדרתו דהז. והנה... בשלמה] ח' ב. והנה] הנה גדה. היא] הוא ה. 8. כי אינך... יוצא] ח' ב. אם אינך יוצא] ח' ז (בשוליים) ו. 9. וישר' נס] ח' ב ועם ישראל ד. נס] ח' ד. נתווכחים] מתווכחים בגדהו מתוכח ז. 12. כל] על ג. זה] דבר ז. מדברי] דברי ה. השליחות] שליחותו מ. 14. שהוא] (בשוליים) ה. הצבא] צבא הזמ.

---

1. אמרו רבותי' וגו'. סוטה י ע"ב: "... והמלך לאט את פניו ויזעק המלך קול גדול בני אבשלום אבשלום בני בני הנני תמניא בני למה שבעה דאפקיה משבעה מדורי גיהנם ואידך איכא דאמרי דקריב רישיה לגבי גופיה ואיכא דאמרי דאייתיה לעלמא דאחי. " השווה פדר"א פרק נ"ג/5. כריך ית אפוהי. ת"י על אחר. / כמו וילט פניו. מל"א יט, יד. / והנה היא לוטה בשלמה. שמ"א כא, י. / 8. אם אינך יוצא. והוא אחד מד' לשונות "כי" והרבה יש ברש"י. עיין למשל דבריו בבמ' ה, ב ד"ה ואת כי שטית. /

שמ"ב יט, 18-25

18. וצלחו את הירדן בקעוהו בתריסיהם ועברו: 19. העברה. ספינות המעברות שעוברין בה את רחב הנהר: 21. ראשון לכל בית יוסף. כל ישר' חטאו לך ואני יותר מכולם והנני באחי לבקש מחילה ראשון אם תקבלנו בטוחים כל ישר' שתקבלם ואם לאו כולם יהיו יראים לשוב אליך עוד: 23. היום יומת איש. בתמיה כי היום אני מלך עד עכשיו הייתי סבור לא זלזל בי אדם גדול כזה אלא אם כן נפסקה מלכותי מאת המקום והוא אומ' לו קלל את דוד אבל עכשיו שהוא מתחרט ידעתי כי מלך אני: 25. ולא* עשה רגליו. היא העברת שיער שבין הרגלים: שמפו. גרינון בל':

---

18. בקעוהו] בקעו ב. ועברו] ח' ו. 19. העברה] העברת ה. ספינות] מספינת ז ספינה זמ ספינת ג. בה] בהן ה. את] נ' עבר גדמ. הנהר] הנחל מ נ' בק בלע' ג. 21. ראשון] הראשון ה. חטאו] חוטאים ו. ואני] ואנכי ה. והנני] והנה ז. מחילה] נ' יותר ז. ראשון] ח' מ. כולם יהיו] יהיו גם כולם יהו בהו. 23. יומת] היומת ז. עד עכשיו] כי היום ה היום עכשיו ו. זלזל] קילקל ה. נפסקה] נפסקת ב. מלכותי] מלכות ז מלכותו ב. המקום] הקב"ה ו. כי מלך אני] שאני מלך ג. 25. ולא*] לא* אבגה. עשה] נ' את דה. רגליו] נ' לשון תקון מ.

18. בקעוהו בתריסיהם ועברו. כך מפרשו רד"ק והמיוחס לקרא ולא מצאתי לזה מקור. / 21. כל ישראל חטאו וגו'. שו"ט פ"ג [ג] עמ' 37: "...מהו והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף [כל ישראל נקראו על שם יוסף]. שנאמר אולי יחנך ד' [אלקי צבאות] שארית יוסף (עמוס ה, טו) אמר ליה שמעי לדוד כל ישראל גמלוך רעה, ואני יותר מכלם, וכל ישראל יושבין ומקוין מה חסד אתה עושה עמי, אם קבלת אותי, כל ישראל באין ומשלימין עמך, הוי אומר והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף, כיון שראה דוד כך, החיל לומר מזמור לדוד." / 23. בתמיה. עיין Englander HUCA 14, p. 404, n. 82. / 25. היא העברת שער שבין הרגלים. עיין יבמות קג ע"א: "ת"ש לא עשה רגליו ולא עשה שפמו לישנא מעליא", ועיין רש"י שם: "לא עשה רגליו. לא קצץ צפרני רגליו". עיין פלורסהיים עמ' 76-77 המנסה ליישב את הסתירה על פי דברי מנחם צד 161 ערך רגל; עיין תוספות יבמות מח ע"א ד"ה לא עשה רגליו. / גרינון. Grenon (שפמו=Sa moustache). / שני עדי נוסח לפי קניקוט.

שמ"ב יט, 26-37

26. למה לא הלכת עמי. לצאת מירושלים כשיצאתי: 27. כי פסח עבדך. ואיני יכול לילך ברגליי*. 32. לשלחו. ללותו: 33. כי איש גדול הוא. בעושר: 35. כמה ימי שני חיי. אשר יש לי עוד לחיות: כי אעלה וגו'. הלא מעט הם ומה הננייה לי בכלכולך: 36. האדע בין טוב לרע. בין טעם מאכל טוב ומאכל רע ואמרו רבותינו שטוף בזימה היה לפיכך קפצה עליו זקנה: 37. כמעט יעבר עבדך. הלוויה מועטה יעבר עבדך ללוותך אחר שתעבר את הירדן: הגמולה הזאת. שאינה טובה לי:

---

25. הלכת] הלכה מ. מירושלים] לירושלים ד. 27. לילך] ללכת ב להלוך ה. ברגליי*] ברגליו א. 33. בעושר] עשיר ו. 35. ימי] ח' בז. שני חיי] שני ימי ב. עוד] ח' בגדוזמ. לחיות] ליהיות ז. כי אעלה] נ' עוד כי אעלה ו. וגו'] ח' ד. הלא] והלא וז. הננייה] הנאה בדו נ' יש בדהוזמ. בכלכולך] בליכלוך ה. 36. טעם] ח' מ. ומאכל] ח' ב למאכל גומ. רע] לרע ב. רבותינו... זקנה] (בשוליים) ד. 37. הלוויה] ללויתך ה. מועטה] המועטת מ מועטה... עבדך] ח' ה. הגמולה] המגולה (בשוליים) הגמולה ב. לי] לך ה.

---

36. ואמרו רבותינו וגו'. שבת קנב ע"א: "רבא אמר, ברזילי הגלעדי שטוף בזמה היה, וכל השטוף בזמה זקנה קופצת עליו". /

שמ"ב יט, 38-44

38. עבדך כמהם. בנו היה: 43. כי קרוב המלך אלי. משבטי הוא: אם נשאת. כמו 'משאת' פרס מבית המלך: 44. עשר ידות לי במלך. שאנו עשרה שבטים: וגם בדוד. אע"פ שהוא קרוב לכם ומשבטך הוא אני משוך בו יותר ממך שאני עשר ידות: ומדוע הקלותני. להיות אתה קודם וכי לא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי קודם לכם בא דברינו אליו להשיבו כמו שכת' למעלה 'ודבר כל ישראל בא אל המלך': ויקש דבר איש יהודה. לשון 'התקוששו' נראה והושוה דבר איש יהודה שהראם איגרת ששלח להם דוד 'למה תהיו אחרונים להשיב את* המלך וגו'' כך מפורש באגדה ויש לפרש ויקש לש' קושי וחוזק וכן תירג' יונתן והקיף:

---

43. מבית] בית ה. 44. עשרה] עשרת ב. שבטים] השבטים ב שליטים ה. ומשבטך הוא] ח' מ. שאנו] שאני בגהוזמ. ומדוע] נ' הם ד. לי] ח' גדהוזמ. קודם] וקודם המ. התקוששו] נתקוששו דו. נראה] ונראה ו. ששלח] ח' ד. למה] ולמה ו. אחרונים] אחרי ז. את] * אל אה. ויש לפרש... ותקיף] (בשוליים) ד. קושי וחוזק] ~ בגהוז.

---

38. בני היה. עיין רש"י ירמ' מא, יז ד"ה בגרות כמהם. / 43. כמו משאת. בר' מג, לד. / פרס מבית המלך. ח"י על אתר. / 44. לשון התקוששו. צפניה ב, א. ועיין רש"י שם: "התקוששו. התלקטו והאספו יחד כמו לקשש קש (שמ' ה, יב): וקושו מעשיכם. השוו מעשיכם לדעת קונכם: "שדוקא מסביר בפירוש השני את מה שפירש על פסוקנו. / נראה והשווה דבר איש יהודה וגו'. מד"ש פי"ד [ו] עמ' 89: "...אמר ליה מהו דכתיב ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל (שמ"ב יט, מד) אמר ליה אלו שולחים כתבים אל דוד ואלו מקבלים כתבים מה דוד אומר להם אחי אתם עצמי ובשרי אתם (שם שם)". / למה תהיו. שמ"ב יט, יב. /

שמ"ב כ, 1-8

שמואל ב פרק כ

1. ושם נקרא. נזדמן לשון 'הקדיש קרואיו' 'ויקרא לכל בני המלך' לשון זימון: 4. הזעק לי את איש יהודה. שיהו כאן עד שלשה ימים: ואתה פה עמוד. לסוף שלשת ימים הוי זהיר להיות עומד כאן לפני כי חפץ היה לרדוף אחרי שבע בן בכרי: 5. ויוחר מן המועד. אשכחינהו דפתוח במסכת' כדאית' בסנהדרין: 6. אתה קח את עבדי אדוניך*. אחרי אשר איחר עמשא שר הצבא ולא הביא את צבא יהודה קח אתה את הנמצאים סביבי ורדוף אחריו: והציל עינינו. והציל עצמו לעינינו והרי זה מקרא קצר: 8. מצומדת על מתניו. סמוכה מאד לגופו לרוחב מתניו שלא כדרך חגורי חרב כדי שתהא נוחה ליפול ולא יצטרך להוציאה מתערה:

---

1. ויקרא] נ' אבשלוס מ. בני] שרי ג. 4. שיהו] שיהא ג שיהיו דוזמ. שלשה] שלשת ה. עמוד] עמדי הז. לסוף] * לשון א. שלשת] שלשה ג. להיות] נ' כאן ג. עמוד] לעמוד ד. כי] נ' היה ו. אחרי] אחר ה. 5. ויוחר] וייחר ו. אשכחינהו] נ' לרבנו מ. דפתוח] דפתחו זמ. במסכת] ח' ה. 6. קח] נ' לך ו. אדוניך] * אדוני אב. אשר] ח' ב. את] ח' הז. מן מ. אחריו] ח' ד. עינינו] ח' ה. לעינינו] עצמינו ה. קצר] חסר ד. 8. לרוחב מתניו] ח' ג. נוחה] נוח ז.

1. לשון הקדיש קרואיו. צפניה א, ז, ועיין רש"י שם ד"ה הקדיש קראיו. נראה לי שת"י שם שימש מקור לרש"י, ולא כמו שסבור מאהרשען שם (עמ' 79 הערה 7) שמנחם שמשו כמקור, ועיין גם ת"י כאן. / ויקרא לכל בני המלך. שמ"ב יג, כג. / לשון זימון. ת"י על אחר. / 5. אשכחינהו לרבנו וגו'. סנ' מט ע"א: "ויאמר המלך לעמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים וגו' וילך עמשא להזעיק את יהודה ויוחר וגו' אמר ליה עמשא אכין ורקין דרש אשכחינהו דפתוח להו במסכתא אמר כתיב כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יותר יכול אפילו לדברי תורה ת"ל רק חזק ואמץ אלא ההוא גברא מורד במלכות היה וגו'". ועיין רש"י שם: "אכין ורקין דרש. אשכחן שמצאן שהיו עוסקין במסכת ולא רצה לבטלן כדמפרש ואזיל דאינו מורד במלכות דכתיב רק חזק ואמץ רקין מעוטין שאם בא המלך לבטל דברי תורה אין שומעין לו". /

שמ"ב כ, 8-14

8. והוא יצא. כנגד עמשא: ותפול. החרב מתערה לפי שהיתה חלקה ולטושה ואינה תלויה לצד יריכו אלא לרוחב מתניו וכמעט ששח עצמו לצד הארך נפלה מתערה ואחזה בימינו ולא הכיר עמשא בדבר: 12. כאשר ראה כל הבא עליו ועמד*. כאשר ראה האיש שכל הבא עליו היה עומד: 13. כאשר הוגה. כאשר הומשך כמו* 'הגו סיגים מכסף' וכמו 'הגו רשע לפני שופט': 14. ויעבור בכל שבטי ישראל. שבע בן בכרי לפתוחם שימליכוהו עליהם: וכל הבריס*. לא ידעתי מהו:

---

8. והוא יצא כנגד עמשא [ח' בדוז. ותפול החרב מתערה] ח' בדוז. לפי שהיתה חלקה [ח' ה. לפי] ולפי ו. חלקה ולטושה [ו. לצד] בצד ו. וכמעט [כמעט ז. ששח] שהיטה ג. נפלה] ונפלה ה. בימינו] בשמאלו ב בידו ה. 12. ועמד* [ועמד] * ויעמד א עמד ב ויעמד ה עומד מ. היה עומד] יעמד ה עמד ב. 13. כאשר* [ח' ז. כמו]* כאשר א. סיגים [נ' וג' רשע ב. מכסף] ח' ב. וכמו... שופט] ח' ה. שופט] צדיק ושופט ג. מלך מ. 14. לפתוחם] נ' שבע ג. וכל הבריס] (בשוליים) ב. הבריס* הבריח א.

---

13. כאשר הומשך וגו'. עיין מ"מ 53 ערך גה, ועיין Englander HUCA 6-7, p. 4 וכן Englander, HUCA 11, p. 380, ועיין רש"י צפניה ג, יח ד"ה נוג'; רש"י הושע ה, יג ד"ה ולא יגהה מכס מזור; רש"י ישע' נט, יג ד"ה הבו והגו. / כמו הגו סיגים מכסף. משלי כה, ד, ועיין רש"י שם ד"ה הגו סיגים מכסף. / וכמו הגו רשע לפני שופט. משלי כה, ה, והשווה ר' ישעיה מטראני על אתר. /

שמ"ב כ, 15-18

15. ותעמוד בחיל. ואקפוה משריין ויש פותרון ותעמוד בחל לשון 'חיל וחומה' הפילו החומה החיצונה ונתחזקה לעמוד על ידי הפנימית: 17. האתה יואב. שנ' בד' יושב בשבת תחכמוני': 18. דבר יזברו בראשונה לאמר. היה לך לדבר שלום בראשונה אם שלום יענוך ויפתחו לך לא יש לך להלחם עליהם: שאול ישאלו באבל. אם שאלו בני חילך בשלום העיר הזאת ששמה אבל: וכן התמו. מיד היו בני העיר משלימים עמכם: 19. אנכי שלומי אמוני ישראל. אני מבני העיר ששלמים ונאמנים לישראל ולמלך ומדרש אגדה שרח בת אשר היתה אני השלמתי נאמן לנאמן על ידי נגלה ארונו של יוסף למשה אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי:

---

15. [ואקפוה] ואקיפוהי דוד ואקפה המ. ואקפוה... [בחל] ח' ג. ויש פותרין ותעמוד בחל] ח' ו. [ונתחזקה] נתחזקה ב. [הפנימית] נ' והפנימית קרוייה חיל ו. [18. דבר יזברו] דבר יזבר ג דבר ד. [היה] הנה ה. [לאמר]... [בראשונה] ח' ז. [שלום] שלום ד. [בראשונה] ח' ו. [אם שלום] לאמר בשלום אם ו. [יענוך] תענוך בז יענו לך ד יענוכה ה. [ויפתחו] ופתחה בוז. [יש] היה מ. [בשלום] שלום ו. [עמכם] עליכם ה. [19. העיר] נ' הזאת וז. [ששלמים] שמשלימים ה. [לישראל] ח' ז. [ולמלך] ח' למלך ז. [אני] אנכי ו. [השלמתי] נ' יוסף לאחיו ה. [על] ועל הו. [נגלה] נתגלה ה. [ליעקב] לזקני ו. [כי] עוד ז. [כי יוסף] שיוסף גו. [חי] נ' אני השלמתי יוסף לאחיו ויצו את יוסף לאמר יש מרבתי' אומ' סרח בת אשר היחה ה.

---

15. ואקפוה משריין. ת"י על אתר. / ויש פותרין. עיין רש"י איכה ב, ח ד"ה חל וחומה. (דבריו שם מבוססים על פסחים פו ע"א, עיין רש"י שם ד"ה בר שורה) עיין עוד דברי אחי"ה בערוך ערך בר שורא עמ' קפ"ב המביא פירוש הנמצא אצלנו ברש"י כאן בשמואל בשם רבינו חננאל. / לשון חיל וחומה. איכה ב, ח. / 17. יושב בשבת תחכמוני. שמ"ב כג, ח, עיין רש"י שם ד"ה יושב בשבת תחכמוני, ועיין תנח"ב וירא [יב] עמ' 92: "...כיון שבא יואב אמרה האתה יואב ויאמר אני (שם שם יז) אתה הוא חכם שהכתוב מקלסך יושב בשבת תחכמוני וכו' (שמ"ב כג, ח), ועיין אג"ב כב [ג] עמ' 45 וכן ירושלמי מכות פ"ב, ה"ו ז ע"א. / 18. היה לך לדבר שלום. בב"ר צד, ט עמ' 1182: "...זהו תקרא אשה חכמה מן העיר [וגו'] ויקרב אליה ותאמר האשה האתה יואב (שמ"ב כ, טז; יז) אמרה שמך יואב לומר שאתה אב לישראל ואין אתה אלא קוצר, ולית את לפום שמך, לית את ודוד בני תורה וכן התמו (שם שם יח) עד כאן תמו דברי תורה לא כתיב כי תקרה אל עיר להלחם אליה וקראת אליה לשלחם (דב' כ, י) ואמר לה מאן את וגו'...", וכן קה"ר ט, א [יח] טובה חכמה, מד"ש לב] [ג] עמ' 140, תנח"ב וירא [יב] עמ' 92, ואג"ב כב [ג] עמ' 45. / 19. ומדרש אגדה וגו'. בב"ר צד, ט עמ' 1182: "ויש אומרים שרח בת אשר השלימה עמהן את המניין... אמרת ליה אנכי שלומי אמוני ישראל (שמ"ב כ, יט) אני היא שהשלמתי מניינן של ישראל במצרים, אני היא שהשלמתי נאמן לנאמן, יוסף למשה...". וכן קה"ר שם, מד"ש שם. / על ידי נגלה ארונו של יוסף. לא מצאתי את זה כהמשך למדרש הנ"ל. עיין Ginzberg, Vol. V p. 376, 438 n. / אני הגדתי ליעקב. עיין Ginzberg, Vol. V p. 369, n. 398 ואשר להוספה בה לא מצאתי מקורו. /

שמ"ב כ, 20-22

20. חלילה* חלילה לי. חלילה לי חלילה למלך: 21. נשא ידו במלך בדוד. במלך אפי' אינו דוד חייב הוא מיתה או בדוד שהוא תלמיד* חכם אפילו אינו מלך חייב הוא מיתה וכל שכן במלך דוד כך נדרש במדרש קהלת: 22. ותבא האשה אל כל העם בחכמתה. שנינו בתוספתא אמרה להם הואיל והוא נהרג והן נהרגין תנוהו להם אם היה יכול להנצל כגון שהוא* מפנים ואתם מבחוץ ואתם בסכנה והוא יכול להמלט אין דוחין נפש מפני נפש להורגו בשביל הצלתכם אבל עכשיו שגם הוא יהרג עמכם ימות לבדו ואל תמותו עמו שמ' אומר כך אמרה להם מורד במלכות חייב* מיתה:

---

20. חלילה* נ' חלילה א' נ' לי ד. לי¹ ח' בדוד. חלילה⁴ ח' חלילה ג. לי¹... חלילה⁴ ח' ד. חלילה² לי חלילה⁴ ח' ה. 21. בדוד דוד גדהמ. במלך²... קהלת (בשוליים) ד. הוא ח' וזמ. בדוד... מיתה ח' ב. תלמיד* תלמידי א מתלמידי חכמים ו. אפילו ח' ה ואפילו ו. אינו ח' ואינו ה. הוא² ח' גומ. דוד דוד שהוא מלך ה. 22. האשה ח' ב. העם העבד ה. בתוספתא נ' (בשוליים) אמרה להם ד"א ואתם(?) ד. לכם להם בגהו. להנצל להמלט ב להציל ה. שהוא* שהיו א. ואתם ואתה ה. בסכנה נהרגין ד. והוא הוא ז. דוחין דוחפין ב. הוא זה ו. יהרג נהרג ה. עמכם נ' הואיל ונהרסו החומה ואין כח להמלט מוטב מ' נ' והם נהרגים תנהו להם ה. ימות נ' הוא בגהו. במלכות נ' בית דוד מ' נ' דוד בז. חייב* וחייב א.

---

20. חלילה* לי חלילה למלך. בב"ר שם עמ' 1183: "חלילה חלילה שתי פעמים, חלילה לדוד חלילה יואב חלילה למלכותו", וכן קה"ר שם ומד"ש שם. / 21. כך נדרש במדרש קהלת. אבל אצלנו שם כתוב: "נשא ידו במלך בדוד במלך זה מלך מלכי המלכים הקב"ה ואחר כך בדוד. זה דוד מלך ישראל. ועיין בב"ר שם עמ' 1183: "נשא ידו במלך בדוד (שם שם כא) אם במלך למה בדוד ואם בדוד למה במלך. אלא אמר רבי עזריה בשם רבי יהודה בר סימון כל המעמיד פניו במלך כאילו העמיד פניו בח"ח, כל שכן במלך ותלמיד חכם", וכן מד"ש שם עמ' 141. / 22. שנינו בתוספתא וגו'. תוספתא תרומות ספ"ז עמ' 39: "סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותם ואם לאו הרי אנו נהרוג את כלם יהרגו כולם ולא ימסרו נפש אחת מישראל ואם ייחדוהו להם כגון שיחדוהו לשבע בו בכרי יתנוהו להם ואל יהרגו כולם אמר ר' יהודה במה דברים אמורים בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ אבל הוא והם מבפנים הואיל והוא נהרג והן נהרגין יתנוהו להם ואל יהרגו כולן כגון שהוא אומר ותבוא האשה אל כל העם בחכמתה אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם ואל תיהרגו כלכם ר' שמעון אומר כך אמרה להם המורד במלכות בית דוד חייב מיתה." וכן בב"ר שם, עיין ירושלמי תרומות פ"ח, ה"ד מז ע"א, ועיין רש"י קהלת ט, יח ד"ה טובה חכמה מכלי קרב. /

שמ"ב כ, 23-26

23. ויואב אל כל הצבא. אע"פ שא' דוד אל עמשא כי שר צבא אשימך תחת יואב עכשיו שמת עמשא לא זו יואב ממקומו על ידי יואב הוזקק לימנות את חבריו: 26. עירא היאוי. חרג' יונתן עירא דמן תקוע וכן הוא קרוי בספר* 'זה עירא בו עיקש התקועי' ויאירי נקרא ע"ש ששנינו במנחות תקוע אלפא לשמן ששמן זית מצוי שם ששמנו מדליקין נרות: היה כהן לדוד. היה נותן לו כל מתנות כהונה שלו כך אמרו רבותינו ופשוטו של מקרא עשאו שר ושופט:

---

23. אל] על ג. צבא] הצבא ד. עכשיו] ח' ז. על] ועל בגדהוזמ. את] עם ב. 26. עירא] נ' יאיראה מ. תקוע] תקועי ד. הוא] ח' זמ. זה] הזה דהמ. עירא] עירה ה. התקועי] התקוע ג. בספר] * ספר א. ע"ש] שם ה. אלפא] אלפיו ה. נ' העל ז. שם] לשם גדם. שם ששמנו] ח' ה. נרות] הנרות המ. היה לו] ~ בגדהוזמ. שעשו] שעשאו ז.

---

26. עירא זמן תקוע. ת"י על אחר. / וכן קרוי בספר זה. שמ"ב כג, כו. / ויאירי נקרא. הפרוש לכאורה מבוסס על משחק מלים יארי/אור/שמן. ששנינו במנחות. מנחות פה ע"ב: "וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה מאי שנא תקועה אמו רבי יוחנן מתוך שרגילין בשמן זית חכמה מצוייה בהן." ועיין רש"י פסחים נג ע"א ד"ה תקוע, וכן רש"י שמ"ב יד, ב ד"ה וישלח יואב תקועה והערה שם. / היה לו נותן כל מתנות כהונה שלו וגו'. ערובין סג ע"א: "אמר רב אבא בר זבדא כל הנותן מתנותיו לכהן אחד מביא רעב לעולם שנאמר עירא היאירי היה כהן לדוד. לדוד דהיה כאן לכו"ע לא אלא שהיה משגר לו מתנותיו וכתוב בתריה ויהי רעב בימי דוד." / ופשוטו של מקרא עשאו שר ושופט. ת"י על אחר, וכן רש"י שמ"ב ח, יח ע"ש; עיין תוספות עירובין סג ע"א ד"ה כל, ועיין עוד פלורסהיים עמ' 79-80. /

שמ"ב כא, 1

שמואל ב פרק כא

1. אל שאול. על עון שאול שנקבר פתאום ובהחבא שגנבוהו אנשי יבש וקברוהו ולא נספד לפי כבודו: ואל בית הדמים. שהרג נוב עיר הכהנים: על* אשר המית את הגבעונים. כשהרג נוב עיר הכהנים המית מהם שבעה שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופר כך מפורש בתלמוד ירושלמי בסנהדרין ורבותנו אמרו מתוך שהרג את הכהנים שהיו מספיקים להם מים ומזון העלה עליו כאילו המיתם ואל תתמה שהק' היה תובע כבודו ותובע סורחנו שכן כת' 'אשר משפטו פעלו' כאשר משפטו שם פעלו כן שנינו ביבמות:

---

1. על אל גדז. שאול* ח' ג. פתאום ח' ג. שגנבוהו עד שגנבוהו ד. יבש נ' גלעד גמ. ולא לא ד. ולא נספד ח' ה. כבודו נ' בלא הספד ה. על* ועל אגדהו ואל ב. המית הרג ג. ושני שני ה. מים נ' וחזן ו. ושמש וחזן ~ מ. בסנהדרין במסכת סנהדרין ד. את נ' נוב עיר ר. מים ומזון מזון דמ"ה ומזון ז. עליו נ' הכתוב ומ. המיתם הרגם ד. תתמה נ' שהרי ומ. שהק' היה שהיה הקב"ה גדהו שהיה ב. תובע [תובעו ה. ותובע] ותובעם ז תובע ב. סורחנו סרחונן ב. אשר [אשר ו. משפטו] משפטיד ה נ' שם ו. כאשר באשר בגזמ. כאשר... פעלו* ח' הו. שנינו שנויה ז.

---

1. שנקבר פתאום וגו'. לא מצאתי לזה מקור, ועיין פדר"א פי"ז עמ' נה: "...מיד עמד דוד לפני הקב"ה והתפלל ואמר לו על שאות [...] אמר לו, אתה בארץ והוא בחוצה לארץ מיד עמד דוד ולקח את כל חכמי ישראל וגדוליהם ועברו את הירדן ובאו ליבש גלעד ומצא את עצמו שאול ויהונתן שלא שלטה בהם רמה... ולקח את עצמותם ונתתם בארון ועברו את עצמות שאול ויהונתן בנו... ויעשו כל אשר צוה המלך (שמ"ב כא, יד)...". / ולא נספד לפי כבודו. יבמות עח ע"ב: "ושאל לו במשפט האורים לפני ד' ויאמר ד' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית הגבעונים אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמים על אשר המית הגבעונים וכי היכן מצינו בשאול שהמית בגבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגו", וכן במד"ר ח, ד ועיין מד"ש כח [ה] עמ' 132-133, וירושלמי קידושין פ"ד, ה"א מב ע"ב. / שהרג נוב עיר הכהנים. עיין הערה הקודמת. / כך מפורש בירושלמי. ירושלמי סנ' פ"ו, ה"ז כט ע"א: "שלח דוד וקראו אמר להם מה לכם ולבית שאול אמרו לו על ידי שהמית ממנו שבעה אנשים שני חוטבי עצים ושני שואבי מים וסופר וחזן ושמש". וכן ירושלמי קיד פ"ד; ה"א מב ע"ב. / ורבותינו אמרו... שנינו ביבמות. עיין לעיל הערה 1. /

שמ"ב כא, 2-4

2. ויאמר אליהם. דברי ריצוי שיעברו על מדותם וימחלו לשאול ולביתו: והגבעונים לא מבני ישראל המה. כלומ' והם קראו בעצמם מדת אכזריות שאינן מזרעו של אברהם ואינן ראויין לדבק בישראל ולכך גזר עליהם דוד שלא יבואו בקהל אומ' שלשה סימנין יש באומה זו רחמנים ובוישנים וגמלי חסדים מי* שיש בהם שלשה סימנים הללו ראוי לדבק בהן כו': נשבעו להם. בימי יהושע כשנתנום חוטבי עצים ושואבי מים למזבח: בקנאתו לבני ישראל. בתחו לבו לנקות ולטהר את בני ישראל ולעשות צרכיהם בקש להורגם וקנאה זו לטובה כמו 'המקנא אתה לי' וכו' 'בקנאתי לד' דיהוא' זהו פשוטו ולפי מדרשו לא אמר להרוג אלא את הכנהים וקנאה זו האמורה כאן אינה לטובה כי אם לרעה שידע שלא תמשך מלכותו מיום שלא שמר מצות הקב"ה בעמלק ומאז נתקנא בהם: 3. וברכו את נחלת ד'. התפללו עליהם:

---

2. אליהם] להם בד. דברי] ח' ד. מדותם] מדותיהם אבד. וימחלו] וימחול ה. ולביתו] לביתו ג. כלומ' והם] להם ב. וכך ב. והם] הם גז. מדת] מידתו ה. של] שלו ה. אברהם נ' אבינו גהמ. ואינן] ואין ג. ולכך] לכך דו. אומ' ח' ו. * מי שיש בהם שלשה סימנים] * (בשוליים) א. בהם] בו בגהוזמ. הללו] ח' ד. ראויין] ראויין ד. בהן] בו מ. נשבעו] נ' כי לא נשבעו ה. למזבח] לעדה ב. בקנאתו... את ישראל] ח' ה. בתתו] לתתו ז. לבו] לב בדוז. בני] ח' בדוזמ. וקנאה זו... אתה לי] ח' ג. וקנאה זו... דיהוא] ח' ד. וקנאה זו... נתקנא בהם] ח' ד. בקנאתי] בקנאו בג בקנאת ה. זהו] זה מ. אמר] צוה ג. אלא] את ג. אינה] אלא אינה ה. לא ו. שלא] נ' ידעו ה. תמשך] תשמר ו. שמר] נ' את בהו.

---

2. כלומ' והם הראו וגו'. יבמות עט ע"א: "... שלשה סימנים יש באומה זו הרחמנים והביישנים וגומלי חסדים רחמנים דכתיב ונתן לך רחמים ורחמך והרבך ביישנים דכתיב בעבור תהיה יראתו על פניכם גומלי חסדים דכתיב למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו' כל שיש בו שלשה סימנים הללו ראוי להדבק באומה זו." ; עיין במד"ר ח, ד; ירושלמי קידושין שם; ומד"ש כח [ז] עמ' 134; שו"ט פ"א [י] עמ' 10. / בימי יהושע. יהושע ט, טו-כא. / כמו המקנא אתה לי. במ' יא, כט. / וכן בקנאו לד' דיהוא. מל"ב י, טו. / ולפי מדרשו. עיין לעיל הערה 1. / לא אמר להרוג אלא את הכהנים. ז"א שקנאתו לרעה היא בהריגת הכהנים. /

שמ"ב כא, 4-7

4. אין לנו כסף וזהב עם שאול. כי אם נפשות ביקש לפייסם בממון ולא רצו אמ' שמא הם מתביישים זה מזה הלך ופייס כל אחד ואחד לעצמו ולא נתפייסו לכך כתי' אין ליי' כסף וזהב וגו' לשון יחיד זו ראיתי בתלמוד ירושלמי: ואין לנו איש להמית. בכל שאר בני ישר' שלא חטאו לנו: 5. ואשר דמה לנו נשמדנו. אשר אמר בלבו שנשמדנו על ידו מהתיצב וגו' שחשב להשמידנו: דמה לנו. חשב עלינו: 6. והוקענום. תלייה: לד'. לשמו של מקום להודיע משפטו: בחיר ד'. בת קול יצאה ואמרה בחיר ד':

---

4. לנו] להם ד. עם] על דו. נפשות] עשות ה. לפייסם] לפניהם ה. ולא רצו] (בשוליים) ד. אמ'] מארצו ד. הם] ח' ב. מזה] נ' זו ראיתי בתלמוד ירושלמי דו. לעצמו] בפני עצמו ב. ולא נתפייסו] ח' ג. ליי' * לו אהו לנו ג. וגו'] ח' בג. איש להמית] ו. שאר] כבר ה. בני] שבטי ג. שלא] לא ה. 5. נשמדנו] השמידנו ג. נ' עלינו ה. אשר אמר... להשמידנו] ח' ה. אמר] דימה ו. דמה לנו... להשמידנו] ח' ה. לנו] עלינו ו. עלינו] נ' להשמידנו מ. 6. של מקום] ח' ב. בחיר ד'] ח' ב נ' יצתה ב. בת קול... בחיר ד'] ח' גז. יצאה] יצתה ד יוצאה ה יוצאת ו.

---

4. לכך כתי' אין ליי' כתיב: ליי' קרי: לנו. / זו ראיתי בתלמוד ירושלמי. ירושלמי קיד' פ"ד, ה"ז מב ע"ב: "...אמר לון מה אתון בעו כדון. אמרו ליה יותן לנו שבעה אנשים מבניו הוקענום לד' בגבעת שאול בחיר ד'. אמר לון ומה הנזיה לכוון ואינון מתקטליון. סבו לכוון כסף ודהב והוון אמרין אין לנו כסף עם שאול ועם ביתו. אמר דילמא דאינון בהתין פלגון מן פלג נסב כל חד מינהון והוה מפייס ליה קומי גרמיה והוה אמר ליה מה הנזיה אית לד' דאינון מתקטליון סב לד' דהב וכסף והוא אמר אין לנו כסף עם שאול ועם ביתו.", וכן ירושלמי סנ' פ"ו, ה"ז כט ע"א, ועיין מר"א עמ' 165-166, ובמד"ר שם. / בכל שאר בני ישר' וגו'. ועיין רש"י יבמות עט ע"א ד"ה אין לנו. / 6. תלייה. סנ' לד ע"ב: "מנין להוקעה שהיא תלייה דכתיב והוקענון לד' בגבעת שאול בחיר ד'". עיין רש"י במ' כה, ד ד"ה והוקע, ועיין עוד פלורסהיים עמ' 81-82. / בת קול יצאה וגו'. ברכות יב ע"ב: "... והוקענום לד' בגבעת שאול בחיר ד' יצתה בת קול ואמרה בחיר ד'." עיין רש"י שם ד"ה והוקענום, ועיין במד"ר שם. /

שמ"ב כא, 7-9

7. ויחמול המלך. בקש רחמים שלא יקטלנו ארון שהעבירם לפני הארון כל שארון קולטו למיתה: 8. בני מיכל אשר ילדה לעדריאל. וכי מיכל נתנה לו והלא מרב נתנה לו אלא מרב ילדה ומיכל גידלה והמגדל יתום ויתומה בבתו נקרא על שמו: 9. בתחילת* קציר. בימי ניסן:

---

7. ארון] הארון וזמ. הארון] נ' יצתה בת קול ואמרה בחיר ד' ז. כל] וכל ו. שארון] שהארון בגהזמ. קולטו] קולט ב. למיתה] נ' יש לומר על פי נתן הנביא המכירום] העבירם ו] לפני הארון הו. 8. מיכל] נ' בת שאול מ. נתנה] ילדה מ. לעדריאל] ח' ג' נ' ואת חמשת בני מיכל וגו' ואם תאמ' והכת' ולמיכל בת שאול לא היתה לה ולד נ' כי בהאי פיר' טעות סופר הוא כי ראיתי בסנהדרין בפר' כהן גדול דן וכו' ואו' לשם בפנים אחר ופי לעדריאל נתנה והלא לפלטי בן לייש נתנה דכתי ושאול נתנה את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן לייש וגו' אלא מקיש קידושי מירב לעזריאל לקידושי מיכל לפלטי בן לייש מה קידושי מיכל לפלטי בעבירה אף קידושי מירב לעזריאל בעבירה זהו מילתיה דר' יוסי דקסבר דמיכל אחר מיתת מירב נשאה דוד ובהיתר נשא דוד מיכל והכת' מוכיח כן והיא נתנה לעדריאל וגו' אחרי שהייתה נשואה לדוד נתנה לעזריאל ואילו קידושי בעברה כן ועל ידי שנאה שהיה שאול שונא דוד עשה כן ור' יהושע בן קרחה למ? והכת' ואת חמשת בני מיכל אמ' לה מירב ילדה ומיכל גדלה לפיכך נקראו על שמה ללמד שכל המגדל וכו' וכי מיכל נתנה לו והלא מירב נתנה לו אלא מירב ילדה ומיכל גדלה והמגדל יתום ויתומה ביתו נקרא על שמו ה. נתנה?] ילדה ומ. לו] ח' בוזמ. נתנה?] ילדה ומ. ילדה] נתנה (בשוליים) ילדה ז. וכי מיכל... מירב ילדה] ח' ה. גידלה] נ' לפיכך נקראו המ' נ' ללמד שכל ב. והמגדל] וכל המגדל ז. שכל המגדל בה שהמגדל מ. יתום] נ' ואלמנה ז. שמו] נ' ואני שמעיה מצאתי כן בתלמוד ירוש' וית חמשא בני מרב דרביאית מיכל בת שאול ב. 9. בתחילת]* מתחילת* אבגוד.

7. בקש רחמים וגו'. יבמות עט ע"א: "...מאי שנא הני רב הונא העבירום לפני ארון כל שארון קולטו למיתה כל שאין ארון קולטו לחיים.", וכו' במד"ר שם. / 8. וכי מיכל נתנה לו וגו'. סנ' יט עב: "והכתיב את חמשת בני מיכל בת שאול אמר לך רבי יהושע וכי מיכל ילדה והלא מירב ילדה ומיכל גידלה לפיכך נקראו על שמה ללמד שכל המגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו." עיין תוספתא סוטה יא, ח עמ' 316, ועיין ת"י על אתר. באשר להוספות בכת"י ה' וב עיין הקדמה עמ' 23. /

∞ עד נוסח אחד לפי דה רוסי

שמ"ב כא, 10-14

10. עד נתך מים. בימות הגשמים בתשרי שלא נתנו לקבורה והלא כתיב 'לא תלין נבלתו' אלא אמרו מוטב תעקר אות מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברים ושבים אומ' מה טיבו של אילו אומ' להם בני מלכים הם ומה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים אמרו אין לך אומה ראויה לדבק בה כאומה זו: 12. ויקח את עצמות שאול. שנ' לו עליהם 'אל שאול' שלא נספד כהלכה: 13. ויאספו את עצמות. שבעת המוקעים כאו: 14. כל אשר צוה המלך. להספיד עליהם בכל ערי ישר':

---

10. מים] המים ז. נתנו] נתנה ד. נבלתו] נ' על העץ ב. תעקר] שתעקר ו. אות] נ' אחת גמ אומ' ח' ג. בני] מבני מ. הם] היו ד. ומה עשו] ח' ד. פשטו] ופשטו ד. אומה ראוי] ח' ו. ראויה] ח' ג. 12. שנ'] שלא נא' ה. שנטלו ד. שנא'... שאול] ח' ו. אל... כהלכה] ח' ד. עליהם] נ' בכל ערי ישראל ד. 13. ויאספו... כאו] ח' ד. 14. כל] כן ד בכל ו. להספיד] נ' מפני שלא נספד כהלכה ד. עליהם בכל ערי ישראל] ח' ד. ערי] גבול ז.

10. בימות הגשמים בתשרי. עיין ירושלמי קיד' פ"ד ה"א מב ע"ב: "מלמד שהיו תלויין משה עשר בניסן עד שבעה עשר במרחשון", וכן ירושלמי סנ' שם. / שלא נתנו לקבורה. וכן רש"י יבמות עט ע"א ד"ה עד ימות הגשמים. / והלא לקבורה. וכן רש"י יבמות עט ע"א ד"ה עד ימות הגשמים. / והלא כתיב וגו'. יבמות עט ע"א: "...והא כתיב לא תלין נבלתו על העץ (דב' כא, כב) אמר ר' יוחנן משום רבי שמעון בן יהוודק מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברים ושבים אומרים מה טיבו של אלו הללו בני מלכים הם ומה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים אמרו אין לך אומה שראויה להדבק בה כזו וגו'." / 12. שנ' לו עליהם וגו'. עיין לעיל פסוק 1. / 14. להספיד עליהם בכל ערי ישר'. עיין פרד"א פל"ג עמ' נה: "ויעשו כל אשר צוה המלך (שמ"ב כא, יד) מה צוה המלך להיות מעבירין את ארונו של שאול בכל גבול ישראל בכל שבט ושבט וגו'." /

שמ"ב כא, 16-17

16. ומשקל קינו. הוא כמין תיק שבראש בית יד הרומח שקורין ארישטוייל ועשוי ככובע ויש דוגמתו בזבחים רמוני המעיל למה הן דומין כמין קינאות שבראשי קולסות של חינוקות הילמש: והוא חגור. חגורה חדשה ושמעתי שאותו היום נתחנך ללבוש כלי מלחמה ודרך המחונכים לעשות נצחון וגבורה ביום חינוכם לקנות שם לכך 'ויאמר להכות את דוד': 17. ויעזר לו. שעזרו בתפלה כדאיתא בחלק: ותהי עוד המלחמה. כבר קדמה זו לכולן ולא מנאה כאן אלא לצרף מיתת ארבעת בני ערפה:

---

16. כמין] כמו גומ. בית יד] ד. ארישטוייל] נ' בלע"ז מ. ככובע] כובע ז. המעיל] מעיל ד. קינאות] קולסות מ. שבראשי] נ' התינוקות מ. קולסות] קולסות ד. של חינוקות] ח' מ. הימלש] נ' בלע"ז מ. והוא] והיא ז. חגורה] ח' ב. דו. ושמעתי] שמעתי גד. ללבוש] לבוש ה' נ' הבגדים למלחמה ג. וגבורה] נ' לעשות ז. שם] להם שם ה. 17. לו] נ' אבישי ז. שעזרו] שעזר לו ו. עזרו ה. 18. ארבעת] ארבעה בגדוזמ ח' ה. ערפה] נ' וישבי בנוב אשר בילידי הרפה אמרו רבותי הרפה ואת הייתה ערפה וארבעה ילדים האלה וישבי וסף וגוליית ואיש מדון כל אילו ארבעה גיבורים ונפלו לפני דוד ואנשיו בני ערפה וכולם ה.

---

16. ויש דוגמתו בזבחים. זבחים פח ע"ב: "ועושה אותן כמין רימונים שלא פיתחו פיהן וכמין קונאות של קנסות שבראשי תינוקות." עיין רש"י שם: "וכמין קונאות בוטונש עושיין כמין תיק של נחשת שעושיין [בסוף] בית יד הרומח שקורין ארישטוייל לשון (שמ"ב כא, טז) ומשקל קינו דישבי בנוב והתינוקות תולין אותו בראשי כובדי נצרים שעושיין אותו למלחמה שקורים הילמש; ועיין פלורסהיים עמ' 83-84. / ארישטוייל. käin (Les poids de son käin Arestojjl lance qu'on appelle käin). (Il a la forme d'un bonnet' on trouve un objet semblable dans le Talmud (Zebahim): les pommeaux du Meil ressemblent à ces bonnets que portent les petits enfants et qui se nomment: Heajjilmes (Heaume = קסדה) עיין לעיל (קסדה = Heajjilmes זה תרגום רש"י זבחים פח ע"ב עיין לעיל (קסדה = Heajjilmes חגורה חדשה. ת"י על אתר. / ושמעתי. לא מצאתי מקורו, וכן המיוחס לרי"ק, ור' ישעיה דטראני, ועיין פלורסהיים עמ' 84. / 17. כדאיתא בחלק. סנ' צה ע"א: "ויעזור לו אבישי בן צרויה אמר רב יהודה אמר רב שעזרו בתפילה. / 18. לצרף מיתת ארבעת בני ערפה. עיין סוטה מב ע"ב: "כתיב הרפה (שמ"ב כא, יח) וכתיב ערפה (רות א, ד) רב ושמואל חד אמר הרפה שמה ולמה נקרא שמה ערפה שהכל עורפין אותה מאחריה וחד אמר ערפה שמה ולמה נקרא הרפה שהכל דשין אותה כהריות". ועיין רש"י שם ד"ה כתיב ערפה. /

שמ"ב כא, 19-20

19. אלחנן. דוד: בן יערי אורגים. שהיו משפחתו אורגי פרוכת למקדש הקרוי יער: כמנור אורגים. כאכסו דגרדאי אישובלא תבא אריגה ותעמוד כנגד אריגה: 20. איש מדון. כתרגומו גבר דמשחן שאין משורשי התיבה אלא מ"ם דלת כמו משאון שין אלף ומהמון הי מס ובדברי הימים כת' איש מידה כלומ' גבוה שאומדין כמה מדתו: שש ושש וגו'. פירושו רבותי' בבכורות שהוצרך לומ' עשרים וארבע שלא תאמר אצבעות שתי ידו אינן אלא שש ואצבעות רגליו אינן אלא שש לכך נאמר עשרים וארבע שלא תאמר ואם כתב עשרים וארבע ולא אמר שש ושש הייתי אומ' שבעה באחת וחמשה באחת ומהו מספר שכולן היו נספרות בסדר האצבעות בגב היד:

---

19. דוד] בן דודו ה. אלחנן. דוד] ח' ו. בן יערי] אלחנן בן יערי ו. שהיו] שהיה ז. משפחתו] ממשפחת ה. כאכסו] כסאסי ב. דגרדאי] דגרדאין מ נ' הקרוי מ. אישובלא] נ' בלע"ז מ. אריגה] ארוגה ה. אורגיא ו אריגה] ארגא ו. 20. כתרגומו גבר] ה. דמשחן] ח' ה דמשחן ד. משורשי] עיקר מ. כמו] כגון ו. ומהמון] להמון ג. גבוה] נ' מאד בגדהוזמ. מדתו] ח' ו. וגו'] ח' ד. שלא] ולא ד. תאמר] אמ' נ' שש שלאח אמר ד. אלא] של ד אלא של ה. שלא תאמר] ח' בהוזמ ואילו אמ' ג ולא אמ' שש ד. וארבע ולא אמר] ח' ג. ושש] ושש ז. וחמשה] וחמש ד. ומהו] מהו ד. היו] ח' ד.

---

19. אלחנן דוד. רות רבה ב, ב: "אלחנן זה דוד שחננו הקב"ה בן יערי בן שהיה גדל ביער אורגים שעסק בפרוכת וגו'." / שהיו משפחתו אורגי פרוכת למקדש. עיין הערה קודמת, ועיין ת"י על אתר. / כאכסן דגרדאי. ת"י על אתר. / אישלובא. (כמנור אורגים = Esoble (Comme tisserands l'ensouple des. 20. כתרגומו. ת"י על אתר. / שאין עיקר התיבה אלא מס דלת וגו'. עיין Englander, HUCA 11, p. 381. / כמו משאון. תה' סה, ח. / ומהמון. בר' יז, ד. / ובדברי הימים. דב"א כ, ו. / פירושו רבותינו בבכורות. בכורות מה ע"ב: "אמר רבה מה לי דכתיב שש ושש עשרים וארבע מספר צרכי דאי כתב רחמנא שש ושש הוה אמינא שית דידיה ושית דכרעיה כתב עשרים וארבע ואי כתב עשרים וארבע הוה אמינא הוא חמש מהאי גיסא ושבע מהאי גיסא כתב שש ושש מספר בנספרת ע"ג היד."

שמ"ב כב, 1

שמואל ב פרק כב

1. ביום הציל ד' אותו. לעת זקנתו לאחר שעברו עליו כל צרותיו ונצל מכולם: ומכף שאול. והלא שאול בכלל היה אלא שהיה אויבו ורודפו מכולם כיוצא בו 'תשעה עשר איש ועשאל כיוצ' בו 'לכו וראו את הארץ ואת יריחו' כיוצא בו 'והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה'.

---

1. עליו [ח' ה. ונצל] ניצול בהו וניצל ד ונוצל גמ. והלא שאול... מכולם [ח' ה. ורודפו] נ' יוחר גו. ומכף שאול] נ' כיוצא בו לכו וראו את הארץ ואת יריחו ה. כיוצא בו תשעה עשר איש... יריחו] ח' ה. והלא שאול] ח' ג. בכלל היה] בכלל היתה ז. ועשאל] נ' והלא עשאל בכלל היה ולמה יצא אלא שהיה קשה כנגד כולן ד. כיוצא בו תשעה עשר... נשים] ח' ז. לכו וראו] וראו ג לכו ראו ו. יריחו] נ' והלא יריחו בכלל היה ולמה יצאת אלא שהיתה על הספר ד. רבות] ח' דז. פרעה] נ' והלא בת פרעה בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיה מחבבה כנגד כולן אף כאן מכף כל אויביו ומכף שאול ד.

בהערות לפרק הזה כשמצאתי לנכון ציינתי לכל כ"ד כתי"י ולכתי"י של הפטרות עיין בהקדמה. לטבלה המשווה את דברי רש"י כאן לדבריו בפרק המקביל תהילים פרק יח עיין בנספחות: 1. לעת זקנתו. לא שד' הציל אותו מכף כל אויביו ביום אחד, ולא שהיה שר את השירה בכל יום שד' הציל אותו אלא לעת זקנתו שר על כל הצרות שעברו עליו. אבל השווה רש"י תה' ז, א ד"ה שגיון לדוד. / והלא שאול בכלל היה וגו'. ספרי עקב פנ"ב (כב) עמ' 118-119: "פחדכם ומוראכם... אל תאמר שלא היו אנשי יריחו גדולים וקשים והלא כבר נאמר וישלח יהושע בו נון מן השיטים שני אנשים מרגלים חרש לאמר לכו וראו את הארץ ואת יריחו (יהושע, ב, א) יריחו בכלל היתה ולמה יצאת מלמד שהיתה קשה כנגד כולם כיוצא בו אתה אומר וישלח אותם משה אקף למטה לצבא אותם ואת פינחס. פינחס בכלל היה ולמה יצא מלמד ששקול כנגד כולם כיוצא בו אתה אומר אז ישיר משה ובני ישראל משה בכלל היה ולמה יצא שהיה שקול כנגד כולם. כיוצא בו אתה אומר וידבר דוד לדי את דברי השירה הזאת וגו' שאול בכלל היה ולמה יצא מלמד שהיה שקול כנגד כולם כיוצא בו אתה אומר ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל (שמ"ב ב, ל) עשהאל בכלל היה ולמה יצא מלמד שהיה קשה כנגד כולם כיוצא בו אתה אומר והמלך שלמה אהב נשים נכריות וגו' (מל"א יא, א) את בת פרעה בת פרעה בכלל היתה ולמה יצאת מלמד שהיה מחבבה יותר מכולם ולכפי חטא שהחטיאה אותו יותר מכולן" עיין מר"א מידה כד עמ' 35; ספרי במדבר פקנ"ז עמ' 210, הערה 8; ספרי דברים פנ"ב עמ' 118 הערות 7-15, עמ' 119 הערות 1-6; עיין רש"י שמ"ב ב, ל ד"ה תשעה עשר איש ועשהאל; רש"י יהושע ב, א ד"ה את הארץ ואת יריחו; רש"י מל"א יא, א ד"ה ואת בת פרעה; ורש"י זכריה ט, א ד"ה וכל שבטי ישראל. /

שמ"ב כב, 2-3

2. סלעי ומצודתי. לש' חוזק הם סלע כמשמעו מצודה היא מצודת יערים שקורין פלישייר ועל שם נס שעשה לו בסלע המחלקות ובמצדות בחורשה: ומפלטי לי. מפלטי עם צבא ישראל במלחמה ופעמים שהוא מפלט לי כשאני לבדי כגון מן ישבי* בנוב: 3. צורי. לשון סלע: אחסה. לשון כיסוי שהסלע מחסה לעוברי דרכים מן המטר והרוחות אבריימנט בל': ומנוסי. שהייתי נס אליו לעזרה: משגבי. סומכני:

---

2. כמשמעו] כמשמע ג משמעו ה. מצודת] מצודה וז. מצודה היא מצודת] מצודתי כמצודת ה. שעשה] שנעשה בגדהוּזמ. לי] נ' הוא ד. ישבי*] יושבי בגהומ. בנוב] נוב ז. 3. סלע] סלעים ב. אחסה לשון כיסוי] ח' מ. דרכים] דרך בזמ. המטר] נ' ומן ג. והרוחות] הרוחות ג. בל'] ח' ב. אליו] ח' ד נ' כשהיה לי צרה מיד הייתי נס אליו לעזרה ה. לעזרה] נ' אחסה. לשון כיסוי שהייתי מתכסה לעזרה מ.

---

2. סלע כמשמעו. עיין דונש עמ' 19-20, ומ"מ צד 127 ערך סלע. / מצודת היערים. עיין תה' יח, ג ד"ה מצודתי; רש"י שופ' ו, ב ד"ה מצדות; רש"י שופ' ו, ב ד"ה מצדות; רש"י שופ' ט, מו ד"ה צריח. / פלישייר. Pljsdeç (מקלטי = Mon asile). / ועל שם נס שעשה לו בסלע המחלקות וגו'. שמ"א כג, יד-כח. שו"ט פי"ח [ז] עמ' 138: "ומה ראה דוד לקלס בסלע על שם שנעשה לו נס בסלע שני ויהי דוד נחפז ללכת ר' אבא אומר הקיפו אותו כעטרה הזו ור' ינאי אומר כקולסים הזה שהוא נחפז ללכת כיון שראה דוד עצמו מצומצם ביד שאול אמר על חנם משח אותי שמואל...". / ישבי בנוב. רש"י מפרש כי פעמים שדי מפלט לו (לדוד) לבדו, ובחר מקרה ישבי בנוב. (שמ"ב כא, טז, יז). ואם תשאל למה לא בחר מלחמתו עם גלית זה בגלל שמלחמת גלית לא היתה המלחמה הפרטית של דוד, וגם שמלחמת ישבי קראה בסוף ימי דוד, ובכת"י לונדון 176 כתוב "כגון גלית הפלשתי שטבעתי אבן במצחו", ועיין רש"י תה' ו, א ד"ה שגיון לדוד. / שהסלע מחסה לעוברי דרכים וגו'. עיין רש"י במ' לב, לז ד"ה צור חסיו בו, ורש"י ישע' כו, ד ד"ה כי ביה ד'. / אבריימנט בל'. Abriemant (מקלטי = Mon abri). / שהייתי נס אליו לעזרה. עיין רש"י ירמ' טז, יט ד"ה ד' עזי ומעוזי ומנוסי; רש"י שמ' יז, טו ד"ה ד' נסי, שמפרש נס מלשון פלא - נס בעקבות מנחם (מ"מ צד 123 ערך נס) ובפסוקנו מפרש כדונש: דונש עמ' 21: "מנוס נחלקת לשני חלקים מנוסי (יר' טז, יט) ואבד מנוס מקל (עמ' ב, יד) והם חלק אחד ואשר מנעד להביאם בחלק אחד ראותך אותם מחולקים לשתי אבות מאבות המבטא והם מנוס ומנוסי והדבר הזה לא יחלקם בפתרון כי אם על משקל מנוס כרותי ומנוס יסמוך מצור [כרות] מצורך סמוך, עד כלותך ימי מצורך (יח ד, ח) וכמו מנוס ומנוסי וגו'".

שמ"ב כב, 4-6

4. מהולל אקרא ד'. כתרגומו בקראי לו אהודנו למה לפי כי מאויבי אני בטוח שאיושע: 5. אפפוני. הקיפוני: משברי מות. כתרגומו כאיתתא דיתבא על מתברא כו שם מושב האבנים שהאשה יולדת שם: נחלי. גייסות שוטפות כנחל: 6. חבלי שאול. כתרגומו משיריין כמו 'חבל נביאים': קדמוני. באו לפני:

---

4. כתרגומו [ח' ב. בקראי לו... כתרגומו כאיתתא] ח' ג. למה [ח' מ. שאיושע] נ' ויתכן לפתור אקרא ואושע לשון הוה במ. 5. מתברא [מתברתא ד. כו] כי ה. שוטפות [שוטפות ג. 6. חבלי שאול] ח' מ.

---

4. כתרגומו. ת"י על אתר: "בתשבחא אנא מצלי קדם יוי דבכל עדן וגו'". לפי רש"י דוד שר גם לפני שנושע, אבל השווה שו"ט [ט] עמ' 139. באשר להוספה בב ומ עיין הקדמה עמ' 30 והוספה זו מופיעה גם בכת"י וטיקן 94, מלנו-אמברו 22, א.ב. 296, ברלין 14, ברלין 141, א.ב. 193, בודפשט 204. פרמא 391, ושון 344 / 5. כתרגומו. ת"י על אתר, עיין ת"י מל"ב יט, ג ורש"י שם ד"ה עד משבר, ומעניין שרש"י לא בחר במטפורה של מים (משברי נחל) כאן. / כן שם מושב האבנים וגו'. עיין רש"י מל"ב שם, רש"י יהושע יג, יג ד"ה במשבר בנים, ורש"י שמ' א, טז ד"ה על האבנים. / הקיפוני. ת"י על אתר. עיין מ"מ צד 29 ערך אף, והשווה שו"ט פי"ח [ו] עמ' 139. / גייסות שוטפות כנחל. עיין ת"י על אתר, ועיין רש"י תה' ה, א ד"ה אל הנחילות. / 6. משיריין. ת"י על אתר. / כמו חבל נביאים. שמ"א י, ה. עיין רש"י שמ"ב יז, יג ד"ה חבלים; רש"י תה' קטז, ג ד"ה חבלי מות; רש"י תה' קיט, סא ד"ה חבלי רשעים רש"י מיכה ב, י ד"ה תחבל. /

שמ"ב כב, 7-9

7. בצר לי אקרא ז' וישמע וגו'. כן דרך' לשון הווה מדבר לשון עבר ולשון עתיד בפעם אחד: 8. ותגעש ותרעש. לא על ניסים שאירעוהו נאמ' כי על ניסים שנעשו לישר' וראש המקור' מחובר על 'כי חרה לו' וכי משמש כאן לשון כאשר וכן פתרונו וכשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו וגעשו: 9. עלה עשן באפו. כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו וכן 'עלה עשן באפו' וזהו כל לשון חרון אף שהאף נוחר ומעלה הלבן:

---

7. דרך' לדרך וישמע א. נ' מהיכלו וגו' ה. לשון² בלשון ז. עבר] עתיד ו. עתיד] עבר ו. אחז] אחת בגדו. 8. ותגעש] ותתגעש ד. ותרעש] ח' ג' נ' הארץ הו. כי על] אלא המ כן על ו. שנעשו] שאירעו בה. מחובר] מוכיח שמחובר ה. וכי] כי מ. לשון] כלשו' ג. מכעיסיו] מכעיסים ב מכעיסין ו. רגזו וגעשו] רעדו וגעשו ז רגשו ורעשו ד רגזו ויגעשו ג רגזו ורעשו הו. 9. כן דרך הכועס... עשן באפו] ח' ה. עשן באפו²] באפי גד. וזהו] זהו ו. כל דרך הכועס... עשן באפו] ח' ה. עשן באפו²] באפי גד. וזהו] זהו ו. כל בכלל ו. לשון] נ' הכועס יצא עשן מנחיריו וכן עלה עשן באפו וזהו כל לשון חרון אף שהאף מחרחר ומעלה הבל ה. חרון אף... הבל] ח' ה. שהאף] שאף דז. הבל] חרון ד.

---

7. לשון הווה. עיין 97, n. 408, p. 390, Englander HUCA 14, ומלמד, כרך א עמ' 409 / 8. אלא על ניסים שנעשו לישראל. ת"י על אתר. / וראש המקרא מחובר וגו'. עיין המקביל בתהילים. ועיין עוד מלמד, שם עמ' 430 / כי משמש כאן לשון כאשר. עיין היכל רש"י כרך ג' עמ' קל"א טור א' (סימן תפ"ב) ועיין רש"י שמ' כג, לג ד"ה כי תעבד וגו'. / 9. כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו. עיין רש"י טו, ח ד"ה וברוח אפיד; רש"י דב' כט, יט ד"ה יעשן אף ד', ורש"י ישע' מח, ט ד"ה ותהלתי אחטם לך. / וכן עלה עשן באפו. מאוד משונה שרש"י יצטט אותו פסוק שעליו הוא מעיר לשם השוואה, או את הפסוק מתהילים. ובכת"י גד, לונדון 172. פריס 37/4, לונדון 177, פרמא 562, וינה 20.9 "באפי" ואולי הכוונה המקורית לישע' סה, ה "אלה עשן באפי", ובכת"י וינה 19.4, א.ב. 296, ופרמא 390 מצוטט דב' כט, יט, "יעשן אף ד'", וב12 כת"י חסר הפסוק לגמרי. /

שמ"ב כב, 9-10

9. ואש מפיו ותאכלו מגזות דבר פיו תאכל אש ברשעים: 10. ויט שמים. להנקם מאויביו מצרים ופרעה: 12. וישת חשך סביבותיו. לסוכה כעניין שנאמר 'ויהי הענן והחשך מפסיק בין מצרים לישראל': חשרת מים עבי שחקים. מאיין היה החשך עבי שחקים היו שהם חושרים מים על הארץ: * חשרת. לשון כברה הוא דבר הנופל דק דק וכן הוא אומר באגדות הרבה חושרים אותו בכברה* ויש לפתור חשרת לשון קשר* שמתקשרים השמים בעבים על ידי המים כמו וחשוריהם האמור באופני המכונה נהם זרועות העץ חמשה המהדקים וקושרים עיגולים יחד:

---

9. מגזרת] מגזלת מ. דבר ג. פיו] בפיו ז פיות ה. 10. מצרים] ממצרים גהמ. ופרעה] ומפרעה מ. 12. סביבותיו] סביבו ב. לסוכה] ח' ה סכות סביבותיו ו. הענן] העשן ז. מפסיק] ח' ו. לישראל] ובין ישראל' בו. מאיין היה... שחקים] ח' ה. עבי] מעבי ו. היו] הם בד שהיו ו. שהם] ח' גהר. 'חושריין] נ' שם ו. *חשרת... בכברה*] ח' א (ונמצא ב 51 כה"י). דבר הנופל הוא דבר נופל על הארץ מ. אותו] אותה ה. כברה הוא... לשון] ח' ו. קשר] *קשת א. השמים] שמים ב. בכברה] ככברה בה. ויש לפתור... יחד] ח' ג. וחשוריהם] וקושריהם ה. האמור] האמורים ז. המכונה... יחד] ח' ד. המהדקים] המחזקים ב המדקדקים ו. עיגולים] עיגוליה בהוזמ.

---

10. מאויביו מצרים ופרעה. עיין אבדר"נ נוסחא א' פל"ד עמ' 102: "עשר ירידות ירידה שכינה על העולם... ואחת במצרים שנא' וארד להצילו מיד מצרים ואחת על הים שנא' ויט שמים וירד. ואחת בעיני שנא' וירד ד' על הר סיני...". כאן המדרש מביא את פסוקנו בהקשר של ירידת ד' על הים אמנם רש"י בתה' יח, י ד"ה ויט שמים וירד אומר "לעבור בארץ מצרים", ביתר המקורות (מכילתא יתרו בחודש פ"ט עמ' 239, פרדר"א פרק מ"א), הפסוק מובא בהקשר של הר סיני, וכן רש"י בשמ' כ, יט ד"ה כי מן השמים דברתי. / 12. ויהיה הענן והחשך. שמ' יז, כ; מכאן שענו וחשך שמשו שם ביחד, ועיין סוכה יא ע"ב: "דתניא כי בסוכות הושבתי את בני ישראל עוני כבוד היו דברי ר' אליעזר וגו'", מכאן שהעננים נקראו סכות. רש"י מרחיב את ההגדרה לכלול גם את החושך. / באגדות הרבה. למשל בב"ר יג, י עמ' 120: "ר' יהושע אומר ממים העליונים דכת' למטר השמים תשתה מים והעננים מתגברים מן הארץ ועד לרקיע ומקבלים אותו כמפי נוד דכת' (איוב לו, כז) חזוקו מטר לאידו חושריין אותו כמין כברה ואין טיפה נוגעת בחברתה דכת' חשרת מים עבי שחקים...". עיין תענית ט ע"ב, י ע"א; קה"ר פ"א, ז כל הנחלים; שו"ט פי"ח [טז] עמ' 145. / כמו וחשוריהם האמור באופני המכונה וגו'. מל"א ז, לג. /

שמ"ב כב, 13-26

13. מנוגה נגזו. שלא חאמו בזשך הוא שרוי אלא הנוגה לפנים מן המחיצה ומאוחו נוגה שלפניו וערו גחלי אש שנשתלחו חיצים על מצרים: 16. יגלו מוסדות חבל. שנבקע והתהוו כשנבקע ים סוף ונבקעו כל מימות שבעולם: מנשמת. מכח נשיבת רוח אפוי: 18. כי אמצו. כאשר אצמו: 21. כצדקתי. שיצאו אחריו למדבר וסמכו על אנטוזמו: 26. עם חסיד חמים נבר. כנגד שלשה אבות ששילם המקום גמול צדקתם לבניהם:

---

13. הנוגה [ח' ה. לפנים] לפני ה. שלפניו] אשר לפניו בדהוזמ. על מצרים] במצרים ד על המצרים ג. 16. מנשמת] ומנשמת ד. מכח] ח' ז. נשיבת] נשימת ד. 21. שיצאו] כשיצאו מ. ימזבר] במדבר ו. וסמכו] נסמכו ב. 26. נבר] ונבר ד. שלשה] שלשת גוה. ששילם] שלם ב. המקום] הקב"ה בגדהוזמ נ' לישר' ב.

---

16. כל מימות שבעולם. מכילתא בשלח דויהי; פ"ד עמ' 104: "ויבקעו המים כל מים שבעולם נבקעו ומניו אתה אומר אף המים בבורות ושבשיחין ושבמערות וכו'... נבקעו שני ויבקעו המים כאן ויבקע הים אין כתיב כאן אלא ויבקעו המים מלמד שכל המים שבעולם נבקעו", עיין שו"ט פי"ח [יט] עמ' 147; מכילתא שם הערה 2; וכן רש"י שמ' יד, כא ד"ה ויבקעו המים. / מכח נשיבת רוח אפוי. שו"ט פי"ח [יט] עמ' 147: "מגערתך ד' אמר ר' חנינא לא מגערתך ממש אלא מנשמת רוח אפיד שנאמר נשפת ברוחך כסמו ים (שמ' טו, י)", ובב 16 כת"י ברש"י כתוב במקום "מכח נשיבת" - "מכח נשימת", ונראה שזוהי נוסחה המוטעית מפני שאין זה הגיוני שרש"י יפרש את המילה מנשמת באמצעות אותה מילה. ואכן הוא גם במקומות הבאים: בישע' ל, לג ד"ה נשמת ד', איוב ד, ט ד"ה מנשמת אלה יאבדו, ואיוב לז, י ד"ה מנשמת. / כאשר אמצו. עיין לעיל פסוק ט. / 21. כשיצאו אחריו למדבר וגו'. ירמ' ב, ב. / 26. כנגד שלשה אבות וגו'. ת"י על אתר. עיין ויקר"ר פי"א ה עמ' רכג. /

שמ"ב כב, 27

27. עם עקש. פרעה. תחפלי. לשון 'נפתל ועקש' ובספר תילים כתוב 'תחפתל'. ד"א
ישלח ממרום יקחני על עצמו אמר כשהיה נחפז ללכת מפני שאול בסלע המחלקות
והיה קרוב להתפשט ומלאו בא אל שאול לאמר מהרה ולכה כי פשטו פלשתים:
בצדקתי. שלא הוגתיו בכרתי את כנף מעילי:

---

27. פרעה] נ' תחפלי על עקש פרעה ו נ' נבר נאמן כך מפר' רבינו ש' בפירושו
בתילים באותו מזמור למנצח עבד ד' לדוד ה. נפתל] נפתלי ו. תחפתל]* תחפלי
א. ללכת] ח' ג. המחלקות] נ' נחפז ללכת ד. והיה] ח' ד. להתפש] ליתפש ב.
את] ח' מ. מעילי] המעיל ד.

---

27. פרעה. ת"י על אוח. / לשון נפתל ועקש. משלי ח, ח, ובכת"י בודפשט 204,
וינה 19.4 ולונדון 176: "דור עקש ופתלתל", דב' לב, ה. / ובספר תילים. פסוק
כא. / ישלח ממרום יקחני וגו'. שו"ט פי"י [ז] עמ' 136: "...אמר ליה הקב"ה
כרוב אתה קורא לשמואל מעיד אני עליו שהוא נאמן שנאמר וידע כל ישראל כי
נאמן שמואל לנביא לז' מיד מלאך בא אל שאול רבי אומר מלאך מן השמים היה
שנאמר ישלח ממרום יקחני (שמ"ב כב, יז) ר' יודן אומר מלאך שליח היה אמר ליה
ר' פנחס וכי השליח יועץ הוא שאמר לו מהרה וגו' אלא מלאך היה", עיין רש"י
שמ"א כג, כז ד"ה ומלאך בא אל שאול. / בכרתי כנף מעילי. עיין שו"ט פי"ז [ד]
עמ' 64, ורש"י תה' ז, ה ד"ה ואחלצה צוררי ריקם. /

שמ"ב כב, 31-37

31. אמרת ד' צרופה. בורה מבטיח ועושה: 33. ויתר תמים דרכי. ויתר מכל כשול ומכל מסוכה עד כי היה שלם וכבוש: 35. ונחת קשת נחושה זרועתי. דרכה קשת נחושה על זרועי ויש כח בי לדורכה קשתות היו תלויין לדוד בביתו והיו פלגי האומות באים ורואים אותם ואומרים זה לזה אתה סבור שיהא יכול לדורכן אין זה אלא לייראנו ודוד שומע ונוטלן ומכתתן לפניהם ודריכת קשה לשון חית הוא וכן 'כיי' וציד נחתו בי': וענותך תרבני. הגדלת לי מדת ענותנותיך: 37. תחייב צעדי. משאדם מזבק רגליו זו אצל זו הוא נוח ליפול וכן הוא בלכתך לא יצר צעדך': קיסולי. עקיביי:

33. ויתר... [דרכי] ח' מ ויתר תמים דרכו הו. מכשול] נ' ומכל חטא מ. ומכל מסוכה] ח' ה ומכל מצוקה הו. כבוש] וכבור ב. 35. דרכה] ונדרכה בגדוד. על זרועי] ח' ה. כח בי] בגדהו. תלויין] נ' לו בגדהו. בביתו] בביתו ב. אתה סבור] וכי סבור אתה ה. שיהא] ח' ה שהוא בגדהו. יכול] שיוכל ה. ידוד] והיה דוד ד. ונוטלן] ודורכן ג. חית] חייך ז נחת ג נחיתה ו. כי] * כל א ח' בגדמ. נחתו] * נוצרו א. וענותך... ענותנותיך] ח' ד. הגדלת] הוגלת ה. כי] ח' זו. מדת] למדת ו. 37. צעדי] בצעדי תחתי ד. זו אצל זו] זו לזו מ זו על זו ו.

33. מכל מכשול ומכל מסוכה. ובמקביל בחה': "כל תקלה ומכשול", וקשה לי מילת מסוכה. עיין רש"י יח' כח, יג ד"ה מסוכתך; רש"י ישע' ה, ה ד"ה הסיר משוכתו; רש"י מיכה ז, ד ד"ה ממסוכה ובכל מקומות הנ"ל אינו מפרש רש"י מסוכה, תקלה ובכת"י הו, וא. ב. 296, פרנצה III, 11 לונדון 172, פרמא 722.2, קזנטזה 51 כתוב "מצוקה" ונראה לי כגירסא הנכונה. / דרכה קשת. עיין רש"י המקביל בתהילים. / קשתות היו תלויין וגו'. לא מצאתי לזה מקור. והמקור שמציינים אותו עפשטיין, עמ' צח, הערה 12, ומאהרשען, תה' עמ' 19 הערה 22 מקורו בשו"ט פי"י [כז] עמ' 155: "ללמדך שהיה דוד נוטל קשת נחושה וכופפה", אינו מספיק לשמש מקור. / וכן כי חציד נחתו בי. תה' לח, ג, ועיין רש"י שם ד"ה נחתו. / 37. וכן הוא אומר. משלי ד, יב ועיין רש"י שם ד"ה בלכתך לא יצר צעדך. /

שמ"ב כב, 42-44

42. ישעו ואין מושיע וגו'. הרי זה מקרא מסורס ישעו אל ד' ולא ענם ואין מושיע כמו 'ישעה' והאדם אל עושהו' כמו 'פנה ומנחם חברו עם 'וישע ד' אל הבל' ופטר בו לשון עתיוה ונופל הלשון על המעתיך ועל הנעתר כמו 'ויעתר יצחק ויעתר לו ז' אף נאן ישעו ואין מושיע נופל על המתפלל וישע ד' נופל על הלשון על מי שמתפלל ל'פניו': 43. ארקעם. ארפסם והרבה יש בספר יחזקאל 'ורקע ברגלך ורקעו' 'ברגל': 44. מריבי עמי. מדואג ואחיתופל ושאול והזיפים:

---

42. ישעו] ישועו א. ח' בד. ישעה] שעה א. יפנה ומנחם... מושיע נופל] ח' ד. ועל הנעתר] ח' מ. יצחק] נ' לד' מ. לו] ח' בג. ד'] ח' ג. נופל על] נ' לשון ה. הלשון על] ח' ה. שמתפלל] שמתפלל ו. לפניו] נ' ומדרש אגדה ישעו יע"ז שלהם ואין ביכולת להושיע ואחר כך אל ד' ולא עונם בה נ' עושים לקבלתי תפילת ואינו מועל ז. 43. ארפסם] ארמסם מ. ורקעך ברגל] ח' ד. ברגל] רגלך ו. 44. עמי] ח' מ. מדואג] דואג ו. ושאול] משאול ד.

---

42. כמו ישעה האדם אל עושהו. ישע' יז, ז. / כמו יפנה. וכן רש"י שם ד"ה ישעה האדם אל עשהו; רש"י בר' ד, ג ד"ה וישע, אבל השווה דבריו בשמ' ה, ט ד"ה ואל ישעו בדבר שקר ובתה' קיט, קיז ד"ה ואשעה בחקין. / ומנחם חברו. מ"מ צד 177 ערך שע: "שע מתחלק לראשית האחד ואל קין ואל מנחתו לא שעה וישע ד' אל הבל (בר' ד, ה) יתכן להיות מלה זאת כענין עתרת... והששי... ישעו ואין מושיע (שמ"ב כב, מב) יתכן להיות עתירה הנופלת על השומע ועל המשמיע וראוי להיות מהמחלוקת הראשון". / כמו ויעתר יצחק. בר' ו, כא. / 43. ארפסם. ועיין רש"י יחז' כה, ו ד"ה ורקעך. / ורקע ברגלך. יחז' ו, יא. / ורקעך ברגלך. יחז' כה, ו. / 44. מדואג ואחיתופל וגו'. וכן דעת רי"ק על אתר ועיין דבריו לעיל פסוק י"ט ד"ה יצילני מאויבי עז ולא מצאתי מקור הדברים. עיין דברי רש"י בפסוק המקביל בתה' שמביא שני פירושים. /

שמ"ב כב, 44-45

44. תשמרני לראש גויים. צפנתי לכך ומדרש אגד' אמ' דוד ריבונו של עולם הצילני מדינון של ישר' שאם אטהו או ארדה* את ישר' בעבודתי אני נענש אלא לראש גויים חשימני והם יעבדונו עליהם לא אענש: 45. יתכחשו לי. מחמת יראה יאמרו לי כזבים: לשמע און ישמיעו לי. אפי' שלא* בפניי יגורו מפני* למשמע אזניהם לסור אל משמעתי:

---

44. תשמרני [תשמרם ה. צפנתי] צפנתי במ צפנתם ה. דוד] נ' לפני הקב"ה ד ח' ג. מדינון [מדינו מ. שאם] ח' מ. או] נ' אס ב. ארדה* אראה א. בעבודתי [בעברתי ד. נענש] אענש גו. עליהם] ועליהם ו (בשוליים) ה. לא] ולא בגד. 45. יתכחשו] נ' לראש ה. ישמיעו לי] ח' ד. שלא* שלח א. יגורו מפני* ח' א. יגורו] יראו ו. אזניהם] אזנם ו און ג.

---

44. ומדרש אגד'. ובמקביל בטהילים מובא סתם. / אמר דוד וגו'. דב"ר א, יא: "...מהו אומר תפלטני מריבי עם תשימני וגו' אלא אמר דוד תפלטני מריבי עמי שלא יהא לי דין אצלן תפלטני מריבי עם שלא יהא להם דין אצלי...". עיין שו"ט פי"ח [לד] עמ' 161, ועיין שם הערה רסג. /

שמ"ב כב, 46-47

46. בני נכר יבלו. ילאו לשון 'נבל עלה' פלצדש: ויחגרו. לשון פסחים:
ממסגרותם. מקושי ייסורי מסגר שאני מייסרם בהם: 47. חי ד'. העושה לי אלה:

---

46. נכר] נכרי ז. יבלו] בלו ז. נבל עלה] בבגדה. פלצדש] ח' ד נ' בל' ומ.
[בהם] אותה ה' ח' ו. אלה] נ' מגדול לשון רבוי ד. לי] נ' את ג' ח' ה.

---

46. נבל עלה. ברב כחה"י כתוב "עלה נבל" שמקורו לכאורה ירמ' ח, יג ובכת"י
לונדון 172. כתוב "כנבל עלה מגפון" שמקורו ישע' לד, ד בקמבריג' 1733 כתוב
"ונבל כעלה" שמקורו ישע' סג, ה, ובמונטפיורי 32,1, כתוב "נבל תיבול"
שמקורו שמ' יח, יח (פסוק זה גם מובא במקביל בתהילים על סמך מנחם) ובפרמא
76/1 מופיעים שני פסוקים; ישע' לד, ד, ושמ' יח, יח. אצלנו ב"פנים" (וינה
24), וכן בכחה"י: מלנו 8.3, פריס 37/4, פרמא 722.2, פריס 55, קזנטנזה 51,
אופסולה OHeb.1, קמבריג' A3, פרמא 266, לונדון 176, א.ב. 193, וטיקן 1.2,
ופרנצה 121 כתוב "נבל עלה" שמקורו לכאורה אחד משני הפסוקים בישעיה ודו"ק.
ועיין רש"י שמ' יח, יח ד"ה נבל תיבול שמביא גם ישע' לד, ד וגם ירמ' ח, יג
כפסוקים מקבילים. / פלצדש. (לנבל = Se flétriront) Plstre. / לשון פסחים.
דונש עמ' 62: "... פתרון ויחגרו ממסגרותיהם ויפסחו מכבליהם הנתונים על
רגליהם... ופתרתי ויחגרו ויפסחו מלשון ארם אשר הפסח חגירא מתורגם...".
וכן מצוטט במקביל בתהילים דפוס בומבירג מהארשען עמ' 20, ועיין שו"ט פי"י
[לד] עמ' 161: "ויחגרו ממבכרותם (שמ"ב כב, מו) שימסרו בידי עד שיעשו
חיגרין מרוב דחקו של מסגר וכתוב ויחגרו ממסגרותיהם (תה' יח, מו) שיפחדו
אימת מות מתוך מסגר לבותם, כמו שנא' ומחרדים אימה ומתרגמינן ומתוונניא
חגרת מותא". / מקושי יסורי מסגר. עיין שו"ט שם. ולא ברור לי אם רש"י מפרש
מסגר כבליים או כלא, ובמקביל בתה' פירש כלא. /

שמ"ב כג, 1-2

שמואל ב פרק כג

1. הוקם על. הוקם למעלה: ואלה דברי דוד. נבואת דוד ומיהם הראשונים דברי השירה האמורה למעלה אבל בכל שירות ותשבחות שאמר אין נקראים דברים: ונעים זמירות ישראל. אין ישראל משוררים במקדש אלא שירותיו וזמירותיו: 2. דבר בי. השרה בי רוח קדשו ונדבר בי וכל לשון נבואה נופל בו לשון דבר בי כמו 'הרק אך במשה דבר הלא גם בנו דבר' 'אדבר בו':

---

1. הוקם² [קם ד. ואלה] אלה ג. ואלה... האמורים למעלה] ח' דז. נבואת דוד [ח' ו. ומיהם] ומה היו ה. האמורה] האמורים גומ. אבל בכל] כל ו. אין] שאין הו. 2. קדשו] הקדש בה ח' ג. וכל] וכן כל ז. אדבר בו] נ' וטעמו של דבר (2א ז) לפי שהרוח נכנס בו (לו דז). בקרב הנביא (הנביאים ד) ומדבר בו בדזמ (בשוליים) ו.

---

1. הוקם למעלה. עיין רש"י הושע ז, טז ד"ה ישובו לא על, וכן רש"י איוב לו, לג ד"ה אף על עולה. / נבואת דוד האחרונים. ת"י על אחר. / ומיהם הראשונים וגו'. מו"ק טז עב: "ואלה דברי דוד האחרונים א"ל אחרונים מכלל דאיכא ראשונים ראשונים מאי היא... וידבר דוד לד' את דברי השירה הזאת ביום הציל ד' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול וגו'" ועיין רש"י שם ד"ה מכלל דאיכא ראשונים: "והלא לא מצינו שאמר דוד דברי אלא במקרא זה דדברי לשון נבואה": / אין ישראל משוררים וגו'. עיין מד"ש פכ"ט [ב] עמ' 135, ועיין עוד שו"ט פ"א [ו] עמ' 8. 2. / 2. השרה בי רוח קדשו וגו'. ת"י על אחר. / הרק אך במשה דבר וגו'. במ' יב, ב. / אדבר בו. במ' יב, ח. /

שמ"ב כג, 3-5

3. לי דבר צור ישראל. עליי דבר צור ישר' שהיה מושל באדם בישר' שנקראו אדם שני 'אדם אחס' ואהיה צדיק ומושל וירא אלהים ורבותינו פירשוהו בלשון אחר אמ' דוד אלקי ישר' לי דבר צור ישר' ומושל באדם אני ומי מושל בי צדיק שאני גוזר גזירה והוא מבטלה אבל לא ישוב מקראות הראשון הוא פשוטו של המקרא:
4. וכאור בקר יזרח שמש. והבטיחני שתלך גדלתי הלוך וגדול כאור נוגה אשר הולך ואור: בוקר לא עבות. אור שאינו אפל: מנוגה ממטר דשא מארץ. מאיר* בקר יותר מנוגה הבא ממטר כחוס צח עלי אור שהמטר יורד על ארץ מלאה דשאים והשמש זורח עליו הוא מבהיק וכן פתרונו יותר מנוגה הבא ממטר של דשא מארץ: 5. כי לא כן ביתי עם אל. שיהא בקרי עבות: כי ברית עולם. התורה אשר שם לי ערוכה בכל ביתי ושמורה:

---

3. לי דבר צור ישר' ח' ג. עליי* על א לי ג אלי מ. עלי... ישר' ח' ד. מור] נ' וצוה צור במ וצוה הו. שהיה] שאהיה מ שהוא ג שיהא ד. בישר' ישראל ד. אתם] ח' ד. ומושל] מושל בגהוזמ. ורבותינו פירשוהו... של מקרא] ח' ד. ורבותינו... צור ישר' ח' ה. בלשון] לצד ב אלי דבר] ח' ז. ומושל] מושל זמ. לא ישוב מקראות] לפי ישוב מקראות בגוזמ. פשוטו] פשוט ה. 4. שמש] ח' ד. שתלך] שילך ד נ' על ו. אשר] ח' ז. הולך] והולך ז נ' אשר ז. אפל] הולך אופ' ד. ממטר] ח' ז וממטר דו. דשא... ממטר²] ח' ג. בארץ] ארץ ב ממטר הארץ ד. מאיר*] מאירי א. בקר] ח' ד. יצא בקר ה ברק ב... מנוגה הבא] ח' ו. הבא] (בין השיטין) ב. עלי] לעלי ז. שהמטר] כשהמטר דהוז. ארץ] הארץ בדז נ' היא ה. הוא מבהיק] מבהיק גד ומבהיק מ. ממטר²] ח' ז וממטר ה. מארץ] נ' מאיר בקר יותר מנוגה הבא ממטר של דשא מארץ ג. 5. שיהא] ח' ג. עולם] נ' שם ג.

3. שני אדם אחס. יחז' לד, לא. / ורבותינו פירשוהו. מו"ק טז ע"ב: "אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים מאי קאמר אי"ר אבהו ה"ק אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם מי מושל בי צדיק שאני גוזר גזרה ומבטלה". עיין רש"י שם ד"ה צור ישראל. / 4. שתלך גדולתי הלוך וגדול וגו'. עיין מר"א עמ' 47: "בפורענותו של רשעים מניין אתה למד וכאור בקר יזרח שמש. כנגד האורה שהקב"ה מחדש לצדיקים שלש מאות וארבעים ושלש כפלים הוא נותן כך חוס השמש להפרע מן הרשעים על אחד שלש מאות וארבעים ושלשה כפלים, שני' וכאור בקר יזרח שמש. כנגד הטובה שהוא משפיע לצדיקים, כך הוא נותן פורענות לרשעים. /

שמ"ב כג, 5-8

5. כי כל ישעי וכל חפץ. צרכי מוכנים לפניו והרי זה מקרא קצר: כי לא יצמח*. עוד למלך אחר מלכותי ד"א כי ברית עולם שם לביתי להיות מלכותי קיימת והברית 'ערוכה בכל' בפי כל בנשיאים: 6. כקוץ מונד. קרדון בל' מונד שבקטנותו רך ונע וסופו מחקשה עד אשר לא ביד יקחהו: 7. ואיש יגע בהם. צריך שילבש* על בשרו ברזל וימלא ידו בכלי זיין לקוצו*: ובאש שרוף ישרפו בשבת. ואין שם תקנה אלא שריפה ולשבת ולהתחמם כנגדן כך הרשעים אין להם תקנה אלא שריפה בגיהנם: בשבת. הקב"ה יושב על כסא דין: 8. אשר לדוד יושב בשבת. שהוא בשבת בסנהדרין והוא תחמוני והוא ראש השלישי אב בנוי בחכמה ובגבורת בשלשה דברים הללו הוא ראש כמה שנ' 'ונכון דבר ואיש תואר וגיבור חיל':

---

5. יצמח* יצמיחו א יצליח ה. אחר למלך] ~ ב. למלך] ח' ה. והברית] ח' ה. ערוכה בכל בפי כל הנביאים] ח' ה. 6. מונד*] ח' דמ. שבקטנותו] בקטנותו בזד שבקטנותם (בשוליים) ו. רך] ח' ב. ונע] נע ב אשר לא] שלא הו. 7. ואיש] נ' אשר אבגדהו. בהם] בו ה נ' ימלא מו. צריך] אשר צריך ו. שילבש*] שיובש א. על] את מ. ברזל] ח' ג. וימלא] נתמלא ה. ידו] אב ה. בכלי] כלי ה. לקוצו*] לקוצים א ח' ה. ואין] אין ה. שם] להם בגדהו. שריפה] נ' בגהינום בשבת הק' על כסא דין אשר לדוד יושב בשבת ה. ולשבת ולהתחמם... אלא שריפה] ח' ד. כנגדו] כנגדה מ. כד] כן ר. בשבת... כסא דין] ח' דה. הקב"ה] נ' יושב בג. דין] הדין גוזמ. 8. יושב בשבת] ח' הז. שהוא] ח' דהזמ. בסנהדרין] סנהדרין בגדהו. השלישי] השלישים ה. בשלשה] השלישי כחכמה וכגבורה בשלש ג. ונכון] ונבוז מ. ואיש] איש ר. חיל] ח' ה.

---

6. קרדון. בל'. (הקוץ = Kardon (Comme le chardon / כמה שנ' וגו'. שמ"ב כ"ז, עיין רש"י שם ד"ה האתה יואב. שמביא פסוקנו על יואב ולא על דוד, וע"ש. עיין עוד מקור חכמה עמ' תל"ד שלא מצא מקור לדברי רש"י עיין עוד תנח" דברים [ג] עמ' 99, במד, ר כג, יג, פס"ר יא מג ע"ב ואשר למקור המיחס תחמוני לדוד עיין סא"ר פ"ג עמ' 15 / ונכון דבר וגו'. שמ"א טז, יח. /

שמ"ב כג, 8-13

8. עדינו העצני. כשעוסק בתורה כורך ומקשר עצמו כתולעת כמו 'מעדנות כימה' וכשהוא יוצא למלחמה קשה כעץ והורג שמונה מאות חלל במלחמה אחת: 9. בשלשה גיבורים. המעולים שבגיבוריו: בן דודו. כך שמו: בחרפם בפלשתים. תקעו כף להלחם בהם ולנצחם: 10. אך לפשט. לחלצא קטיליא לא היה איש עוזרו להרוג אלא כולם פושטים אחרינו את החללים: 11. הררי*. מן ההר: לחיה. לגדוד כחיות השדה: 13. מהשלשים ראש. תרגם יונתן מגבריא רישי מישרייתא: ומצב פלשתים אז בית לחם. החיל הזה חונה בעמק רפאים ושלחו המצב שלהם לבית לחם:

---

8. כשעוסק] שהיה עוסק ו. כורך ומקשר] ~ ג. וכשהוא יוצא] וכשיוצא מ. למלחמה] נ' היה המ. חלל] חללים ה. אחת] בפעם אחת ד. 9. בו דודו... שמו/ בשלשה גיבורים... שבגיבוריו] ~ מ. תקעו] תקעו הו' נ' בהם ד. להלחם בהם] (בשוליים) ד. בהם] בס ז. 10. לפשוט] נ' תרגם יונתן מ. לחלצא קטיליא] (בשוליים) ד. קטיליא] קטיליא ז. איש] עמו ה. עוזרו] לעזרו בדהמ. להרוג אלא] (בשוליים) ד. אחרינו] ח' המ. החללים] (בשוליים) לפשט בגדי ההרוגים ב. הררי]* הקררי א הרי ד. 11. כחיות] בחיית ז כחית בגדהו. 13. מהשלשים] מן השלשים ו. מגבריא] מגיבריא בגו מגבריך ה מגברי מ. רישי] מסנהדרין היושבים בשער בית לחם מ. מישרייתא] נ' מן הגיבורים היה כן ראש המחנות ב.

---

8. כשעוסק בתורה וגו'. מו"ק טז ע"ב: "הוא עדינו כשהיה יושב ועסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת וכשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ על שמנה מאות חלל בפעם אחד וגו'". וכן סא"ר פ"ג עמ' 16. כמה מעדנות כימה. איוב לח, לא עיין רש"י שם: "מעדנות כימה. קישור כימה" המייחס גם שם את המילה מעדנות עם המילה קשר. / 9. כך שמו. ת"י על אתר. / 11. מן ההר. ת"י על אתר. / כחיות השדה. ת"י על אתר, ועיין רש"י תה" סח, יא ד"ה חיתך ישבו בה, רש"י תה" עד, יד ד"ה אל תתן לחית; עיין עוד המיוחס לרש"י דב"א יא, טו ד"ה ומחנה פלשתים; עיין מ"מ צד 88 ערך חי. / 13. מגבריא רישי מישרייתא. ת"י על אתר. /

שמ"ב כג, 15-39

15. מי ישקני מיט. אמרו רבותינו שאילה הוצרך לשאול מסנהדרין היושבים בשער בית לחם: 17. הוזם האנשים. לשו' תמי': ויסך אותם לד'. אמ' כך מקובלני כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרים דבר הלכה מפניו ואמרינהו משמי דגמרא: 19. ועד ואשלישה לא בא. ולתלת גברין לא מטא: 20. את שני אריאל מואב. ית תרין רבובי מואב ורבותי אמרו שלא הניח כמותו* לא במקדש ראשון ולא במקדש שני: אריאל מואב. על שם שבנאו דוד שבא מרות המואביה: 23. מן השלשים. כל שלשים שבפרשה זו תרגם יונתן גבריא: 39. כל שלשים ושבעה. ואינן מצויין כאן ואמר אני יואב לא הוצרך ליזכר שהוא שר הצבא ושאר שחסרו שמא בני יהונתן שלשה או ארבעה היו:

15. לשאול מסנהדרין] הוצרך לשאול לסנהדרין ב. היושבים בשער בית לחם] (בשוליים) היושב בבית לחם ד נ' ותורת נקראת כי לכו למים ב. 17. האנשים] נ' דם האנשים בדהוזמ. הדם... תמי' ח' ג. הדם... תמי' /ויסך... דגמרא] ~ מ. 19. השלשה] שלשה ג. גברין] גבורין בד גבורא ו. מטא] חטא ג אתת ה. 20. ורבותי... שני] (בשוליים) ד. ית תרין... שני] ח' ה. כמותו]* סיותו א. שני] נ' את שני שני ה. שבנאו] שבניו ז. דוד] שלמה דמ ודוד ז. שבא] נ' ממואב ד. המואביאה] נ' והוא הכה איש מצרי ויגזול את החנית מיד המצרי כלומר חכם היה ומפולפל ומגלה רזי תורה כלמ' דלא היו רגילין לומר תורת משה רבינו אלא תורת יהוידע רבינו וזהו ויגזול שאולי"י את החנית מיד מצרי מיד משה שהרג את המצרי ו נ' והוא הכה אח איש מצרי כלומ' יהוידע חכם גדול ומפולפל ומגלה רזי תורה ולא היו רגילין לומר תורת משה רבינו אלא תורת יהוידע וזהו ויג ול החנית מיד המצרי ה. 23. כל] מן השלשים כל מ. 39. כל] ח' מ. כל... היו] ח' ד. ואומר אני] ~ ומ. ליזכר] להזכיר בגהזמ להזהר ו. הצבא] צבא בוד. יהונתן] ישי במ ישן ז. שלשה או ארבעה] ארבעה ו.

15. אמרו רבותינו וגו'. עיין הערה הבאה. / 17. אמר כך מקובלני וגו'. ב"ק סא ע"א: "לא אמרינהו משמיהו אמר כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למות על דברי תורה אין אומרים דבר הלכה משמו ויסך אותם לדי בשלמא למאן דאמר הנני תרתי משום דעבד לשם שמים אלא למאן דאמר טמון באש מאי ויסך אותם לדי דאמרינהו שמא דגמרא". / 20. ית תרין רבובי מואב. ת"י על אתר. / ורבותינו אמרו. ברכות יח ע"ב: "...והוא הכה את שני אריאל מואב שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא מבקדש שני." באשר להוספות בו וה לא מצאתי מקורן. / על שם שבנאו דוד. וכן רש"י ברכות יח ע"א ד"ה מואב, ועיין תוספות שם: "שני אריאל מואב. על שם דוד ושלמה שבנו את הבית ובאו מרות המואביה ואולי דברי תוספות מסבירים את נוסחאת מ וד "שלמה". / 23. תרגם יונתן גבריא. ת"י על אתר. /

שמ"ב כד, 1-6

שמואל ב פרק כד

ויוסף אף ד' לזרות. לא ידעתי על מה בישר': ויסת. גירה: 3. כהם וכהם. כהם כפליים וכהם שני כפליים הרי ארבעה כפלים וכן חוזר וכופל את הכפילה עד מאה פעמים נמצאת ברכתו של יואב יתירה על של משה שא' 'ככם אלף פעמים' ועוד שברכתו של משה לזמן מרובה ושל יואב מיד שני' בה' 'ועיני אדוני המלך רואות': 5. הגד' ואליעזר. התחיל בבני גד לפי שהם גיבורים וקשים א' הלואי ילחמו בי ויעכבו על ידי: 6. ואל ארץ תחתים חדשי. מקום יישוב חדש שאוכלוסייהם מועטים אולי בתוך כך יתחרט דוד וישלח לו שליח שיחזור בו: דוה. כמו לדון: יען. שם מקום:

---

1. [לחרות] נ' בישראל דומ. לא] ולא ה. [בישר'] עשה ה נ' ואני המעתיק מצאתי כתוב על שהניחו לאבשלום לבוא על פלגשי אביו ולא מיחו בידו ועוד שמעתי פתרון אחר ויוסף אף ד' לחרות בישראל לפי שכתוב למעלה מן העיניין ויהי רעב בימי דוד על אודות הגבעונים לא דב' רוח עד שאסיף להנקם פעם שנייה תוס' ד. גירה] נ' שטן יש מדרש אגדה הוא שר אחד משרי דוד ויש פותרים שטן ממש ד. 3. כהם] ח' ו. וכהם שני כפליים] ח' ג. ארבעה] ארבעת בד. את] ח' בה. עד מאה פעמים נמצאת] ח' ה. נמצאת] מוצאת ד. שליואב] ח' ד. שברכתו] ברכתו ו. בה]* נ' יתירה על משה שא' א. 5. הגד]* הגר אגד. גד] נ'. למנות ו. גבורים וקשים] ד. על ידי] אלי ד. 6. תחתים] תחתים ה. חדשי] חדש ה. מועטים] מועטות המ. לו] אליו מ נ' דוד ה. כמו לדון] בבני דן מ. יען] יש ה. המקום] מקום גדהו.

---

1. לא ידעתי על מה בישר'. בפס"ר פי"א מג ע"א; ומד"ש רפ"ל [א] עמ' 136, הסבירו את חרון אף ד' בגלל רציחת אוריה החתי. חטא זה הוא חטא פרטי של דוד, ואפשר שלכן מדגיש רש"י: לא ידעתי על מה בישר', כלומר איני יודע מדוע היה חרון אף בישראל. באשר להוספה בד עיין הקדמה עמ' 59. גירה. ת"י על אחר. / 3. כהם כפלים וגו'. פס"ר פי"א עמ' מג ע"א: "...אמר לו יוסף ד' על העם כהם וכהם מאה פעמים ולמה לא אמר בברכת משה רבו משה אמר יוסף עליכם ככם אלף פעמים (דב' א, יא) ויואב אמר מאה פעמים אלא ברכתו של יואב הייתה טובה משל משה." ועיין מד"ש רפ"ל [א] עמ' 136. / 5. התחיל בבני גד. פס"ר פי"א מג ע"ב: "כיון שראה כן יצא שלא בטובתו אעפ"כ הלך לשבט גד אמר יודע אני שהם קשים שמא יזרקו עלי אבנים ונמצא הדבר בטל וגו'." / 6. מקום יישוב חדש וגו'. ודומה לו דברי ר' מנחם בר חלבו המובאים ברי"ק ד"ה חדשי עמ' קב, ועיין עוד המיוחס לרי"ק על פסוקנו. /

שמ"ב כד, 9

9. מספר מפקד . אם מספר למה מפקד שתי אנפוראות עשה גדולה וקטנה אמ' אראנו את הקטנה ואם יקצורף אראנו את הגדולה לכך נאמר מפקד לשון חסרון כך נדרש בפסיקתא: ותהי ישראל . חשש כחן כנקבה:

---

9. שחי [שני גזומ . אנפוראות] אנפורות ג אספוריאות ה.

---

9. כך נדרש בפסיקתא . פס"ר פיא מג ע"ב: "ויתן יואב את מספר מפקד העם (שם שם ט) אם מספר למה מפקד אלא שאמרו רבותינו שני אפונראות (חשבוניות) עשה אחת גדולה ואחת קטנה והניח את הגדולה בפונדתו אמר הריני נותן את הקטנה . אם יעלה חימה או אומר הרי כולהם . הריני נותן את הגדולה." , ועיין שם הערה נ"ו. / חשש כחן כנקבה . מד"ש שם: "ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך ותהי ישראל , אלא כיון שנמנו חשש כחם כנקבה" . ועיין פס"ר שם מד עא. /

שמ"ב כד, 9

9. שמנה מאות אלף. ובדברי הימים הוא אומ' 'אלף אלפים ומאה אלף' בהגדת אמוראים מצינו א"ר יהושע בן לוי הכתובים מוסיפים מה שחסרו כאן אילו שני שבטים שלא נמנו שרך כת' בדברי הימים 'ולוי ובנימן לא פקד בתכם' כי נתעב דבר המלך את יואב א' באילו אני יכול להשמע ולומר שבט לוי אינו נמנה במניין שאר שבטים כי אם מבו חדש ומעלה ובנימן דיו שנחסר וכלה בפלגש בגבעה.

ימים] ח' ה. אִיִּף? [אלפים ז. אלף... אמוראים] ח' ה. מצינו] ח' ה. מוסיפים] נ' כאן המ. נמנו] נאמרו ה. שכו] שכו ה. פקד בתכם] ח' ה. את] אל בגו. להשמע] להשמט והוז נ' אני להשמע ד. לוי] לא ה. במניין] בתוך ג ח' ה. שאר] כשאר ה. שבטים] השבטים הו. ומעלה] ולמעלה ה. שנחסר] נחסר ז.

ובדברי הימים. זה"א כא,ה. / בהגדת אמוראים. עיין בובר פס"ר מד ע"א הערה ס': "וטיב אגדה זו לא ידעתי מה היא". / א"ר יהושע בן לוי וגו'. עיין פס"ר שם מד ע"א: "ותהי [ישראל] שמונה מאות אלף איש [חיל שלף חרב ואיש יהודה חמש מאות אלף איש] בדברי הימים כתב אלף אלפים [ומאה אלף איש שלף חרב ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף איש שלף חרב] (שם כא,ה) א"ר יהושע ב"ל [אין] הכתובים מכזבים מה שחיסרם כאן שמתו אותה שעה. ולוי ובנימין לא פקד בתוכם (דה"א כא,ו) למה כן אלא אמר יואב אם יאמר לי למה לא ספרת אותם. אומר לו משה רבינו לא סיפר אותם שנאמר אך את מטה לוי לא תפקד (במ' א, מט) לפיכך לוי לא פקד בתוכם. ואת בנימין אמר יואב אתמול הלך מהם כמה אלפים בפלגש בגבעה ואני מונה אותם לפיכך לוי ובנימין לא פקד". עיין פס"ר שם הערה ס"א. / וכלה בפלגש בגבעה. שופ' פרק כא. /

שמ"ב כד, 9

ובשלשים ושתיים מדות דר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי שנינו כתוב אחד אומ' שמונה מאות אלף וכת' אחד אומ' אלף אלפים ומאה אלף נמצא ביניהם שלש מאות אלף הללו שלש מאות אלף מה טיבן בא הכתוב השלישי והכריע 'ובני ישר' למספר ראשי האבות ושרי האלפים והמא והמאות לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדש השנה המחלוקת האחת עשרים וארבעה* אלף' מלמד שאילו שלש מאות אלף היו כתובין בנימוסו של מלך ולא היו צריכין לימנה כיצד עשרים וארבעה* אלף לכל חדש הרי כאן מאתיים ושמונים ושמונת אלפים נשתיירו שנים עשר* אלף הן נשיאי ישר':

דר' של ר' ה. אומ' נ' ויהיה כל ישראל מ. שמונה מאות... אומ' ח' מ ומאה אלף נ' ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף וכתוב אחד אומר ותהיה ישראל שמונה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף מ. נמצא נ' אלף ו. הללו אלו מ. שלש מאות ח' ה. השלישי ח' ה. והכריע להכריע ה' נ' ביניהם בוז. המאות נ' ושוטריהם המשרתים את המלך מ. חדש בחדש... האחת ח' ד. חדש חדשי ד. בחדש בחדשו ה. בחדש לכל חדשי ח' ד. חדש חדשי בגהומ. וארבעה²⁺¹* וארבעים א נ' חדש אלף ב. אלף היו... ולא ח' ד. לימנה לימנות דהזמ. לכל חדש לשנים עשר מ. ושמונים ושמונה ג נ' אלף ומ נ' אלפים ד. עשר* עשרים א.

ובל"ב מדות וגו'. מר"א מידה טו עמ' 25-26: "משני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכת' השלישי ויכריע ביניהן כיצד, כת' אחד אומר ותהיה ישראל שמונה מאות אלף איש [חיל] שלף חרב ואיש יהודה (ובנימין) חמש מאות אלף איש שלף חרב. נמצא ביניהן שלש מאות אלף. הללו מה טיבן. הכריעו ובני ישר' למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות שטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלוקת הבאה היוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה. המחלוקת האחת עשרים וארבעה אלף. מלמד ששלש מאות אלף כתובים היו בנימוסו של מלך ולא היו צריכין להימנות הא כיצד ארבע ועשרים אלף לשנים עשר חדש, הרי כאן מאתיים ושמונה ושמונים אלף נשתיירו שם שנים עשר אלף לנשיאי ישראל השליכו הכת' כאן וחדר וכללו להלן..."/

שמ"ב כד, 12

12. בשלש אנכי נוטל עליך. אחת משלש וכן 'בשתיים תתחתן בי היום' באחת משתיים שלש אני נוטל עליך כנגד שלש שהטלתה 'על שאול כי אם ד' יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה ירד ונספה':

---

12. אנכי [אני גדהו. בי] לי בה. היום [ח' בהוד. באחת] אחת ד כאחת ה. שלש [ושלש ו. שהטלתה] בהשלכת ה. אם ד' [ח' ב. ומת] מות ד. ונספה [נ' ויש מדרש] אגדה אחרת דורשת בעניין אחר שלש אני נוטל עליך כנגד אותיות של שמך שהם שלשה וזהו דוד לפי שאתה הבאתה עליהם הכעס הזה שעל ידך נעשה שנספרו ואני כתבתי בתורה כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו וגו' ואתה לא עשית כן ועברת על מצותי לכך שלש אני נוטל עליך ולכך כתוב בלשון יחיד ולא כתב שלש אני נוטל עליכם ד"א לכך לא כתב בלשון רבים ותלה בדוד על שלא עשה נקמה באותן שנתנו עיצה לאבשלום לבא על פלגשיו ד.

---

12. אחת משלש. ח"י על אחר. / וכן בשתיים תתחתן בי היום. שמ"א יח, כא. עיין רש"י שם ד"ה בשתיים תתחתן בי. / כנגד שלש שהטלתה על שאול וגו'. פס"ר שם: "כך היה דוד כשנאמר לו שלש אני נוטל עליך וגו' (שם שם יב) ולמה שלש אמר לו שלשה דברים אמרת על שאול כי ד' יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה [וגו'] (שמ"א כו, י) לכך שלש כנגד שלש". עיין שו"ט פי"ז [ד] עמ' 126. באשר להוספה בד עיין לעיל פסוק א ובהקדמה עמ' 59. /

שמ"ב כד, 14-16

14. צר לי מאז . הקטנה שבהם קשה מאד: נפלה נא ביד ד'. הדבר ולא החרב והרעב שגם הוא מסור לעשירים אוצרי פירות א"ר אלכסנדר אמ' דוד אם אני בורר לי החרב עכשיו אומ' הוא בטוח בגבוריו שהוא לא ימות והאחרים ימותו ואם אני בורר הרעב יאמרו הוא בטוח בעושרו אברר לי דבר שהכל שויים בו: 15. מהבקר ועד עת מועד. מדאיתנכם תמידא עד דאיתסק: 16. היבוסי. שר מצודת ציון היה ששמה יבוסי:

---

14. הקטנה... מאד) ח' ה. שבהם) בהם ז. קשה) (בשוליים) ג. הדבר] זו הדבר ו. אוצרי] * אוסרי א ואוצרי ד. פירות] פירותיהם ד. אמ' ²] ח' ז. בורר לי החרב] ח' ז. בורר] ח' ה. החרב] הרעב ה. כשהיו] ח' ה' נ' ישר' בגדהוזמ. אומ'] יאמרו דה. בגבוריו] בעושרו ה. שהוא לא... בעושרו] ח' ה. והאחרים] האחרים ג. הרעב] ברעב בדזמ נ' עכשו ב. הוא] ח' ו. הוא בוטח] ~מ. אברר לי] אומר ב. בו] נ' עני ועשיר מלך והדיוט ואיזה זה מיתה ד. 15. ועד] * עד אגדה. מועד] המועד ז' נ' תרגם יונתן ד. מדאיתנכם... דאיתסק] (אי אפשר לקרוא) ז. עד] ועד מ דאיתי ה. דאיתסק] האיתעסק ה ודאי פסקיה ו דמתסק מ. 16. יבוסי] יבוס הוז.

---

14. אמר ר' אלכסנדר. עיין פס"ר שם הערה ס"ז. / אמ' דוד וגו'. פס"ר שם מד ע"ב: "אלא אמר לו מה אתה מבקש שלש למלחמה או שבע לבצורת אמר דוד אם אני אומר רעב ישראל אומרים מפני שהוא מלך ואוצרותיו מליאים אם אומר אני נספה מפני צר ישראל אומרים מפני שיש לו גיבורים שיעמדו עליו. הריני שואל המות שמשוה לגדולים ולקטנים וגו'. " עיין שו"ט שם; ומד"ש פל"א עמ' 137; ועיין עוד תרגום דברי הימים דה"א כא, יג. / 15. מדיתנכם תמידא וגו'. ת"י על אחר. /

∞ עד נוסח אחד לפי קניקוט

שמ"ב כד, 20-24

20. וישקף ארונה. מתחבא היה מפני המלאך כך כתוב בדברי הימים: 22. המוריגים. כלי עץ מלא חריצים וכבד הוא ומעבירין אותו על הקש תמיד ומחתכו להיות תבן למאכל לבהמות: 23. ארונה המלך. שר היבוסים היה: 24. שקלים חמישים. ובדברי הימים הוא אומר 'שקלי זהב משקל שש מאות' הא כיצד גבה חמישים שקלים מכל שבט ושבט הרי שש מאות ונתן לו כסף בדמי הזהב וכן שנינו בסיפרי:

---

20. מפני] לפני ז. 22. המוריגים... לבהמות] ח' ד. עץ] העץ ג. הוא] מאד ג. לבהמות] בהמות בגהו בהמה מ. 23. המלך] היבוסים ה' נ' ירושלים ד. היבוסים] מיבוסים ו היבוסים בגזמ. היה] נ' ונתגייר מאהבה והשליטו דוד על חצי ירושלים כך מצאתי באגדה, המוריגים כלי עץ מלא חריצי וכבד הוא ומעבירין אותו על הקש תמיד ומחתכו להיות תבן למאכל בהמות ארונה מלך היבוסים היה ד. 24. שקלים] בכסף שקלים ב. הוא] הוי ג. הא כיצד... שש מאות] ח' ז. שקלים²] נ' כסף המ. כסף] הכסף גד. וכן] כך בגדהו. שנינו] נ' בשחיטת קדשים גבה כסף בשש מאות כסף שקלי זהב בד. בספרי] נ' וכן שנינו בשחיטת קדשים גבה כסף בשש מאות כסף שקלי [בשקל ו] זהב וז.

---

20. כך כתוב בדברי הימים. דה"א כא, כ. / 22. כלי עץ וגו'. עיין רש"י ישעי מא, טו ד"ה למורג חרוץ רש"י עמוס א, ג ד"ה בחרוצות הברזל; עיין עוד רש"י שמ"א יג, כא ד"ה והיתה הפצירה פים למחרשות; ורש"י שמ"ב יב, לא ד"ה במגרה ובחרצי הברזל. אשר להוספה בד, עיין הקדמה עמ' 70. / 24. ובדברי הימים. דה"א כא, כה. / שקלי זהב וגו'. זבחים קטז ע"ב: "...דתניא אחד אומר ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות וגו' וכתוב ויקן דוד את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמישים הא כיצד גובה מכל שבט ושבט חמישים שהם שש מאות". עיין רש"י שם ד"ה כתוב אחד אומר; עיין עוד רש"י שם שש מאות, וכן סיפרי נשא מב עמ' 48; ספרי ראה ס"ב עמ' 128-129; ספרי ברכה שנ"ב עמ' 412; מד"ש פל"ב [א] עמ' 139; במ"ר יא, יט; ועיין מר"א עמ' 26. /

קצורים

תנ"ך

בר' - בראשית	נח' - נחום
שמ' - שמות	חב' - חבקוק
ויק' - ויקרא	צפ' - צפניה
במד' - במדבר	חגי - חגי
דבר' - דברים	זכר' - זכריה
יהו' - יהושע	מל' - מלאכי
שופט' - שופטים	תה' - תהילים
שמ"א - שמואל א'	מש' - משלי
שמ"ב - שמואל ב'	איוב - איוב
מל"א - מלכים א'	שה"ש - שיר השירים
מל"ב - מלכים ב'	רות - רות
ישע' - ישעיה	איכה - איכה
ירמ' - ירמיה	קה' - קהלת
יחז' - יחזקאל	אסת' - אסתר
הו' - הושע	דנ' - דניאל
יואל - יואל	עז' - עזרא
עמ' - עמוס	נחמ' - נחמיה
עוב' - עובדיה	דה"א - דברי הימים א'
יו' - יונה	דה"ב - דברי הימים ב'
מי' - מיכה	

ראשי תיבות

תלמוד ומדרש

מכילתא - מכיל'	אג"ב - אגדת בראשית
מנחות - מנח'	אדר"נ - אבות דרבי נתן
מעילה - מעי'	איכ"ר - איכה רבה
מר"א - משנת ר' אליעזר	אס"ר - אסתר רבה
נדרים - נדר'	ב"ב - בבא בתרא
סא"ר - סדר אליהו רבה	בכור' - בכורות
סא"ז - סדר אליהו זוטא	ב"מ - בבא מציעא
סנה' - סנהדרין	במ"ר - במדבר רבה
סע"ר - סדר עולם רבה	ב"ק - בבא קמא
ספ"ז - ספרי זוטא	בר"ר - בראשית רבא
ע"ז - עבודה זרה	בר"ת - בראשית רבתי
עיר' - עירובין	ברכ' - ברכות
פדר"א - פרקי דרבי אליעזר	גיט' - גיטין
פדר"כ - פסיקתא דרב כהנא	זב"ר - דברים רבה
פסח' - פסחים	הור' - הוריות
פס"ר - פסיקתא רבתי	ויקר"ר - ויקרא רבה
קה"ר - קהלת רבה	זבח' - זבחים
קיד' - קידושין	חגי' - חגיגה
ר"ה - ראש השנה	חול' - חולין
רו"ר - רות רבה ²	יבמ' - יבמות
שבוע' - שבועות	יומא - יומא
שביע' - שביעית	יל"ש - ילקוט שמעוני
שהש"ר - שיר השרים רבה	ירוש' - ירושלמי
שו"ט - שוחר טוב	כלא' - כלאים
שמ"ר - שמות רבה	כרית' - כריתות
תוס' - תוספתא	כתוב' - כתובות
תנח' - תנחומא	מגי' - מגילה
תנח"ב - תנחומא (בובר)	מד"ש - מדרש שמואל
תענ' - תענית	מו"ק - מועד קטן ¹
תרומ' - תרומות	

(1) מ"מ - מחברת מנחם

(2) רי"ק - ר' יוסף קרא

מקורות וביבליואוגרפיה

- אבות דרבי נתן. ש.ז. שעכטער, ניו יורק, תשכ"ז.
- י. אבינרי, היכל רש"י, ת.א. 1949, מהדורה חדשה מורחבת כרכים א-ב, י-ס, 1979, כרכים ג-ז, י-ס, 1956.
- אגדת בראשית, מהדורת שלמה באבער, קראקא, תרסג.
- חיים יוסף דוד, אזולאי, שם הגדולים, י-ס תשלט.
- י.מ. אלבוגן, "דוגמאות מפירוש רש"י על יחזקאל כתבי יד", ספר זכרון לכבוד ד"ר שמואל אברהם פאזנאנסקי, חלק העברי, עמ' ר"ד-רי"ז.
- ר' אלעזר בן יהודה מוורמייזא, פירוש עלי הפטרות והוא רמזי הפטרות לרוקח ז"ל, ווארשא, תרל"ה.
- א. אפטוביצר, "בית המקדש של מעלה על פי האגדה", תרביץ ב' עמ' 137-153, 287-257. מבוא לספר הראביה, י-ס 1938.
- א. אפשטיין, "רבי שמעיה תלמידו ומזכירו של רש"י, מתורגם ע"י יצחק ורפל, ספר רש"י, י-ס תש"א, עמ' 6.
- י.נ. אפשטיין, מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, י-ס, תשמ"ד.
- מ. ארנד, "יחס פירושו של ר' יוסף קרא לספר איוב אל פירושו של רש"י", עיוני מקרא ופרשנות מנוחות זכרון לאריה טוויג, בעריכת אוריאל סימון, רמת גן, תש"ס, עמ' 183-207.
- י. בלומנענפעלד, אוצר נחמד, ווין, תרכ"ד.
- מ.ד. בן-שם, מוסף רש"י, נביאים וכתובים, י-ס תשמ"ה.
- מ. בנית, "פירוש רש"י למקרא ולעז-העולם", ספר היובל לכבוד דה-פריס, י-ס עמ' 252-267.

יצחק בער, סדר עבודת ישראל, רעדעלהיים, 1968.

י בער, "רש"י ווהנציאות ההסטורית של זמנו", ספר רש"י, י-ם, תשט"ז עמ' חפט-חקב.

מ. בריאר, "כללים והגדרות בפירוש רש"י", רש"י תורתו ואישיותו, בעריכת הרב ד"ר שמעון פדרבוש, ניו יורק, תשי"ח, עמ' 113-146.

א. ברלינר, "לתולדות פירוש רש"י", ספר רש"י, מהדיר י.ל. מימון, י-ם תשט"ז עמ' 141-148, 157-162 (המקור הגרמני 1902 תורגם ע"י י.א. זיידמן). רש"י על התורה, פרנקפורט, תרס"ה.

א. גייגר, פרשנדחא על וזכמי צרפת מפרשי המקרא, לייפציג, תרט"ו, ספר מלא חפנים, ברלין, ת"ר.

א. גרוסמן, חכמי אשכנז הראשונים, י-ם, תשמ"א.

א. הימו, תורה הכתובה והמסורה, אהרן הימן, תל אביב, 1979.

י. ויינשטיין, א. זימרני, "מלונו המקראי של רש"י, לשוננו, X, תרצ"ט-ת"ש עמ' 5-20; 119-134.

א.ה. וייס, "תולדות רבינו שלמה בר' יצחק", בית התלמוד, II, 1882 עמ' 259-261.

מ. וילנסיק, "הערות לפירוש רש"י", מחקרים בלשון ובספרות, י-ם תשל"ח.

א.י. ורטהימר, פירוש נביאים וכתובים לרבינו ישעיה הראשון מטראני, י-ם, תשי"ט.

י. זונה, "לביקורת הטכסט של פירוש רש"י על התורה", HUCA, 15, 1940 עמ' 17-20.

א. טוויטו, "על חקר פרשנותו של רש"י למקרא", תרביץ, 52, 1983, 360-367.

מ. טולדנו, אפונינון, י-ס, תרס"ה.

ילקוט שמעוני, ניו יורק 1944.

כתבי הקודש בארמית, כרך ב' תרגום יונתן לנביאים, א. שפרבר, לייזן, 1959.

א. לוריא, נסיונות אברהם, וילנא, תקפ"א.

נ. ליבוביץ, "דרכו של רש"י בהבאת מדרשים בפירושו לתורה, עיונים בספר שמוח, י-ס, 1969 עמ' 497-524.

א.מ. ליפשיץ, רש"י, ספר רש"י, י-ס תשט"ז 1966, עמ' קסה-רפה.

י. מאהרשען, פרשנדתא והוא פירוש רש"י על נד, י-ס תשל"ב, כרך א' - תרי עשר; כרך ב' - ישעיהו; כרך ג' - תהילים.

מדרש איכה רבה, מהדורת ש. באבער, ווילנה תרנ"ט.

מדרש בראשית רבא, מהדורת י. תיאדור - ח. אלב', י-ס, תשכ"ח.

מדרש ויקרא רבה, מהדורת מרדכי מרגליות, י-ס, תשל"ב.

מדרש רבה, דפוס האלמנה והאחים ראם, וילנה, תשמ"ז.

מדרש שמואל, מהדורת ש. באבער, קראקא, תרנ"ג.

מדרש תהילים המכונה שוחר טוב, מהדורת ש. באבער, ווילנא, תרנ"א.

מדרש תנחומא, מהדורת ש. באבער, ווילנא, תרמ"ה.

מדרש תנחומא על חמישה חומשי תורה, לובלין, תרל"ט.

מ. מורשת, "רש"י על ההומונימים הדקדוקיים בתורה", בית מקרא כג, עמ' 93-117.

מחברת מנחם, מהדורת פיליפאווסקי, לונדון, 1854.

י. מירר. עטות צבי. ווילנה - הורודנא, תקצ"ד.

מכילתא דרבי ישמעאל, מהדורת ח.ש. האראוויץ - י.א. רבין, י-ס, תש"ל.

ע.צ. מלמד. מפוששי המקרא דרכיהם ושיטותיהם, י-ס, תשל"ה.

א.ז. מרגוליות, שם אפרים, מונקשט, תרע"ג.

משנת רבי אליעזר או מדרש שלשים ושתיים מדות, מהדורת ה. ענעלאו, א-ב, ניו יורק, תרצ"ז.

י. סגל. גנוזות רש"י, י-ס, 1979.

מ.צ. סגל. ספרי שמואל, י-ס, 1971.

סדר אליהו רבה וסדר אליהו זוטא, מהדורת מ. איש שלום, י-ס, תשכ"ט.

סדר עולם רבה, מהדורת ד.ב. ראטנער, ווילנא, תרנ"ז.

ספר השורשים, יונה אבן ג'אנח, י-ס, תשכ"ו.

ספר השורשים לרבי דויד בן יוסף קמחי הספרדי, מהדורת י. ביזנטל ופ. ליברכט, ברלין 1847.

ספר מכלול, רבי דוד קמחי, מהדיר משה הכהן, פיורדא, תקנ"ג.

ספר ערוך השלם, מאת נתן בן יחיאל, הו"ל ח.י. קאהוט, א-ח, ניו יורק, תשט"ו.

ספרי דברים מהדורת פינקלשטין, ניו יורק, תשכ"ט.

ספרי על ספר במדבר וספרי זוטא, מהדורת ח.ש. האראוויץ, לייפציג, תרע"א.

ש. עפנשטיין, פירוש ר' יוסף קרא לנביאים ראשונים, י-ס תשל"ג.

ש. א. פאזנאנסקי, "פחרוני מנחם בר חלבו לכתבי הקדש", ספר היובל לכבוד חיים סנקולוב, וורשה, תרס"ד, עמ' 389-439.
"מבוא על חכמי צרפת מפרשי המקרא", פירוש על יחזקאל ותרי עשרי לרבי אליעזר מבלגנצי, ווארשא, תרע"ג.

י. פלורסהיים, "כילי לשון המקרא בפירוש רש"י לתלמוד", לשוננו, לח, תשל"ד, עמ' 243-256.
רש"י למקרא בפירושו לתלמוד, נביאים, י-ם תשמ"ה.

פסיקתא דרב כהנא, מהדוות מנדלבוים, ניו יורק, תשכ"ב.

פסיקתא רבתי, מהדורת מאיר איש שלום, ווינא, תר"מ.

י. פרנקל, זרכו של רש"י בפירושו לתלמוד הבבלי, י-ם תשל"ח.

ז. פרענסדורף, ספר אכלה ואכלה, הנובר, תרכ"ד.

פרקי דרבי אליעזר, י-ם, ת"ו.

י. ל. צונץ, תולדות רש"י, למברג, ת"ר תורגם ע"י שמשון בלאך.

מ. קטן, אוצר הלעזים, י-ם, 1984.

י. קיל, ספר שמואל, י-ם, תשמ"א.

ש. קמיון, תודעתו הפרשנית של רש"י לאור ההבחנה בין פשט לדרש, דיסרטציה אוניברסיטה העברית, תשמ"מ.

"דוגמא" בפירוש רש"י לשיר השירים", תרביץ נ"ב, תשמ"ג עמ' 41-58.

ר. קירכהיים, פירוש על דברי הימים המיוחס לאחד מתלמידי סעדיה הגאון, פראנקפורט דמיין, תרל"ד.

ה.נ. ראבינאוויטץ, זקדוקי סופרים, ניו יורק, תשל"ז.

י. רחמו. "באור הלמוד של המדרש בפירוש רש"י לתורה" תעודה, עיונים במקרא
ספר זכרון ליהושע מאיר גרינץ, ת.א. תשמ"ב, עמ' 111-127.

ח.ד. שוועל, פיושי רש"י על התורה, י-ס, 1982.

י. שור, מקור חכמה, ספר רש"י, עורך י.ל. מיימון, י-ס, תשט"ז, עמ'
שצד-תע"ז.

מ.ז. שטערן, תורה שבעל פה, כרכים ב-ג, י-ס, תשמ"ב.

מנחם מנדל שניאורסון, ככלי רש"י, בעריכת הרב טוביה בלוי, כפר חב"ד 1980.

י. שפירא, "פרשני רש"י על התורה", ניו יורק, ת"ש, בצרון, חוברת יב-יח
ת"ש.

תוספתא, מהדורת צוקרמנדל, י-ס, תשל"ה.

תסופתא, מהדורת ליברמן, ניו יורק תשט"ו-תשל"ג.

תלמוד ירושלמי, דפוס וילנה, מהדורת צילום, ניו יורק, 1976.

תשובות דונש, מהדורת פיליפוסקי, לונדון, 1855.

BIBLIOGRAPHY

- I.S. Agus, "Rashi and His School", in : The World History of the Jewish People: The Dark Ages, ed. C. Roth, Tel Aviv 1966. pp. 210-244.
- V. Aptowitzer, "Deux Problemes D'Histoire Litteraire", REJ LX (1908). pp. 84-95.
- M. Banitt, Rashi Interpreter of the Biblical Letter, Tel Aviv 1985.
- Idem, "Le Francais Chez Rashi", in: Rashi: Ouvrage Collectif 1974, pp. 123-138.
- Idem, "The La'azim of Rashi and the French Biblical Glossaries", in: The World History of the Jewish People: The Dark Ages' ed. C. Roth, Tel Aviv 1966, pp. 291-296.
- D.S. Blondheim, Liste des Manuscrits des Commentaires Bibliques de Raschi, Paris 1932. Reprinted from REJ 91 (1931), pp. 71-101; 155-174.
- H. Cassuto, Codices Vaticani Hebraici, Vatican, 1956.
- B. Cohen, "Rashi as a Lexicographer of the Talmud" in: Rashi Anniversary Volume' ed. American academy of Jewish Research, New York 1941, pp. 218-237.
- H. Cohen, The Commentary of Rabbi David Kimhi on Hosea, N.Y. 1929.
- Idem, "Rashi on the Minor Prophets", JQR 27 (1936-7), pp. 87-91.
- A. Darmesteter, Les Gloses Francaises De Raschi Dans La Bible, Paris 1909.

- A. Darmesteter et D.S. Blondheim, Les Gloses Françaises de Raschi Dans les Commentaires Talmudiques de Raschi I-II, Paris 1929-1937.
- I.B. De Rossi, MSS Codices Hebraici Bibliothecae, Parme 1803.
- S.R. Driver, Notes on the Hebrew Text and Topography of the Book of Samuel, Oxford 1913.
- H. Englander, "Rashi's View of the Weak $y''y$ and $l''g$ Roots With Special Reference to the Views of Menahem B. Saruk and Dunash B. Labrat", HUCA 6-7 (1927-30), pp. 399-437.
- Idem, "Grammatical Elements and Terminology in Rashi's Biblical Commentaries", Part I, HUCA II (1936), pp. 367-389.
- Idem, "Grammatical Elements and Terminology in Rashi's Commentaries" Part II, HUCA 12-13 (1937-1938), pp. 505-521.
- Idem, "Grammatical Elements and Terminology in Rashi", HUCA 14 (1939), pp. 387-429.
- S. Eppenstein, "Le Comparion de L'hebreu Avec L'arabe Chex les Exegetes du Nord de la France", REJ 47 (1903), pp. 47-56.
- J.N. Epstein, "L'auteur Du Commentaire Des Chroniques", REJ 58 (1909), pp. 189-199.
- S. Federbush ed., Rashi His Teachings and Personality; Essays on the 850th Anniversary of His Death, N.Y. 1958.
- A. Freiman, "Mss Supercommentaries on Rashi's Commentary on the Pentateuch", in: Rashi Anniversary volume, ed. American Academy of Jewish Research, New York 1941, pp. 73-114.
- B. Gelles, Peshat and Derash in the Exegesis of Rashi, Leiden 1981.

- L. Ginzberg, The legends of the Jews, Philadelphia 1968.
- E. Greenstein, "Medieval Bible Commentaries", in: Back to the Sources, ed. Barry W. Holtz, N.Y. 1984.
- H. Hailperin, Rashi and the Christian Scholars, Pittsburgh, 1963.
- Idem, "Nicolas de Lyra and Rashi: The Minor Prophets", Rashi Anniversary Volume, ed. American Academy of Jewish Research, New York 1941, pp. 115-147.
- M. Higger, "The Yerushalmi Quotations in Rashi", in: Rashi Anniversary Volume, ed. American Academy of Jewish Research, New York 1941, pp. 191-217.
- H. Hirschfeld, Catalogue of hebrew MSS of the Montefiore Library and the Hebrew MSS ins the Jews College, London 1886.
- B.Z. Kellermann, Der Midrasch zum I Buche Samuelis, Frankfurt A. M. 1896.
- A.J. Levy, Rashi's Commentary on Ezekiel 40-48, Philadelphia 1931.
- M. Liber, Rashi, Trans. by Adele Szold, Philadelphia 1906.
- Idem, "Les Gloses Arabes dans Raschi", REJ 47 (1903), pp. 197-204.
- I. Maarsen, "Raschi's Kommentar zu den Zwolf Kleinen Propheten und zwei der altesten Handschriften", MGWJ 73 (1929), pp. 308-313.
- G. Margolioth, Catalog of Hebrew and Samaritan MSS in the British Museum, London 1935.
- A.D. Neubauer, Catalogue of the Hebrew MSS in the Bodleian Library, Oxford 1886.

- J. Pereira-Mendozs, Rashi as Philologist. England 1940.
- S. Poznanski, "Berliner (A.) Beitrage zur Geschichte der Raschi-Commentare", REJ 46 (1903), pp. 310-314.
- C. Rabin, "La Langue de Rachi", in: Rachi: Ouvrage Collectif. Paris 1974, pp. 102-122.
- A.Z. Schwartz, Hebraische Handschriften der Nationalbibliothek in Wien. Leipzig 1925.
- E. Shereshevsky, Rashi: the Man and his Word. N.Y. 1982.
- Idem, "Inversions in Rashi's Commentary (מקרא מסורס)". Graetz College Anniversary Volume, Philadelphia 1971, pp. 263-268.
- Idem, "The Accents in Rashi's Commentary", JQR 62 (1972), pp. 277-287.
- Idem, "The Use of Prepositions and Conjunctions in Rashi's Commentary", JQR 57 (1966-1967), pp. 200-211.
- M. Steinschneider, Die Hebr. MSS der k. hof. V. Staatsbibliothek zu Munchen, Munich 1895.
- S. Zeitlin, "Rashi" in: American Jewish Yearbook 5700, Vol. 41, N.Y. 1939, pp. 111-140.
- H. Zotenberg, Catalogue des Manuscrits Hebreux et Samaritans de la Bibliotheque Imperial, Paris 1866.

פסוקי שמואל והמצוטטים או מבוארים במקום אחר בפירושי רש"י לתנ"ך (1) (2)

שמואל א

פרק א

- א:א - רוח א:ב; תהי' קלב:ו
- א:ג - קהי' ה:יט
- א:ד - ישעי' מא:י
- א:ו - יחזי' כז:לה
- א:ז - תהי' מב:ד
- א:טז - דה"א טז:לד
- א:כא - איוב כא:י
- א:כ - דה"ב ג:יז
- א:כב - ישעי' ט:ו
- א:כד - שה"ש ב:ו
- א:כו - תהי' י:ח
- א:כח - דני' ד:טז

פרק ב

- ב:ג - שמי' ה:ח, נחמי' ד:יז, משלי' ח:יח
- ב:ז - ברי' מה:יא
- ב:י - ברי' מט:ג, דה"א כה,ה
- ב:יז - מל"א ז"מ, תהי' פא:ז
- ב:טו - אחסר ג:יג
- ב:יט - שמ"א כח:יז
- ב:כו - דה"ב יא:יח
- ב:כז - ברי' יז:יז, שמי' ד:י, ישעי' כז:ז, חבקוק א:יז
- ב:כח - קהי' יבפו
- ב:לב - מל"א ב:כז

- ב:לג - איוב כה:ה
- ב:לה - מל"א א:ז, מל"א ב:כז
- ב:לו - שמי' ל:יג, יחזי' יג:יח
- ישעי' יד:א, ה:י

פרק ג

- ג"ז - ברי' ב:ה
- ג:יג - איוב כד:יח
- ג:יד - במ' כ:יב, יחזי' טז:ט

פרק ד

- ד"ט - דה"א יד:ח
- ד:יא - ירמ' ג:טז
- ד:יז - דה"ב ח:יא
- ד:יט - תהי' עח:סד
- ד:כא - איוב כב:ל

פרק ה

- ה:ה - צפניה א:ט

פרק ו

- ו:ג - משלי יד:ט, ישעי' נג:י
- ו:ד - במ' לא:י
- ו:ז - ברי' לג:ג
- ו:יא - דה"א יג:ז
- ו:יג - שה"ש א:ו
- ו:יז - מל"א טז:לד

(1) ברשימה זו נכללים גם המקומות בפירושים המיוחסים לרש"י
 (2) הרשימות בישעיה ותהילים על פי מאהרעשן

שמואל א

פרק ז

- ז:ב - יחז' ז:יא
- ז:ד - במ' יג:יב
- ז:ה - ירמ' טו:א
- ז:י - שמ' יז:כד, תה' כט:ה,
- דה"א כט:ל
- ז:טז - שמ' נג:כז
- ז:יז - שמ' טו:כג

פרק ח

- ח:יא - מל"א ד:יג
- ח:יד - שמ"ב ט:ט

פרק ט

- ט:ה - תה' יח:ה
- ט:ז - ישע' נז:ט
- ט:יא, יב - יה' צט:ז
- ט:יג - ירמ' טז:ז
- ט:יז - מל"א יד:י
- ט:יט - דב' א"יז, שמ"א טז:ז,

- דה"ב יא:יח
- ט:כז - נחמי ח:טו

פרק י

- י:ה - שמ"ב כב:ו, שמ"ב יז:יג,
- תה' קטז:ג, מיכה ב:י
- י:ח - שמ"ב כב:ו
- י:ח - דה"א י:יג
- י:כז - משלי יא:יב

פרק יא

- יא:ז - בר' כה:כ
- יא:טז - שמ"א ד:ט

פרק יב

- יב:ג - שמ' כג:כז, דב' א:ג,
- ירמ' כב:יז

יב:ז - דב' כט:יב

פרק יג

- יג:ב - שמ"א יז:יח
- יג:ח - דב' יז:כ, שמ"ב ד"ב
- יג:כא - איוב טו:כט

פרק יד

- יד:ד - שמ' יד:ב
- יד:ט - ירמ' ב:יב, איכה ג:כח,

תה' לז:ז

- יד:יד - תה' קכט:ג
- יד:טו - ישע' כט:ז
- יד:כ - שמ"א טו:ד
- יד:כד - שמ"א יב:כב
- יד:כז - שה"ש ה:א
- יד:מז - בר' מט:כז

פרק טו

- טו:ג - דב' כה:יט
- טו:ד - ירמ' נ:כט
- טו:ו - במ' כד:כא
- טו:ט - תה' י:י
- טו:יא - בר' ו:י
- טו:יב - מל"א יח:ל
- טו:יז - תה' סח:כח
- טו:יט - בר' טו:יא
- טו:כא - שמ"א כח:יז
- טו:לד - הושע ט:ט

פרק טז

- טז:א - בר' לה:כז, מל"א טז:לד
- טז:יח - שמ"ב כג:ח
- טו:ו - דה"ב יא:יח
- טז:ו - דה"ב יא:יח

שמואל א

פרק יז

יז:א - דה"א יא:יג
 יז (כל הפרק) - דה"א כ:ה
 יז:ה - ויק' יא:ט, מל"א כב:לד
 יז:יב - מיכה ה:א
 יז:יד - תה' קיט:קמא
 יז:כו - בר כ:יג
 יז:כח - שמ"א טז:ז
 יז:לה - שמ' ד:ד
 יז:לו - בר כ:יג, אסתר ב:יא
 יז:נג - בר' לא:לו
 יז:נח - דה"א יא:יז

פרק כא

כא:ט - מל"א יט:יג, ישע' כה:ז
 כא:י - שמ"ב יט:ה
 כא:יד - משלי יג:יג, תה' לד:א,
 איוב ו:ו
 כא:טז - שמ"ב כב:ב

פרק כב

כב:ח - תה' ד:ג
 כב:ט - תה' ד:ג
 כב:יג - שמ' ח:יא
 כב:כג - משלי כט:י

פרק יח

יח:א - תה' קה:כב
 יח:ח - איוב א:כב
 יח:יד - ישע' נג:ג
 יח:טז - במ' כז:יז, תה' נה:יט
 יח:יח - דה"א יח:ג
 יח:כ - דה"ב א:ט
 יח:כא - שמ"ב כד:יב

פרק כג

כג:ג - יחז' יד:כא
 כג:ז - תה' לא:כב, עובדיה א:יב
 כג:יד - שמ"ב כב:ב
 כג:יט - תה' ד:ג
 כג:כד - דה"א יב:ח
 כג:כז - שמ' יב:יא, תה' ה:יג,
 קטז:יא
 כג:כז - שמ"ב כב"כז, תה' קמצ:י'
 יח:כא

פרק יט

יט:יד - תה' נט:א
 יט:יט - דה"א כח:יב

פרק כד

כד:א - דה"א יב:ח
 כד:ד - שמ"ב ח:ב
 כד:ה - שמ"ב כב:כז
 כד:יב - שמ' כא:יג, איכה ד:יח
 כד:יד - שמ' כא:יג, תה' מט:ה

פרק כ

כ:כ - שמ' כא:יג
 כ:כב - ברק יט:ט
 כ:כה - במ' לא:מט
 כ"ל - משלי יב:ח, תה' ד:ג
 כ:לא - ישע' ה:י
 כ:לד - שמ"א כ:כה

שמואל א

פרק כה

ל:יז - בר' לג:טז, תה' יח:כט
ל:כד בר' יד:כד

כה:א - שמ"א כח:ג

כה:ג - דה"א ב:ט

כה:ז - תה' ד:ג

כה:יז - ישע' כב:יז

כה:יח - דב' יח:ד, נחמיה ה:יח

כה:כט - דב' לג:ג

כה:לא - ירמ' י:יד, ישע' כח:ז,

נחום ב:יא

כה:לג - תה' קיט:קא

פרק לא

פרק כו

כו:ז - שמ"ב כד:יב

כו:יא - מל"א יז:יב

כו:יט - דב' יא:טז, דב' יג:ו,

תה' יא:א

פרק כז

כז:ב - מל"ב יא:ו, ישע' ז:כז

כז:יז - תה' סח:ב

כז:יט - ישע' יד:א

פרק כח

כח:יא - תה' טו:א

כח:טז - ירמ' טו:ח, ישע' יז:כא,

יהושע יא:ט, מיכה ה:יג

פרק כט

פרק ל

ל:יז - יחז' כה:טז, צפניה ב:ה

ל:טז - בר' כה:ג, שמ"א ד:ב,

ישע' טז:ח, כא:טו

סמואל ב

פרק א

א:א - דב' כ:יב
 א:ו - שמ"א כח:טו
 א:כא - ישע' כא:ה

פרק ב

ב:יד - בר' כא:ט, שמ' לב:ו,
 שמ"ב ב:כז
 ב:כא - ישע' ג:כב, יהושע ה"ו
 ב:ל - שמ"ב כב:א, מל"א יא:א

פרק ג

ג:ג - דה"א ג:א
 ג:טז - שמ' כ:ח, דב' לא:כו
 ג:יח - תה' ב:ז
 ג:כז - מל"א ב:ה
 ג:כט - מל"א ב:ל, תה' י:ה
 ג:לג - בר' כז:לח

פרק ד

פרק ה

ה:ב - בר' מט:ט
 ה:ו - דה"א יא:ה
 ה:ו - בר' ד:טו
 ה:יד - זכריה יב:יב,
 ה:טז - דה"א ג:ו
 ה:יז - תה' ב:י
 ה:יח - ישע' כא:טו
 ה:כא - איוב יג:יא
 ה:כב - ישע' טז:ח
 ה:כד - שמ' יא:ז

פרק ו

ו:ב - דה"א יג:ו
 ו:ג - דה"א יג:ז
 ו:ו - דב' יט:ה
 ו:ז - ישע' נט:טו, מיכה א:ח
 דה"א יג:י

פרק ז

ז:א - דה"א יז:א
 ז:ב - דב' יב:י
 ז:ח - קה' ד:יד
 ז:יג - תה' כא:ד-ה, פט:ג
 ז:יד - מל"א יא:כג, משלי יד:ד
 תה' פט:לג, דה"א יז:יג
 ז:כ - דה"א יז:יח

פרק ח

ח:א - שופ' ג:לא, עמוס ו:ב,
 דה"א יט:ב
 ח:ב - במ' כד:יז, דה"א יט:ב
 ח:ו - מל"ב ח:כ, דה"א יח:ה
 ח:י - בר' לג:יא, דה"א יח:י
 ח:יג - מל"א יא:טו, תה' ס:ב,
 דה"א כז:כד
 ח:יח - תה' קי:ד

שמואל ב

פרק ט

ט:ד - בר' לה:ז

פרק י

י:ב - שמ"א כב:ד

י:ד - שה"ש ב:יד, משלי ז:י,

ישעי' כ:ד, איוב ו:ז

י:י - דה"א יט:יא

י:יג - בר' יח:כב

י:טו - תה' יח:לה

י:טז - דה"א יט:טז

פרק יא

יא:ב - תה' יז:ג

פרק יב

יב:א - תה' טז:ב

יב:ג - איכה ד:י

יב:ו - תה' קיח:יח

יב:ח - דב' יז:יז

יב:יא - תה' ג:א

יב:יג - תה' טז:י, לב:ה, פו:יג, קיח:יח טו:לז - במ' כד:כא

יב:טו - ישעי' יז:יא, תה' סט:כא,

מיכה א:ט, איוב לד:ו

יב:יז - איכה ד:י

יב:כה - מל"א ג:ז, דה"ב ט:כט

יב:ל - תה' כא:ד

פרק יג

יג:ד - בר' מא:ט, תה' מא:ב

יג:ה - שמ"א ב:כט

יג:ו - שמ"ב יב:יז, תה' סט:כב

יג:יח - בר' לז:ג, שמ' כח:ד,

שמ"א ב:יח, שמ"ב ו:יד

יג:כ - תה' קמג:ד

יג:כג - שמ"ב כ:א

יג:לט - במ' כב:לב, שמ"א כד:יא,

תה' פד:ג

פרק יד

יד:ג - עזרא י:יט

יד:יד - ויק' יא:ג

יד:יט - בר' יג:ח, מיכה ו:י

יד:כה - מל"א א:ו

יד:ל - שמ' ב:ה, ישעי' נז:ח,

תה' קמ:ו, זכריה ד:יב

יד:מח - בר' לא:א

פרק טו

טו:יד - תה' ג:א

טו:טו - תה' ג:א

טו:יח - דה"א יח:יז

טו:כד - מל"א א:ז

טו:כז - בר' יז:יז

טו:לא - בר' ל:מא

טו:לז - במ' כד:כא

פרק טז

טז:א - בר' ח:כב, משלי כו:א

טז:ד - תה' קטז:י

טז:יב - בר' נ:טו

פרק יז

יז:ה - ויק' יג:נה

יז:טז - איוב לז:כ

יז:כג - תה' ג:ד

יז:כה - דה"א ב:יז

יז:כט - מל"א ב:כו

שמואל ב

פרק יח

יח:ג - תה' כ:ב
 יח:יב - בר' נ:טו
 יח:יד - שמ' ג:ב
 יח:כב - תה' פ:ג
 יח:ל - שמ"א כ:טז

פרק יט

יט:א - שמ' יד:יב
 יט:ב - תה' טו:ג
 יט:ג - ברק ו:ו
 יט:יד - דה"ב כב:ה, דה"א ב:ו
 יט:יח - בר' כב:ג
 יט:כח - ויק' יט:טז
 יט:לו - קה' יב:ד
 יט:לט - ירמ' מא:יז

פרק כ

כ:א - שמ"א כח:טו
 כ:ח - מל"א ב:ה
 כ:יג - ישע' נט:יג, הושע ה:יג,
 צפניה ג:יח
 כ:כ - דה"א י:ג
 כ:כב - קה' ט:יח

פרק כא

כא:א - בר' לז:לה
 כא:ו - ויק' יט:כח, במ' כה:ד
 כא:טו - דה"א כ:ד
 כא:טז - תה' ז:א
 כא:יז - דה"א יב:ב
 כא:כ - במ' יג:לב, דה"א כ:ו

פרק כב

כב:א - תה' ז:א
 כב:ה - תה' ז:א
 כב:ג - ישע' כא:ב
 כב:ד - דה"א יט:ב
 כה:ה - תה' ז:א
 כב:ו - שמ"א י:ה
 כב:ה - דב' כח:סה
 כב:ט - דב' כט:יט
 כב:י - בר' כד:סד, בר' מט:טו
 כב:יב - מל"א ו:ט
 כב:ט - שמ' ב:י
 כב:מ - שמ' י:כא
 כב:מא - בר' מט:ט

פרק כג

כג:א - קהלת א:א, הושע ז:טז,
 איוב לו:לג
 כג:ח - שמ"ב כ:יז, דה"א יא:יא
 כג:ט - דה"א יא:יג
 כג:יא - תה' סח:יא, עד:יט,
 דה"א יא:יב
 כג:כ - בר' יא:לב, דה"א יא:כב
 כג:כט - דה"א ב:נד

פרק כד

כד: (כל הפרק) - שמ' ל:יב
 כד:ט - דה"א כא:ה
 כד:יב - שמ"א יח:כא
 כד:יד - תה' לב:ו
 כד:כד - דה"א כא:כה

מקורות המצוטטים או מבוארים בפירוש רש"י לשמואל (י"א) (2)

<u>בראשית</u>		<u>דברים</u>	
ג:ה - שמ"א ג:ז	יא:ז - שמ"ב ה:כד	א:יג - שמ"א א:יא	
ד:טו - שמ"ב ה:ח	יד:כ - שמ"ב כב:יב	יב:י - שמ"ב ז:ב	
יב:ח - שמ"א ג:ג	יז:ט - שמ"א ל:יז	יז:טו - שמ"ב ח:ד	
יז:כד - שמ"א לו:כה	כא:יג - שמ"א כד:יז	יז:יט, כ - שמ"א יג:יז	
טו:יא - שמ"א טו:יט	כא:א כב - שמ"א ב:כה	יח:ד - שמ"א טו:כא	
יט:ו - שמ"א כב:יז	כח:ד - שמ"ב א:ט	יט:ה - שמ"ב ו:ו	
כג:ז - שמ"א כא:לג	לו:ו - שמ"א ב:כד	יט:ו - שמ"ב יד:יא	
כה:כא - שמ"ב כב:מב	<u>ויקרא</u>	כא:כב - שמ"ב כא:י	
כח:יז - שמ"א ג"א	כב:כח - שמ"א יד:לב	כג:ד - שמ"א א:ב	
לא:לו - שמ"א יז:נג	טו:ג - שמ"א כא:יז	כח:נד - שמ"א א:יז	
לב:יב - שמ"א טו:ד			
לג:יא - שמ"א ט:כג	<u>במדבר</u>		
לה:יב - שמ"ב ב:ח	ד:כח - שמ"א ב:ל	א:יח - שמ"א כב:יז	
לז:יא - שמ"א א:יב	ד:לג - שמ"א ב:ל	ב:א - שמ"ב ב:ל	
מא:יט - שמ"ב יג:ד	ז:ט - שמ"ב ו:ג	י:יב - שמ"א יד:ט	
מג:יב - שמ"א טו:ט	ח:כה - שמ"א א:כב	יג:י - שמ"א ו:ד	
מג:לד - שמ"ב יט:מג	יא:כט - שמ"ב כא:ב	טו:ח - שמ"ב ה:כב	
מט:ח - שמ"ב א:יח	יב:ב, יב:ח - שמ"ב כג:ב	טו:ט - שמ"ב ו:ב	
	יב:יז - שמ"ב ג:ל	טו:סג - שמ"ב ה:ו	
	יג:כט - שמ"א טו:ו		
<u>שמות</u>	יח:ל, לב - שמ"א טו:כא	<u>שופטים</u>	
ב:ג - שמ"א יד:יז	כ:כו - שמ"א ב:ל	ו:כה - שמ"א טו:ט	
ה:יח - שמ"א ב:ג	כא:א - שמ"א טו:ו	ח:טז - שמ"א כא:ג	
ו:ז - שמ"ב ז:כג	כד:יז - שמ"א ט:ז	טו:ט - שמ"א ד:ב	
ט:ל - שמ"א ג:ז	כה:ז - שמ"א ב:ל		
י:יז - שמ"ב יז:יב			

(1) ברשימה זו נכללו גם המקורות המיוחסים לרש"י
 (2) מסומן בכוכבית מקור רש"י מזכיר בשם.

שמואל א' כ"ג

ב:חט - שמ"א כח: יד
 ח:ד - שמ"ב ט:ט
 ט:יט - שמ"א טז:ז
 י:ה-ו - שמ"ב כב:ו, שמ"ב יז:יג
 י:ח - שמ"א יג:ד
 יג:ב - שמ"א יז:יח
 יג:ח - שמ"ב ד:ב
 יד:כ - שמ"א טו:ד
 יד:כד - שמ"א יב:כב
 טו:כא - שמ"א כח:יז
 טז:יח - שמ"ב כג:ח
 יז:כח - שמ"א טז:ז
 יח:כא - שמ"א כד:יב
 כ:לד - שמ"א כו:כה
 כא:י - שמ"ב יט:ה
 כג:יד - שמ"ב כב:ב
 כג:כז - שמ"ב כב:כז
 כד:ד - שמ"ב כב:כז
 כד:ה - שמ"ב כב:כז
 כה:א - שמ"א כח:ג
 כו:י - שמ"ב כד:יב
 ל:טז - שמ"א ד:ב

שמואל ב'

א:ו - שמ"א כח:טו
 ב:יד - שמ"ב ב:כז
 ב:ל - שמ"ב כב:א
 ו:כב - שמ"ב ג:ג
 י:ב - שמ"א כב:ד
 יג:ה - שמ"א ב:כט
 יג:ו - שמ"ב יב:יז
 יג:יח - שמ"ב ו:יד,
 שמ"א ב:יח
 יג:כג - שמ"ב כ:א
 יג:לט - שמ"א כד:יא
 יח:ל - שמ"א כ:טז
 כ:א - שמ"א כח:טז
 כא:טז - שמ"ב כב:ב
 כב:ו - שמ"א י:ה
 כג:ח - שמ"ב כ:יז
 כד:יב - שמ"א יח:כא

מלכים א'

ב:כז - שמ:א ב:ל
 ה:ה - שמ"א ב:לב
 ז:לז - שמ"מ כב:יב

(3) כמובן יש חפיפה בשמואל בין טבלה זו לטבלה הקודמת אבל לשם שלמות הטבלאות, ונוחיות הקורא הדפסנו את זה פעמיים.

מלכים א

ח:נו - שמ"א ב:לב
 י:א:א - שמ"ב ב:ל,
 שמ"ב כב:א
 י:א:טו - שמ"ב ח:יג
 י:ד:י - שמ"א ט:יז
 י:ח:ל - שמ"א טו:יב
 י:ט:יג - שמ"א כא:י
 י:ט:יד - שמ"ב יט:ה
 כב:ל - שמ"א כח:ח

יחזקאל

ו:יא - שמ"ב כב:מג
 ז:יא - שמ"א ז:ב
 י:ח:לב - שמ"א ב:כה
 כ:ז - שמ"א ב:כז
 כה:ו - שמ"ב כב:מג
 לט:יג - שמ"ב ח:יג

עובדיה

א:יב - שמ"א כג:ז

מלכים ב

ה:יז - שמ"א כ:יז
 יב:יש - שמ"ב יז:כח

מיכה

ו:י - שמ"ב יד:יט

נחום

ב:יא - שמ"א כה:לא

ירמיהו

ג:יז - ברש"י במק"ג אבל
 לא בכת"י שמ"א ז:ב
 ח:יג - שמ"ב כמ:מו
 י:א:יט - שמ"א יד:כד
 נא:יא - שמ"ב ח:ז

צפניה

א:ז - שמ"ב כ:א
 ב:א - שמ"ב יט:מד
 ב:ג - שמ"ב כא:א
 ב:ה - שמ"א ל:יד
 ב:ז - שמ"ב ז:ח

ישעיהו

ז:ב - שמ"ב יז:יב
 כא:ה - שמ"ב א:כא
 לד:ד - שמ"ב כב:מו
 לח:יד - שמ"ב ג:ל
 סג:ה - שמ"ב כב:מו
 סה:ה - שמ"ב כב:ט

תהילים

לז:ז - שמ"א יד:ט
 לח:ג - שמ"ב כב:לה
 מ:יב - שמ"א כא:לב

תהילים

סה:ח - שמ"ב כא:כ
 סח:כח - שמ"א טו:יז
 פד:ג - שמ"ב יג:לט
 פט:מד - שמ"ב ב:טז
 קיט:נד - שמ"ב ו:ג
 קיט:סא - שמ"ב יז:יג
 קלב:ב - שמ"ב ז:ד

משלי

ד:יב - שמ"ב כב:לז
 יב:י - שמ"ב ז:כ
 יז:כז - שמ"א ג:א
 כה:ד,ה - שמ"ב כ:יג
 כז:כב - שמ"ב יז:יט
 כט:י - שמ"א כב:כג

איוב

ו:ו - שמ"א כא:יד
 ז:יח - שמ"א יד:יז
 יד:טז - שמ"א א:יב
 כב:ל - שמ"א ד:כא
 ל:יח - שמ"א כח:ח
 לז:ה - שמ"א ג:ד
 לח:לא - שמ"ב כג:ח

שיר השירים

ה:א - שמ"א יד:כז

איכה

ב:ט - שמ"א כג:ז

קהלת

י:יד - שמ"ב טו:לא

אסתר

ב:יא - שמ"א יז:לז

נחמיה

יג:ז - שמ"א ו:יח

דברי הימים א

ג:א - שמ"ב ג:ג
 ו:א-ח - שמ"א א:א
 ח:לג - שמ"א יז:נ
 יא:ו - שמ"ב ה:ח
 יא:יב - שמ"ב ו:ג
 יא:כג - שמ"ב כא:כ
 יג:ו - שמ"ב ו:ב
 יז:כא - שמ"ב ז:כג
 יח:יא - שמ"ב ח:א
 כא:ה - שמ"ב כד:ט
 כא:ו - שמ"ב כד:ט
 כא:כ - שמ"ב כד:כ
 כא:כב - שמ"ב כד:כד
 כד:א,ג - שמ"א ב:ל
 כו:ה - שמ"ב ו:יא

דברי הימים ב

א:יז - שמ"ב ח:ד
 ז:ז - שמ"ב ג:ל

תלמוד בבלי

יומא

כא:עא, עב - שמ"א כא:ז
 כב:עב - שמ"א יא:ח, שמ"א ג:א,
 שמ"א טו:ה, שמ"א כ:טז,
 שמ"ב יב:ו
 עג:עא, עב - שמ"א כג:יא, שמ"ב טו:כד*

סוכה

נב:עב - שמ"ב יב:ד

ביצה

לג:עב - שמ"א טו:לג

תענית

ב:עב - שמ"א יב:יז
 ה:עב - שמ"א יב:ב

מגילה

יג:עא - שמ"א ב:ל
 יג:עב - שמ"א י:טז

מועד קטן

טז:עב - שמ"ב כג:א, ג:ח

חגיגה

ד:עב - שמ"א כח:יג
 כו:עב - שמ"א כא:ז

יבמות

לג:ג עב - שמ"א כ:כ
 מב:עא - שמ"א כא:ז
 מח:עא - שמ"ב יט:כה
 סג:עב - שמ"א יב:טו
 עו:עב - שמ"א יז:נה
 עח:עב - שמ"ב כא:א*
 עט:עא - שמ"ב כא:ב, ז
 קג:עא - שמ"ב יט:כה

ברכות

ד:עא - שמ"ב ג:ג, שמ"ב ח:יח
 יב:עב - שמ"א כח:ו, שמ"ב כא:ו
 שמ"א כח:יט
 יח:עב - שמ"ב כג:כ
 לא:עב - שמ"א י:יא, כה
 מח:עב - שמ"א ט:יג
 סג:עב, סד:עא - שמ"ב ו:יא

שבת

נה:עב - שמ"א ב:כב, שמ"ב יז:כה
 נו:עא - שמ"א ח:ג, שמ"א יז:יח
 שמ"ב יא:טו
 קיג:עב - שמ"א ג:י
 קנב:עא - שמ"ב יט:לו

עירובין

נג:עב - שמ"א כח:יט
 סג:עא - שמ"ב כ:כו

פסחים

לו:עב - שמ"ב ו:יט
 סו:עב - שמ"א טו:לג
 עד:עא - שמ"א כה:יח*
 פו:עא - שמ"ב כ:יז
 קיז:עב - שמ"ב ז:ט

ראש השנה

יא:עא - שמ"א א:כ
 יח:עא - שמ"א ג:יב, שמ"א כה:לח
 כה:עב - שמ"א יב:יא

תלמוד בבלי

כתובות

ס:עא - שמ"א א:כג

סוטה

י:עב - שמ"א יח:ט, יט:א

יא:עא - שמ"ב יח:יח

לה:עא,עב - שמ"א ו:יג,יט, שמ"ב ו:ג

מב:עב - שמ"א יז:טז, שמ"ב כא:יז

קידושין

עח:עב - שמ"א ג:ג

בבא קמא

טז:עא - שמ"א יג:יח

ס:עב - שמ"ב כג:יז

קיט:עא - שמ"ב יב:ה

בבא מציעא

קיט:עא - שמ"א א:א

בבא בתרא

טז:עא - שמ"א א:ו

יז:עא - שמ"ב יז:כה

סנהדרין

יח:עא-יט:עב - שמ"ב יב:ו

יט:עב - שמ"ב כא:ח, שמ"ב ג:טז

כ:עא - שמ"א ח:ו, שמ"ב ז:ב

כא:עא - שמ"ב ג:ג, שמ"ב ו:כג

שמ"ב יג:א,טו

כא:עב - שמ"ב טז:ז

לד:עב - שמ"ב כא:ו

לו:עא - שמ"א כה:יג

מט:עא - שמ"א כב:יז, שמ"ב ב:כג,

שמ"ב ג:כו,כז,כט,

שמ"ב כא:יז*

צג:עב - שמ"א טז:יח

צה:עא - שמ"ב כא:יז*

קב:עב - שמ"ב יז:ד

אבות

א:א - שמ"א א:א

מכות

י:עב - שמ"א כד:יז*

יא:עא - שמ"א ג:יז

כג:עב - שמ"א יב:ה*

עבודה זרה

כד:עב - שמ"א ו:יב*, שמ"א ז:ט

כה:עא - שמ"ב א,יח

לח:עב - שמ"ב יז:כח

מד:עא - שמ"ב יב:ח

זבחים

פח:עב - שמ"ב כא:טז*

קב:עא - שמ"א ב:ל, שמ"א יג"יג

קטז:עב - שמ"ב כד:כד

קיט:עב - שמ"א ט:כד

קכ:עא - שמ"א יד:לב,לג

מנחות

כט:עא - כא:ז

פה:עב - שמ"ב יז:ב

שמ"ב כ:יז,כו*

תלמוד בבלי

מנחות

צה:עב - שמ"א כא:ו

צו:עב - שמ"א כא:ז

בכורות

מה:עא - שמ"א ד:יט, שמ"ב כא:כ*

תמורה

יד:עב - שמ"ב טו:ז

תלמוד ירושלמי

ברכות פד:הד, לה:עא - שמ"ב טו:לב
פאה פא:הא ד:עב - שמ"ב ג:יב
בכורים פב:הא, ו:עב - שמ"א כה:לח
ערובין פה:הא, לא:עא - שמ"א ב:יא
פסחים פז:הא, לד:עא - שמ"א כה:יח
תענית פב:הז, יא:עא - שמ"א ז:ו
סוטה פא:הח, ז:עב - שמ"ב ג:יב
סוטה פ"א:הח, ח:עא - שמ"ב טו:יא*
קידושין פד:הא, מב:עב - שמ"ב כא:ד, י
סנהדרין פב:הג, יא:עב - שמ"א כה:לח
סנהדרין פב:הו, יב:עב - שמ"ב ח:ד
סנהדרין פו:הז, כט:עא - שמ"ב כא:ד, י*
סנהדרין פי:הב, לח:עא - שמ"א כב:יח
הוריות פג:הא, יב:עא - שמ"א ב:כד

תוספתא

תרומות ספו עמ' 339 - שמ"ב כ:כב*
סוטה פא עמ' 316 - שמ"א י:יב
בבא מציעא פג עמ' 378 - שמ"א י:יב

מדרש שמואל

פא [ה] עמ' 44 - שמ"א א:ג
פב [ט] עמ' 50 - שמ"א א:כב
פג [ג] עמ' 52 - שמ"א א:כב
פג [א] עמ' 51 - שמ"א א:כב
פג [ד] עמ' 52 - שמ"א א:כג
פג [ו] עמ' 54 - שמ"א א:כז
פה [י] עמ' 61 - שמ"א ב:ה
פה [י] עמ' 61 - שמ"א ב:י
פו [ג] עמ' 64 - שמ"א ב:כ
פז [ז] עמ' 68 - שמ"א ב:כה
פח [ג] עמ' 70 - שמ"א ב:ל*
פי [א] עמ' 76 - שמ"א ג:יא
פי [ב] עמ' 77 - שמ"א ג:יח

מדרש שמואל

- פ"א [א] עמ' 78-79 - שמ"א ד: יב
פ"ד [ו] עמ' 89 - שמ"ב יט: מד
פ"ד [ז] עמ' 90 - שמ"א יא: ב
פ"ח [ד] עמ' 99-100 - שמ"א טו: כד
פכ"א [ג] עמ' 100 - שמ"א יז: מד
פכ"ב [ד] עמ' 111 - שמ"א יט: יז
פכ"ג [י] עמ' 116 - שמ"א כה: יד
פכה [ד] עמ' 124 - שמ"ב א: כז
פכו [א] עמ' 125 - שמ"ב ז: ד
פכז [ג] עמ' 128 - שמ"ב ז: כג
פכט [ב] עמ' 135 - שמ"ב כג: א

מדש שוחר טוב (מדרש תלים)

- פ"ג [ג] עמ' 35 - שמ"ב יז: כא
פ"ח [ז] עמ' 138 - שמ"ב כג: כז, שמ"ב כב: ב
פ"ח [לב] עמ' 160 - שמ"א יז: מט
פל"ד [א] עמ' 246 - שמ"א כא: יב
פנ"ב [ה] עמ' 285 - שמ"א כב: יג, יז
פנ"ז [ג] עמ' 297 - שמ"א כד: כא

לב מדות

- עמ' 16 - שמ"א יז: לו
עמ' 18, 29 - שמ"א א: יא* - שמ"א ה: יא (עיין הקדמה עמ' 85)*

מדרש תנחומא

- תודלות [ו] עמ' 35 - שמ"ב ג: ג
תצוה [ח] עמ' 113 - שמ"א יז: נ
ויק' [ג] עמ' 1 - שמ"א י: כב
מצורע [ב] עמ' 23 - שמ"ב א: ט
אמור [ב] עמ' 34-35 - שמ"א כח: ח*
אמור [ד] עמ' 36 - שמ"א יז: לח
פנחס [ג] עמ' 3 - שמ"ב י: ב
שופ' [א] עמ' 110 - שמ"א כא: ח

מדרש תנחומא בובר

בר' [כו] עמ' 20 - שמ"ב ז:יד
וירא [יב] עמ' 92 - שמ"ב כ:ז
וירא [כה] עמ' 100 - שמ"א כב:ד, שמ"ב ח:ב, שמ"ב י:ב
שמ' [כד] עמ' 15 - שמ"א ב:כז
קרח [יט] עמ' 91 - שמ"א יב:ג

פסיקתא רבתי

פיא מג:עא, מד:עב - שמ"ב כד:ג,ה,ט,יב,יד*
פיב עמ' נא:עא - שמ"ב א:ב*
פמג עמ' קפ:עא - שמ"א א:יא

ספרי (דברים)

דב' פ"יז עמ' 30 - שמ"א טז:ז
עקב פ"נב עמ' 119-118 - שמ"ב ב:ל, שמ"ב כב:א
ראה פ"סב עמ' 129-128 - שמ"ב כד:כד
ראה פ"סב עמ' 128 - שמ"א טו:ו
ראה פ"סב עמ' 132 - שמ"ב ז:א
שופ' פ"קנו עמ' 132 - ז:א
שופ' פ"קנו עמ' 208 - שמ"א ח:ו
זאת הברכה פשנ"ב עמ' 412 - שמ"ב כד:כד

ספרי (במדבר)

נשא פ"ימב עמ' 48 - שמ"ב כד:כד
בהעלותך פ"סח עמ' 88-87 - שמ"א ד:ח

מכילתא

בשלח דויהי פ"ד עמ' 104 - שמ"ב כב:טז
בשלח שירתא פ"ו עמ' 135 - שמ"א ג:יג

סדר עולם רבה

פ"יג עמ' 60-59 - שמ"א א:ט, שמ"א א:כב
פ"יד עמ' 60 - שמ"ב טו:כד*
פ"יד עמ' 62-61 - שמ"ב טו:ז
פ"ל עמ' 151-150 - שמ"ב ז:יט

מדרש רבה

בר"ר פ"כב:ז עמ' 210 - שמ"ב יב:ד
בר"ר פ"מג:כד עמ' 424 - שמ"א ל:כה*
בר"ר פ"פב:ד עמ' 981 - שמ"ב ב:ח
בר"ר צד:ט עמ' 1182-1183 - שמ"ב כ:יט-כא*
ויקר"ר ספכה עמ' תקפו, במ"ר י:א - שמ"א יג:כב, שמ"א יד:לג
אס"ר פ"ו:ה - שמ"א יז:לז
רו"ר ב:ב - שמ"ב כא:יט

פרקי דרבי אליעזר

פרק לט - שמ"א טו:יג

אבות דרבי נתן

נוסחא ב', פרק א עמ' 2 - שמ"א א:א
נוסחא א' פ"י עמ' 43 - שמ"א י:כב

סדר אליהו רבא

(פ"יא) פ"יב עמ' 57 - שמ"א ב:ל, לה

שמואל ב פרק כ"ב

(כת"י וינה 24)

תהילים יח

(מהדורת מאהרשען)

<p>(א) למנצח לעבד ד' לדוד אשר דבר את דברי השירה הזאת ביום הציל ד' אותו מכף כל איבין ומיד שאול. (א) <u>ביום הציל ד' אותו וכו'</u>. כשהזקין וכבר עברו עליו כל צרותיו ונצלו מהם. <u>ומיד שאול</u>. והלא שאול בכלל היה אלא שהיה אויבו ורודפו מכולם כי יוצא בו תשעה עשר איש ועשאל (שמ"ב ב:ל) כיוצא בו לכו וראו את הארץ ואת יריחו (יהושע ב:א) כיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה (מל"א יא:א) (ב) ויאמר ד' סלעי ומצדתי ומפלטי לי. (ב) <u>סלעי ומצודתי</u>. לשון חוזק הם סלע כמשמעו מצודה היא מצודת יערים שקורין פליישייר ועל שם נס שעשה לו בסלע המחלקות ובמצדות בחורשה. <u>מפלטי לי</u>. מפלטי עם צבא ישראל במלחמה ופעמים שהוא מפלט לי כשאני לבדי כגון מן יושבי בנוב. (ג) אלקי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי משעי מרומס חשעני. (ג) <u>צורי</u>. לשון סלע. <u>אחסה</u>. לשון כיסוי שהסלע מחסה לעוברי דרכים מן המטר והרוחות אבריימנט בל'. <u>ומנוסי</u>. שהייתי נס אליו לעזרה. <u>משגבי</u>. סומכני.</p>	<p>(א) וידבר דוד לד' את דברי השירה הזאת ביום הציל ד' אתו מכף כל איוביו ומכף שאול. (א) <u>ביום הציל ד' אותו</u>. לעת זקנתו לאחר שעברו עליו כל צרותיו וניצול מכולם. <u>ומכף שאול</u>. והלא שאול בכלל היה אלא שהיה אויבו ורודפו מכולם כי יוצא בו תשעה עשר איש ועשאל (שמ"ב ב:ל) כיוצא בו לכו וראו את הארץ ואת יריחו (יהושע ב:א) כיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה (מל"א יא:א) (ב) ויאמר ד' סלעי ומצדתי ומפלטי לי. (ב) <u>סלעי ומצודתי</u>. לשון חוזק הם סלע כמשמעו מצודה היא מצודת יערים שקורין פליישייר ועל שם נס שעשה לו בסלע המחלקות ובמצדות בחורשה. <u>מפלטי לי</u>. מפלטי עם צבא ישראל במלחמה ופעמים שהוא מפלט לי כשאני לבדי כגון מן יושבי בנוב. (ג) אלקי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי משעי מרומס חשעני. (ג) <u>צורי</u>. לשון סלע. <u>אחסה</u>. לשון כיסוי שהסלע מחסה לעוברי דרכים מן המטר והרוחות אבריימנט בל'. <u>ומנוסי</u>. שהייתי נס אליו לעזרה. <u>משגבי</u>. סומכני.</p>
---	---

; ומזרם הגשמים.

; (ד) מהלל אקרא ד' ומן איבי אושע.

; (ד) מהלל אקרא ד'. בהלולים אקראנו

; ואתפלל לפניו תמיד כלומר אף לפני

; התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני

; שאושע מאויבי.

; (ה) אפפוני חבלי מות ונחלי בליעל

; יבעתני.

; (ה) אפפוני. סבבוני וכן אפפו עלי

; רעות. (לקמן מ:ג)

; חבלי מות. מחנות אויבים כמו חבל

; נביאים. (שמ"א ט:ה)

; ונחלי בליעל. אף הוא לשון גייסות

; שוטפים כנחל.

; (ו) חבלי שאול סבבוני קדמוני מוקשי

; מות.

; (ו) חבלי שאול. כמו חבלי מות משריין

; רשיען ואני מה הייתי עושה.

; (ז) בצר לי אקרא ד' ואל אלקי אושע

; ישמע מהיכלו וקולי ושועתי לפניו תבא

; באזניו.

; (ז) בצר לי אקרא. אני הייתי קורא

; תמיד לד'.

; (ח) ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים

; ירגזו ויתגעשו כי חרה לו.

; (ח) ותגעש ותרעש הארץ. אינו מחובר

; למקרא העליון אלא מחובר ראשו לסופו,

; כי חרה לו ותגעש ותרעש הארץ. כי

; משמש בלשון כאשר, כשחרה לו ובא

; לנקום ונקמת עמו מפרעה ומעמו געשה

; ורעשה הארץ.

; (ט) עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל

(ד) מהלל אקרא ד' ומאיבי אושע.

(ד) מהלל אקרא ד'. כתרגומו בקראי לו

; אהודנו למה לפי כי מאויבי אני בוטח

; שאיושע.

(ה) כי אפפני משברי מות נחלי בליעל

; יבעתני.

(ה) אפפוני. הקיפוני

משברי מות. כתרגומו כאיתחא דאיתחא

על מתברא כן שם מושב האבנים שהאשה

יולדת שם.

נחלי. גייסות שוטפות כנחל.

(ו) חבלי שאול סבני קדמני מקשי מות.

(ו) חבלי שאול. כתרגומו משיריין כמו

חבל נביאי'.

קדמוני. באו לפני.

(ז) בצר לי אקרא ד' ואל אלקי אקרא

וישמע מהיכלו וקולי ושועתי באזניו.

(ז) בצר לי אקרא ד' וישמע וגו'. כן

זרד לשון הווה מדבר לשון עבר ולשון

עתיד בפעם אחד.

(ח) ויתגש (קרי) ותרעש הארץ מוסדות

השמים ירגזו ויתגעשו כי חרה לו.

(ח) ויתגעש ותרעש. לא על ניסים

שאירעוהו נאמ' כי על ניסים שנעשו

ליש' וראש המקרא מחובר על סופו.

כי חרה לו. כי משמש כאן לשון כאשר

וכן פתרונו וכשחרה לו מפני מכעיסיו

נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים

רגזו וגעשו.

(ט) עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל

גחלים בערו ממנו.	גחלים בערו ממנו.
(ט) <u>עלה עשן באפו</u> . כן דרך הכועס יוצא;	(ט) <u>עלה עשן באפו</u> . כן דרך כל חרון
עשן מנחיריו וכן עלה עשן באפו וזהו ;	אף להעלות עשן מנחיריו.
כל לשון חרון אף שהאף ונוחר ומעלה ;	
הבל. <u>ואש מפיו תאכל</u> . מגזרת דבר פיו ;	
תאכל אש ברשעים.	
(י) ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו.	(י) ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו.
(י) <u>ויט שמים</u> . להנקם מאויביו מצרים ;	(י) <u>ויט שמים וירד</u> . לעבר בארץ מצרים
(יא) וירכב על כרוב ויעף וירא על ;	(יא) וירכב על כרוב ויעף וירא על
כנפי רוח.	כנפי רוח
(יא) <u>וירא</u> . ויעף כמו כאשר יצאה הנשר ;	
(יב) ישת חשך סביבתיו סכות חשרת ;	(יב) וישת חשך סביבתיו סכות חשרת
מיס עבי שחקים.	מיס עבי שחקים.
(יב) <u>חשכת מיס</u> . שבעבי שחקים הם חשך ;	(יב) <u>וישת חשך סביבותיו</u> . לסוכה
אשר סביבותיו. ושמא תאמר לפניס מן ;	כעניין שנאמר ויהי הענן והחשך מפסיק
החשך אין אור תלמוד לומר.	בין מצרים לישר' (שמ' יד:כ)
	<u>חשרת מיס עבי שחקים</u> . מאיין היה החשך ;
	עבי שחקים היו שהם חושרים מיס על ;
	הארץ. <u>חשרת</u> . לשון כברה הוא שהוא ;
	דבר הנופל דק דק וכן הוא אומר ;
	באגדות הרבה חושרים אותו בכבריה ויש ;
	לפתור חשרת לשון קשר שמתקשרים השמים ;
	בעבים על ידי המיס כמו וחשוריהם ;
	האמור באופני המכונה שהם זרועות העץ ;
	חמשה המהדקים וקושרים עיגולים יחד. ;
(יג) מנגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי ;	(יג) מנגה נגדו בערו גחלי אש.
אש.	
(יג) <u>מנגה אשר נגד</u> . ומתוך מחיצתו ;	(יג) <u>מנגה נגדו</u> . שלא תאמר בחשך הוא
את עבו עביו אשר סביבותיו מתבקעים ;	שרוי אלא הנוגה לפניס מן המחיצה
ועוברים ברד וגחלי אש.	ומאותו נוגה אשר לפניו בערו גחלי
<u>עברו</u> . טרי שפאשנט בלע"ז הברד בוקע ;	אש שנשתלחו חצים על מצרים.
ועובר על המצריים על ים סוף.	
(יד) וירעם בשמים ד' ועליון יתן קלו ;	(יד) ירעם מן שמים ד' ועליון יתן
ברד וגחלי אש.	קולו.
(טו) וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ;	(טו) וישלח חצים ויפיצם ברק ויהמם.

אסור ממנה. ; אסיר מני. ;
כד) ואהיה תמים לו ואשתמרה מעוני ; כג) כי כל משפטי לנגדי. תמיד שמתי ;
כה) וישב ד' לי כצדקתי כברי לנגד ; אותם לנגד עיני. ;
כז) עם חסיד תתחסד עם גבור תמים ; כד) ואהי תמים עמו ואשתמר מעיני ;
כח) עם חסיד תתחסד עם גבור תמים ; כה) וישב ד' לי כצדקי כבר ידי לנגד ;
כט) עם חסיד תתחסד עם גבור תמים ; עיניו. ;
ל) כי בכה ארוץ גדוד באלקי אדלג ; כו) עם חסיד תתחסד. כלומר לפי שכן ;
שור. ; אבות ששילם המקום גמול צדקתם ; דרכיו לגמל. ;
ל) כי בכה ארוץ גדוד באלקי אדלג ; מדה כנגד מדה. חסיד. תמים. נבר ;
שור. ; לבניהים. ;
ל) כי בכה ארוץ גדוד באלקי אדלג ; כז) עם נבר תתבר ועם עקש תתפל. ;
שור. ; עם עקש. פרעה ; כז) עם נבר. נאמן. עם עקש. כנגד ;
ל) כי בכה ארוץ גדוד באלקי אדלג ; תתפל. לשון נפתל ועקש (משלי ח:ח) ; פרעה. ;
שור. ; בספר תילים כתוב תתפתל. ד"א ישלח ;
ל) כי בכה ארוץ גדוד באלקי אדלג ; ממרום יקחני על עצמו שאמר כשהיה ;
שור. ; נחפז ללכת מפני שאול בסלע המחלוקת ;
ל) כי בכה ארוץ גדוד באלקי אדלג ; והיה קרוב להפשט ומלאך בא אל שאול ;
שור. ; לאמר מהרה ולכה כי פשטו פלשתים. ;
ל) כי בכה ארוץ גדוד באלקי אדלג ; כז) בצדקתי. שלא הרגתיו בכרתי כנף ;
שור. ; מעילו. ;
ל) כי בכה ארוץ גדוד באלקי אדלג ; כח) ואת עם עני תושיע ועיניך על ;
שור. ; רמים תשפיל. ;
ל) כי בכה ארוץ גדוד באלקי אדלג ; כט) כי אתה תאיר נרי ד' אלקי יגיה ;
שור. ; חשכי. ;
ל) כי בכה ארוץ גדוד באלקי אדלג ; כט) כי אתה תאיר נרי. כשנלחם בלילה ;
שור. ; בגדוד עמלק הבא על צקלג שנאמר ויכס ;
ל) כי בכה ארוץ גדוד באלקי אדלג ; דוד מהנשף עד הערב למחרתם. ;
ל) כי בכה ארוץ גדוד באלקי אדלג ; ל) כי בך ארץ גדוד ובאלקי אדלג שור ;
שור. ; כי בך. במטחך. ובאלקי אדלג שור. ;
ל) כי בכה ארוץ גדוד באלקי אדלג ; כשבא להלחם על יבוס ואמר כל מכה ;
שור. ; יבוסי יהיה לראש ולשר (דה"י יא:יז) ;
ל) כי בכה ארוץ גדוד באלקי אדלג ; הביא יואב ברוש רענן וכפפו ונתלה ;
שור. ; בו ועלה על החומה אמר דוד יהלמני ;

- ; צדיק (לקמן קמא:ה) קצר לו הקב"ה ;
; את החומה ודילג. במדרש תהילים.
; (לא) הקל תמים דרכו אמרת ד' צרופה ;
; מגן הוא לכל החסים בו. ;
; (לא) אמרת ד' צרופה. ברורה מבטיח ועושה ;
; ועושה. ;
; (לב) כי מי קל מבלעדי ד' ומי צור ;
; מבלעדי אלקינו. ;
; (לג) הקל מעוזי חיל ויתר תמים דרכו ;
; (דרכי קרי) ;
; (לג) ויתר תמים דרכו. ויתר מכל מכשול ;
; ומכל מסוכה עד כי היה שלם וכבוש. ;
; (לד) משה רגליו (רגלי קרי) כאילוח ;
; ועל במתי יעמדני. ;
; (לד) משה רגלי כאילות. רגלי ;
; הנקיבות עומדות יותר משל זכרים ;
; (לה) מלמד ידי למלחמה ונחת קשת נחושה ;
; זרעתי. ;
; (לה) ונחת קשת נחושי זרועותי. דרכה ;
; קשת נחושה על זרועיי ויש כח בי. ;
; לדורכה. קשתות היו תלויין לדוד ;
; בביתו והיו מלכי האומות באים ורואים ;
; אותם ואומרין זה לזה אתה סבור שיהא ;
; יכול לדורכן אין זה אלא לייראנו ;
; ודוד שומע ונוטלו ומכתו לפניהם ;
; ודריכת קשת לשון חית היא וכן חציך ;
; נחתו בי. (תה' לח:ג)
- ; (לב) כי מי אלוך מבלעדי ד' ומי צור ;
; זולתי אלקינו. ;
; (לג) הקל המאזרני חיל ויתו תמים ;
; דרכי. ;
; (לג) ויתן תמים דרכי. הסיר מדרכי כל ;
; תקלה ומכשול עד שנעשה שלם וכבוש ;
; (לד) משה רגלי כאילות ועל במותי ;
; יעמידני. ;
; (לד) משה רגלי כאילות. רגלי ;
; הנקיבות עומדות יותר משל זכרים ;
; (לה) ונחתה קשת נחושה זרועתי. ונחתה ;
; לשון דריכת הקשת כמו חציך נחתו בי. ;
; ופעל שלו נחת וכמתפעל בא דגש ומחסר ;
; את הנו"ן ונחתה מגזרת נחתה כמו ;
; נחר גרונני (לקמן סט:ד) מגזרת נחר ;
; כמו נחר מפוח (ירמיה ו:כט) נדף ;
; (ויקרא כו:לו) מגזרת נדף, עיני ;
; נגרה (איכה ג:מ"ט) כמו ננגרה נתנה ;
; (בר' לח:יד) כמו ננתנה. ;
; (לה) נגף (ש"ב י:טו) מגזרת ננגף ;
; ואין לפותח מגזרת חתה שהיה לו לומר ;
; נחתתה כמו מן עשה נעשתה, מן ענה ;
; נענתה, ד"א ונחתה קשת נחושה ;
; זרועותי. חזית הוא לשון דריכה קשת ;
; כמו חציך נחתו (לקמן לח:ג) והנו"ן ;
; אינה יסוד בתיבה אלא כמו נחלו ;
; (יהושע יד:א) ונדרכה קשת נחושה על ;
; ידי זרועותי. קשתות שלי נחושה היו ;
; ותלויות לדוד בביתו ואוירן אותם ;

מלכי האומות ואומרים זה לזה אתה ;
סבור שיש כח ביד דוד לדורכן אין זה ;
אלא ליראנו והוא היה שומע ודורכן ;
בפניהם.

לו) ותתן לי מגן ישעך וימינך ;
תסעדני וענותך תרבני.

לו) וענותך תרבני. הרבית מדת ;
ענוותנותך להתנהג בה עמי.
לו) תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו ;
קרסלי.

לו) תרחיב צעדי תחתי. המרחיב צעדי ;
אינו נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך ;
לא יצר צעדך.

קרסלי. הם הרגלים מן האסתורין ;
שקורין קביליאי בלעז ולמטה.

לח) ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב ;
עד כלותם.

לט) אמחצם ולא יכלו קום יפלו תחת ;
רגלי.

מ) ותאזרני חיל למלחמה תכריע קמי ;
תחתי.

מא) ואיבי נתתה לי ערף ומשאני ;
אצמיתם.

מא) נתתה לי ערף. פונים לי עורפם ;
ובורחים.

מב) ישועו ואין מושיע על ד' ולא ;
ענם.

מב) ישועו לעבודה זרה שלהם. ואין ;
מושיע. שאין בה יכולת וחוזרים ;
וקוראים אל ד' ולא ענם.

לו) ותתן לי מגן ישעך ונתך תרבני.

לו) וענותך תרבני. הגדלת לי מדת ;
ענוותנותך

לו) תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו ;
קרסלי.

לו) תרחיב צעדי. כשאדם מדבק רגליו ;
זו אצל זו הוא נוח ליפול וכן הוא ;
בלכתך לא יצר צעדך.

קרסלי. עקיביי.

לח) ארפה איבי ואשמידם ולא אשוב ;
עד כלתם.

לט) ואכלם ואמחצם ולא יקומון ויפלו ;
תחת רגליו.

מ) ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי ;
תחתי.

מא) ואיבי תתה לי ערף משאני ;
ואצמיתם

מב) ישעו ואין מושיע אל ד' ולא ענם.

מב) ישעו ואין מושיע וגו'. הרי זה ;
מקרא מסורס ישעו אל ד' ולא ענם ואין ;
מושיע כמו ישעה האדם אל עושהו כמו ;
יפנה ומנחם חברו עם וישע ד' אל הבל ;
ופתר בו לשון עתירה ונופל הלשון על ;
המעתיר ועל הנעתר כמו ויעתר יצחק ;
ויעתר לו ד' אף כאן ישעו ואין מושיע ;
נופל על המתפלל וישע ד' נופל על ;

הלשון על מי שמתפללין לפניו.	:	
(מג) ואשחקם כעפר אץ כטיט חוצות	:	(מג) ואשחקם כעפר על פני רוח כטיט
אדקם ארקעם.	:	חוצות אריקם.
(מג) ארקעם. ארפסם והרבה יש בספר	:	(מג) אריקם. כטיט הנרוק שאינו עב
יחזקאל ורקע ברגלך ורעקך ברגל.	:	עמוהם מריקים שקירם (בראשית מ"ב:לה)
	:	לא הורק מכלי אל כלי (ירמיה מח:יא)
(מד) ותפלטני מריבי עמי תשמרני לראש	:	(מד) תפלטני מריבי עם. שלא אענש
גוים עם לא ידעתי עבדני.	:	בדין ישראל להטות משפט ולא לשעבד
(מד) מריבי עמי. מדואג ואחיתופל	:	בישראל יותר מן הרשות.
ושאול והזיפים.	:	
תשמרני לראש גוים. צפנתני לכך ומדרש	:	
אגד' אמ' דוד ריבוננו של עולם הצילני	:	
מדינו של ישראל שאם אטהו או אראה את	:	
ישראל בעבודתי אני נענש אלא לראש	:	
גוים תשימני והם יעבדוני עליהם ולא	:	
אענש.	:	
(מה) בני נכר יתכחשו לי לשמוע און	:	(מה) לשמע און ישמעו לי בני נכר
ישמעו לי.	:	יתכחו לי.
(מה) יתכחשו לי. מחמת יראה יאמרו לי	:	(מה) לשמע און. אפילו שלא בפני אלא
כזבים לשמע און ישמעו לי. אפי' שלא	:	שישמעו שליחותי.
בפניי יגורו מפני למשמע אזניהם לסור	:	ישמעו לי. יסורו אל משמעתי ויהיו
אל משמעתי.	:	נשמעים לדברי
	:	יתכחו לי. מחמת יראה.
(מו) בני נכר יבלו ויחגרו ממסגרותם	:	(מו) בני נכר יבלו ויחרגו
	:	ממסגרותיהם.
(מו) בני נכר יבולו. ילאו לשון עלה	:	(מו) יבלו. לאו כמו נבול תבל
נבל ויחגרו. לשון פסחים.	:	(שמי' יח:יח) דמתרגם מילאה תילאה.
ממסגרותם. מקושי יסורי מסגר שאני	:	ויחרגו. לשון אימה מחדרים אימה
מייסרם בהם.	:	(דב' לב:ה) ממסגרותיהם. מחמת יסורי
	:	מסגרות וכלא שאני מסגירם שם
	:	ומייסרן בהם.
(מז) חי ד' וברוך צורי וירם אלקי	:	(מז) חי ד' וברוך צורי וירום אלוקי
צורי ישעי.	:	ישעי.
(מז) חי ד'. העושה לי אלה.	:	(מז) חי ד'. העושה לי כל זאת.
(מח) הקל הנתן נקמת לי ומריד עמים	:	(מח) הקל הנותן נקמות לי וידבר עמים

תחתני

; תחתי .

; (מח) הנותן נקמות לי . נותן בי כח
; להנקם מאויבי . וידבר . ויהרג לשון
; דבר . תחתי . במקומי יחלופי כענין
; שנאמר ואתן אדם תחתיך נתתי כפרך
; מצרים .

; (מט) מפלטי מאיבי אף מן קמי תחממני
; מאיש חמס תצילני .

; (נ) על כן אודך בגוים ד' ולשמך
; אזמרה .

; (נא) מגדל ישועות מלכו ועשה חסד
; למשיחו לדוד לזרעו עד עולם .

; (מט) ומוציאי מאיבי ומקמי תרוממני
; מאיש חמסים תצילני .

; (נ) על כן אודך ד' בגוים ולשמך אזמר .

; (נא) מגדול ישועות מלכו ועשה חסד
; למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם .

;